

Ötven év, ötszázhetvenhárom szám

A Forrás adatlapján a Hungaricana gyűjteményében egy évfolyam egy sorban szerepel, így az ötven évfolyam ötven sorban érhető el, ebben a nézetben mintha nem is lenne sok az ötven évfolyam. Persze, ha rákattintunk a nekünk éppen fontos sorra, akkor megjelennek az egyes számok, aztán a számokon belül az oldalak, az írások. Ötven évfolyam, ha jól számolom, akkor 2018 decemberéig ötszázhetven szám jelent meg, ebből következően ez a mostani, a lap indulásának az ötvenedik évfordulójára megjelenő szám az ötszázhetvenharmadik. Az ötszázhetvenhárom szám ötszáznegyvenkettő füzetben jelent meg, nem számítva az előzményként mindenképpen figyelembe veendő Kiskunság számait, és az antológiákat, köztük az Aranyhomok antológiát. Az előbb leírt szám megértéséhez tudni kell, hogy indulásától, 1969 márciusától 1973 decemberéig évente hatszor került ki a nyomdából a Forrás, ezen az egységen belül 1973-ban találkozunk egy összevont számmal, ráadásként viszont akkor egy Petőfi-különszám is megjelent. 1974-től 1978 végéig a borítókön már tizenkét számot tüntettek fel az akkori szerkesztők, évi tízszeri megjelenéssel, a májusi-júniusi és a július-augusztusi szám összevont számként látott napvilágot. 1979-től évente tizenkétszer jelent meg a Forrás, ebben az 1997-es év jelentett kivételt. A nagy terjedelmű Szerelmes földrajz című összeállításunkat október-novemberi jelzéssel összevont számként adtuk ki. Végül: 1999-től minden nyáron ún. dupla számot jelentettünk meg, lehetőség szerint a szokásosnál nagyobb terjedelmű írásokkal s tematikus tartalommal.

A számolásban nem mentem tovább, így nem néztem meg, összesen hány oldalt tesznek ki az ötven évfolyam számai, s azt sem néztem meg, hogy hány vers, elbeszélés, tanulmány jelent meg, a szerzők száma után sem nyomoztam – azt gondolom, mindenütt nagy számokkal találkozoznánk. De hát tudjuk, az irodalmat nem a számok teszik irodalommá. Az említett számok is csak a nagyságrend bemérése miatt foglalkoztattak. S valami más miatt is, a végeredményből azonban láttam, hogy az ötszázhetvenhárom nem prímszám, s nem az az ötszáznegyvenkettő sem, ahogyan titokban szerettem volna, igaz, a közelükben jócskán akadnak ilyenek, ennek ellenére oszthatatlannak tekintem a Forrás ötven évét, s az ötszázhetvenhárom számát.

Változások, átalakulások természetesen voltak az elmúlt ötven esztendőben, a külső világban és a lapon belül is, valamiféle egység mégis összefogja az elmúlt évtizedek számait, s a számok mögött meghúzódó szerkesztői törekvéseket. Talán az, amit Buda Ferenc a lap indulására visszatekintve így fogalmazott meg: „Voltak, akik itt, Kecskeméten akartak irodalmat csinálni.” A Forrás nem indult volna el, s az első évtizedekben nem maradt volna meg az alapítók, Varga Mihály, Székér Endre, Hatvani Dániel, Buda Ferenc konok hite nélkül. Aztán újabb hitek következtek, ahogy az első időszakban, úgy ma is vannak, akik itt, Kecskeméten akarnak irodalmat csinálni, meg lehet, az alaptörekvések összekapcsolásához ez elegendő is. Azt, hogy mennyi munka, elképzelés, a fenntartásért folytatott küzdelem húzódik meg az egy-egy, most már akár egyetlen kattintással elérhető évfolyam mögött, nem lehet elmondani. A folyóiratok történetét egyébként is megírhatatlannak gondolom, az intézmény történetét, merthogy egy szerkesztőség a maga

feladatával intézmény is, szerkesztők és szerzők élettörténetét, törekvéseiket, szerkesztők és szerzők törekvéseinek kapcsolódását kellene leírni akkor, amikor valaki egy-egy folyóirat történetét szeretné megírni, nem beszélve arról, hogy a külső világ történéseivel is foglalkoznia kellene, hiszen egy folyóirat elválaszthatatlan attól a társadalmi közegetől, amelyikben létezett vagy létezik.

Mostani számunkkal mi sem akartunk folyóirat-történetet adni az olvasónak, ez nem is a mi feladatunk lenne. Szerzőinket arra kértük, hogy a laphoz való kötődésükről írjanak, egy-egy történetet elevenítsenek fel. S ha az előbb azt mondtam, hogy egy folyóirat léte elválaszthatatlan az őt körülvevő társadalmi közegetől, akkor most azt mondom, hogy ezt az összeállítást, bár az írások a Forrás kapcsán születtek, az teheti érdekessé, hogy a folyóirat-irodalom általános kérdései éppen úgy felmerülnek benne, mint az elmúlt ötven esztendővel kapcsolatos társadalmi, vagy akár politikai kérdések.

A Forrás indulásának ötvenedik évfordulóján a mostani szerkesztőség tagjai megbecsüléssel emlékeznek Varga Mihályra, a lap alapító főszerkesztőjére, Hatvani Dánielre, aki közel másfél évtizedig volt a lap főszerkesztője, Szekér Endrére, a Forrás „örökös” főszerkesztő-helyettesére, a szerkesztésben fontos szerepet betöltő Goór Imrére, Zám Tiborra, s titkárnőnkre, Vörös Józsefnére, a közelünkben alkotó Orosz Lászlóra és Benes Józsefre, elhunyt barátainkra, szerzőinkre. A lap egyetlen pillanatig sem végezhetne volna a munkáját az alapító Bács-Kiskun Megyei Tanács, majd a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat támogatása nélkül, ahogy most sem végezhetné azt Kecskemét Megyei Jogú Város támogatása nélkül. Támogatásukért, mint ahogyan mindazoknak, akik a lap munkáját segítették, köszönetet mondunk.

Füzi László

Buda Ferenc

Két bagatell

*

*Hol áldozat a spicli is,
ott mindenkinek jut bilincs,
lábra, csuklóra, lélekre,
kisdedekre meg vénekre,
rád kattan láthatatlanul,
viselheted gyanútlanul,
s bár Júdás felköti magát,
a malom vígan jár tovább.*

**

*Nemzet, jövő, elszúrt esélyek –
utódaimnak mit meséljek?
Minden más, mint aminek látszik.
Háború? Még csak ez hiányzik.
Téveszmék reanimációja.
Gyűlölet láncreakciója.
Remény, hit? Olykor féltavasnyi.
Aztán ismét elkezd havazni.*

Lengyel András

A jubiláló Forrás

Fragmentumok a folyóirat szerepéről

A *Forrás*, a régi latinok (rómaiak) élettagoló elve szerint, túljutott fiatalsága korszakán: 50 esztendő. A magyar irodalom történetében nem sok folyóirat érte meg ezt az életkort. Még az olyan jelentős, sőt önmagánál többet jelentő, korszakos „kétheti szemle”, mint a *Nyugat* (1908–1941) sem jelenhetett meg ennyi ideig, s azok a lapok is, amelyek szerepét megbontani, átvenni vagy folytatni akarták, többnyire igen rövid életűek voltak. A József Attila fémjelezte *Szép Szó* (1936–1939) voltaképpen néhány rövid évet élt, az Illyés szerkesztette *Magyar Csillag* (1941–44) ugyancsak, s a *Válasz* is, két részletben, nem sokkal többet. Sőt tudható, a 20. század első fele tele van pár számot, olykor, nemritkán csak egyetlen számot megélt lapkísérletekkel. (Szimptomatikus, hogy épp a közelmúltban jelent meg egy bibliográfia, Lakatos Éva és Herendi László munkája, a tervezett, de végül megjelenni mégsem tudó lapokról.) Újabban, az ún. rendszerváltást követő lapgründölások idején, a virágozzék minden virág elv jegyében születtek érdekes, jó, sőt fontos új folyóiratok, de ezek java, például a *Holmi* vagy a *Nappali Ház* mára már el is tűnt. Az egyik tovább, a másik rövidebb ideig bírta, s kiderült: egy irodalmi intézményt fenn- és megtartani nem olyan könnyű, nagyon sok mindentől függ, sikerül-e. (Szimptomatikus, hogy Szegeden például a *Tiszatáj* alternatív lapja, a *Pompeji* néhány év után gyorsan föladta, az ambíció elolvadt.) Van persze néhány hosszabb kifutással bíró folyóiratunk (a legidősebb éppen az előbb említett *Tiszatáj*, amely 1947-től jelenik meg, s hasonlóképpen jól tartja magát a pécsi *Jelenkor* és a debreceni *Alföld* is), de a tartós talpon maradás ezekkel együtt is ritka. Ez érthető is. A folyóiratcsinálás olyan, mint a gátfutás: alighogy túljutunk, sikeresen, az egyik akadályon, újra emelkedni kell, mert ott van az újabb megugrandó akadály. A csak „futni tudás” önmagában nem elegendő. S ezt nem könnyű teljesíteni. A fenntartó pénze és/vagy ambíciója elfogyhat, a munkát irányító szerkesztő elfáradhat, a szerzőgárda széthullhat stb. Sok mindennek kell egyszerre teljesülnie, hogy egy folyóirat sok-sok évtizeden (s minden szükségképpen változáson) át megmaradhasson.

A pusztá megjelenés természetesen önmagában nem lehet cél. Van rá példa, hogy egy folyóiratot a hatalom pénze és szándéka lélegeztető készüléken tart, de a lapcsináló gárda invenciója elfogyott. A folyóirat ilyenkor üres váz, fönntartásának nem sok értelme van. Az egész nem több, mint a szellemi élet „közmun- kaprogramja”. Az intézmény, amelynek irodalmat, kultúrát kellene teremtenie, legjobb esetben „értelmiségi” egzisztenciákat fenntartó kifizetőhely. Az ilyesmi pedig szomorú, fájdalmasabb a lap-megszűnésnél is, mert az irodalom, a szellem ilyenkor saját arcát rongálja. Saját magát hitelteleníti.

Egy intézmény folytonossága azonban mindent összevetve mégis érték, pillanatnyi válságok, megtorpanások miatt nem szabad föladni. Ha az intézmény él, munkája – egy-egy rossz, fáradt, vagy éppen üres periódus után is – megújulhat, magára találhat. S – hadd legyenek szubjektív – ezért tölt el *post festa* elégedettséggel, hogy annak idején, egy kritikus történeti pillanatban azok között lehettem, akik a *Tiszatáj*at a klinikai halálból hozták vissza. Ha akkor, több hónapos betiltás után a lap végleg megszűnt volna, új néven új lap indulhatott volna persze, de nem valószínű, hogy lett volna elég akarat, erő és kitartás egy, még szükségképpen presztízs nélküli kísérlet szervezeti kereteinek újrabeépítésére, az érdemi szellemi munka föltételeinek megteremtésére. Így legalább a megtöltendő keretek megmaradtak, és a „név” – a sok nemzedék számára jelentéssel teli név – újra betölthette integratív szerepét.

S e ponton már, azt hiszem, kimondható: az, hogy a *Forrás* fél évszázadon át talpon tudott maradni, az önmagában is teljesítmény. E stabilitásával a *Forrás* Kecskemétnek (s egyben az egész magyar szellemi életnek) intézményi szerkezetében egy olyan kulturális konstans, olyan pillért alkot, amely köré és mellé sok minden más is fölépíthető. A *Forrás* hónapról hónapra való megjelenése ugyanis vázát adja a kulturális lehetőségek egy meghatározott csoportjának. S éppen ezért most, jubileuma alkalmával, érdemes szembenézni e fél évszázados lét két fontos, egyesek szemében magát e létet megkérdőjelező dimenziójával: (1) az úgynevezett „vidékiség” problémájával, s (2) azzal az infokommunikációtechnológiai átalakulással, amely nagy várakozásokat szült mindenfelé, de éppen napjainkban kezdi megmutatni igazi valóját, történeti súlyát.

(1) Tény, a *Forrás* a magyar közbeszédben úgynevezett „vidéki folyóirat”. Ez, ha jó a történeti csillagállás, persze nem jelent többet, minthogy olyan lap, amely nem a fővárosban, nem Budapesten jelenik meg. Azaz a szó: „vidéki”, csak földrajzilag, lokálisan identifikál. Ám ne áltassuk magunkat ez ünnepi pillanatban sem. A magyar városszerkezet olyan, hogy – tetszik vagy sem – a „vidékiség” számos vonatkozásban csakugyan hátrány. A magyar kultúra intézményrendszere nem olyan szerkezetű, mint mondjuk a németé, amelyben a főváros/vidék dichotómia helyett több, nagyjából azonos súlyú és lehetőségű kulturális centrum együtt alakítja a szellemi életet, s München vagy Frankfurt csak más „színű”, de nem alárendeltje valamely német közigazgatási centrumnak: maga is centrum. A magyar kultúrában, nem véletlenül, a „vidéki” szó szinte máig stigmának számít. A nem elég jó, a provinciális szinonimája. Ez a lebecsülő besorolás sajnos nagyon sokáig jogosult is volt, s bizonyos jelek arra utalnak, napjaink társadalomtörténete ismét megerősíti ezt a rossz tagolódást. A magyar városok kulturális intézményrendszere ugyanis hiányos vagy egyszerű, a palettát színező és a kreativitást serkentő alternatív intézmények többnyire hiányoznak belőle. S ez hátrány: a belső kontroll, a verseny, a variációgazdagságban megmutakozó lehetőségteremtés hiánya vagy szűkössége: keményen korlátozza a kultúra lehetőségeit. Kényszerkoalíciókat, rossz konszenzusokat teremt és tart fenn, a belső tisztulás ellen hat. Ám ma már azt kell tapasztalunk, hogy a magyar irodalmi/kulturális folyóiratpiac egyik meghatározó szegmense éppen a „vidéki”. A *Jelenkor*, a *Tiszatáj* vagy az *Alföld* (egyéni ízlésitéleteinktől függetle-

nül) a magyar kultúra nélkülözhetetlen szereplője. Ebben az átpozicionálódásban persze szerepet játszott az is, hogy néhány fontos fővárosi folyóirat az utóbbi időben valamilyen okból kihullott a mezőnyből, s ez nem jó, ez negatív tünet, bajok jelzése. De a „vidéki” folyóiratok java azért mára önértékét tekintve is jelentős tétel lett. S ez a kiegyenlítődség, ha nem is maradéktalan, nem utolsósorban azért következett be, mert e folyóiratok léte maga is a hátrányok leküzdése ellen hatott. Belső kikristályosodási pontként szolgált. Minden egyes intézmény ugyanis, amely meggyökeresedik a „magyar ugaron”, a „vidék” pozícióit javítja. Egy-egy kulturális gócot teremt. S amikor például egy vidéki folyóirat nem helyben lakó szerzők munkáit is közli, azzal, hogy fórumot ad „idegen” szerzőknek, egyben valamilyen mértékig integrálja is őket saját kereteibe. Ilyen értelemben mondható, hogy a *Forrás* például „kecskeméti” tesz nagyon sok nem kecskeméti szerzőt, s ezzel a város kultúrája is nyer, a „beengedett” nem kecskeméti is.

Meggyőződésem, a vidéki irodalmi-kulturális folyóiratot, ha nem lennének ilyenek, a magyar kultúra erősítése számára ki kellene találni.

(2) Az sem tagadható, az online világ térhódításával időről időre fölmerül, hogy a print, azaz nyomtatott sajtó (újság és folyóirat) már *nem* „korszerű”, a múlt zárványa a jelenben. Érteni vélem a lelkesedést, amelyet a kommunikáció-technológia új lehetőségei kiváltak. Kétségtelen, az internet révén sok minden gyorsabbá és kényelmesebbé vált, sőt azt is elismerem, maga a technológia is sokakat elszórakoztat. (De azért nem árt szem előtt tartani a tény: az úgynevezett „okostelefonok” például, amelyek csakugyan sok mindent „tudnak”, ma szignifikáns mértékben a szórakoztató elektronika körébe tartoznak, s csak másod- vagy harmadsorban információszerző és -tároló eszközök. Függetlenül elvi lehetőségeiktől. Egy médium lényegét ugyanis igazában nem technikai paraméterei, hanem használata adja meg. Márpedig az „okostelefon” ma játék, a kulturális elkülönülést segítő, önérzeterősítő ketyere.) S ha valahol, valamikor, akkor az online világ esetében nagyon világosan megkülönböztetendő a *technika* és a *használat*. Meggyőződésem persze, maga a technika sem csodaeszköz. Ha maximálisan kihasználnánk a technika potenciális lehetőségeit, az emberiség – szerényebb fogalmazásban: az emberek tömege mint szociális agregátum – nem lenne okosabb és jobb. Az elsődleges ugyanis minden technikai újítás bevezetésekor a társadalom szociokulturális állapota, emberi – morális és intellektuális – minősége. S az új infokommunikációs technológia használata, mint gyakorlat, máris fölhívja a figyelmet e technológia használatának nagy veszélyeire. A veszélyek, amelyek egyre élesebben fölsejlenek, három nagy forrásból fakadnak. Az üzleti és katonai-politikai érdekből, s a technológia megkívánta szakértelem aszimmetrikus eloszlásából. Az első kettőben hatalmas manipulációs potenciál van. Vásárlásaimat éppúgy manipulálják, mint ahogy társadalmi és politikai konformitásomat is célirányosan alakítják. Lépten-nyomon megvezetnek, s minden újabb eladott ketyere erősebben köti bele a társadalmat a kiszolgáltatottság viszonyaiba. A technikai tudás aszimmetrikus eloszlása pedig a technikához való hozzáférésben, a diametrálisan eltérő használatban mutatja ki foga fehérjét. Vannak, akik értenek ehhez a technikához, s bér munkában, bármilyen érdek szolgálatában „kreatívan” hasznosítják a „lehetőségeket”. S vannak, akik a

maguk „amatőr” módján használják e technikát, s így ideális alanyai mindenféle megvezetésnek. S nem kétséges, az utóbbiak vannak többségben, sőt túlnyomó többségben. Ma már persze egy-egy botrány (e sorok írása idején pl. a *facebook* botránya) ráirányítja a figyelmet a veszélyekre is, de ezek a botrányok még többnyire szelep funkciójú botrányok. Csak a gőzt eresztik ki. A hatékony védekezés, a technológia túlhatalmának visszaszorítása ma még jogilag is, szervezetszociológiailag is megoldatlan. A világtársadalom, a globális kapitalizmus erkölcsi dinamikája pedig, minden ellenkező híresztelés ellenére, nem a „szabadság, egyenlőség, testvériség” lehetőségeit növeli. Az alávetettség hálózatát fonja sűrűbbre, és egyben vastagítja láncokká. S itt visszaérteztünk a print médiumokhoz. Ezek a „korszerűtlen”, „anakronisztikus” médiumok ugyanis, legalábbis egyelőre még mindig az önkontroll leghatékonyabb médiumai. Az online kultúra a gyors, önkényes és felületes információk kultúrája, amelyben információ és álhír egymással keveredve, szétválaszthatatlanul van jelen. A jóhízeműség dilettantizmusát a célirányos rossz hízeműség profizmusa orránál fogva vezeti: így mutatja meg magát „e villanó, e kés idő”. A print médium a lassúbb, nehezkesebb, de ellenőrzött információáramlás médiuma, a beléje épített mechanizmusok révén nagyságrendekkel megbízhatóbb, mint újdonsült riválisa. A gondolatokat a „régii” médium (s használói) termelik, az új médium csak inkoherensen ötletel, s az ötletek kaotikus áradása az önmagában még csakugyan jónak ígérkező legjobb ötleteket is pillanatok alatt elnyeli, eltemeti vagy összepiszkolja. Az új médiumok veszélyeinek elhárítására ma csak egyetlen esély van: a régi médiumok okos és megfontolt, laboratóriumszerű használata. Az úgynevezett „gyorsaság”, amely a technológiából fakad, nem előny, hanem hátrány, a gondolkodáshoz idő kell. S mindenekeelőtt önmagamnak a manipuláció technológiai teréből való kivonása.

Konkretizálva: a *Forrás* mint print médium hagyományos volta tehát nem hátrány, hanem éppen hogy érték. Lehetőség bizonyos aktuális veszélyek közömbösítésére. Ahogy a nyomdagép reprezentálta Gutenberg-galaxis nem nélkülözhetette az írni-olvasni tudást, az írástudás pedig az ábécét, az ábécé a gondolkodni tudást (s így tovább, vissza az alapokig), úgy az infokommunikációs technológiai forradalom sem lehet meg a szabatos gondolkodás és a pontos önkifejezés adománya nélkül. „Klikkelni” és „lájkolni” nem elég. A világ momentumainak pontos azonosítása, a jó és a rossz megkülönböztetni tudása, a világos, szabatos gondolkodás nem csak nem nélkülözhető, de az is kimondható, az igazán korszerű, azaz idézőjel nélküli kultúra csak az alapokból kiinduló, következetesen építkező kultúra lehet. Ehhez a kultúrához pedig nem vezet királyi út, nem elég hozzá a digitális eufóriához való kritikátlan csatlakozás, ehhez az emberi kultúra egész építményére szükség van. A felszín eufóriája nem váltja meg a világot. A szoftverfejlesztő, bármit mondjanak is, amíg a profit előállítását alakítja a világot, nem értem, hanem ellenem gondolkodik, s még szélső, egyelőre elképzelhetetlenül ideális esetben is csak segíthet nekem, de nem pótolhatja azt, ami s aki én vagyok, csak én lehetek.

Summa summarum: a *Forrás* ötven éve, „vidékisége” és „hagyományosság” tehát egyként fontos: lehetőség. Léte, funkciója ma is a kultúra „vidéki” pozícióinak erősödésére utal. Kecskemét, ha Pécs, Szeged, vagy akár Debrecen törté-

neti súlyához mérjük, természetesen egy másik szint, a nagyobb, összetettebben strukturált városok tartós helyzeti előnyét nem hozhatja be könnyen és gyorsan. De hogy meg tudta szülni, és, immár ötven éve, fönntudja tartani saját lapját, az nem pusztán finanszírozási kérdés, nem egy tétel a költségvetésben. Sokkal inkább eleven bizonyítéka annak, hogy a város mára igen sokat ledolgozott történeti hátrányából, s a maga helyén részese a magyar kultúra pallérozásának. S ez nemcsak kecskeméti siker, ez a magyar kultúra egészének is nyeresége. Mert a kultúra léte nem pusztán automatizmus, hanem mindig szándék és erőfeszítés eredménye. A kultúrát végső soron ez a szubjektív elem tartja fönnt – az, hogy vannak, akik akarják, hogy létrejöjjön, fönntmaradjon s finomuljon.

* * *

A magyar szellemi élet ma nehéz periódusát éli. Sem a helyzetnek, amiben élünk, a pontos leírása, sem az innen kivezető perspektíva főlvázolása nem megy. Beleragadtunk régi sztereotípiáinkba, és sem a létező szellemi kapacitás, sem az erkölcsi eltökéltség nem elegendő a kitöréshez. E helyzet jelentős alkotók halálában vagy megöregedésében, elfáradásában fogható meg a legkönnyebben, de a baj mélyebben van: az új generációk szocializációja félresikerült, nem tudnak felnőni a szerephez, amely pedig – tetszik vagy sem – rájuk várna. S így az az átalakulás, amelyben élünk, öntudatlanul, a tudat érdemi reflexiója nélkül zajlik. A reflexió persze előbb-utóbb megszületik majd, de nem mindegy, mikor. Ez a helyzet felértékeli a *Forrás* szerkesztésének „szubjektív”, de nagyon fontos oldalát: tisztességét. A *Forrás* tisztességes folyóirat. Nagy veszteségeit, például Vekerdí László halálát, sajnós a *Forrás* sem tudja pótolni, pedig Vekerdire ma nagyobb szükség lenne, mint korábban bármikor, ám a tisztesség igénye töretlen. A lap mentes a tudatos, rosszhiszemű manipuláció minden változatától. Nem divatfüggő, nem téveszti meg sem önmagát, sem olvasóit a látványos, sokat ígérő, de többnyire üres divatokra való rákapcsolódástól, nem doktriner, nem a párhuzamos törekvések preferenciáiban látja minden baj okozóját. Igyekszik a teljes kulturális mezőre figyelni, annak produkciójából meríteni, s nem nyűgözik a hamis – elavult, vagy bár „új”, de éppen a megvezetést szolgáló álságos – kánonok. A kultúra önmegtévesztő mechanizmusai. Mint folyóirat, persze a *Forrás* is olyan ma, mint hajdan az úriszabó: „hozott anyagból dolgozik”. Csak azt tudja közölni, amit a (potenciális) szerzők megírnak. S ez a kitöréshez egyelőre nem elég. De a kitörés előkészítését szolgálja. Őrzi az elérhető színvonalat, s teret ad annak, ami a valós összefüggésekről próbál beszélni. S ez, higgyék el nekem, nagy szó.

* * *

Magam elég régóta vagyok a lap „szerzője”. Első írásom valamikor a nyolcvanas évek elején jelent meg itt, s bár egy ideig csak szórványosan jelentkeztem cikkekkel, viszonylag hamar rendszeres szerző lettem. Ebben véletlenszerű dolgok is szerepet játszhattak, de túl az esetlegességeken, a laphoz való tartós kötődésemet az a magatartás alakította ki, amelyet itt tapasztaltam. A szerkesztőséget mindig érdekelte, min „dolgozom”, ha nem küldtem kéziratot, kértek, s ha írásom a konvenciókhoz mérten túl hosszú volt, vagy amit írtam, túl rázós, mindig éreztem a mondandóm iránti nyitottságot. Azt éreztem, nemcsak közölnek, de fontos is

számukra, hogy jelen legyek a lapban. Voltak kimondottan megtisztelő fölkéréseim is. A rendszerváltás után például Sándor Ivánnal párhuzamosan magam is sorozatszerűen, egy évig minden számban elmondhattam volna tapasztalataimat a dolgok alakulásáról. E fölkérésnek sajnos nem tehettem eleget, körülményeim nem kedveztek az ilyen folyamatos közreműködésnek. De maga a fölkérés a megbecsülés jele volt, s a bizalomé, s a bizalomra a magamféle szerzőnek szüksége van. A bizalom ösztönöz, biztonságot ad, munkára készítet. Nemcsak a munkatárs alakítja a lapot, a lap is a munkatársat. A kultúra, itt is tetten érhetően, mindig kollektív teljesítmény: különböző szerepkörű és helyzetű szereplők finom összjátéka.

A *Forrásban* persze – s *itt* ezt is kimondhatom – nem minden az én ízlésem szerinti. A tipográfia két elemével például sohasem tudtam kibékülni. A szerzői név ilyen nagyméretű szedése engem zavar, a szövegben az idézetek kurziválása pedig kimondottan irritál. Az idézetre az idézőjel amúgy is felhívja a figyelmet, a kurziválás pedig, mint kiemelés e formájában a szerzői kiemeléseket kuszálja össze. A kiemelésnek, az igazi kiemelésnek funkciója van, meg kell adni a lehetőséget, rangját. Persze, értem én, hogy a lap egy idő után már ragaszkodik a saját, megkülönböztető hagyományaihoz külsőségekben is. De sajnálom, hogy így van. S vannak bizonyos „tartalmi” diszkrpanciák is. Bizonyos szerzőket én például mellőznék, bizonyos tematikának megpróbálnék nagyobb súlyt adni stb. S magam – ahogy öregszem, egyre inkább – ráadásul a világunkat uraló problémák élesebb, tehát pontosabb és finomabb szerkezetű tematizálását igénylem. Hosszú távon csak ez térül meg, még ha rövid távon ellenkezést vált is ki. Ezek azonban, függetlenül, hogy „kinek van igaza”, a szerkesztőknek-e avagy nekem, természetesek. S nem iminálhatók el. Minden más lapnál is átéli az ember ezt a „véleményeltérést”. Más ugyanis a magányos skibler és más a lapja létéért felelős, a mindenkori erőviszonyokat nem negligálható szerkesztő helyzete. És saját (hajdani) szerkesztői tapasztalatomból is tudom, maga a szerkesztő sem ért mindig mindenben egyet saját döntésével – hiszen nem csupán a személyes ízlés és értékválasztás dönt, hanem sokszor ezer egyéb megfontolás is belejátszik abba, mi kerül a lapba. Mindez azonban, ismétlem, természetes. (A *Nyugat* fénykorában, a *Nyugat* belső körében sem minden döntés váltott ki egyetértést. A teljes egyetértés csak a diktatúrák sajátja.) Ami igazán lényeges: hogy tartósan megmaradok-e egy lap kötelékében, hogy magaménak érzem-e, az más pontokon dől el. S tény: a *Forrás* már elég régóta hozzám tartozik, az „én lapom”, gyöngeségeivel együtt is. Olyannyira, hogy a lap – s a benne megjelent írásaim – révén már régóta afféle virtuális kecskemétinek érzem magam.

* * *

A jubileum alkalom arra, hogy a lapnak s működtetőinek minden jót kívánjunk, s megköszönjük a lehetőséget, amelyet ez az intézmény a magyar kultúra egészének s egyes szereplőinek, így e sorok írójának is biztosít. A magam részéről, íme, köszönöm is. Azt ugyan nem ígérhetem, hogy ötven év múlva, az újabb jubileumkor is a köszöntők között leszek, de – a nyitott történelem minden kockázata ellenére – egy jókívánságot akkorra is borítékolok.

Remélve, hogy a *Forrás* a százat is épségben és jó erőben megéri.

Ilia Mihály

A szomszéd kertje

A kecskeméti *Forrás* című folyóiratra mi, egykori szegedi szerkesztők a *Tiszatájn*nál, mindig úgy tekintettünk, mint ahogyan a szólás mondja: a szomszéd kertje mindig zöldebb. Nem a szerzőiket irigyeltük tőlük, hanem a lap otthonosságát, a kecskeméti múltban és jelenben való természetes létét. Miközben a *Tiszatáj* állandóan küszködött a helyi vezetéssel, amelyik közismerten túlzó baloldali volt, és nem volt kultúrapárti, a *Forrás*nak mindig adatott a megyei és városi vezetők között pártfogója, legendás vezetők, írni tudó hivatalnokok, irodalmi és más művészeti ügyeket pártfogolók segítették a szerkesztőket. Remélem, ma is így van.

Nekem nemcsak a lap szerzői, témái, írásai voltak érdekesek, hanem az is közel hozta hozzám a folyóiratot, hogy az ötven év alatt mindig volt a szerkesztőségben egykori tanítvány, Szegeden végzett egyetemi hallgató, akinek első írásait olvashattam és később szerkesztői tevékenységét figyelhettem. Tudom, hogy ez érzelmi elfogultság, de közel hozta hozzám a folyóiratot, és érdekelt, hogy az egykori hallgatók közül ki mire vitte. Nemcsak az írásuk érdekelt, az is, hogyan szerkesztenek, miként válik lapjuk ki a folyóirat-irodalom sokaságából, milyen intenzitással vannak jelen az egyetemes magyar irodalomban, mennyire határozza meg karakterüket a korszellem és a szülőföld. Ebbéli munkájukat, jellemüket kiválónak tartom, és ha van öröme oka egy öreg tanárnak, nekem ez az.

Tőzsér Árpád

Az „aranymetsző” folyóirat

(Pozsonyi üdvözet az 50 éves kecskeméti Forrásnak)

Számomra a *Forrás* a kezdetek kezdetén Székér Endrét jelentette.

1969-et írtunk, s valami írószövetségi rendezvény nézőterén egymás mellé ültetett bennünket a véletlen. A fiatal emberek könnyen ismerkednek: csakhamar kiderítettük egymásról, hogy mindketten 1935-ös születésűek vagyunk, s ez a tény attól kezdve láthatatlan kapocsként kötött össze bennünket.

Bandi akkor s ott azt újságolta, hogy Kecskeméten, ahol tanított, *Forrás* névvel irodalmi folyóiratot készülnek indítani, pontosabban a már addig is létező *Kiskunság* című időszaki kiadványt alakítják át irodalmi lappá, mi több, a leendő folyóirat nevét attól a felvidéki lapocskától tervezik kölcsönözni, amely 1938-ban, Pozsonyban indult, az ottani magyar egyetemisták lapjaként, de az év ismert történelmi eseményei (Csehszlovákia széthullása) miatt csak két száma jelent meg.

Én, mint pozsonyi illetőségű literátor, erre felfigyeltem, de magáról a tervről, amennyire emlékszem, szkeptikusan nyilatkoztam, mondván, hogy a vidéki irodalmi lapok általában csak ott maradnak meg, ahol egyetemi közönség, azaz irodalmi utánpótlás is van. Nem véletlen, hogy éppen a szegedi *Tiszatáj*nak, a pécsi *Jelenkornak* és a debreceni *Alföldnek* sikerült a talpon maradás: mind a három lap otthona egyetemi város. Erre Sz. E., kicsit sértődötten, azt válaszolta, hogy egy városnak egyetem nélkül is lehet egyetemi szintű a szellemi élete.

Erről, jóval később, mikor már nemcsak rendszeres olvasója, hanem szerzője is voltam a *Forrásnak*, magam is személyesen meggyőződhettem.

1996-ban (tehát már jócskán a lap Füzi Laci jegyezte, máig nyúló korszakában) történt. A *Forrás* szerkesztősége és a kecskeméti Megyei Könyvtár nagyszabású (s ezúttal távolról sem csak a hatás kedvéért írom ide az obligát jelzőt) könyvheti ünneppsorozatot szervezett. A kiskunsági nagy könyvünnep és írói sereg-
lés több mint egy hétig tartott, s olyan személyiségek adtak neki jelenlétükkel különös súlyt és rangot, mint Esterházy Péter, Jókai Anna, Sándor Iván, Somlyó György, Tornai József, Gion Nándor, Háy János (hogy csak a legjelesebbeket említsem a számos résztvevő közül). A sorozat nyolcadik napján bemutatásra került Tóth László *Szó és csönd* című, költőkkel készített interjúinak kötete is, s mivel magam is szerepeltem a kötetben, engem is meghívtak a bemutatóra. A bemutató után pedig a *Forrás* szerkesztősége közös vacsorára invitált bennünket. Akkor kerültem személyes kapcsolatba a lap szerkesztőivel s munkatársaival. (Füzi Lacit, az akkori és mostani főszerkesztőt persze már korábbról ismertem.)

De akkor ismertem meg tulajdonképpen Kecskemétet magát is.

Jártam már benne korábban is, de az igazi arcát csak akkor fedte föl előttem. A könyvhét alkalmából két napig voltam a város lakója, az interjúkötet kilenc költőjével egyetemben, s ezalatt az idő alatt alaposan bejártuk a „hírös város” jelenét és múltját.

Úgy emlékszem, Pintér Lajos költő, a *Forrás* házánál az idő szerint (s ez idő szerint is) az egyik legrégebb munkatárs-szerkesztő (majdnem azt írtam: „legrégebb bútordarab” – sorry, Lajos, sorry!) volt az avatott kísérőnk, s az ő szemével látni a „Cifrapalotát” s a másik szecessziós csodát, a Városháza épületét (az egész magyar történelmet megjelenítő domborműveivel, emléktábláival) vagy a Katona József park szoborsétányát a város sok-sok jelesének szobrával (és folytathatnám a sort a végtelenségig!) feledhetetlen élmény volt. S mikor a költőkolléga a városjárásunk végén még azt is megjegyezte, hogy Kecskemétnek tizenegy múzeuma és képtára, hat felső- és 12 középfokú iskolája van, s természetesen a város emblemikus nagy szülőttéről, Katona Józsefről elnevezett kitűnő színháza – lélekben s utólagosan igazat adtam Szekér Bandi barátomnak: igen, egy városnak egyetem nélkül is lehet egyetemi szintű a szellemi élete.

(S nem állhatom meg, hogy az akkori jegyzetfüzetemből, amelyből a kecskeméti adatokat kiírtam, egy, az akkori magamra jellemző *bonmot*-t is ide ne másoljak. „Kecskemét szép, szecessziós mézeskalács-palotái között úgy éreztem magamat, mintha a pozsonyi Kék templom körül sétálgattam volna – ugyanis azt is Lechner Ödön építette. Két nap alatt úgy megszerettem Kecskemétet, hogy el nem felejthettem Pozsonyt.”)

De vissza a *Forráshoz!* Szekér Endrétől a későbbi találkozásaink során azt is megtudtam, hogy a folyóirat neve konkrétan attól a Madarász Lászlótól származik, aki 1938-ban még egyetemista volt Pozsonyban, ahol megalakította az Eötvös József Kört. Ez a kör lett aztán kiadója annak a szintén *Forrás* című egyetemi lapnak, amelyet Madarász 1969-ben, a kecskeméti *Forrás*ban kicsit akár újraindulni is érezhetett. Az író-politikus ekkor ugyanis már a Bács-Kiskun Megyei Tanács elnöke, s mint ilyen, egyéb eszközökkel is hathatósan segíthette és segítette az új lap indulását.

Történt azonban a lapkeresztelés akárhogy, a név megfogant és szerencsésnek bizonyult: a szerkesztők törekvése kezdetben, és később is, egyszerre célozta az eredethez (a „forráshoz”), a hagyományokhoz való hűséget, a tiszta eszmeiséget, s azt az irodalmi, és egyidejűleg történelmi-szociográfiai érdeklődést és érdekeltséget, amely mai napig jellemzi a lapot.

Mi több: közben szerkesztői a magyar irodalmi és tudományos lapok szerkesztésének mintegy „arany metszését” is kikísérletezték: a *Forrás* egyszerre „népi” és „urbánus”, egyszerre nyitott a magyar társadalom minden rétege felé, nyitott a magyar és világirodalomra, szociográfiára, szellemtörténetre és történelemre.

Vidéki (és nem csak vidéki) laptársainak be nem vallott törekvése, hogy az éppen aktuális irodalmi kánon lehető legtöbb alkotóját vonzaskörükbe hódítsák – a *Forrás*nak, úgy tűnik, van egy állandó szerzői gárdája, de ez egyáltalán nem jelent számára valamiféle bezártságot, belterjességet, sőt: a magyar irodalom egyetemével és a nagyvilággal többnyire éppen hogy a törzsgárda tagjain keresztül érintkezik. A lap számára például a „határon túli magyar irodalom” fogalma sohasem határolódott be Kolozsvárral, Újvidékkel, Pozsonnyal és Beregszászal,

hanem a nyugati magyar szórvány irodalmát is kezdettől fogva magába foglalta. A különböző fontos lapkivágásokat is tartalmazó saját archívumomban egymás mellett van egy régebbi Határ Győző-vers, Tandori Dezső egyik korszakos opusa a 2000-es évek elejéről és Ryszard Kapuściński naplói – emlékezetem szerint valamennyi a *Forrás*ból kivágva.

S folytathatnám a példák sorát, de nem folytatom, ennyiből is levonható a következtetés: az arányosságoknak, az „arany metszésnek” valamiféle sajátos pluszesztétikai értékbe átcsapó egyensúlya a *Forrás* leginkább meghatározó belső és külső ismérve.

S most, mikor e jeles „forum Kecskemetinum” az 50. születésnapját ünnepli, én, az „ős-Forrás” Pozsonyából ezt az új és „arany metsző” szépirodalmi, szociográfiai, művészeti *Forrást* köszöntöm tisztelettel és nagyrabecsüléssel.

Markó Béla

De ti ugyanazok vagytok

*Füzi Lászlóéknak Kecskemétre
a Forrás 50. születésnapjára*

*Ami nehéz volt,
az volt a legkönnyebb.
Négyszáz kilométerről is
összenéztünk a hátuk mögött.*

*Marosvásárhely és Kecskemét között
átláttunk a szigorúan ellenőrzött
füvek, fák, folyók fölött,
és integettünk egymásnak.*

*Ami bonyolult volt,
az volt a legegyszerűbb.
Fejben üzenetet.
Cipőben verset.*

*Ami leírhatatlanul rút volt,
az volt végül is a legszebb.
Hogy nemcsak ugyanazt mondtuk,
hanem ugyanazt is gondoltuk.*

*Hogy ideláttatok olyan messziről.
Még most is ideláttok.
Mások már közletről sem.
Vagyis nem azt, ami van.*

*Csak azt, ami nem lesz.
Olyan könnyű volt akkor a könny.
Alatta ott volt a látás.
Könnybe süllyesztett Atlantisz.*

*Ahogy a lankadatlan figyelem,
mint szemüveglencsébe gyűjtött napfény,
elolvasztja a szögesdrótot.
Egy levelezőlap végtelen kiterjedése.*

*Az átdobott könyv.
Az áthajított vers.
A néhány papírlapon utazó haza.
Azt sem tudom, hol van.*

*De ti ugyanazok vagytok.
Egymásra ismerünk.
Ne legyen olyan nehéz, mint akkor.
Legyen csak olyan könnyű, mint akkor.*

*Mert ami szép volt, rút lett.
Ezt nem kell megfejteni.
Nem kell már semmi más.
Csak ahogy kérdeztétek: - Hogy vagytok?*

*Volt átjárás kérdés és felelet között.
Az átjárhatatlan határokon.
Röpködtek ide-oda a rímek.
Miért olyan kevés most, ami sok?*

Marosvásárhely, 2018. október 22.

Fried István

Forrás-évfordulón – nem csak a Forrásról

Hírös város az aafödön Kecskemét,
(...) annak öszöm könyvérét...

A tanyákon túl a pusztá mélyén
Áll magányos, dől kíményű csárda,
Látogatják a szomjas betyárok,
Kecskemétre menvén a vásárra.

(Petőfi Sándor)

Kecskemét kisgimnazista korom óta az irodalomban, az irodalom által él(t), Petőfi Sándor, Jókai Mór, majd Katona József közvetítésével. Hogy ez a valóban tekintélyes névsor (mely személyes irodalmi elkötelezettségemről is árulkodik) miként lett további irodalmi és személyes elkötelezettséggé, ez ama bizonyos „másik történet”, amelyet külön kell elbeszélni. Elsőnek tehát arra emlékezem, hogyan formálódott az *első* történet, amelynek több értekezés, valamint három és fél könyv a tanúja. Talán ott kezdeném, hogy első irodalomtörténeti szándékú kísérletem (pirulva gondolok vissza rá) erős tanári-kritikai visszhangot kapott – sajnos és szerencsére jogosan. Meg kellett tanulni elfelejteni a „korszak retorikáját”, frazeológiáját, meg kellett tanulni, mint lehet hozzáférni a célszerű és értelmes szólás módozataihoz, párhuzamosan azzal, hogy kerülni kell(ett) mindazt, ami eleve tiltásba ütközött, ami túlságosan éber „könyvvizsgáló”-k figyelmét fölkelthette. Petőfi, Jókai, Katona olvasása ugyan nem pótolta a kortárs irodalmat, de ami a kortársnak nevezett, „hivatalos” irodalomból napvilágot láthatott, avíttabbnak tetszett Petőfinél, Jókainál, Katonánál (arról nem is szólva, hogy három klasszikusról értekezve forradalom, lázadás, zsarnokölés szóba jöhetett, a kortárs irodalom esetében több mással együtt tabutémának számított). Ugorva az időben, Petőfi, Jókai és Katona „behozta” Kecskemétet, a kecskeméti pusztát, amely egészen másképpen jelenik meg íróinknál; Petőfinél legalább olyan azonosulással, mint Jókainál, Katonánál – életművét tekintve – legalább úgy belejátszva a fő műbe, mint a másik kettőnél. És mindháromnál mű és életrajz termékeny összejátszásában. Katona ráadásul elvezetett Petőfihez (Petőfinek is volt *Bánk bán*-élménye: népnek szánt elbeszélő költeményben népieskedte, nem kevés királyellenes humorizálással, a nagyúr történetét). Jókai pedig máig is idézhető tanulmányt írt a *Bánk bán*ról, mely több áttétellel ott rejtőzik az *És mégis mozog a föld* című regényében. Ritka történés a magyar irodalomtörténetben: a *Bánk bán* egy meghirdetett, de el nem játszhatott előadása pecsételte meg Jókai Mór és a Gertrudis királyné szerepében már tündökölt Laborfalvy Róza szerelmét, amely kalandos-viharos házasságkötéssel zárta le e történet első felvonását. Persze, a filológus csak mintegy kiegészítő adatként dolgozza tanulmányaiba a szorosabb értelemben vett-vehető életrajzi szempontokat; de messze nem zárkózik el attól, hogy életrajzi adatok művé áthangszerelődésének nyomába ne eredjen. Petőfi Sándor kecskeméti időzésére esik a Jókai által feljegyzett színpadi siker, a *Lear*

király bolondjának szerepében. S ha a színháztörténet némi tartózkodással fogadja is Jókai emlékezését, a Petőfi-életmű bűvárai megkísérlik a Petőfi-líra egyes szegmenseivel összevetni az elképzelt Petőfi-alakítást (a nagyon keserű, erős színekkel ironizáló, mélyen gondolkodó bolondot) például a *Felhők*-ciklus poétájának előadásával. Az 1843-as esztendő első hónapjaiban látta vendégül Kecskemét Petőfit, mintegy tíz vers született itt, köztük a *Jövendölés*, a *Színésztársamhoz*, a *Lopott ló* (az utóbb kibontakozó „nagy” líra első próbái), de a Petőfi-költészet védjegyeként elfogadott szabadság-szerelem gondolat első ízben az itt született *En ön(le)leplező* költeményben zendül föl:

És az ég minden földébe,
Drága fátat ülteté be:
Szerelem!
Koszorúba fűzöm ágít,
Koszorúm szerény virágít
A hazának szentelem.

Jókai első regényében, a feltűnést keltett, várakozásokat ébresztett *Hétköznapi*okban a több szálon futó történet, gazdagon díszített szólamok sem feledtetik el, hogy a mindössze a huszadik életéve körül járó író ugyan felmondja az európai romantika (elsősorban Victor Hugo) regényírásának leckéit, mint kell cselekményszálakat összeszőni/kuszálni, rejtélyeket „adagolni”, szélsőséges-végletes jellemeket nemegyszer rikító színekkel festeni, méghozzá akképpen, hogy a főszereplő Kecskemét maradjon: szokásvilágával, szólásaival, alakjaival, némely típusával, általában azzal, ami Jókainak élete végéig erőssége marad: helyszínrajzával.

Nem kívánom tagadni, hogy az említett hármasnak bűvöletében ekkor kevésbé foglalkoztatott Kecskemét kortársi irodalma, kultúrája, noha a Kodály Intézetről tudtam, mindig megbecsüléssel/tisztelettel gondoltam nem csak pedagógiai teljesítményére, színháza azonban csak akkor foglalkoztatott, amikor Gábor Miklós egy időre Kecskemétet választotta működése színhelyéül (emlékezetes volt a *Don Carlos*-előadás, II. Fülöpként Gábor Miklós); kerek húsz esztendőn keresztül ugyan a könyvtárban kézbe vettem a *Forrást*, de érdeklődésem más irányokba vezetett, pályám jelentékeny részében csak irodalomtörténeti, szlavisztikai, germanisztikai folyóiratokba írtam, szegedi tanárkodásom idején élénkült meg kapcsolatom a *Tiszatáj*jal, lett barátsággá addig szerkesztő-szerző viszonyom a folyóirat szerkesztőivel, kik közül ketten egyetemi kollégáim voltak. Nem is igen törekedtem, hogy kortársi irodalmi mozgásokról beszámoljak, éppen elég munkát adott a felvilágosodás és a reformkor (romantika), a magyar és kelet-közép-európai irodalom története.

És most vissza Jókaihoz. A *Hétköznapi*ok bűvárlása nem egyszeri találkozása volt Kecskeméttel, az ott eltöltött idő (rajzolni is tanított, többek között a később népszínműíróként jeleskedő Abonyi Lajost, ez írói álnév), és a színjátszás sem volt az ifjú Jókai ellenére, jótékony célú előadáson mutatták be jogásztársaival a kor egyik sikerszerzőjének, Gaál Józsefnek *Szerelem és champagnei* című vígjátékot, melyben a női szerepet is egy ifjú jogászhallgató játszotta; ez aztán félreérté-

seket okozott, melyet viszont általános derültség oldott föl. Erre a színelőadásra, a jogászkodásra, a kecskeméti „idő”-re Jókai elbeszélésben, önéletrajzi írásokban sokszor emlékezett vissza, a páratlan humorral előadott történeteken a nosztalgikus visszagondolás csillan át.

S bár a megjelenés időpontjában elkerülte figyelmemet, a kutatás során rábukantam Orosz Lászlónak Jókai kecskeméti tartózkodása részleteit feltáró tanulmányára (előtte csak régi kecskeméti napilapok hasábjain írtak derék tollforgatók erről a témáról). A szerző nem volt ismeretlen előttem. Az *Új Magyar Irodalmi Lexikon* szerkesztőjeként gondozta az általam írt szócikkeket; illetőleg korábban már becsültem Katona József életét és munkásságát bemutató írásait, a kritikai kiadást, az ezzel kapcsolatos színház- és kortörténeti tanulmányokat. A személyes megismerkedés csak megerősítette a művei olvastán róla bennem kialakult képet: öntudatos szerénysége, roppant tudása ellenére, vagy éppen ezért feltűnő visszafogottsága, választékos, de nem modoros, mindenféle manírtól mentes társalgása emlékezetes maradt számomra. Aztán úgy adódott (és itt átlépek a „másik” történetbe), hogy hetvenedik születésnapja alkalmából én köszönhettem: ha jól emlékszem, köszöntőm megjelent a *Forrásban*. Orosz Lászlóval nem találkoztam sokszor, de valamennyiről tartalmas beszélgetések emlékét őrzöm. Az Eötvös Kollégiumból került Kecskemétre tanítani, és lényegében Kecskeméten élte le életét, annak a műveltségnek ígézetében és szellemében, amit az Eötvös Kollégiumból hozott magával – nevelődésének másik színtere: Sárközi Márta otthonának szellemisége, mely megalapozta elkötelezettségét a *Válasz* folyóirat és munkatársai iránt. Csodáltam, miként tudta mindezt megőrizni egy szellemellenes korszakban, mint tudta ezt közvetíteni tanárként, és mint volt képes kialakítani azt a tudós-tanári magatartást, amely napjainkban csak nyomokban található meg. A *Forrásban* közölt kritikái, tanulmányai igazolják, mennyire benne élt, mennyire együtt élt korában/korával. Orosz László megírta Kecskemét irodalomtörténetét, Füzi László vázolta föl a legújabb periódust (melynek szerkesztőként közreműködője lett!). Ebből az irodalomtörténetből kezdtem igazán megérteni (s ezt kutatásaim elmélyítették), hogy Kecskemét miért lehetett egy darabig otthona Petőfinék és Jókainak, de azt is, mit hozott magával Pestre Katona József jogászi tanulmányaihoz és delectans actori tevékenységéhez. Hozzáteszem, hogy szegedi – kiváló – tanítványaim között bőven voltak kecskemétiiek, rajtuk keresztül a nem kevésbé kiváló magyartanárok üzentek nekem, általuk a kiváló iskolák és kiváló kecskeméti diákközösségek.

Visszatérve Jókaihoz: egészségügyi okai voltak, hogy Kecskemétet (és nem Pestet) választotta jogi stúdiumai színhelyéül; a törekeny, veszélyeztetett tüdejű ifjú megedződött a kecskeméti levegőben, remek barátokra lelt, kikkel később is ápolta kapcsolatait. Hogy a városba visszatérő Katona Józsefről el lehetne-e efféleket mondani, arról megoszlanak a vélemények. Orosz László utóbb Ady Endre mélyenszántó esszéjéből, *A magyar Pimodánból* idézte föl a megfelelő passzusokat, ebből a prózai alakba tördelt költői látomásból; Orosz László rendezte sajtó alá a kecskeméti évek írásos termését is.

S ha már egy pillanatra (hosszú pillanatra) átléptem az *egyik* történet határát, itt folytatom a *másik* történettel, amelybe belejátszik 1991 óta az „én történetem”,

mely már régen nem akar és nem is tud függetlenedni a párhuzamosan futó egyik történettől. Olyannyira nem, hogy a folyóirat munkájába való kései bekapcsolódást követőleg folyamatosan vagyok közleményeimmel jelen, évente több ízben köszönök be legkülönfélébb dolgozataimmal, nemegyszer (mint most) a szerkesztők szíves felszólítására.

Az első megjelenés ürügye Katona József „kerek” évfordulója volt: egy (hol másutt?) Kecskeméten (mondanom sem kell: mintaszerűen) megrendezett konferencia előadójaként a *Bánk bán* színi utasításaival foglalkoztam. Tézisem szerint: a korszak színésze, gesztus- és mimika-„tára” köszön vissza, hiszen Katona elsősorban előadásra (csak másodsorban nyomtatásra) szánta az első, kezdetlegesebb, bár így is sokat ígérő, a kor átlagos magyar drámairodalmát messze felülmúló változatot. A második, végleges változatra sem törölte, nem javította ezeket az utasításokat, a magyar színészet nem változott a közben eltelt fél évtized folyamán, a „síró-énekítő” iskolával még az 1830-as években is küszködtek színészeink, a vándortársulatok aktorai még tovább is. Előadásomat a szervező Kerényi Ferenc (többször írt a *Forrás*ba) kérte el a *Színháztudományi Szemle* számára, viszont a *Forrást* sem hagyhattam cserben. A megoldás a *Forrástól* érkezett: a szerkesztőség tanulmányblokkot szervezett *200 éve született Katona József* címmel. S hogy Katona József egyetlen irodalmi tevékenysége se maradjon említetlen, Füzi László Márton László prózaíró-fordítót és engem arra kért, hogy tanulmányigényű ismertetésben számoljunk be a lírikus Katonáról, akinek nemrég láttak napvilágot versei – kötetben. A blokk egyébként tizenhárom közleményben emlékezett/emlékeztetett a szélesebb olvasóközönség előtt mégiscsak a *Bánk bán* alkotójaként ismert Katona Józsefre. A kecskemétiakat a két tudós-tanár, Orosz László és a költői-írói szótárakat megjelentető Beke József képviselte, a szűkebb értelemben vett irodalomtörténeti szakmát T. Erdélyi Ilona és Kerényi Ferenc. De a szerkesztő összmagyar találkozóra hívta a dráma/színháztörténet munkásait, a Vajdaságból a színháztörténész Gerold László küldött írást, Erdélyből Kötő József és Sebestyén Mihály publikált a számban: közeli és távolabbi, fővárosi és helyi, határon túli, egyek a Katona Józsefről való gondolkodásban, jelenlétükkel és a szám egészével jelzik a *Forrás* koncepciózus irodalompolitikáját, azt a kölcsönösséget, amely a földrajzi határokkal mit sem törődve hirdeti meg az egy érdeklődésű kutatók természetes egymásra találását, közösségét. A blokkot az erdélyi Jánosházy György, illetőleg Pintér Lajos versei keretezik. Még csak annyit: Füzi László 1989 júniusában vette át a főszerkesztői posztot az addig mb. szerkesztőként funkcionáló, sok éven át főszerkesztő-helyettesként munkálkodó Szekér Endrétől (akit időtlen idők óta ismertem).

Kitérőképpen, de talán mégsem egészen, írom ide korábbi jegyzeteimből az alábbiakat; e jegyzetek eleinte nem voltak összefüggésben a *Forrással*, de ahogy nemrég előkerültek egy elfelejtett dossziéból, összefüggésbe kerültek. Ekkor tudatosítottam magamnak, hogy *Forrás* címmel (tudomásom szerint) eddig három irodalmi orgánumban jutott nyomdafestéke. Az csupán érdekesség, hogy 1969-ben, Payer István szerkesztésében, évi háromszori megjelenéssel *Komárom megyei antológia* indult, idők múltával ebből nőtt ki a tatabányai székhelyű *Új Forrás*, amely mainapság is él és virul. Talán kevésbé ismeretes, hogy hajdani kormányzati

szándékból 1943/1944-ben *Forrás* elnevezéssel kezdeményeztek folyóiratot, nagy valószínűséggel (bár kifejezetten megnevezve nincs!) a kultúrdiplomáciában jeles érdemeket a magáénak mondható romanista-hungarológus-művelődéstörténész-államtitkár Hankiss János szervezésében és szerkesztésével. A hivatalosságot ékesen dokumentálja, hogy a folyóirat beköszöntőjét a „m. kir. Miniszterelnök”, Kállay Miklós jegyzi, aki Klebelsberg Kuno régebbi tézisét fejtette ki a „nemzeti politika és a nemzeti kultúra szoros egymásmellettségé”-ről, megszólítván a város és a falu „magyar értelmiség”-ét, felhíván a figyelmet arra: „*A mai világ nagy küzdelmében a magyar jövőnek ez a modernül felfegyverzett erőForrás*”-a, nevezetesen a politika és a kultúra összegződéséből adódó tudatos cselekvés, akarat álljon „rendelkezésre” a jelenben és a jövőben. A miniszterelnök „feladatjelölését” követi a kultuszminiszter nem túlságosan izgalmas cikke, Szinyei Merse Jenő folytatja a miniszterelnököt. Tormay Cécile nyitja az írók sorát (Hankissnak egyik témája volt az író élelműve), egy korábbi írásából emeltek ide részletet, ezt egészíti ki Herczeg Ferencnek egy – szintén már korábban publikált – rövidebb elbeszélése. A szerkesztő igyekezett minden író-töltőt bevonni a lap munkájába, mindazokat, akiket egy kormány-organum közölhetett (Illyés Gyula *Magyar Csillagjának* nem mindegyik szerzőjét közölhette). A névsor (az első számokat néztem ezúttal újra) mégis impozáns: Szabó Lőrinc és Weöres Sándor egy-egy versére bukkanhatunk, majd Sinka Istvántól Illés Endréig, Harsányi Zsolttól Németh Lászlóig, a délvidéki Herceg Jánostól az erdélyi Wass Albertig ível a sor. Karácsony Sándor ugyanúgy adott írást, mint Wlassics Gyula „báró és államtitkár”. És kísérleteztek Márai Sándor megnyerésével: *A kassai polgárok* nyomtatott változatából kiemelt részlet és kommentárja üzent az írónak: számítanak rá. Tamási Áron egy kolozsvári szabadegyetemi előadása a „népiség”-ről talán nem minden ponton felelt meg a kormányzati igényeknek, fogalomértelmezésében a „nemzeti politika” elég látványosan elválk a nemzeti irodalomtól. Íme egy megfontolandó részlet:

„Az örökösök dolgában az íróknak jut a legnehezebb feladat, mert ők egyedül a hűség kötelezi. A politikus ugyanis a gyakorlati élet útvesztőiben néha úgy elszakad az eszmétől, hogy később meg sem ismeri; a társadalmi újjító pedig a saját szenvedélyének zsákutcáiba tévedhet; az író azonban dolga és hivatása egyaránt arra kötelezi, hogy őrhelyén állva, egyedül az eszméhez legyen hűséges.”

Az elkötelezettségre felhívás ellenében hirdeti meg Tamási Áron (e korábbi előadását mégis válaszul szánja a hivatalosságnak) az írói szuverenitás, a tárgy-szerű tájékozódás és az erkölcsi helytállás eszméjét. A folyóiratot a történelem változásai sodorták el, a hiányzó magyar sajtó- és eszmetörténet nem teszi egyelőre lehetővé alaposabb értékelését; vitathatatlan érdemei és megkérdőjelezhető elgondolásai mérlegre tételét. Pedig érdemes volna tudni, miféle „Forrás” körül igyekezett a kormányzat összegyűjteni a magyar szellemiség egy részének képviselőit. A háttérintézményként megnevezett *Kulturális Egyesületek Szövetségéről* is jó volna az eddieknél pontosabb ismeretekkel rendelkezni.

Vissza (vagy előre) az 1969-es esztendőhöz, mely folyóiratunk történetének fordulópontja. A *Kiskunság*, melyet egy meg nem nevezett szerkesztőbizottság szerkesztett. Varga Mihály felelős szerkesztővel az élén(?) – egyetlen név a kolofonban – a jelzett esztendőben, annak rendje és módja szerint megjelentette

első számát. Ezután *Forrás* 1, 1969. március dátumjelöléssel (az évszám elé írt 1 felfogható úgy is – vagy csak úgy? –: *első* évfolyam) folytatásként és kezdeményezésként egyaránt értelmezhető, elhatárolás és (némi) visszautalás az előzményre. Továbbra is Varga Mihály funkcionál felelős szerkesztőként, de immár láthatóvá lett a szerkesztőbizottság. Érdeemes végigolvasni névsorát: Bodor Jenő, Buda Ferenc, Gyóni Lajos, Hatvani Dániel, Madarász László (a szerkesztőbizottság elnöke), Orosz László, Szekér Endre. Akad köztük, akit az emlékezők szélesebb köre felismer, akad olyan, aki a helyi emlékezetben, a folyóirat-történetben jut valamilyen helyhez. Goór Imre: technikai szerkesztő, az előfizetési díj egy évre 36 Ft, fél évre: 18 Ft. Jóllehet a névváltozás nem csak a név változása, valami újnak kezdete, szó sincs arról, hogy Petőfi kedves tája tagadtatott volna meg, sem az a kiserégiós tudat, melynek „fóruma” volt a „rég”, s maradt az „új” folyóirat.

Feltehetőleg helyesebb, ha feltételezzük, hogy a Város kisugárzása, befogadói-értelmezői-összegzői feladatköre, a tájjal együtt gondolkodó lényege hangsúlyozódik a névváltoztatással, „*Forrás*” a város is meg a kiserégió is, egymásra mutatnak, együtt lehet őket elgondolni. A címben megnevezett tárgykörök: Irodalom—Művészet—Tudomány, talán eszerint állt össze a szerkesztőség is. S ha a „vezércikk” helyén közölt írás, Pozsgay Imre frázisos 1919-e még az előírásoknak engedelmeskedett, s ha a szépirodalmi rovat még nem tudta magához vonzani a legnagyobb neveket (mint később), a tanulmányok, esszék, kritikák között több ma is fontos közleményre bukkanhatunk. Az 1967. január 27-i kecskeméti Ady-est vallomásos prózát, tudományosba hajló okfejtést egyaránt tartalmaz, az *Apolló* (1934–1940) legendás szerkesztője, az eredetileg angol szakos Gál István több írása messze túlelmelkedik a csupán helytörténeti jelentőségen: a *Tóth László mint az Apolló kiadója*, persze, folyóirat-történet, egy nemzedéki szerveződéskísérlete a Közép-Európa-tudomány széles körű megalapozására, egyben adalék a Kecskemét-központú kiserégió művelődéstörténetéhez meg a magyar irodaloméhoz, különösképpen Németh László működésére gondolva; mindenestre Tóth László „művének” (működésének) számontartása több diszciplína feladatának bizonyul. A nevéssé vált nyomdatulajdonos portréja bontakozik ki, azé, aki áldozatos kultúraszervezőként is megérdemli, hogy nevét beleírják „mindenféle könyvbe”. A folyóirat első évfolyamában Gál István *Kodály-emlékeket* idéz föl, levélközlésekkel. Az *Apolló* ugyanis Bartókot és Kodályt (meg többek között Márait) is megkereste, közölte, népszerűsítette. Heltai Nándor egy ismeretlen Móricz Zsigmond-levelet adott közre. A nyughatatlan, mindig tervező Móricz birtokot vásárolt, melynek árát nem tudta kifizetni, s a főispán segítségét kérte ahhoz, hogy részletekben törleszthessen. Nem túl jelentős ügy, a történet azonban rávilágít a ma már a hagyaték feldolgozása révén feltáruló móriczi életvitelre, annak titkolt hétköznapijaira. Majdnem meglepő az esszé romanista-fordító mesterének, Gyergyai Albertnek felbukkanása az első évfolyamban. Még inkább, hogy Kosztolányi Dezső emblematisz versének, a *Hajnali részegségnek* elemzését vállalta; második írásában pedig a maga franciás-elegáns módján a *Nyugat* érzékeny és jó érzékű kritikusának, esszéistájának, Elek Artúrnak emlékéit idézte föl (Gyergyai a *Nyugatban* is tevékeny szerepet vállalt, elsősorban a modern francia irodalom közvetítésével). A legnagyobb meglepetéssel azonban

egy polémikus kritika szolgált – Benkő Ákos tollából. Ugyanis nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy vitába szálljon a *Népszabadság* félelmetes hírű, „éber” kritikusával, E. Fehér Pállal, aki a hont kivont tollával (írógépével) óvta a metely, az „elhajlás” ellen, amit Konrád György jogos feltűnést keltő *A látogató* című regényében felfedezni vélt. Ma már nehezen képzelhető el, hogy ez a regény miféle befogadástörténetre sarkallta kritikussait, erősen megosztván világfelfogás és esztétikai meggyőződés, valamint a narrációs stratégia értékelése szempontjait szem előtt tartva. Az ideológiai monopólium, a hatalom birtokosai káros tendenciát, ellenséges irányt, a „valóság”-esztétika eltorzulását vetették a szociográfiai hitelességgel, mikrorealizmust lélektani elemzéssel együtt alkalmazó, a francia újregénnyel való rokonságot feltételezhető író módszere ellen, eltérést a normául szabott, és már az 1960-as esztendőkből sem korszerűnek mondható „realizmus”-tól (még a „parttalan realizmus” kevéssé mélyen szántó elméletétől is féltették a magyar irodalmat), és nem feltétlenül esztétikai megfontolásokkal közeledtek ahhoz a „társadalomrajz”-hoz, amit *A látogató*ból kiolvastak. Egy efféle *Népszabadság*-közlés figyelemfelhívásnak volt elkönnyvelhető, az „illetékes elvtárs”-ak éberségére, ideológiai megtorlására számítva. Benkő Ákos előbb a tekintély Szabolcsi Miklósról hivatkozott, aki még kéziratban (cenzorként?) olvasta el Konrád regényét, és nyilatkozott elismerőleg. Benkő Ákos ügyes diplomáciával méltatta, hogy E. Fehér ráérezett a regény fontos összetevőire, csak hogy E. Fehér negatívumait a maga kifejtette pozitívumra váltotta át, és esztétikai síkra terelte a vitát. Mindenesetre nem csekély bátorságra volt szükség ahhoz, nem csekély elszántságra és jó irodalmi érzékre, hogy a felismert irodalmi érték mellett kiálljon. Emlékezetem szerint a szegedi egyetem bölcsészkarán még az 1980-as esztendő második felében sem volt egészen kockázatmentes, ha egy egyetemi hallgató (egy-egy oktatóknál referátumul) az említett regény bemutatására vállalkozott, pedig akkor már Konrád megannyi műve nemzetközileg visszhangzott.

Javíthatatlan irodalomtörténészként az érdekelt, hogy a *Forrás* kezdeteiből mi maradt mára. Az első évfolyamot (évente ekkor még csak hat szám jelent meg) azért vettem a kezembe, hogy a sok-sok irodalmi-esztétikai fordulat (prózafor-dulat, lírafordulat, posztmodern stb.), alternatív színházi előadások után akad-e valami közös a mával, 1969-ben elindult-e valami, ami szerkesztő-, helyzet- és történelmi változások után is érvényesnek, hitelesnek könyvelhető el. Az első évfolyamot végigtekintve a tematikai és műfaji sokféleség volt feltűnő. Itt emlí-tem Hatvani Dániel szociográfiáját, mely békésen árul egy gyékényen Orosz László értő ismertetésével és Szekér Endre útirajzával. Az újraszerveződő folyó-irat tematikus blokkja és a lírába hajló Gyergyai-esszék nem kevésbé jelzik, hogy többféle ízlés, írásmód, műszemlélet keres, kaphat helyet egy folyóiratban, mely sosem kíván megfelelni a „hely szellemé”-ről. S ha a *Forrás* egy későbbi szá-mát veszem elő, s szinte taláalomra, akkor, ha nem is teljesen ugyanazt – mégis: a sokrétűséget üdvözölhetem. Így például a 2017. szeptemberi száma az egykori (de szívében ma is) vajdasági Domonkos Istvánnal nyit, Ladik Katalin és Virág Zoltán (azóta kötetben is kiadott) beszélgetését hozza, Dobozi Eszter képviseli a kecskeméti értelmiség kulturális tájékozódását *A bartóki modell és Szilágyi Domokos*

Bartók Béláról szóló verskompozíciója című tanulmányával, Tózsér Árpád a fiatalabb évfáratú Kőríz Imre verseskötetéről (Kalligram Kiadó) közöl tanulmányigényű ismertetést. Buda Ferenc és Vörös István a mai magyar líra eltérő irányait reprezentálják, Tandori Dezső *Arany János 200* illusztrált verses aforizmusaival szolgál, melyek tárgyilag a *Hamletre* nyitnak, Gábor Miklósnak legendákba vesző alakítására emlékeztetve, hogy az immár töredékes-kurta szólásokban megképződjék a külsőleg még oly lefokozott létezés feltárulni akarása. Füzi László *A világ változását* taglaló, önéletrajzi-kortörténeti elemekben szerfölött gazdag esszéjével (ez a IV. rész) történelem és egyes ember kölcsönös viszonylehetőségeit pendíti meg, személyes Kecskemét-rajzot adva, a *Forrásban* egy meghatározott időszakban közlők teljességre törő névsorát (is) felsorolva. A szegedi nyelvész-stilisztikakutató Büky László a világirodalomba rándul ki, Jarry nevezetes *Übü királya* Jékely Zoltán készítette fordítása ürügyén, a színmű utolsó szavától a „örök anyag”-ig íveltetve mondandóját. A lapszámot Kabdebó Lóránt zárja Illyés Gyula naplójegyzeteinek a tőle megszokott érzékeny bemutatásával.

Ez az a „pont”, ahol személyessé kell válnom. Amikor Ady Endre sokszor emlegetett, részlegesen feldolgozott, szomszédos irodalmakhoz fűződő kapcsolatait bemutató tanulmányomat felajánlottam a *Forrás*nak, nem sejtettem, miféle kontextusba kerül: vajdaságiba, erdélyibe, felvidékibe, magyar- és világirodalomba. Hogy a lapszámnak közepébe tördelődött, némi megdöbbenéssel vehettem észre, hogy dialógusszituációban jelölődött ki helye (és talán „jelentése” is). Ladik Katalin műveinek, művészetének színhelyei, szerb vonatkozásai elhanyagolhatatlan részei az életműnek, beszélgetőtársa, a szegedi egyetemen modern magyar irodalmat oktató Virág Zoltán szerb és horvát érdeklődése eléggé ismert. Ebből az aspektusból többletet kapott dolgozatom, olyant, mellyel kéz/gépiratos formájában még semmiképpen nem rendelkezett. S ha egyszer, másutt, talán egy tanulmánykötetben (vagy más összeállítás részeként, a világhálón) újra a nyilvánosság elé kerül, elveszíti ezt a többletet, és messze nem bizonyos, hogy bármi egyéb, dialógus-szituáció pótolja, helyettesíti, kiváltja azt, amit a *Forrás* szerkesztési tervezése, koncepciója révén kapott.

A lapszám egy fontos közleményéről külön, új bekezdésben kell szólnom, Kemény István „*a távolságot, mint üveggolyót*” című nagyon szép írásáról. Az alcím: *Ráthonyi Kinga kerámiái elé*. Az írást 16 lapon keresztül, fényezett papíron illusztrációk (fényképek) kísérik. A lap kiadója: a *Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft.* Ez nagy segítség; a művészetköziséget programul kitzűző folyóirat nem elégedhet meg kötelezőnek tekintett rajzok, facsimilék, fotók stb. közreadásával, színesítendő a fekete-fehér—tiszta lap—betűrengeteg hosszú sorát. Hanem a címben jelölt *Művészet* a maga jogán szól bele a lap arculatának alakulástörténetébe, a József Attilát a kerámiákra ráolvasó Kemény István nyelvi műalkotás és művészi tárgy közössé varázsolódó „beszédét” („nyelvét”) idézi föl: „*Ráthonyi Kinga ilyen üveggolyókat készített nekünk, hogy megvédjen minket a távolság gonoszágai ellen. A lélek ürje ellen.*” Utóbb: a távolról a közelbe hoz „*egy elkóborolt pszichét.* (...) Mert ez a talizmán dolga: közelt csinálni a távolságból.” S ezt egészíti ki az eddig nem említett költő, Tóbiás Krisztián verse: *Rippl-Rónai József—Női profil (Zorka)*; aztán Vörös István hét Eurüdiké-sonettje.

Egy részlet:

*Ahogy a lepke változtatni tud
a távoli világon,
úgy nyitok távolról kaput,
vagy módosítok elképzelt irányon.*

Az – ismétlem – találomra kiemelt lapszám azt a hűséget mutatja föl, mely a sokszínűségben fedezi fel (mint ahogy hajdanában is innen indították a felfedező-irodalmi utakat) az érdeemeset, a különféle helyekről ide (és nem máshová) érkező szövegek párbeszéd-lehetőségeinek összecsengethetőségét, az egymásra vonatkoztatható zenei, keramikus, verses, prózai nyelvi műalkotásokat, ez az egymásra csendülés segít létrehozni azt a teret, amely eléggé behatárolt ahhoz, hogy szín, hang, szó egymásra ismerjen, ugyanakkor eléggé nyitott ahhoz, hogy kitessék, kihallatszódjék, kibukjék: ki-ki a maga szólamával járul hozzá – ismétlek – a művészetköziséghez mint létezési módhoz, mint „olvasásmódhoz”. Hogy az értelmezés is föllelje a maga helyét a szerkesztés szervezte kompozícióban. Mert minden folyóiratszám (ha „jól” szerkesztik): kompozíció. Ebben az értelemben az 1969. márciusi szám kezdemény, mely fokozatosan, de nem rejtett tudatossággal teljeseedik ki. 2017 nem 1969, de aligha kételkedhetünk benne, hogy sok közülük van egymáshoz.

Még valamiről nem lehet nem szólanom. A *Forrás* (sok mindenki jelesség mellett) láthatóan, és nem kevés tudatossággal, írhatnám úgy is, mindent megfontolva és mindent meggondolva, három költőnek biztosított minden időben és minden „mennység”-ben szabad helyet: Faludy Györgynek, Kovács András Ferencnek és Tandori Dezsőnek. A sorrendet ezúttal az ábécé határozta meg, más megfontolás nem. Mindhárom szerzőről – megint így írom: teljes joggal – sokat, sokszor, sokfélet írtak (össze és vissza), a róluk szóló szakirodalom olyan terjedelmes (hozzájárultam), hogy végigolvasása szinte a lehetetlenséggel határos, noha filológus előtt nincsen lehetetlenség (igaz, tehetségtelenség olykor akad). Annyi bizonyosan – csak így odavetve – elfogadható, hogy három, teljesen különböző költőszemélyiségről van szó, Faludy és Tandori (önéletrajzi és más) prózája nem kevésbé jelentékeny. Hozzáteszem: az általam elolvasott anyagot tekintve sem leltem egymás irányába mutató utalásokat. Faludyról mostanában kevés szó esik, az egykor zajos ünneplést mintha a csönd váltotta volna föl: az 1930-as évekbeli pályakezdésétől fogva rajongókkal és szigorú, nemegyszer méltánytalan kritikusokkal találkozhatott. Az emigráció pedig a hazaitól eltérő kontextusba is elvitte anélkül, hogy a hazaitól költészetével elszakadt volna. Kovács András Ferenc pályáját igen sok, nagyon jól jegyzett kritikus méltatta, de az utóbbi időben egyesek részéről fölmerült az önisméltás vádjá (én nem osztom ezt a nézetet), az erősebb kritikai hang belevegyült a méltánylás szólamába. Tandori Dezső többszörös pályamódosításait több ízben kritikai értetlenség kísérte, miközben következetes és értő kritika mutatott rá a magyar líra lehetőségeit hihetetlen mértékben kitágító, újragondoló, saját hagyományértelmezést közvetítő jelentőségére, noha a már említett aforizmusait (mi tagadás) némi tanácsstalanság fogadta. Ennyi „a közös”, amit hosszadalmas töprengés után kiizzadtam – annyit tennék még hozzá: benyomásaim alapján

nincsenek túlságosan sokan, akik egyként szívesen olvasnák *mindhárom* költő műveit, akiknek költészetelképzelésébe/értelmezésébe *mindhárom* költő majdnem egyforma megértéssel beleférne. Annál többről tudok, akik egyiket, másikat, legfeljebb kettőt közülük magasra tartanak, a harmadikat nem. Töredelmesen bevallom, *mindhárom* költőről több ízben írtam, *mindhárom* költő összehasonlító irodalomtudományi szemináriumain kutatási tárgyként funkcionált; a *Forrásban* Faludyról, Tandoriról publikáltam, KAF-ról másutt. *Mindhárom* költészetet megkíséreltem értelmezni, keresni helyüket a kortársak között, illetőleg a leginkább a magyar líra történetében játszott, általam feltételezett szerepük érdekel(t). Faludyt aztán Brechttel szembesítettem (általában a német „használati lírá”-val), Tandori „világirodalmá”-ról is akadt néhány szavam.

Aligha volna célszerű egy nehezen körülírható szerkesztői „liberalizmus” vagy „nagyvonalúság” számlájára írni a három költő jelenlétét a *Forrásban*; nem csak azt érdemes rögzíteni, hogy a szerkesztő jó érzékkel kötötte a laphoz a sokat publikáló, divatosnak feltételezett lírikusokat. A három költő jelenléte a *Forrásban* a szó jó értelmében feltűnő; van ennek visszajelzése is a költők részéről. Tandori Dezső többször is dokumentálta, milyen (szoros) szálak fűzik a *Tiszatáj* mellett a *Forráshoz*, annak szerkesztőjéhez is (személy szerint). Mindezt azért gondoltam feltétlenül leírandónak, hogy a *Forrás* egyik megkülönböztető vonásáról elmondhassam: noha szerkesztőinek megvan a maguk irodalmi-művészeti „prioritása”, törekednek arra, hogy érzékeltessék: az irodalmi érték vezérli őket egy-egy költő megnyerésében, a magyar irodalom jelenkori-közeli múltbeli irányait, eseményt jelentő költői megnyilatkozásait, költészettani elgondolásait nem egy ki tudja, mennyire tárgyasítható verseny, versengés keretében szemlélik, mint ahogy a különféle modernségek között sem kívánnak „választani”, hanem teret óhajtanak biztosítani az érvényes, hiteles költői (és persze nem csak költői) megszólalásoknak, elképzeléseknek, értelmezéseknek. A kizárólagosság, az egy irány képviselése a többivel szemben szintén indokolható (volna), de a *Forrás* az értékpluralizmus elkötelezettje, kissé ironizálva: a virágozzék minden szó(virág), a folyóirat nem szólamszerű, de mélyen megélt, átélt irodalomélmények közvetítője.

A leginkább olyan tényezők volnának egy (még ennél is) terjedelmesebb tárgyalás során kiemelhetők, mint amelyek demonstrálják, milyen távlatokat segíthet feltárulni a költészet/művészet évszázadaira reagáló, egy, csak a nyelvi műalkotás iránt elkötelezett poéta, aki természetesen benne él önnön korában, nemcsak szeizmográfként jelzi a rengéseket, időnként maga is „reng”, résztvevő és vesztes, ritkábban nyertes egy személyben. A költészet „sorsá”-ról hivatalosan is akarnak dönteni, igaz, a legtöbb esetben csupán külső feltételek szigorításáig, lazításáig juthatnak el kormányzati „tényezők”, a hatalmi kisajátítás mindenkor erkölcsi bukásra van ítélve, cenzorok szavát nem zengik vissza az időnek bércei, a századok. Ellenben ők joggal félhetnek attól, hogy a költők megróják az ellenük fenekedőket (nem csak Dante int erre). A költői szó szabadságáért szállt síkra Faludy György, mikor tabutémák nyílt megnevezésével, megverselésével, a brechti *songok* és a franciás *chansonok* honi földre telepítésével módosította a költőiség fogalmát. Tandori Dezső a szabadságot maga testesíti meg szuverén

hagyományértelmezésével, a licentia poeticának új jelentéseket kölcsönözve, a poétai mezőt kitarva a végtelennek, végiggondoltatva a magyar líra fordulatokban gazdag periódusait, Kovács András Ferenc a magyar és a világirodalomból hiányzó, bár potenciálisan mégis ott rejtőző költők hangjait csendítette meg, átértelmezve zsoldárt és gyermekverset, erdélyi – panaszos és játékos – mondást, dolce stil nuovot, antikvitást és század-/ezredvéget, Calvustól Asztrovig, Lázary René Sándortól, Jack Cole-tól Ungerettóig, nemzetközi egér-szimpóziumig, miközben eleitől fogva (nemegyszer: eleinkből fogyva) Kovács András Ferenc maradt – KAF-álarcban, közéleti visszasságok vitriolos szóvá tételével „élen járva”.

Nemcsak költőink voltak hívek a *Forráshoz*, hanem a folyóirat is költőinkhez. Faludy György centenáriumáról kevés magyar folyóirat emlékezett meg, a *Forrás* igen, a Tandori Dezső nyolcvanadik születésnapja alkalmából fölcsendült kardalban a *Forrás* éneke is ott zeng. Az irodalomtörténet majd nyugtázza poétáink befogadás- és hatástörténetét. A *Forrás* bizonyára ott fog szerepelni a sűrű lábjegyzetekben.

* * *

1991-ben kezdődött az én történetem (kalandom?) a *Forrással*, azóta tart, mondhatom, szünetet nem ismerve. Negyvennél többször töltöttem meg a rendelkezésre bocsátott oldalakat, reménykedve, hogy nem okoztam túl nagy károkat. Nem sorolom föl, mi és ki mindenről írtam, Faludyról is, Tandoriról is, mániámról is, megbízásból is, világirodalmi kalandozásaim köszönnek rám vissza a folyóirat évfolyamaiban tallózva. És természetesen Katona József, Petőfi Sándor, Jókai Mór (ez utóbbival az abszurd határáig hatoltam el), konferenciákon láttak vendégül, Katona Józsefről és Németh Lászlóról, valamint – mint említettem – Orosz Lászlóról szólva. Az 1991-es első találkozás óta fokozatosan megbarátkoztam a folyóirattal, szerkesztőivel, előbb teljesen hivatalosan, utóbb igazán barátilag találkozással velük, megvitatta közös témáinkat, bajainkat, örömeinket, olvasmányainkat. Az értekező próza művelőjének is szüksége van arra, hogy értő-baráti kezek szerkesszék műveit, de szüksége (volna) törzskávéházra, mint hajdan a szerzőknek, társszerzőknek, kritikusoknak. A törzskávéház volna második/harmadik otthonuk. Az évek során, s így szerencsésnek mondhatom ezen a téren magamat, törzskávéház helyett, második/harmadik otthonul folyóiratok jutottak, ahová szívesen küldök anyagot, ahol immár nem közömbös látogatóként fogadnak. Az egyik efféle otthon a *Forrás* lett, a folyóirat és székhelye, jelenleg Kecskemét Kápolna utcája. Ahol szívesen vagyok együtt másokkal. Ahol azt érzem, értjük egymást. Nem mindig vagyunk-lehetünk azonos véleményen, de akkor is (vagy éppen azért) a kölcsönös megbecsülés irányítja mondatainkat.

Most kellene valahonnan előhúznom (honnan?) egy nagyon frappáns („ütős” – ahogy ma mondani szokás) befejezést, csattanós zárómondatot. Egész úton hazafelé azon gondolkodám; de az égegyadta világon semmi más nem jutott eszembe, csak ennyi, Füzi Laci, Pintér Lajos, Bosznay Ági és mindenki, akit illet.

Köszönöm...

Szeged–Budapest, 2018. október–november

Iványosi-Szabó Tibor

Kötődéseim

Az ötvenéves születésnap egy ember életében feltétlenül jelentős esemény, de ez ma már szerencsére átlagos jelenség. Öt évtized viszont egy folyóirat szerkesztői és munkatársai számára nagy és kivételes létélmény. Gondoljunk bele: több irodalomtörténeti jelentőségű folyóiratunknak sem adatott meg ennyi idő. Pedig ez az utóbbi fél évszázad ritka mozgalmas volt! Ne feledjük: ez idő alatt körülötünk politikai rezsimok sora múlt ki. Tőlünk északra és délre országok szakadtak darabokra. Sőt! Szomszédunkban egy világbirodalom foszlott szét véglegesen! Közben vele együtt egy szertelen erejű katonai és gazdasági szövetség tűnt el, és újak szerveződtek, bővültek. Ráadásul nálunk is egy gyökeres politikai-gazdasági rendszerváltoztatás ment végbe, amelynek hatására nemcsak országos, sok ezer olvasón és előfizetőn alapuló napi- és hetilapok, nemcsak jeles folyóiratok tűntek el, hanem rangos kiadók sora szűnt meg.

Éppen ezért — e viszonylag békésbé simuló évtized végén —, ezen a jeles évfordulón az első szó, az első mondat csak a legteljesebb elismerés kifejezése lehet. Főként akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a *Forrás* egyrészt választott profiljához mindvégig következetes maradt, másrészt, mert nem állt be később sem a kétes ideológiákat és a rövid éltű politikai ábrándokat kergetők közé. Igaz, hogy így az indulás és a gyökereresztés első két évtizedében sem kapott különösebb anyagi muníciót, és csak a megtúrt kategóriában érezhette magát. Az elmúlt három évtizedben viszont már külső befolyásolás nélkül, maga mérhette fel a kormányváltások nyomán feltűnő szkillák és karibdiszek jellegét, veszélyeit. Helyes döntéseinek köszönheti, hogy az elmúlt évtizedben a megye, sőt a térség egyik meghatározó szellemi-kulturális erejévé, szervezőjévé válhatott.

Ezzel a ma már egyik legtekintélyesebb folyóiratunkkal kezdettől fogva voltak kapcsolataim, amelyek idővel szorosabbá váltak, majd kötődéssé fejlődtek. Ráadásul a *Forrással* nem is egy, hanem több síkon is adódott kötődésem. Ezek érthetően számomra voltak igazán fontosak, a folyóirat létét és céljait, küzdelmeit és gazdagodását illetően teljesen esetlegések maradtak. Ezért is megtiszteltetés számomra, hogy e kivételes évforduló alkalmával ezen a helyen — valójában kívülállóként — felidézhetem, gazdagíthatom néhány epizóddal a mozgalmas és eredményes évtizedek emlékeit.

A szárnybontogatás, a kezdés gondjairól, örömeiről néhány tanár társammal együtt Szekér Endre kollégám révén tájékozódhattam, aki már az indulásnál bábáskodhatott. Érthetően érdeklődéssel fogadtuk az akkor még szinte való-

szerűtlennek tűnő híreket: egy önálló, megyei, szépirodalmi folyóirat itt, Bács-Kiskunban? Amelynek nem a leplezetlen propaganda továbbítása a célja, feladata? Miközben a remények sokaságát ébresztő „prágai tavasz” növekvő mámorát alig néhány hónappal korábban évtizedekre taposták szét a szovjet tankok százai? Ezekben az újabb letargikus hónapokban még hihetlenebbnek tűnt a próbálkozás. Ezért körünkben az első versek, az első cikkek, az első tanulmányok érthetően várakozással teli érdeklődést váltottak ki.

Néhány évvel később, amikor a megyei levéltár igazgatását elvállaltam, váratlan és nem kívánt módon jött létre az első és tartós kötődésem a *Forráshoz*. Tekintettel arra, hogy az esemény sokat elárul e folyóirat genezisének és a mindig kritikus első néhány évnek a körülményeiről, arról a közegről, arról a miliőről, amelyben az első főszerkesztő az első éveit megharcolta — valójában a már „konzolidált” Kádár-rendszerben a kultúra támogatásának az egészéről és mikéntjéről —, célszerű ezt és ennek hátterét néhány mondattal felvillantanom. Ezek az epizódok nemcsak azt érzékeltetik, én miként éltem meg első, de szerencsére nem meghatározó kötődésemet a *Forráshoz*, hanem sejtet valamit a korszakon belül az egyéni, a művészi és tudósi sorsokról, az akkori szakmai előbbre lépés váratlan buktatóiról, nem kívánt, kényszerű kanyarjairól és az akkor oly sok helyen telepített, alattomos „taposóaknák” jellegéről is.

A Rákosi-rendszer Trianon óta esedékes és szükségszerű közigazgatási változtatások során hozta létre Bács-Kiskun megyét, így levéltárát is ekkor hívták életre. Kecskemét azonban korábban nem volt megyeközpont. A fokozatosan elmélyülő gazdasági csőd miatt, a kellő pénzügyi fedezet hiányában azt — sok más intézménnyel és hivatallal együtt — a régi városi hivatalok és intézmények keretei, falai közé nyomkodták, préselték be. Majd néhány évvel később, a diktatórikus berendezkedés során, a sok évszázados hagyományokkal szakítva, a megyei és a városi levéltárakat az önkormányzatoktól elvették, azokat államosították. Azonban az új fenntartó sem tett semmit annak érdekében, hogy ennek az újonnan létrehozott megyei levéltárnak a létesítményei, tárgyi felszereltsége és személyi feltételei legalább megközelítsék a működőképességet. Tekintettel arra, hogy a szertelen centralizálás buktatói hamar nyilvánvalóvá váltak, az elmaradt fejlesztések hiánya pedig egyre nyomasztóbb lett — az „új gazdasági mechanizmus” keretein belül —, 1968-ban visszaadták ezeket a háború során ezernyi kárt szenvedett, leépült és tudatosan elhanyagolt intézményeket korábbi gazdáiknak. Frissen létrehozott megyénk vezetői a képlékeny politikai és hatalmi viszonyok, az új lehetőségek és váratlan feladatok között kezdettől fogva különösebb gátlások nélkül lavíroztak. Miközben csökkenteni próbálták e térség kulturális életén belül felhalmozódott és valóban súlyos hiányosságok, adósságok számát, váratlanul új feladatként kapták meg — többek között — a levéltár személyi állományának a bővítését. Ezt a dilemmájukat is a kétes értékű „két legyet egy csapásra” módszerrel oldották meg. A nem visszakért, hanem visszalökött levéltár személyi állományát két fővel valóban gyorsan megnövelték, de a *Forrás* két új munkatársát helyezték ezekbe az állásokba, azzal a kikötéssel, hogy azok munkaköri feladatát nem a levéltár igazgatója, hanem a folyóirat főszerkesztője szabja meg. Ez a döntés egyrészt nyilvánvalóvá tette, milyen sorsot szánt

a megyei pártbizottság és a megyei tanács új intézményének, a levéltárának, másrészt azt is érzékeltette, mennyire szívükön viselték a kor hatalmasai a megyei intézményeik közötti zavartalan együttműködést. Újabb csattanó, hogy csak munkahelyem elfoglalása (1973) során, a hivatalos átvételi ceremóniák közben tudtam meg: a *Forrás* két oszlopos tagjának, Buda Ferencnek és Zám Tibornak én lettem a munkáltatója. Ez az állapot, ez a „kötődés” csaknem másfél évtizeden át fenn is maradt, és hamarosan tudomásul kellett vennem, hogy ez távolról sem az utolsó, és nem is a legnagyobb „béka”, amit munkáltatóm nekem szánt.

Azonban a múlt idő, főként pedig a megyei közigazgatás *szocialista* módszereinek nemcsak test közeli megismerése, hanem annak folyamatos megélése — az asztalomra pakolt újabb termetes „békák” — egyre mérsékeltek a kezdeti feszültségeket. Az viszont örömmel töltött el, hogy a *Forrás* jellegét, távlatos célját, a főszerkesztő és a mellette bábáskodó munkatársak javaslatára, szerencsésen jelölték ki. Később sem szűkítették le figyelmét a szépirodalomra és a szépiírók viszonylag szűk körére, hanem mindig teret kaptak a különféle művészetek és a művészek alkotásai is, a szociológia révén pedig a társadalmi valóságra több téren nyitott maradt. Ehhez még hozzájárult, hogy kezdettől fogva fogadókész lehetett mind a határainkon túl tovább élő magyar irodalom, mind pedig — érthetően csak bizonyos keretek között — a világirodalom alkotásaira is.

Szerencsére idővel más jellegű kötődésem is formálódott a *Forrással*. Ezt azonban már nem a kényszerek és nem a nyomukban járó ellenérzések határozták meg. Ezért ennek felvillantása során a feszültség kisebb, a kifejtéséhez szükséges hely viszont nagyobb lesz.

Tanárként, közel két évtizeden át történelmet, latint és művészettörténetet tanítottam. Valójában egészen fiatal koromtól nemcsak az építészet és a képzőművészetek története, folyamata, hanem a művelődéstörténet egésze érdekelt, és olvasmányélményeim számottevő része ezekhez fűződött. Tehát a folyóirattal adódtak érintkezési felületek. Tekintettel arra, hogy egy megyei intézményt csaknem nulláról kellett, szinte minden téren, előbb az átlaghoz felzárkóztatnom, majd lehetőleg azok fölé emelnem, a helyi források jellege alapján pedig kutatói célkitűzéseim elsődlegesen a mezővárosi igazgatás-, gazdaság- és társadalomtörténethez fűztek, az érdemi kapcsolatok kiépítése bizony váratott magára. Alkalmi gesztusoktól azonban nem zárkóztunk el, hanem a lehetőségekhez képest kölcsönösen kerestük azokat. Az első kezdeményezés a folyóirat részéről jött. II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulóján (1976) kért tőlem a főszerkesztő egy megemlékezést. Ez a felkérés egy újabb és érdemi kapcsolódási felületet nyitott. A *Forrás* érthetően fel kívánta hívni olvasóinak figyelmét a „nagyságos fejedelem” ritka kivételes emberi tulajdonságaira és politikusi nagyságára, rendkívüli érdemeire. Bennem viszont már a cikk megírása során az tudatosult, ami egy igényes vidéki folyóirat, így a *Forrás* számára is örök dilemma volt: miként képes egy város, egy tájegység önmaga bemutatása, éltetése és lehetőségeinek kihasználása során az országos, a nemzeti értékeket gyarapítani. Filozofikusabb megfogalmazásban: miként tudja egy csaknem bizarr centralizáció közepette a rész érdemben gazdagítani az egészet. Ezért határoztam úgy, hogy a fejedelem életének elnagyolt ismertetése helyett a kuruc hadvezetés és a mezőváros konf-

liktusokkal is terhelt együttműködését mutatom be. A *Kurucok és cívisek* című feldolgozásom, pontosabban vázlatom elsődlegesen két fontos területre kívánta felhívni a figyelmet. Az egyik az volt, hogy a falvak és a mezővárosok kezdettől fogva erejükön felül részt vállaltak mind a katonai, mind pedig az anyagi terhekből. A másik pedig, hogy a többségében felkészületlen, a hadtudományokban járatlan, és rendkívül fegyelmetlen kuruc főtisztek és tábornokok forrófejűségével, nemritkán személyes önzésükkel szemben a józan és tapasztalt cívisek — a rájuk bízott közösség létének védelme során — a szabadságharc egésze alatt mindvégig annak valós rövid és hosszú távú érdekeit szolgálták.

Ugyancsak megtiszteltető volt számomra, hogy később szabadságharcunk 150. évfordulójáról való megemlékezésre is felkértek. Ezúttal is hasonló megközelítést választottam. A *Kecskemét és népe 1848 tavaszán* című feldolgozásban ugyancsak azt kívántam érzékeltetni, miként élte meg egy számottevő közösség — az ország legnagyobb mezővárosa — a polgári átalakulást, és miként tudta azt segíteni.

A folyóirat ezen felkéréseit „levéltárosi” gesztusokkal igyekeztem ellensúlyozni. Ezért néztem körül, milyen irodalomtörténeti emlékek bújtak meg iratkötegeinkben. Előbb Móricz Zsigmond, majd néhány évvel később Veres Péter ismeretlen leveleit tudtam a főszerkesztőnek közlésre átadni.

Egy-egy ilyen nagy évfordulóhoz kapcsolódó számvetés során az embert még saját egykori tetteinek, élményeinek a felidézése is meglepi. Csak most döbbsentem rá, hogy immár ötödfél évtizedes a *Forráshoz* fűződő közvetlen kötődésem. Mi tagadás, ez a tény nem csekély örömet jelent számomra, hisz a még élők közül, az alig néhány jeles költőn és íróon kívül, kevesen mondhatják ezt el. Ráadásul a munkatársak szinte mindegyikével jó, többségükkel pedig baráti volt mindvégig a kapcsolat. Mégis az első három évtized — az említett néhány vigasztaló epizódtól eltekintve — érthetően kevés együttműködést eredményezett.

Tanárként arra törekedtem, hogy a történelemórákon a tankönyvek gyakorta ideologikus, száraz, és nem mindig tudományos meggyőződéssel egyező fejezeteit olvasmányélményeimmel színesítsem, helyettesítsem, olykor pedig tények sorával kiegészítsem. Művészettörténeti órákat pedig érthetően csak a személyes élmények beiktatásával lehetett tartani. A megváltozott, a kutatói szerepkörömben az új megfigyeléseimnek, az új feltárásaimnak az eredményeit csak a folyamatos publikálás révén továbbíthattam egy immár kibővült körnek, e térség múltja iránt érdeklődőknek. Az igazgatás-, a gazdaság- és társadalomtörténeti kutatásaim összegzéseit azonban érthetően az országos szakfolyóiratokban és a különféle helyi kiadványokban tudtam közölni. Időközben pedig egy új, egy vissza nem térő lehetőség, feladat körvonalazódott többünk előtt: Kecskemét monográfiájának az elkészítése. E széles körű munka, csaknem vállalkozás során nekem a kötet szerkesztője a késői rendi-feudális viszonyok eddig még nagyobb részt ismeretlen másfél évszázadának teljes feltárását és minden jelentősebb területének a bemutatását adta feladatul. Bár ez a kutatás kívül esett célkitűzéseimen, mégis vállaltam ezt az újabb kihívást.

Mi sem természetesebb, hogy olykor siettetnénk dédelgetett terveink valóra válását. Sokszor szerencsénkre a körülmények kényszerítik ki, hogy — számotte-

vő kanyarok beiktatásával — hagyjuk érlelődni azokat. Mivel a monográfiában a középkor megírásától a felkért kutató visszalépett, a szerkesztő végül e korszak megírását is rám bízta. Ennek számomra két hozadéka is lett. Az egyik a város középkori művelődéstörténetének alaposabb feltárása, megismerése. A szellemi élet csirái *A középkori Kecskeméten* című cikk megírásakor — amit a folyóirat közölt — tudatosult bennem ismét, hogy a polgári kort megelőző évszázadokban az egyes tájegységek, a jelentősebb városok és mezővárosok milyen sok területen voltak képesek az egyetemes magyar kultúra értékeihez hozzájárulni. Bár az összegzés a legjobb esetben is csak egy mozaikot alkot, de most is megnyugtató számomra, hogy a korábbiakhoz képest nemcsak a helybelieknek, hanem az országos szakirodalomnak is tudott e téren néhány novumot nyújtani. Ennek elfogadása növelte bátorságomat, hogy az újabb korszak forrásainak feltárása és feldolgozása révén a helyi művelődéstörténet területéből egy-egy ismeretlen részt a folyóiratban bemutassak. A másik igen jelentős hozadék pedig az lett, hogy az újabb kutatások és elemzések révén a Homokhátság félezer esztendő múltja, pontosabban fejlődési folyamata rajzolódott ki előttem. Olyan rálátáshoz jutottam, mint eddig még senki.

Sorsom sajátos fintora, hogy azzal a korszakkal, amelynek kedvéért a már sikeres tanári pályámat kész voltam otthagyni, valójában csak negyedszázaddal később, már csak nyugdíjas koromban tudtam elmélyülten és átfogó módon foglalkozni. Közismert, hogy a hódoltság korából szó szerint csupán egy-két mezőváros tudott érdemi írott emléket átmenteni. Kecskemét kora újkori levéltári anyaga, bár az elmúlt évszázadok során súlyos károkat szenvedett, de az egész országban máig kiemelkedően a leggazdagabb. Ezek viszont, csekély kivételtől eltekintve, a magisztrátus gazdasági és pénzügyi tevékenységével kapcsolatos nyilvántartások. Néhány összegzést, néhány kifizetést e korszak kutatói korábban is kiemelték ugyan ezekből a kötetekből, de egy-egy év anyagának teljes feldolgozására és elemzésére még senki sem vállalkozott. Egy fél évszázad folyamatának vizsgálatára, feltárására pedig még kevésbé gondoltak.

Amikor az ember igazán nagy kihívásoknak enged, amikor egy-egy valóban nagy kalandra indul, annak kimeneteléről legtöbbször csak sejtései vannak, és csak a nem csökkenő kíváncsisága áztatja vagy hajtja. Tehát — miként ezt már egyetemi éveimben megismertem — rendelkezésemre állt közel másfél száz kézzel írott XVII. századi kötet, adó- és számadáskönyv, amelynek az olvasása is sok-sok gyakorlatot követelt. Mivel pedig hasonló forrásanyag feldolgozására még senki sem vállalkozott, sem követhető példa, sem pedig módszerbeli tapasztalat nem állt rendelkezésemre. A mérték-, a pénz- és az ártörténettel való ismerkedés, kutatás során szerzett tapasztalatok azonban meggyőztek arról, hogy sejtéseim nem alaptalanok. Valóban, amikor a szikár adatokhoz, az iszonyatos tömegű számsorokhoz és alkalmi feljegyzésekhez közelebb hajoltam, amikor ezeket megpróbáltam együttesen látni, előttem előbb ködösen, majd egyre tisztábban közösségi célok, a különféle hatóságokkal vívott konok küzdelmek évtizedeket átfogó folyamatai, ismételt kudarcai és olykor meglepő eredményei bontakoztak ki. A látszólag összefüggéstelen, apró bejegyzések pedig összegyűjtve és együtt látva nemcsak értelmet nyertek, hanem a korabeli

lét nem sejtett területeit világították meg. Ezek feldolgozása során ismételten örömmel tapasztaltam, milyen sok kultúrtörténeti emléket őriztek meg ezek a véletlenszerűen rögzített nyilvántartások, futólagos feljegyzések. Ezért úgy döntöttem, hogy már a mezővárosi önkormányzat, a civis gazdaság és a társadalom történetének hosszúra nyúló és teljes körű feldolgozása, közreadása előtt újabb és újabb művelődéstörténeti epizódokat teszek közzé. Erre azért mertem gondolni, mivel oly sokszor tapasztaltam, hogy a *Forrás* kezdettől fogva követi eredeti célkitűzését, részben a tájegység szellemi és kulturális értékeinek a megmentését és megismertetését, részben pedig azt, hogy bemutassa a kisebb közösségek értékteremtő erejét. Szerencsére ez nemcsak a jelenre, hanem a korábbi évszázadokra is vonatkozott. Úgy tűnik, több, mint a sors szeszélye, hogy e korszak egyedülálló, teljes körű feltárásából csak a *Forrás* által felvállalt, közreadott néhány kultúrtörténeti vázlat menekül meg.

Úgy sejtem, minden kutatás, minden alkotás kezdete, kiindulópontja egy-egy nagy rácsodálkozás. Engem legalábbis minden esetben egy váratlan felvillanás, az addigi ismereteimmel szembehelyezkedő, nem szűnő, zavaró kétely késztetett előbb vívódásra, majd mind szélesebb körű vizsgálódásra, hogy bizonytalanságaimat kiiktassam, az agyamban megfészkelte kérdőjeleket egyenként felszámoljam. Nem csak művelődéstörténeti írásaim keletkeztek sorra így. Az ilyen módon felferkenő kutatásaim során feltáruló ismereteim közül több számomra csaknem elementáris lett. Úgy tudtam például, hogy a XVII. századi kecskeméti szellemi életnek érdemi emlékei nem maradtak ránk. Ezért csodálkoztam rá, hogy a különféle számadáskönyvekben — igazi tollpróbaként rögzítve — számos közmondás, egyházi ének részlete, vers és verstöredék található sok-sok helyen. Néhánynak keserves kibogozása tovább fokozta kíváncsiságom. Ezek során többek között Balassi és Rimay verseire ismertem rá. Ezeket érthetően sorra feljegyeztettem, majd később tudatos és teljes körű gyűjtésükbe kezdtem. Évek során így több mint kétszáz bejegyzés gyűlt össze, amelyek a kortárs magyar irodalom széles körét érintették, és több helyben készült verset is sikerült felszínre hoznom. Közöttük van egy kiemelkedően szép alkotás is. Azért is örültem annak, hogy a *Forrás* ezt a kaotikusnak látszó adathalmazt — *Probatio calami* címmel — közölte, mivel nemcsak a helybeli kora újkori irodalom nem is akármilyen szintű létét lehetett általa dokumentálni, hanem a korabeli kecskeméti iskolai tanítás-képzés szintjéről is merőben új kép bontható ki segítségével.

Ezeket a rövidebb, olykor hosszabb részleteket azok a tyúkszedő deákok és egy-egy évre megválasztott kisbírók rótták az oldalak üresen maradt részére, akiknek kötelességük volt ritka szabadidejükben a főbíró, az adószedő és a jegyzők számára kellő számú lúdtollat megmetszeni, és azokat sorra kipróbálni. Mivel ők csak alig néhány osztályt végeztek sok évtizeddel korábban, és papír azóta is ritkán jutott kezükbe, íráskészségük érthetően nagyon kezdetleges maradt. Emlékezetük viszont szerencsére lényegesen elevenebb volt. Közülük néhány a korabeli hímzések mintáit is emlékezetéből elővarázsolta, lerajzolta. Nem egy kimondottan formás, szép, és kiváló arányérzékre vall. Ezek a régtől fogva híres cifra szűrők díszének minden bizonnyal legrégibb ránk maradt rajzai, és ezeket is közreadta a *Forrás*.

Újabb rácsodálkozásomat nem maga az esemény, hanem annak részben a háttere, főként pedig messze ható következménye okozta. Méltán emlékezünk meg ebben az évben arról, hogy 1568-ban egy magyar országgyűlés — az emberi történelemben elsőként — törvényben rögzítette a különféle vallások szabad gyakorlását. Ezt annál inkább célszerű felelevenítenünk, mivel számos nyugati politikus régtől fogva hajlamos lenézni ezt a térséget. Pedig Párizsban négy évvel később rendezték meg a borzalmas Szent Bertalan-éjt, amikor előre eltervezetten, központi irányítással a protestánsok százait gyilkolták le. A német fejedelemségek területén pedig csaknem száz évvel később is a vallásháborúk sora dúlt. Angliában pedig még sok évtizeddel később Cromwell katonái sem voltak kíméletesebbek a katolikusokkal szemben. Mindezek előrebocsátásával célszerű felidézni, hogy Kecskeméten már a tordai országgyűlés előtt négy évvel korábban, 1564-ben megszületett a katolikusok és a protestánsok közötti egyezmény. A *Forrásban* közölt *Ötödfél évszázad szellemi öröksége* egy városközpontban című írásomban mégsem ez a tény az igazán hangsúlyozott, hanem az, hogy a sokszor lenézett parasztságunk, a nemesek által oly sokszor negligált mezővárosi cívisek nemcsak egészséges egyezségekre tudtak jutni, hanem azokat tisztességesen és következetesen be is tartották. És elsődlegesen nem az egyezés betűit, hanem annak a szellemét, tartalmát. Ráadásul a vallások közötti egyenlőség ebben a közösségben azt is jelentette, hogy az élet minden területén, így az igazgatáson belül is érvényesült a béke, a felekezetek közötti kölcsönösség. A város főbíróját évenként felváltva választották a katolikusok és a protestánsok közül, pedig a lakosság kétharmada katolikus volt. A mának is szóló üzenet pedig az lehet, hogy ez a szokás évszázadokon át zavartalanul érvényesült, és az elmondottak tárgyi bizonyítéka minden turista számára ma is látható: Kecskemét központjának formálódását több száz éven át ez az egyezés döntően befolyásolta. Száz méternyi sugarú körön belül két katolikus, egy református, egy evangélikus, egy görögkeleti templom és két zsinagóga épületét mutathatják be a felkészült túravezetők.

Ma már nem kell bizonygatnunk, hogy az anyagi kultúra nem kevésbé fontos része egy közösség szellemi életének. A két-háromszáz éves szőlőtelepeket manapság történelmi borvidékként határozzák meg. Ezért a Hegyalján büszkén emlegetik, hogy ott már a XVII. század második feléből rendelkezésükre áll egy szőlészettel kapcsolatos szabályzat. Több más, csak XVIII. századi írásos emlékekkel rendelkező történelmi borvidékkel szemben a Homokhátság szőlőkultúráját eddig a legfiatalabbak közé sorolták. Érthető meglepetéssel fedeztem fel, és nem kevés örömmel mutattam be Kecskemét erre vonatkozó legrégebb írott emlékeit. Alig hihető, de már az 1500-as évekből származó, széles körű és fejlett szőlő- és borkultúrára utaló írott emlékek, tanácsi rendeletek sorát sikerült a *Forrás* hasábjain közreadnom.

Újabb apró sikerélményem lett, hogy azokat a kecskeméti tőzséreket, akiket Zrínyi Miklós a soproni kalmárokkal és a kassai kereskedőkkel egy szinten említ, nemcsak név szerint meg tudtam határozni, hanem családi hátterüket, munkásságukat is fel tudtam tární, a mezőváros közéletében betöltött szerepüket is be tudtam mutatni.

A *Forrás*ban közölt további cikkeim is Kecskemét anyagi és szellemi kultúrájának eddig ismeretlen részleteit tárták fel, mutatták be. Ezek mindegyike nemcsak a hódoltság alatti parasztságunk túróképességét igazolja, hanem részleteiben is érzékelteti, milyen hihetetlen szervezőképesség és vitalitás volt a középkortól kezdve ezekben a mezővárosokban. Egy újabb cikkben mutattam be azt a toleranciát, amely ezt a civis közösséget évszázadokon át jellemezte. Külön szeretném felhívni a figyelmet arra, milyen leleményesen töltötték ki ezek a ráják és jobbágyok a török és a magyar jogszolgáltatáson belül keletkezett hézagokat.

Talán e vázlatos felvillantás is hitelesíti, hogy az írott emlékek vallatása során szellemi kultúránknak — a hódoltság alatti csaknem valószerűtlenül mostoha viszonyai között történő — érdemi fejlődése volt az egyik nagy meglepetés, amely nyilvántartások lapozgatása során elérem tárult. De mielőtt bárkiben felmerülne a — kiállításokon máig oly gyakran tüneményessé varázsolt — török hódoltság állítólagos sok-sok jótékony hatása, a valóság felvillantása érdekében hadd szőjek e bekezdésbe egy mindent bevilágító epizódot, amely kutatásaim jelentős hányadának akár az összegző jelenete is lehetne. Bocatius János kassai főbíró 1605 novemberében Budán járt Bocskai István fejedelem kíséretében, és feljegyezte tapasztalatait. *„Találkozom a magyarok keresztény presbiterével. Az itt lakó keresztények állapotáról és helyzetéről faggatom. Röviden válaszol: nyomorúság és szolgaság. Panaszodik, hogy nemrég elvették tőlük a templomot. Házáról nyugodtan mondhatná az ember, hogy dologház. »Vajon hol van az iskola?« »Hát itt.« »Több nincs?« »Bizony nincs.« Ezután vendégül hív a szerencsétlen, hogy foglalkozásának valamiféle tanújelét adja. Begyűjt, aztán a macskákat elzavarja a tűzhelyről... Odaadom neki Albumomat, és megkérem, hogy emlékeztetőül írja be könyvecskémbe nevét... Kecskeméti István magiszter, a budai keresztény egyház prédikátora...”* Tehát ez a közéleti és kulturális lehetőség adatott másfél évszázadra az egykor „fényes” Buda várában a még megmaradt keresztényeknek a budai pasák közvetlen oltalma alatt. És vegyük figyelembe, hogy a török hatóság a protestánsokkal szemben lényegesen elnézőbb volt, mint a katolikusokkal. Hogy a találgatások és ellenvetések körét szűkítsem, engedtessek meg még egy, nem kevésbé tárgyilagos kultúrtörténeti mementő felidézése vidékről is, ráadásul a legnagyobb, a gazdaságilag legtehetősebb mezővárosból: 1642-ben — tehát Buda elfoglalása után száz évvel, a hódoltság kétségtelenül legbékésebb fél évszázadának a vége felé —, mivel Kecskeméten erősen megrongálódott a katolikus templom tornya, ezért magától a budai pasától kért és kapott a város tanácsa engedélyt, *„...hogy tornyukat se nagyobbra, se kisebbre nem építőén, az eldűlés ellen faoszlopokkal megtámogathassák...”* Ezért az engedélyért 201 ezüsttallért — kb. húsz ökör ára — kellett (az ajándékokon kívül) a városnak fizetni. Tehát a konokul rögzült illúziókkal szemben, széles körű kutatásaim alapján — ismét csak a *Forrás* hasábjain —, azt kell tudatosítanom, hogy ez lett, és ennyi maradt a török hódoltság alatt a keresztények tényleges kulturális lehetősége. A muszlim állam mindvégig céltudatosan és következetesen, a kádik akkurátus felügyelete mellett ennyi mozgásteret engedélyezett a hódoltság rájainak. Ha mégis néhány mezőváros — Kecskemét a szultán birtoka volt, és itt sosem tartózkodott török helyőrség! — tartotta magát, és ilyen

körülmények között is képes volt hagyományait továbbvinni, és esetleg újat is alkotni, az csak a közösség valóban rendkívüli élni akarását jelzi, és vezetők leleményességét bizonyítja.

Ezeknek a régi cikkeknek a tartalmát, egy-egy epizódját természetesen nem azért idéztem fel, hogy a főszerkesztő tűrőképességét teszteljem. Elsődlegesen az volt a célom, hogy a folyóirat fiatalabb olvasóinak figyelmét a sok terület közül ráirányítsam legalább egyre: a *Forrás* milyen következetesen és milyen széles körben váltotta valóra e tájegység kultúrájának ápolásával és bemutatásával kapcsolatos célkitűzéseit.

Visszatekintve az elmúlt fél évszázadra, úgy látom, pályám alakulását a folyóirat érdemben nem formálta. A hozzá fűződő kötődések, szerkesztőivel és munkatársaival való kapcsolataim nélkül azonban feltétlen szegényebb lennék. Mivel a *Forráshoz* való kötődésemet másfél évtizeden át külső kényszer szabta meg, ezért kapcsolatunk könnyen válhatott volna ellenségessé, jobb esetben hideggé. Hogy ez mégsem így alakult, az a mindkét oldalon természetes prudentia eredménye lett. Az új főszerkesztővel az utóbbi két-három évtizedben pedig már merőben más alapokon, sokkal gyümölcsözőbb kapcsolatok során, teljesen új jellegű kötődésem épült ki. Ezt már részben a kölcsönösség, részben pedig mindkét oldalon a Németh Lászlótól megtanult igényesség és a vidék kultúrája iránti felelősség határozta meg.

Az ötven év eredményeinek ismeretében első mondatom a legteljesebb elismerés kifejezése volt. Az utolsó hadd rögzítse szerencsekívánataimat: mind a mostani, mind pedig a majdani szerkesztőknek és munkatársaiknak szívből kívánok a következő évtizedekre az eddig felmutatotthoz hasonló sikereket és vidékünk kultúrája, boldogulása érdekében szorgoskodó munkát.

Orosz István

Kecskeméti képeslapok

Sárrika néni

Karácsonyra az egész osztály tudott olvasni. Volt, aki szótagolva, úgy, hogy az ujjával követte a szöveget, és akadtak olyanok is, akik némán olvastak, mint a felnőttek igazolványát ellenőrző rendőrök, úgy, hogy nem is látszott rajtuk, hogy olvasnak, láthatatlan vonatokon vándoroltak át a fejükbe a betűk. Az olvasást Sárrika néni tanította. Minden mást ő tanított: rajzolást, számolást, írást, éneklést, tornát, de most csak az olvasásról legyen szó. Szeptemberben azt ígérte, hogy karácsonyra minden gyerek olvas majd. És olvasott. Ottó ütött, talált ötöt. A kecskeméti iskolát hivatalosan így hívták: Zója Utcai Általános Iskola, de úgy emlegették, hogy az árvaház. Az árvaház 1897-től létezett, először Országos Tanítói Árvaház volt a neve, 1926-tól, az alapító igazgató emlékére Faragó Béla Árvaháznak hívták, majd a nagy fordulattól, 1949 őszétől Faragó Béla Népi Kollégiumnak. 1951-től Állami Ságvári Endre Szakérettségis Kollégium, majd Katona József Gimnázium. 1957-ben a szimmetrikus épület egyik szárnyát megkapták az oroszok, vagyis a hazánkban ideiglenesen állomásozó szovjet tisztek gyermekei, a másik oldal újra árvaház lett Országos Nevelőintézet néven, amelyben jutott egy kevés hely a környékbelieknek is. Ők voltak, vagyis mi lettünk a bejárók. Én 1958. szeptember elsejétől. A bentlakóktól abban különböztünk, hogy nem volt egyenruhánk, így rögtön látszott, hogy csak másodrendű polgárai vagyunk az iskolának, a kórusban a hátsó sorokban álltunk. Pedig mennyire vártuk: november hét, április négy, május egy! Természetesen ünnepelnünk kellett az utca névadóját is: Zója Kozmogyenszkáját, a komszomolista partizánlányt, aki Sztálin nevével ajkán halt hősi halált. A Szovjetunió szinte szentként tisztelt hőse lett, magától értetődött, hogy nálunk is egy szent utcáját, Szent Imre hercegét nevezzék el róla. (Vajon igazak lennének az Unió felbomlása után terjedő hírek, hogy Zóját nem is a németek ölték meg, hanem ukrán parasztok végeztek vele, megelégedvén, hogy a „fölperszelt föld” nevű sztálini projekt előharcosaként a házaikat gyűjtogattja.) Az utcának nevet adó partizánlánynak persze nem volt köze a nem is oly messze lakó Zója nénihez, anyám iskolájának oroszstanárához, aki oly kedves-szlávosan elnyúló a betűkkel beszélte a magyart. A Czollner téren is egy orosz hölgy tanította az oroszot, a befáslizott lábú, könnyszín szemű, szőke Bokorné, a tantestület legszelídebb tagja, aki bár kitette a lelkét, hogy Puskin nyelvét értsük, de mindezt oly megbocsátó jósággal, mintha a Vörös Hadsereg

minden gaztettét személyesen akarná jóvátenni. Azért a *Ja kwam pisú csivó zse bólét* akár most is felmondanám neki. Hogy kettőjükön kívül mennyi orosz volt még a városban, azt senki sem tudta. Kecskemét az egyik legnagyobb katonaváros volt, a tanácsházán a vízfogyasztásuk alapján próbálták megsaccolni a kontingens nagyságát, 10 ezerre becsülték (60 ezer volt a város lakossága), na de, ha csak két-naponta fürödtek... Úgy emlékszem gyerekkorom Kecskemétjére, hogy belengi a *Krasznaja Moszkva* parfüm különleges illata.

De vissza az árvaházba. Vajon megvannak-e még az előtér hatalmas falfestményei? A tulipános ajtók? És megvan-e Sárika néni? Már akkor ősz volt a haja. A féléves bizonyítványt így írta alá: Dr. Várnagy Mihályné. Amikor a szénszünet után újra kezdődött az iskola, különös könyvekkel lepte meg a jól olvasó diákokat. Nehéz, nagy albumok, sok képpel, még több betűvel. Először persze csak a lányok kaptak könyveket, de április táján már én is hazavihettem egyet. Igaz történetek a magyar szentekről és királyokról. A képekre jól emlékszem, főleg a lovakra és az emberek feje fölött repülő fényes tányérokra. Glória, mondta nagy-mama, amikor megmutattam neki. Ha valamelyikünk kiolvasta a könyvét, Sárika néni kikérdezte, és újat adott. Istenem, mennyi könyve volt!

Bolyongok a világhálón, árverések anyagát böngészem, régi könyvek, katalógusok, levelek. Az egyik tétel: *Czigány Lóránt Angliában működött irodalomtörténész levelezése Várnagy Mihály kecskeméti tanárral az 1961-1965 közötti időszakból. 16 db géppel írt, aláírt és datált levél. Az aukció időpontja, 2009. április 27., hétfő, helyszíne: Hotel Mercure Korona, Budapest, Kecskeméti utca 14. Kikiáltási ár: 8000 Ft, leütési ár: 8000 Ft. Beleolvasok: „Tisztelt Várnagy úr, kellemes meglepetésként ért a Petőfi Népe cikke, amelyből értesültem, hogy Ön régi könyveket gyűjt. Mivel magam is szenvedélyesen gyűjtöm a könyveket, (magyar szépirodalmat angolul és angol útikönyveket Keleteurópáról, illetve Magyarországról) kérem, ne vegye tolakodásnak, hogy ismeretlenül írok Önnek, hanem csupán annak jeléül, hogy szeretnék valakivel kapcsolatba kerülni Magyarországon, akinek ugyanaz a hobbyja (ahogy az angolok mondják), mint az enyém”. Csak az első levél olvasható a weben, de az öt évig tartó levelezés arra utal, hogy sokáig cse-reberéltek könyveket. Sárika néni férjének nem lehetett egyszerű Angliába könyveket küldeni, pláne onnan könyveket kapni, hiszen akkoriban ott a Zója utcai ünnepélyeken még így énekeltünk – jó hangosan, hogy a szovjet oldalon is hallják: „Bér gyilkos hor dákaz an golu rak, ké szitik új raa há boru kat.”*

Június 20-án volt a bizonyítványosztás. Azért tudom ilyen pontosan, mert előttem van a Sárika néni által aláírt jutalomkönyv: Pilinszky János Aranymadara. Még pecsét is van benne, sőt az igazgató, Tóth Ferenc is beírta a nevét. Volt már néhány könyvem, de azokat karácsonyra kaptam, vagy csak úgy. Egy kihajtogatható nagy képes Gulliver, a Micimackó és a Micimackó kuckója Ernest Shepard rajzaival, és a Fúr-fa-rag-ta, amit ráadásul nem is én kaptam, hanem anyu kapott még kislány korában, aztán az enyém lett, vagy inkább csak átkerült az én polcomra. Az Aranymadár volt az első, a legelső könyv, amiért megdolgoztam. Jutalomkönyv: *„Orosz István I. oszt. tanulónak jó magaviselete és kiváló előmenetelért”*. Magvető Könyvkiadó, 1957. Illusztrálta Márkus Anna. Sokan kaptunk könyvet, de mindenki mást. Olvasgatom a meséket, négy van a könyvben, és próbálom megfejtetni, miért épp ezt a könyvet választotta nekem Sárika néni,

vagy miért engem választott a könyvhöz. Mintha valamit előre látott volna. Majd' harminc évvel később filmforgatókönyvet írtam az Aranymadárból, és Keresztes Dórával együtt rajzfilmet csináltunk belőle. A hangfelvételnél vettem észre (Vándorfi Laci kecskeméti, majd később Veszprémben került színész barátomat kértem meg a narrációra), hogy ellenőrzésül nem kell felütnöm az ölemben tartott könyvet, fejből tudom a hosszú verset. Aztán megint eltelt pár évtized, 2006-ban felhívtak az Osiris Kiadótól, lenne-e kedvem illusztrálni Pilinszky meséit. Ugyanazokat, amelyek abban a Sárika néni-féle könyvben voltak. Nem akartam hinni a fülemnek. Naná, mondtam, amikor végre meg bírtam szólalni, hogyne lenne kedvem, de miért nem a Márkus Anna rajzait veszitek át az eredeti könyvből, az első kiadásból? Már nem emlékszem, mit felelt, talán valami jogdíj-ügyekkel kapcsolatos magyarázatba fogott, én azonban hadd írjak róla is, az első illusztrátorról (na jó, Shepard bácsi után a másodikról), akinek a nevét megtanultam. Pilinszky János 1955-ben vette feleségül Márkus Annát, az Aranymadár képeinek elkészítése és házasságuk hossza nagyjából egybeesett. Néhány hónap múlva elváltak. Anna a forradalom után Németországba, majd Párizsba emigrált, újból férjhez ment, de Pilinszkyvel azért mindvégig jó barátságban maradt. Anna Mark néven ismert absztrakt konstruktivista lett, az Aranymadár stílusa alapján bizony nehéz lenne ráismerni újabb képeire. 2007-ben Mesék címmel jelent meg az általam illusztrált Pilinszky-könyv az Osirisnél, hét mese, huszonnyolc rajz. Pár évre rá oroszul is kiadták, ráadásul közös kiállításunk nyílt Dórával a Moszkvai Gyermekkönyvtárban. (Nem akármilyen helyszín: előtte tornyosul a város legnagyobb Lenin-szobra.) Az ő filmgrafikai és az én illusztrációim tették ki az anyag zömét. Az előcsarnokban folyamatosan vetítették közös animációt, az Aranymadarat. Moszkva nagyváros, nagyon sok gyerekkel, alighanem többen látták a kiállítást, mint bármelyik magyarországi kiállításunkat, most mégis egy pesti tárlat fotóját nézegetem. Közös kiállítás volt ez is, a háttérben a Pilinszky János-sorozat képei látszanak, előttük Kass János, kezében egy pohár vörösbor. Dóra a tanítványa volt, s engem is annak tartott. Ha csak tehetne, eljött a kiállításainkra. A dátumot nem nehéz megállapítani: 2010. március vége felé járhattunk, 29-én halt meg, úgy tudjuk, utoljára a mi kiállításunk megnyitójára jött el. Koccintottunk, mielőtt Verával, a feleségével hazaindult volna. És persze viccelődünk: Jánosáldás.

Hargita utca

Pontosabban Hargita utca 9-es szám. 1928-ban döntött úgy a városi törvényhatóság, hogy utcákat nevez el a trianoni területekről. Ekkor lett Kecskeméten Lajta, Poprád, Garam, Olt, Ipoly, Szamos, Száva, Küküllő utca, illetve a mi környékünkön a Tátra utca, a Hargita utca és a Bihar utca. Új utca volt mind a három, nem volt korábban nevük. A leghosszabbat, a Tátrát 45 után József Attila utcának nevezték át (és persze a környék másik nagy útjából, a Horthy Miklósból is Ady Endre lett), de a két piciről, a kövezetlen Biharról és a Hargitáról valahogy elfelejtkeztek. A kilences számú ház az utolsó. Az 1.-ben Szabóék laknak, a 2.-ben Gellért bácsi, a 3.-ban nem tudom, a 4.-ben Cserekyeiék, az 5.-ben Lovászék

(Lacikával és Zolival szívesen játszottam, ők is velem, noha a katonatiszt apjuk nem különösebben örült ennek), a 6.-ban Garzóék, a 7.-ben Vízhányóék (Virzsi néni) és Vargáék, szemben a 8.-ban talán szintén Szabóék s egy Piri nevű lány, akivel először vizsgáltuk meg egymás pisilőjét. Két szobánk volt, a harmadikban, a dupla ajtóhoz tolt kredenc mögött lakott a főbérlő, Hausinger Pali, született feltaláló és agglegény, nappal aludt, éjszaka volt ébren, és szívesen vette, ha autószerelő műhelyre és csillagvizsgálóra egyaránt emlékeztető szobájában segíték megkeresni egy elgurult csavart.

1956. október 24-én lettem ötéves. Születésnapomra egy doboz építőkockát kaptam. Bizonyára azonnal kipróbáltam, de csak egy néhány nappal később épült palotára emlékszem, meg persze az építkezés körülményeire. Az utcáról hatalmas dörrenések hallatszottak, anyámmal a belső szobában, egy sarokba húzódva kellett feküdnünk, apám a külső szoba ablakából leste az utcát. Nagysokára, amikor elcsöndesült a fegyverropogás, és kimehettünk a fényre, készen állt a legcsodásabb építmény, amit valaha láttam. Színes tornyok, oszlopok, lépcsők tökéletes rendszere, amelyben mindegyik kockának pontos helye volt. Ma is fel tudom idézni, mit gondoltam: ha az a hosszú bujdoklás, szőnyegen kuporgás volt mindennek az ára, és az ágyúdörgés ijedelme, akkor is megérte. Azóta tudom, hogy a műalkotásoknak mindig van valami ellentételezése, nem ajándék, meg kell szenvedni értük. Aztán odakint a golyó lyuggatta házfalokban, kidőlt kapukban, beomlott tetőkben máris elméletem igazolását láttam. Szüleim fojtott, izgatott beszélgetésére nem nagyon figyeltem, talán nem is értettem volna meg, így csak jóval később tudatosult bennem a másik összetevő, a transzcendens elem. A titokzatos, a megtervezhetetlen. Apám csak akkor, csak ott válhatott művésszé, és többé már nem is játszott építőkockákkal.

A túloldali házban, az már a Bihar utca, lakott Petneházi bácsi. A gyümölcsösében egyszerre nőtt szilva, kajszli, ringló, még tán alma is, de nem különálló fákon ám, hanem ugyanazon a fán. Úgy köll ojtani, mondta. Az állami gazdaságtól is kijöttek, adná nekik az oltókést, mert a jó oltókés a titka az egészségnek. Eladta nekik, aztán a következő évben, mert nem sikerült az oltásuk, kicserélte a kés öreg pengéjét egy fényesebbre. Egy évre rá az öreg nyelet is kicserélte olyanra, ami jobban kézre áll a balkezes agronómusoknak, de úgy se éledtek meg az oltások. Mit cseréljek még ki, csippentette össze a szemét, miközben elfeketedett nyelvű rozsdás kis késével hagymát szelt a szalonna mellé, mert nemcsak ojtani, szalonnázni is lehetett vele. Hozzá vittem a nyulat búgatni. A fülénél fogva emelte be a kanhoz: no, nézzük, fölveszi-e. Ül le addig, mutatott egy színehagyott fotelre, itt ült Horthy Miklós is. Téglából volt a lába. A kisnyulak közt lett fehér is, fekete is, foltos is. Rárajzoltam mind a tízet a doboz oldalára. Fumigálták, drágállták, alkudtak a piaci népek, jön a körömfájás, ijesztgettek. Tényleg jött, két hét múlva nem volt élő állat a piacon. A nyuszik egymáshoz bújtak. Adjam a feléért, és elviszi mindet, mondta déltájban egy gazda. Vitte a dobozt is. A biciklipénz másik felét nagymama állta. Csipketerítőket horgolt megrendelésre. Amikor aput internálták, egész Kecskemét tőle akart csipkét. Egymásnak adták a kilincset az ismerősök és az ismerősök ismerősei. Nem voltam még tíz, de már tudtam, mit jelent a retorzió, az internálótábor, az amnesztia. Az ekrü, a honleány, a motring.

Az utca másik végén futott a sárga keramitos körút, Kúti-féle bolttal és a kúttal, ahonnan a vizet hordtuk. Majdnem szemben a bolttal volt a szódás, hivatalosabban a szikvízüzem, és a hangosan prüszkölő muraközi lovak körülbelül ott fordultak ki a Lugossy (ma Kápolna) utcai kettős kapun, ahol Bosznay Ági most a *Forrás* szerkesztőségi számláit töltögeti – (ugye ehhez az íráshoz is passzítasz egyet:-).

Gorcsev Iván és Katona József...

...de először Rejtő Jenő. Napra pontosan tudom, mikor ismerkedtem meg vele: 1963. október 24. volt. Azért vagyok ennyire biztos benne, mert az volt a 12. születésnapom, amelyre meghívhattam néhány barátomat a kecskeméti Czollner téri iskola 6. A osztályából, és egyikük, Benedict Ádám ajándékba hozta nekem a *Tizennégy karátos autót*, amelyet már aznap este elkezdtem olvasni. Az előzményekhez tartozik, hogy akkorra már meglehetősen olvasott fiúcskának tudhattam magam, bár esetemben az olvasást nem egészen hagyományos értelemben kellett érteni. Apám, irodalomtörténészként, akkoriban éppen a Jókai kritikai kiadásban dolgozott, előbb 56-os eredetű szilenciuma miatt feketén, később meg már legalísan. Kritikai kiadások úgy készülnek, legalábbis az a legizgalmasabb részük, hogy az ember apja és anyja ülnek egy asztal két oldalán, és fölválta olvassák föl egymásnak a kéziratok és könyvek különféle szövegvariánsait, eltéréseket keresve azokban, ezenközben az ember és nagyanyja izgatottan hallgatja a felolvasást, és egymás fülébe sugdosva kommentálja a cselekményt. A *Felfordult világ*ot, a *Mire megvénülünket*, az *Eppur si muove*t már oly sokszor meghallgattuk, hogy a könyökünkön jött ki. Ebbe a milióbe érkezett meg Rejtő Jenő, pontosabban P. Howard, mert ez a név volt a *Tizennégy karátos* cím fölé írva. Apám és anyám összenéztek, és némi fanyalgást olvastam ki a nézésükből. Úgy emlékszem, mintha a „ponyva” kifejezés is elhangzott volna, amit egyáltalán nem tudtam összekapcsolni egy papírra nyomtatott tárggyal. Fogalmam sem volt, hogy mit jelent a ponyva szó (őszintén szólva ma sincs). Tiltásról persze nem volt szó, sőt elzárkózást sem fogalmaztak meg, de az a finom idegenkedés, amit mégis kiéreztem a reakciójuktól, elegendő volt ahhoz, hogy a születésnap vendégek távoztával azonnal rávessem magam a könyvre. Aztán persze faljam a többit is, a *Piszkos Fredet*, a *Vesztetgzárt*, a *Három testőrt*. A Rejtő-könyveket aztán megbeszéltük Ádámmal, aki igazi szakértője volt minden tudománynak, amit a hivatalos iskolai kánon megpróbált kirekeszteni. (Ideírok néhány hívószót, hogy ha majd egyszer írok róla, eszembe jussanak: *transzcendentális vaddisznó*, *Elba sziget partján faszállító hajó*... – őt sajnos már nem kérdezhetem meg.) Évtizedekkel később, akkor jutott eszembe apám játékosan fanyalgó arckifejezése, amikor egyik unokája, Imola olvasmányai felől érdeklődött. Épp a Harry Pottert olvasom – felelte a gyanútlan kislány. Miért nem a Buda halálát olvassa a gyerek – kerekedett el a nagypapa szeme. Híres családi szállóigévé vált a kérdés, amelyet jól kiválasztott pillanatokban nagyon hatásosan lehetett elismételni: „Mondd, te miért nem inkább a Buda halálát olvasod?”

Kecskeméten mindenki tudja, hogy a fő-Skorpió Katona József: kell-e bizonygatni, mennyire tragikus jegy? A Katonában, tudniillik a gimnáziumban áll Czélkuti Züllich Rudolf szobra, ami majdnem olyan kacskaringós utat járt be, mint sorsúzótt alkotója. 1859-ben a Nemzeti Színház előtt állt, majd Tomori Anasztáz tetétleni birtokán, onnan került Kecskemétre a Műkertbe, majd a színház és a Zrínyi közti térre, végül átcipelték a gimnázium aulájába. A sok állomás talán arra utal, hogy nem mindenütt aratott osztatlan tetszést, de ott a suliban mintha jól ellennének vele. Nem egy Thorvaldsen, de mégiscsak ez az ország első köztéri szobra.

Boldog Kor! mellyben az élet

...
*szabadon lepkedett széjjel,
napot álmodozott éjjel,
egy arasznyi volt világa,
mégis tündérvárba hága
porban húzott grádicson.*

Na jó, nem egy fülbemászó forma, amivel villogni lehet Nemes Éváék házibuli-ján, de hát Katonára is inkább a tragikus csúcsoknak kijáró szent iszonyattal szokás felnézni, hiába törik magukat a gimis tanár urak meg a *Forrás* folyóirat bölcsei. Pedig micsoda dimenzióváltás: *egy arasznyi volt világa, mégis tündérvárba hága* ... Hasonló csodákra csak nagyon tiszta forrásokban láthatunk. Hirtelenjében egy Platonnak tulajdonított kétsoros jut eszembe:

Csillagokat nézel, szép csillagom. Ég ha lehetnék, / két szemedet nézném csillagom ezreivel.

Meg egy mezőségi népdal: *Elment, elment az én párom, / világgá ment egy fűszálon.*

Nem is kell erősen behunynom a szemem, hogy lássam porban guggoló gyerekkori önmagam. Hiába tudom, hogy ugyanabba a futóhomokba sem lehet kétszer belelépni ... én azért mégiscsak arra a homokra, ugyanarra a porra rajzolgatok, grádicsokat – lépcsőfokokat –, fölfelé ... meg lefelé menőket is.

Ha kell, hát százszor újramezdjük...

*Ó ember, a hitedet ne veszítsd el, őrizd meg a lélek nagy hitét!
Ki volna nálad nagyobb, nem lehetsz vágytalan, ne tórd a szenvedést.
Ha kell, hát százszor újramezdjük, vállalva ezt a legszebb küldetést,
Mert a szabadság a legtöbb, amit adhat magának az emberiség.*

Ha az ember még nem is ember, csak tizenöt éves kamasz (mint Verne Gyula kapitánya!) könnyedén megjegyyez mindenféle verset, hogy aztán ötven év múltán se felejtse el őket. Ez a négy sor szinte pontosan megmaradt, az interneten rákeresve csak két szót kell kijavítanom. Akkor, tizenöt évesen kerültem a gimnáziumba, és hamarosan észrevettem, hogy a faliújságon irodalmi verseny zajlik, minden héten megjelent egy idézet, többnyire néhány sor egy versből, és szombatig (akkor még szombaton is jártunk iskolába) be kellett dobni a megfejtést egy

dobozba. Aztán az évvárón tán még jutalomkönyvet is kapott az, aki a legtöbbet eltalálta. Izgatottan vártam a hétfői feladványokat, amelyeket néha sikerült is megfejtenem, bár a végső győzelem alighanem másé lett, legalábbis nem emlékszem semmi díjra, holott akkoriban még számon tartottam az ilyesmit.

Köztudott volt, hogy a feladványokat az iskola könyvtárosa állítja össze, aki akkoriban kezdett újra tanítani, a „sajnálatos események” kapcsán ugyanis meg kellett vonni tőle a bizalmat, sőt az ellenforradalom (ez volt a sajnálatos események hivatalos neve) szellemi előkészítésének vádjával egy időre börtönbe is kellett zárni. A tanár úr magyart és latint tanított, de talán azért, hogy módja legyen a vezeklésre, osztályfőnökként az 1/D, vagyis az orosz tagozatosok is rábízottak. (Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy oroszot sosem tanított, sőt nem is tudott oroszul, nota bene az ellene fölhozott vádak egyike szerint 1956 októberében azzal állt elő, hogy Lenin nyelvét ő pedig nem hajlandó tovább tanítani.)

Utánaszámolok: 1966-ban lettem a Katona 1/E osztályos gimnazistája, vagyis a kecskeméti Katona József Gimnáziumé. Izgalmas váltást hozott életembe a gimnázium, és e váltásban a pláne a koedukáció volt. Emlékszik-e még valaki, mit jelent a szó? Akkoriban mindenki tudta; az általános iskolában (a Czollner téren) csupa fiúval jártam együtt, a gimnáziumban pedig szebbnél szebb lányok ültek a padokban. Pont annyi, ahány a fiú. Naná, hogy elsőként igyekeztem megfejteni minden faliújságkvízt. Magamtól sikerült, vagy kaptam valami rávezetést, ki emlékszik már arra? Ott állt a könyvespolcunkon, vagy hevert az otthoni asztalon *A tékozló ország*, lapozgathattam kedvemre, s eljuthattam az utolsó sorokig: *Ha kell, hát százszor újrakezdjük, vállalva ezt a legszebb küldetést, / Mert a szabadság a legtöbb, amit adhat magának az emberiség.*

Aztán elmúlt egy fél évszázad, éppen ötven év, és csak most borzongok bele: a vers valamikor ősszel, a tanév elején jelent meg a gimnázium faliújságán. Október... november...? Ezerkilencszázhatvanhatban. Éppen tíz év telt el a forradalom óta, amiről senki nem beszélt az iskolában, és otthon is csak suttogva eshetett róla szó, és gyorsan másfelé kanyarodott a beszéd, ha valamelyik gyerek kíváncsiskodva közelebb jött. Már ugrom is a könyvespolchoz, de meglepve látom a dátumot, Juhász Ferenc hatalmas Dózsa-eposza nem ötvenhatra válaszol, korábbi költemény, 1954-ben jelent meg. Azt tehát, hogy „százszor újrakezdjük”, csak a könyvtáros tanár úr aktualizálta a gimnáziumi faliújságra.

1966-ban talán már kevesen emlékeztek a MUK-ra. És ha emlékeztek volna, akkor sem hozták szóba. Nem volt tanácsos megmukkanni. Márciusban Újra Kezdjük, vagyis MUK – terjedt az ötvenhatos forradalom leverése utáni jelszó. Tíz március, száz, sőt százhusz hónap telt el azóta. Tízszer, százszor, sőt százhuszszor idézhette föl a tanár úr *A tékozló ország* utolsó sorait, mielőtt a faliújságon megjelentette volna azokat. Ó, mit nem adnék, ha eszembe jutna a többi vers is. Sajnos nem jut. Az viszont igen, hogy az irodalmi fejtörő párjaként matematikai verseny is zajlott a gimnáziumi faliújságon. Az egyik feladványra emlékszem, legalábbis arra, hogy Dürer egyik nevezetes grafikájával, pontosabban a *Melankólia* című metszeten megjelenő bűvös négyzettel volt kapcsolatos. Vajon a pályázatra szerkesztettem, vagy valamikor később, vajon vezették a kezem, vagy magam ügyeskedtem ki a négyszer négy számból álló lapot, nem tudom

már. Dürer fortélyos négyzetéhez hasonlóan ezen is ugyanaz az eredmény jön ki, akár vízszintesen, akár függőlegesen, akár átlósan összegzi a számokat a tanuló. Utánaszámolok, a négy sarokmező összege, a négy, középen elhelyezkedő számé, a függőleges és vízszintes középvonallal négyfelé szelt daraboké is éppen ugyanaz lesz, sőt, aki lóugrásban ügeti végig a négyzetet, több olyan utat is találhat, amelynek a során az érintett számok összege ... Hogy mi? Tessenek kipróbálni, idemásolom.

294	632	658	372
580	450	424	502
476	554	528	398
606	320	346	684

A túzzel játszottak a katonás pedagógusok, vagy csupán képzelődöm? A tanár úrtól már nem tudom megkérdezni, két éve, 2016. március 19-én temették. A történet szempontjából ugyan mellékes, de azért ideírom: ő volt az apám.

Egy ismeretlen Weöres-vers

„Aki két évvel hatvannyolc után kezdi az egyetemet, az olyan, mintha rosszkor jött volna a világra” – ezt Umberto Eco írja a *Foucault-ingában*. A megállapítás hajszálpontosan érvényes rám, bár akkoriban egyáltalán nem éreztem, hogy mekkora lúzer leszek. Igaz, két év múlva is inkább csak kapiskálom majd. Hatvannyolc nyarán, azon az ominózus nyáron, amikor a nagyobb fiúk tankokba vágják magukat, hogy a táskarádiókból ömlő táncdalfesztivál dallamára (*Akkor még bámultam a felnőtteket, Azt hittem, jó lesz majd, ha egyszer én is nagy leszek. Á... la la la la*) jobb útra térítsék a testvéri Csehszlovákiát, én úgy kábé ötvenedmagammal tarackot irtottam a Kiskunmajsa közelében fekvő kígyópusztai futóhomokon. Építőtábor, pluszpontot ér az egyetemi felvételin, ami számomra ugyebár két év múlva esedékes az ecói kronológia ódiúmával egyetemben. A tarackos napok estjeit olykor kultúrműsor színesítette, összevonva a szomszédos lánytáborral (hozzá brómos tea). Egyszer egy igazi költőt is kerítettek, Ladányi Mihálynak hívták, aki kerek perec kijelentette, hogy ő kuruc költő, kuruc verseket ír, és füttyül arra, hogy a hivatalos újságokban megjelennek-e vagy sem (de azért jobb, ha nem). Egy rövid verse annyira tetszett, hogy golyóstollal a tenyerembe írtam, és nem is mostam le, amíg meg nem tanultam kívülről: „*Duna, Tisza, Dráva, Száva, mondták az iskolában, / Donkanyar, tették hozzá a háború után, / én országútjaid*

eperfáiról vacsorázva / mondtam ki a neved először: hazám". Titokban én is írtam verseket, de inkább szavaltam másokét, akkoriban minden hónapban volt valahol egy szavalóverseny, ami nemcsak igazolt hiányzásnak számított, hanem még az útiköltséget is állta az iskola (vagy lehet, hogy a KISZ?). Ismertem a seregszemlék standard repertoárját: *Nem tudhatom, A Dunánál, Bartók, Nem elég*, talán csak az *Apokrif*tal és az *Ekhnaton jegyzeteivel* lógtam ki a sorból, meg persze az újonnan felfedezett Ladányival. Ahhoz a decemberi szavalóversenyhez nem kellett elutazni, kivételesen otthon rendezték, még nagy mellényű fővárosi diákok is érkeztek Kecskemétre. Meg pesti zsűrorok. Köztük a híres költő, akiről senki nem tudta, hogyan kell kiejteni a nevét: Weöres. Már egyáltalán nem emlékszem rá, mit is szavaltam (talán kötelező és szabadon választott kűr is volt, mint a tévés korszolyaversenyeken), arra emlékszem csak, hogy egy elsős lány a *Szakadsz-e már cérnát* mondta. A végén ugyanazt a jutalomkönyvet kapta ő is, a *Hold és sárkányt*, neki nagy Ő betűket rajzolt a költő, de olyanokat ám, amin nem két, hanem öt ékezet volt (a biztonság kedvéért melléjük írta: medvetalpak), nekem meg ezt a verset költötte, ott előttem, gondolkozás nélkül, tényleg „kapásból”: *István, kedves Orosz Pistám, idejegyzem versben, csak kapásból, nyersen, első lettél a listán*. Másnap ellátogatott a *Forrás szerkesztői*hez (vagy akkor még Kiskunságnak hívták?), de a suliba is bejött, a könyvtárban gyűjtötték össze az önképzőkörösöket, és beszélt a költészetről, leginkább a formáról, a ritmusról, a versek zenéjéről, aztán a szakadzemarcérnás elsőssel meg velem olvastatott fel olyan strófákat, amelyeket többféleképpen is lehetett ritmizálni. Emlékszem, hogy a *Rumba* skandalásába (*ha jön a bika... ha jön a bikák legnagyobbika*) eléggé belebonyolódtam. De a fő attrakció az *Át a vizen* volt. Azt találta ki, hogy a párbeszédés balladát ketten mondjuk Edittel (így hívták az elsőst), ő meg majd a narrátor lesz. Többször is nekifutottunk, mire végre mindhárman elégedettek lettünk az eredménnyel: „*Ha erős vagy, legény, vigyél át a vizen, mint féltett porcelánt, vigyázva szeliden...*” Úgy összemelegedtünk, hogy azt is meg mertük kérdezni, hogyan kell kiejteni a nevét. Vörös, két ő-vel, aztán magától értetődően tette hozzá: éppen úgy, mint az ökör. Sok évre rá készült a *Holdasfilm*, az első közös animáció Dórával. A *Holdaskönyv* négy-sorosaiból válogattuk a verseket, és a *Vízöntő* muzsikált hozzá, Kiss Feri énekelt. Weöres a feldolgozáshoz örömmel hozzájárult, de hogy a kész filmet látta-e, nem tudom. Horváth Marival, aki akkoriban rendezte *Az éjszaka csodáit*, azt terveztük, hogy meghívjuk egy közös vetítésre a Pannóniába, de aztán elmaradt. Később, amikor *Az idő látképeit* forgattam, eszembe jutott az *Át a vizen* fiú-lány feleselése. Orbán Editet, a kecskeméti versmondó lányt (aki közben színházi rendező lett) kértem meg, hogy mondjuk együtt a film két hangra írott versbetéteit. Ő jövő időben – én meg múlt időben.

Romsics Ignác

Kecskeméti emlékek

Nem terveztem, hogy felnőtt, pontosabban kenyérkereső életemet Kecskeméten, a Bács-Kiskun Megyei Levéltár segédlevéltárosaként kezdem meg. Arra számítottam, hogy magyar-történelem szakos tanulmányaim befejeztével a Szegedi Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékének gyakornoka vagy tanársegéde lehetek, és Szegeden maradhatok. A tanszék vezetője, Nagy István erre 1973-ig célozgatott is. Tanulmányi eredményeim kiválóak voltak, egyik tudományos diákköri dolgozatommal már elsősként országos első helyezést értem el, diákképviselőként tagja voltam a Főiskolai Tanácsnak, és a főiskolai KISZ VB-ben a tudományos diákköri munkát „felügyeltem”. Tanszékvezetőm, aki egyben első mentorom is volt, az 1972/73-as tanév végeztével mégis azt ajánlotta, hogy pályázzam meg a Kecskeméten megürült segédlevéltárosi állást, és a még hátralevő negyedik főiskolás évemet végezzem el egyéni levelezőként.

Nagy István velem kapcsolatos terveinek megváltozása és ajánlata mögött azok a bonyodalmak állhattak, amelyekbe néhány társammal a korábbiakban keveredtünk. Az első bűnünk az lehetett, hogy olyan vitakört szerveztünk, amelynek keretében Che Guevaráról, az ún. új baloldal ideológusairól, 1968-ról és az 1970–71-es lengyelországi tüntetésekről beszélgettünk. A másik, hogy nyilvánosan konfrontálódttunk a Hámán Kató úti kollégium igazgatónőjével, akinek a vezetési elveit vaskalaposnak tartottuk. Elfogadhatatlannak tűnt például számunkra, hogy a földszinten lakó fiúk nem mehetek fel az emeleten lakó leányokhoz. Az igazgatónő, akinek a nevére már nem emlékszem, nemcsak a helyi pártszerveknél, hanem a Kádár Irodánál is feljelentett bennünket. Feljelentésében többünket pártellenes, lázító anarchistáknak jellemzett. Ennek nyomán vizsgálat indult ellenünk, amelynek fő célpontja az intézmény függetlenített KISZ-titkára, a mindenben velünk tartó Sipos József volt, de az ugyancsak magyar-történelem szakos Varga László és én is a vádlottak padjára kerültünk. Már zajlottak a meghallgatások, amikor tovább tetéztük bűneinket. 1972. március 15-én a hivatalos ünnepek végeztével tovább folytattuk az éneklést és versmondást egyik belvárosi emlékhelytől a másikig vonulva, majd delegációt küldtünk az intézmény főigazgatójához, hogy a Hősök Kapuja melletti főépületre tűzzék ki a magyar zászlót. Merthogy erről valahogy elfeledkeztek. Miután követelésünk teljesült, dagadó kebellet hazamentünk. Ha nem is forradalmárnak, de rebellis magyarnak éreztük magunkat. 1973. március 15-én ugyanez ismétlődött azzal a különbséggel, hogy a belügyi szervek követelésére fegyelmet indítottak néhány

társunk ellen, sőt egyiküket kicsapták. Ez ellen – élünkön Sipos Józseffel – körömszakadtáig tiltakoztunk, de hiába. Ellenem nem indult fegyelmi, ám – mint a rendszerváltás után ez kiderült – 1971 tavaszától figyelt az államvédelem. Nem tudom, hogy Nagy István erről tudott-e, azt viszont ő maga mesélte el bizalmasan, hogy felkeresték a BM helyi emberei, és nyomatékosan figyelmeztették a tanszéke körül kialakult „ellenséges csoportosulás” veszélyeire.

Nem könnyen hagytam ott Szegedet. Sipos Jóska barátom nagyon szeretne volna, ha maradok, és a diplomám megszerzése után a főiskola KISZ-titkáráként folytatom azt, amit ő elkezdett. Én azonban, ha nem is tudtam, de valahogy éreztem, hogy ég a lábam alatt a talaj, és értelmetlen szélmalomharcnak tartottam volna az elmúlt két-három év közéleti küzdelmeinek folytatását. Ezért végül Nagy Istvánra hallgattam: beadtam a pályázatom a segédlevéltárosi állásra, s miután értesítettek, hogy elfogadták, ugyancsak magyar-történelem szakon végzett feleségemmel együtt leutaztunk albérletet választani, és már a nyáron leköltöztünk Kecskemétre. Szeptember 1-jén álltam munkába.

A kecskeméti levéltár nem volt ismeretlen számomra. A diákköri dolgozataimhoz szükséges anyagok jelentős részét itt őrizték. 1971 és 1973 között ezért többször megfordultam az intézményben. Akkor azonban kutató voltam, akit a levéltár személyzete kiszolgált. Most viszont én lettem az, aki a kutatók számára előkészítette az anyagokat. Sőt, az első hetekben még ezt sem bízták rám. Egy ideig az volt a feladat, hogy az egyes településekről beküldött születési, halálozási és házassági adatokat a megfelelő anyakönyvekbe bevezessem. A gondolataim közben Szeged felé szálltak, és előfordult, hogy kicsordultak a könnyeim...

Ez az állapot azonban nem sokáig tartott. A megye és a város által kiírt helytörténeti pályázatra 1973 őszén benyújtott tanulmányommal (*Kalocsa társadalmi-politikai viszonyai 1918–1919-ben*), amit még Szegeden írtam, első díjat nyertem, ami a helyi human értelmiség körében egy csapásra ismertté tette a nevem. A helyi napilap (*Petőfi Népe*) és az 1969-ben indult *Forrás* szerkesztői (Welther Dániel, Heltai Nándor, Hatvani Dániel, Szekér Endre, Zám Tibor stb.) egyaránt találkozni akartak velem, s miután megismerkedtünk, lapjaikban való publikálásra biztattak. A következő években ezzel a lehetőséggel éltem is. Első kis tanulmányaim és forrásközléseim, melyek zömmel Kecskemét 20. századi történetéhez kapcsolódtak, a *Forrás* 1974–75-ös számaiban jelentek meg, a *Kalocsa 1918–19-ben* pedig a megyei múzeum *Cumania* címmel megjelent 1975-ös évkönyvében.

Elsősorban azonban nem ők, hanem a levéltár igazgatója, Iványosi-Szabó Tibor karolt fel. Tibor nem sokkal előttem került az intézmény élére, korábban történelmet tanított a város elitgimnáziumában, a „Katonában”, s egyben a gimnáziumi történelemoktatás megyei szakfelügyelője volt. Talán ezért is kiváló pedagógiai érzékkel rendelkezett, és olyan lehetőségeket biztosított számomra, amelyek egy kezdő levéltáros esetében egyáltalán nem voltak szokványosak. Rám bízta a levéltár 1918–19-es dokumentumkötetének (*Dokumentumok az 1918–19-es forradalmak Duna–Tisza közti történetéhez*) anyaggyűjtését és szerkesztését, amelynek során nemcsak a helyi, hanem a fővárosi közgyűjteményekben található releváns anyagokat is feltárhattam. A Hajdu Tibor által lektorált és szakmai körökben jó visszhangot kiváltott, közel 750 oldalas válogatás 1976-ban jelent

meg a levéltár kiadványaként. Tibor azt sem akadályozta, sőt kifejezetten pártolta, hogy a főiskola befejezése után elvégezzem a történelem kiegészítő szakot az ELTE-n. Ez egy csomó távolléttel és tanulmányi szabadsággal járt, amit én csak részben fordítottam a vizsgákhoz szükséges tananyag elsajátítására. Továbbra is intenzíven kutattam, és a hajnali órákban, majd később magántanárnál franciául tanultam. 1976 őszén így sikeres felsőfokú állami nyelvvizsgát tettem, és az 1973-as nyíregyházi, majd az 1976-os debreceni diákköri konferenciákon újabb munkáimmal egyaránt elismerést arattam, és különböző díjakat kaptam.

Közben befejeztem az ELTE-t; ami „vörös diplomával” jutalmazta vizsgaeredményeimet és szakdolgozatomat. A diploma megszerzése előtti kötelező gyakorló tanítást a Katonában abszolváltam, ahol nagyon meg voltak velelem elégedve, és ajánlották, hogy a levéltárosi állást cseréljem fel tanárirra. Mivel a tanításban már akkor is sok örömet leltem, és érdeklődő középiskolásoknak 1974 óta egy helytörténeti szakkört is vezettem, gondolkodtam az ajánlaton. Sok fiatal csillogó szempár a poros iratok helyett... Az ajánlatot igazgatómmal, Tiborral is megbeszéltem, aki természetesen rám bízta a döntést. Véleménye azonban kikövetkeztethető volt abból, hogy röviddel ezután felajánlotta: legyen a levéltár igazgatóhelyettese. A dilemmát végül nem én, hanem a sors döntötte el, és pedig már 1977-ben. Ennek azonban külön története van.

Az 1976-os debreceni diákköri konferenciára két dolgozatot nyújtottam be. Az egyikkel, amelyben az 1919-es tanácsválasztások körülményeit és a megválasztott tanácsok és direktóriumok összetételét elemeztem, különdíjat kaptam. A másikat (*A Duna melléki ellenforradalom*) viszont, amelyben sokkal több munkám feküdt, formai okokra hivatkozva „diszkvalifikálták”, és nem engedték bemutatni. A formai ok abban állt, hogy öt-hat oldallal túlléptem az állítólag százoldalas terjedelmi korlátot, amelyről viszont én nem tudtam. Sem akkor nem hittem el, sem most nem hiszem, hogy ez volt a valódi ok. Sokkal inkább a munka témája: az 1919-es Kalocsa környéki parasztlázadás, és még inkább annak megértő interpretálása. Ezt azonban nyilván kínos lett velem, illetve témavezetőmmel, Nagy Istvánnal közölni. Sebaj, gondoltam magamban, felajánlom közlésre a *Forrásnak*, amelynek a szerkesztőivel ekkor már egészen bizalmas viszonyban voltam. Különösen a szociográfus Zám Tiborral, aki Buda Ferencsel együtt hivatalosan a levéltár munkatársának számított, és mindketten a Városházára jártak ebédelni, amelynek bal oldali traktusán helyezkedtünk el mi is, tényleges levéltárosok. A közös ebédek alatt és idővel a családi találkozások során is sokat beszélgettem Tiborral. Bár jóval idősebb volt nálam (1929-ben született), a közös paraszti gyökerek és a népi írók iránti vonzódásunk okán elég közel kerültünk egymáshoz. Ráadásul kritikus hangvételű szociográfiai miatt ő körülbelül olyan körülmények között került Debrecenből Kecskemétre, mint én Szegedről, úgyhogy politikai nézeteink is hasonlítottak. Volt egy megállapodásunk: ha én tanszékvezető egyetemi tanár leszek az ELTE-n, amit ő biztosra vett, akkor öregkorára kijárok ott neki egy könyvtárosi állást. (Vágya sajnos nem teljesülhetett; és nemcsak azért, mert belőlem nem lett tanszékvezető az ELTE-n, hanem azért sem, mert nagyon fiatalon, 54 éves korában, 1984-ben meghalt.) Mindezek miatt nagyon meglepett, amikor néhány hét elteltével Tibor közölte: a szerkesztőség meghányta-vetette a dolgot,

és úgy döntöttek, hogy nem közlik tanulmányomat. Nem azért, mert hosszú, és nem is azért, mert rossz, vagy ne értenének velem egyet, hanem azért, mert nem merik vállalni a közléssel járó kockázatot. Nem akarnak további parazsat gyűjteni a fejükre, miután egy-két korábban közölt írásukért már úgymint figyelmeztetésben részesültek. Fentről. Az elutasítás mellé társult azonban egy jó tanács is. Tibor azt javasolta, hogy tegyem be egy borítékba az anyagot, és küldjem el a *Valóság*nak. A *Valóság* szerkesztői – Huszár Tibor, Lázár István, Vitányi Iván, Sükösd Mihály stb. – közelebb vannak a tűzhez, lehet, hogy ők többet mernek.

Nem sokat gondolkodtam, úgy tettem, ahogy Zám Tibor javasolta. Körülbelül két hét múlva csörög a levéltár egyetlen telefonja, amely az igazgatói asztalon helyezkedett el. Sükösd Mihály jelentkezett be, és engem kért a készülékhez. A rá jellemző kimért eleganciával néhány mondatban közölte, hogy írásom kitűnő, gyorsan közölni kívánják, ám egy-két formai kérdés megbeszélése céljából fájradjak fel Budapestre, és tegyem tiszteletemet a szerkesztőségben. Így tettem. A megadott napon és időben bekopogtam a New York palota melletti redakcióba, ahol a főszerkesztő – Kőrösi József – mellett Sükösd és Lázár fogadott. Ahogy kiderült, egyetlen kérésük volt: a terjedelmes jegyzetapparátus elhagyása. Mint mondták: a szöveg anélkül is áll a lábán. Az volt az érzésem, hogy valójában egyszerűen csak látni akartak, és a szemembe nézni.

A tanulmány a *Valóság* 1977. januári és februári számaiban jelent meg – minden változtatás nélkül. Jóval később maguk a szerkesztők mondták el, hogy azért ők is óvatos duhajok voltak: mielőtt döntöttek volna, konzultáltak Aczél Györggyel, illetve munkatársaival, akik arra hivatkozva egyeztek bele a közlésbe, hogy megállapításaim nem országos, hanem lokális jelentőségűek. Vagyis: ha Kalocsa környékén nem is volt bázisa a Tanácsköztársaságnak, az ország más részein ettől még lehetett, és volt is. Tehát a kánon továbbra is érvényes. Tanulmányomért 14 ezer forint honoráriumot kaptam, ami közel féléves levéltárosi fizetésemnek felelt meg.

A *Duna melléki ellenforradalom* szakmai fogadtatása meglepetésemre rendkívül elismerő volt. Erre abból következtettem, hogy 1977 tavaszán három fővárosi állásajánlatot kaptam: először Huszár Tibortól, az ELTE Szociológiai Tanszékére, majd szinte egy időben Ránki Györgytől, az MTA Történettudományi Intézetébe és Magyar Györgytől, az ELTE Jogi Karának Politológia Tanszékére. A *Valóság* szerkesztőjeként Huszár Tibor tudta, hogy ki vagyok, de emellett 1977 tavaszán személyesen is találkoztunk. Valamiféle konferenciára vonult le néhány munkatársával Kecskemétre, amelyet vacsora követett, ahová engem is meghívott. Ekkor tette meg ajánlatát, amit később levélben is megismételt. Ránki Györgyöt régebről ismertem. Mint zsűrielnök az 1973-as nyíregyházi konferencián hallotta előadásomat és hozzászólásaimat is egy-két másik bemutatóhoz. A szünetben odajött hozzám, és a terveimről érdeklődött. Néhány hét múlva Nagy Istvánon keresztül jelezte, hogy esetleg lenne állás számomra a Történettudományi Intézetben, a magyar történetírás akkor legrangosabb műhelyében. Lett is volna, ám csak az 1945 utáni magyar történelemmel foglalkozó osztályon, amihez, érthető okokból, nem fűlött a fogam. Most viszont azt jelezte, hogy a Lackó Miklós által vezetett Horthy-koros osztályon is tudna helyet csinálni számomra. Magyar

György pedig, aki Bihari Mihállyal, Schlett Istvánnal és másokkal ekkor kezdte el megvetni a politológiai oktatás alapjait az ELTE-n, lejárt tanítani Kecskemétre a Marxista–Leninista Esti Egyetemre, közkeletű nevén a Foxi–Maxira.

Nem volt kérdés számomra, hogy elmegyek Kecskemétről, és a három ajánlat közül Ránki Györgyét fogadom el. Pedig ahogy ezt a fentiekben talán sikerült érzékeltetnem, Kecskeméten minden elképzelhető támogatást megkaptam munkámhoz, és jó ismerősökre, sőt barátokra is szert tettem. Iványosi-Szabó Tibor és Zám Tibor mellett ezekben az években kerültem közel Nagy Ádámhoz, aki a múzeum numizmatikusa volt, és korábban ő is magyar–történelem szakot végzett Szegeden, továbbá Csathó Károlyhoz, aki a *Petőfi Népe* újságírója és a *Forrás* körüli költők egyike volt. A TIT munkatársaként itt dolgozott Csáky Lajos, akivel Szegeden egy évig ugyanabban a kollégiumi szobában laktunk, s akiből később ismert festő lett. 1976-tól, amikor az albérletet – persze szülői segítséggel, OTP-hitellel és két gyermek vállalásával – sikerült egy 70 négyzetméteres lakótelepi lakásra cserélnünk, még otthonaink is egymás mellett helyezkedtek el, az övék valamelyik emeleten, a miénk a magassíkszínen, de ugyanabban a lépcsőházban. Egy ideig társaságunkba tartozott Sopsits Árpád, a filmrendező is, aki udvarolni járt le Pestről Kecskemétre. Még a Pozsgay Imre és Romány Pál liberális szellemét őrző Pártbizottságon, illetve Megyei Tanácson is akadtak jó embereim. Közülük Komáromi Attilával, a színház későbbi igazgatójával kerültem baráti kapcsolatba. Néhány évvel korábban Attila ugyancsak Szegeden végzett, s egyike volt azoknak a kecskemétieknek, akik 1974-ben figyelmeztettek: vigyázz magadra, a BM emberei érdeklődtek utána. Talán mondanom sem kell, a másik ember, aki ezt tudomásomra hozta, Iványosi-Szabó Tibor volt, a harmadik pedig a szakszervezeti művelődési ház igazgatója, feleségem főnöke: Kovács Endre, állítólag 1944-es partizán, illetve ellenálló. Mindhárman – és lehet, hogy még mások is – úgy jellemezték, hogy a továbbiakban nem jelentettek rólam, és március 15-én reggel nem ólálkodott többé senki az albérletünk körül, figyelve, hogy hová megyek, mire készülök. Szóval, mint ez is mutatja, az ország nem csak ügynökökből és megfigyeltekből állt.

Legközelebb mindazonáltal egy olyan fiatal házaspár állt hozzánk, akit Kecskeméten ismertünk meg. Az ismeretség úgy keletkezett, hogy a feleség, Zsuzsa a főtéri könyvesboltban dolgozott eladóként, amelyet heti rendszerességgel látogattam, és fizetésünk jelentős részét hagytuk ott, annak ellenére, hogy a könyvek olcsók voltak. Családi könyvtárunk alapjait ekkor vetettük meg Zsuzsa segítségével, aki később a város egyetlen antikváriumát vezette, és mindig félretette nekem azt a könyvet, amiről azt gondolta, hogy szükségem lehet rá. Férje, Bodoglári Lajos mérnök volt, és takarmányok keverésével foglalkozott. Ettől függetlenül az irodalom és a történelem iránt is érdeklődött, úgyhogy nagyon sok kellemes estét, sőt hétvégét töltöttünk együtt. Zsuzsa kiválóan főzött, Lajos pedig méregerős angol teát készített reggelire. Lajos volt az, aki 1977 augusztusában feleségemet és néhány napos fiunkat Ladájával új lakásunkba, Gödre szállította. Vele, Zsuzsával és két bájos leányukkal, Bogival és Pólivall nagyon sokáig tartottuk a kapcsolatot, egészen addig, amíg néhány évvel ezelőtt a házasság fel nem bomlott.

Tehát voltak szép emberi kapcsolataink, és közben a város is épült és szépült. Amikor odakerültem, a főtér, amely régebben piactérként is szolgált, még a városi közlekedés fő csomópontja volt. Amikor elmentem, már úgy nézett ki, mint most. Vagyis ízlésesen kialakított sétatér lett. Közben készült el a Kodály Intézet, az egykori zsinagógából a Tudomány és Technika Háza, és még sok egyéb kulturális intézmény. Ezek közül kiemelkedett a Kecskeméti Rajzfilmstúdió, amely 1971-től működött Mikulás Ferenc vezetésével, valamint a Nemzetközi Kerámia Stúdió, amelyet 1976-ban alapított Probstner János. Úgy emlékszem, hogy ennek az egész nagy arculatátalakításnak a megálmodója, szíve és lelke a város főépítésze, Kerényi József volt, aki mindenben élvezte az akkori tanácselnök, Gajdócsi István támogatását. Gajdócsi Bajáról került a „hírös városba” 1972-ben, és már ezekben az években látható és érzékelhető volt, hogy szívügye Kecskemét építészeti rehabilitációja és a különböző művészeti ágak támogatása.

Mindezek ellenére el akartam menni Kecskemétről. Szűknek éreztem a lehetőségeit, amelyekkel rendelkezett. Nagyobb, egyetemmel és pezsgőbb kulturális élettellel rendelkező városba vágytam. Mivel Szegedre nem vezetett visszaút, leginkább Budapest, a „bűnös város” jöhetett szóba. Környezetemben többször mondtam: ha harmincéves koromig nem sikerül elmennem és főállású kutatóvá vagy egyetemi oktatóvá válnom, akkor minden történetírói ambícióm feladom. Huszonhat éves voltam, amikor az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa lettem, ahol közel tíz évig dolgoztam. Ezen idő alatt nagyon sok külföldi levéltárban megfordultam. Ezekben mindig nagyon könnyen eligazodtam, és olykor szenzációs anyagokra bukkantam. Párizsban, Londonban és Washingtonban egyaránt. Sokszor eltűnődöm: vajon akkor is így lett volna ez, ha pályámat nem segédlevéltárosként kezdem egy megyei levéltár rendszerének a megismerésével? Hajlok rá, hogy nem. Úgyhogy köszönöm Kecskemét, köszönöm kecskemétiak!

Kiss Anna

Hogy a mű megálljon az időben

Aki versírásba fog, vagy más művészetet művel, mind az időre bízta dolgait. Kimondani is ijesztő. És mégis jó, hogy így van.

Hagyni, hogy idővel maguk a művek vívják ki méltó helyüket.

Az alkotó ember dolga, tudjuk, nem a siker, hanem a tisztánlátás, szabadnak maradni, és a Mű, ami mindezt magán viseli, hogy ha lehet, élni segítsen. Az Életmű, ahogy mondani szokás.

Vehetjük mindezt tágabb értelemben, hisz Bolyai új matematikája, a C-vitamin, a gyermekágyi láz megállítása, sőt a gyermek tisztességre felnevelése, a művességek ugyezt jelentik a világnak.

A folyóiratok szerkesztőségének fáradozása, szellemisége, írásaik is ugyanazt olvasóik számára. Kapcsolódván így a mindennapi életbe, a művészet szolgáltatán túli hatásuk sem lebecsülendő. Ettől tart a politika zord vagy bizonytalan időkbén. Kezemben az a bizonyos 1980-as februári szám, illetve, amit közölni hagytak belőle. Nem tűnik csonkának. (Hagyjuk most, hogy kik írtunk alá és miért – tiltakozva ezzel kapcsolatban.) Dicsérjük azt, ami maradt, hogy bármennyit letilthattak volna belőle, a maradék maradt volna ugyanolyan súlyú. És a többi szám is. Tartalmát, a legnagyobb nevek súlyát mérve is, hogy szinte behorpad alattuk a föld. Tóth Menyhért, Kondor Béla. Veres Péter. Tornai József hozzá írt verssorai, majd idézve a Duinói elégiákból a Forrás Galéria megnyitóján: „Eljött a sok. Rendezzük, szétesik, / újrarendezzük, s mi is szétesünk.” Baljós sorok, mik nem látszanak elévülni.

Ugyanakkor, ha ijesztő is az időre hagyatkozni, az idő választja el a valót a valótlantól. Ahogy az eltitkolt dolgokat napfényre hozza, elszakított népcsoportjaink sorsát, a minden-napok képtelenségeit.

A *Forrás* szerkesztői e képtelenségek között is bensőjüktől vezérelve tették a dolgukat. Mindig volt kihez támasztani a hátukat, de a sarat nekik kellett állniuk, élő s már holt szerkesztő barátaim bátorsága ma is megérint. Az egész mögött derengő alföldi táj, Kodály-alak, Gulyás karnagy úr alakja, Bartóké. Hogy a tiszta forrás szent, hát tisztán is kell tartanunk.

Ilyen gondolatokat ébresztenek a kezemben tartott, egymásra forgó lapok. S ennyit a „provincializmusról” is, ha már ünnepelem emlékezünk.

Kiss Benedek

A kecskeméti Forrás-kör megalakulása

A 60-as évek végén, 70-es évek elején megpezszdült kissé az 56 utáni kábulatból és néma ellenállásból az irodalmi-művészeti élet. A kádári konszolidáció elérte, hogy a dolgok menetének rendje, ahogy illett és kellett is, helyreálljon. Nagyobb városainkban országos jelentőségű folyóiratok alakultak, s köréjük írói-költői-szociográfiai alkotóközösségek jöttek létre. Így például Debrecenben az *Alföld*, Szegeden a *Tiszatáj*, Miskolcon a *Napjaink*, s nem utolsósorban Kecskeméten a *Forrás* volt a „vízgyűjtője” a környék alkotóinak. Természetesen, mint országos jelentőségű fórumok, át-átnyúltak egymás feje fölött, nem beszélve a fővárosi írókról-költőkről. Mint legtöbb helyen, csak folytatói voltak az előző időszakok alakulatainak. Kecskeméten is a *Forrást* megelőzte *Kiskunság* néven egy periodika, rendszertelen megjelenéssel, és főleg lokális alaphanggal. Ezt én onnan is tudom, hogy érettségim évében, 1961-ben hirdettek egy megyére szóló irodalmi pályázatot, ahol én egy mintegy 18-20 oldalas, kézzel írott munkával indultam (mintaként Juhász Ferenc *Apám* című műve szolgált), s ezt meg is nyertem. Értesítést kaptam, hogy Kecskeméten ekkor és ekkor fogják átadni a díjat, s én Kalocsán iskolámtól engedélyt is kaptam, hogy elutazhassam. A pontos körülményekre nem emlékszem, mint ahogy a „pályamű” sincs már meg, csak az világos, hogy két középkorú emberrel ülünk egy kisvendéglőben, ők megebédeltettek és – mintegy zsebből – kifizették számomra a 3000 Ft-os pályadíjat. S ez a *Kiskunság* nevezetű folyóirat díja volt. Aztán hamarosan Pestre kerültem, s többet nem hallottam a *Kiskunság* nevű periodikáról, s arról sincs tudomásom, hogy „munkám” megjelent volna (remélem is, hogy nem).

Aztán a 70-es évek elején az Írószövetségben is mozgolódás támadt. Először is egy választmányi ülésen elhangzott a kérdés: van-e a Szövetségnek olyan tagja, aki fiatalabb, mint Petőfi volt, amikor meghalt? Mivel nem volt, programmá vált a fiatalítás. Másik program meg az volt, hogy a vidéki folyóiratok körül kialakuló patriarchális művészeti társaságokat formálisan is körökké kell szervezni. Ennek ügybuzgó támogatója és szorgalmazója Fábíán Zoltán, az Írószövetség „állandósított” titkára volt. A *Forrás* körül – melynek szintén sokat szervező főszerkesztője, Varga Mihály, az őszülő fejű mindenek volt – igen komoly törzsgárda jött össze ekkorra. Nagy súlya volt annak, hogy Buda Ferenc és családja ideköltözött, s vele együtt debreceni barátja, Zám Tibor szociográfus is, s őt követte a szintén szociográfiában tevékenykedő Kunszabó Ferenc. Komoly erőssége volt az alakulató társaságnak Hatvani Dániel, aki akkoriban verseket írt, vagy Szekér Endre „tanár úr”, az elméleti ember, vagy Goór Imre, a folyton a szerkesztőség

körül sertepertélő képzőművész. Egy alkalommal az Írószövetségben jártam, s „illetékesék” (nem tudom már, kik) elkaptak, hogy mint Bács megyei születésű, csatlakozzam a körhöz, mert bizonyos számszerűségi követelmény miatt már csak egy ember hiányzik a kecskeméti Forrás-kör elismeréséhez. Én addig is, Pestről, kötődtem hozzájuk, s így ez természetesnek is tetszett – igen ám, de nem voltam még tagja az Írószövetségnek. Sebaj, mondták, sebtiben írjam meg felvételi kérelmemet, s már rendeződik ez a gond is. Én addig húzódoztam ez ellen, míg Funk Miklós, az Irodalmi Alap akkori elnöke elkáromkodta magát, karon fogott, becipelt a gazdasági irodába, ahol volt írógép, elé ült, s szükséges adataimat kérdezgetve ő írta meg felvételi kérelmemet, nekem csak alá kellett írnom. Ezután azonnal „föl lettem véve”, s elhárult az akadály a kecskeméti Forrás-kör megalakulása előtt, vezetője Hatvani Dániel lett. És hozzánk csatlakozva az időnkénti összejövetelekre jött velem barátom, Utassy József is. Mert ha kiszámíthatatlan időközönként is, a szerkesztőségben vagy más, nagyobb helyen találkoztunk, s ezeken néha vendégeink is voltak. Lévén, hogy a szociografikus irodalomnak is fő publikációs helye volt a *Forrás*, emlékszem például egy olyan találkozóra, ahol ez volt terítéken, és vendégünk volt az idős Féja Géza. De egy későbbi időpontban jelen volt a halálra szánt, drága Baka Pista, vagy egy más alkalommal Temesi Ferenc is, aki hangoskodva ócsárolta, „téglának”, beépített áruónak nevezte a szintén jelen lévő Zelei Miklóst, aki csak habogni tudott egy ilyen letámadásra. És hát, persze, kihagyhatatlan volt Julika, a lap titkárnöje, aki állandóan köztünk járt-kelt, mint üde női színfolt. – De az utolsó, közös programjaink egyike volt az a Forrás-est is, ahol egyik utolsó alkalommal léphetett és olvashatott föl Faludy György, s aminek záróaktusa egy kisvendéglői közös vacsora. Ám ez már átvezet a mába, a hajdani Forrás-kör szép lassan elhalálozott, az alapítók jó része is a temetőben nyugszik.

Alföldy Jenő

A szociográfia ihlető ereje

Megemlékezés Zám Tiborról

A kecskeméti *Forrás* folyóiratot rendszeresen olvasók tudják, hogy az 1969-ben még kéthavonta napvilágot látó periodika, 1974-től havi folyóirattá bővülve, ezt az alcímet viseli: „Szépirodalmi, szociográfiai és művészeti folyóirat”. A hangsúlyt most a *szociográfiára* helyezem, a műfajt rendszeresen és kiemelkedő szinten művelő, novellistaként, regényíróként is ismert Zám Tiborról (1929–1984), a *Forrás* oszlopos munkatársáról megemlékezve. A szépirodalom és a publicisztika határvidékén egyensúlyozó műfajnak, a szociográfiának volt felelőse és művelője a szerkesztőségben egészen haláláig, országos szinten is magas fokon.

Két kisregénye, a *Túl a poklon*, a satirikus *Interurbán*, valamint a *Szeplős fogantatás* (1983), továbbá *Jelenések napja* című, vegyes műfajú kötete mellett több könyvben adták ki riportjait és szociográfiáit, illetve szociográfiai tanulmányait a következő címek alatt: *Bács-Kiskunból jövők* (1973), *Hortobágyi jegyzetek* (Szirmai Brigitta fotóival, 1975), *Tanyabejáró* (1977), valamint *Tények és indulatok* (posztumusz, 1987).

E fölsorolás már sejteti, hogy a vidéki magyar társadalom állapota, története és jövője izgatta. Érdeklődését a tanyavilág, és általában a peremhelyzetben élő, mezőgazdasági munkából élő emberek életmódja, megélhetési körülményei, küszködése és életképessége kötötte le. Vállalta írásainak publicisztikai jellegét, mert közösségi érzelmű író volt. Felnőtt életének tizenkilenctől harminckét éves koráig tartó szakaszában pedagógusnak készült az egri főiskola magyar–történelem szakán. 1952-től a debreceni agrártudományi felső iskolában tanársegédi beosztásban oktatta a diákokat, majd tanulmányi előadóként dolgozott. 1957-től a Hortobágyon, Parádon és Biharkeresztesen vállalt tanári állást, végül 1969-től egy kúriaszzerű, régiségében szegényes Kecskemét melletti tanya lakójaként járt be utolsó, véglegesnek mondható munkahelyére, a kecskeméti *Forrás* szerkesztőségébe. Hatvani Dániel mellett neki és követőiknek köszönhető, hogy Kecskemét kulturális folyóirata kialakította és a megváltozott körülmények között is őrzi valóságirodalmi jellegét.

A műfajnak jelentős múltja van irodalmunkban. Hagyományai a harmincas-negyvenes évek népi íróinak műveire nyúlnak vissza. Erdélyben például a trianoni békediktátum miatt elszakadt magyarság megmaradását szolgáló Mikó Imre, Kós Károly, Nagy István, Böződi György vagy Tamási Áron, a Felvidéken

Fábry Zoltán, a Délvidéken Szenteleky Kornél és köre művelte a társadalomkutató és tényfeltáró műfajt. A közös eredet legalább a falujáró Móricz Zsigmond riportjaira, Móra Ferenc Alföld-kutatásaira, a *Kiskunság* életéről tanuskodó és Zám Tibornak közvetlen példát adó Nagy Lajos, a Dunántúlon kutakodó Fülep Lajos, majd Kodolányi János röpiratszerű, a népességfogyás vészharangját megkondító társadalomkritikai írásaira tekint vissza. Az ő nyomukban bontott zászlót a népi írók mozgalma, egyre határozottabban követelve a „hárommillió koldus” emberibb életét. Illyés Gyula, Erdei Ferenc, Féja Géza, Kovács Imre, Szabó Zoltán és a nagy nemzedék többi kiválósága jelentős megújulást hozott irodalmunkba. A háború után hosszú évekre megszakadt a sokat ígérően demokratikus, szociális töltésű irodalmi és társadalomtudományi áramlat. A hatvanas és hetvenes években föléledő hagyományok legkiválóbb képességű szociográfusainak sorában kell számon tartani Zám Tibort és pályatársait, akik letették az asztalra a maguk szociológiai állásfoglalású műveit. Albert Gábortól, Csák Gyulától, Csoóri Sándortól, Fekete Gyulától Galgóczi Erzsébeten át Tornai Józsefíg, Lázár Istvánig, Szász Imréig, Varga Domokosig, és még tovább terjed ez a maradandó rajzás. Említendő Moldova György is a maga sikerkönyveivel, a Zám által több ízben is idézett, Csongrád megyében működő, bátorságával ugyancsak kitűnő Mocsár Gábor. És külön kiemelem Hatvani Dánielt, aki a *Forrás*nál Zám Tiborral sok évig egy időben dolgozott. Hatvani Zámhoz hasonlóan tanyaspecialista volt, és főszerkesztőként nemcsak saját írásainak bátor szókimondásáért, hanem olykor a nála alkatilag óvatosabb Zám Tibor tényfeltáró publicisztikáinak „odafönt” nemigen „tűrt” igazmondásáért is tartotta hátát. (Szerencsének mondható, hogy a megye vezetésében dolgozó dr. Romány Pál kiváló mezőgazdasági szakember volt; Zám Tibor itt-ott mint tudós közgazdát idézi.) A szociográfus nem akarta kihívni maga ellen a sorsot, de a pusztá tények felsorakoztatásával már sikerült fölkaparnia a hazai, különösen a Bács-Kiskun megyei tanyapolitika állóvizét. Az pedig eléggé posványosnak, olykor elnyeléssel fenyegetően mocsarasnak bizonyult.

Zám Tibor olthatatlan szenvedéllyel, éber figyelemmel járta az országot, főként Bács-Kiskun tanyavilágát és falvait. Ez a megye még ma is bővelkedik a szórványtelepülésekben. A Berettyóújfalun született, s a vidéki élet iránt különösen fogékony író, úgy sejtem, azért választotta a szociográfia műfaját, mert maga is „alulról jött”, a hazai lakosság szegény sorsú, plebejusi rétegéből. A gyenge fizikumú, testi szenvedésével naponta megküzdő író és mezőgazdasági szakember egy igazi értelmiségi öntudatával fölverte szembe saját hátrányos helyzetével. A szegénység és elmaradottság miatt nehéz sorsú emberek között találta meg értelmes és közhasznú tennivalóit. A szó talán ósdi cseng, de elkötelezett író volt. A szociográfia műfaját is tévesen véli az esztéták egy része elavultnak. Kimondható viszont, hogy ma hiányzik a tényirodalom művelőinek utánpótlása. Pedig a közelmúlt nagy változásai is érdemesek volnának a föltárára.

Zám Tibor a megyei szórványtelepülések, a Bács-Kiskun megyében leginkább elterjedt tanyák lakóira fordította a közfigyelmet. A mezővárosok, falvak lakói között is akadtak tanyatulajdonosok, de ők legföljebb nyaranta laktak odakint, s művelték néhány parcellára rúgó gyümölcsösüket, szőlőjüket. A szociográfus nem velük, hanem az egész évben a tanyán élőkkel foglalkozik elsősorban. Arra

aligha számíthatott, hogy a tanyaiak folyóiratot vásárolnak és olvasnak, s hogy felvilágosító szándékú és erkölcsi alapozású gondolataival közvetlenül hatni tud az iskolázatlan, nemritkán analfabéta emberekre. Arra összpontosított, hogy megfigyeléseivel, jólérsétségével egyrészt a jó kritikai érzékű értelmiséget, másrészt a megyei hivatalosságot tájékoztassa és készítse jobb belátásra, hogy a túrhetetlen viszonyok igazságosabb elbírálásáért és jobbításáért tegyenek valamit. Már a tanyaiak életét befolyásoló törvényekkel is baj volt, nemhogy a betartatásukkal. Erre lépten-nyomon fölfigyel az olvasó: a tényekkel szembesített rendeletek nemegyszer fölháborítóak voltak. Csak egy példa: míg a tanyai traktortulajdonosokra nem vonatkoztak az adózás szabályai, addig a lótartásért borsos összegeket kellett fizetniük a tanyaiaknak. Vagy: a magángazdaságok kisbirtokosai nem vehették meg a téeszeknél kimustrált, de még használható mezőgazdasági gépeket; inkább kerültek roncstelepekre, mint hogy a „maszekok” életét megkönnyítsék valamelyest.

Zám gondosan fölmérte a sokszor bejárt megyei tanyavilág életét, a tipikus és lehetséges sorsok alakulását. Statisztikákra hivatkozva különböztette meg a kétlaki – a tanyán gazdálkodó, de nagyobb településekre ipari munkásként, alkalmazottként bejáró – emberek sajátos problémáit a rossz, sokszor használhatatlan dűlőutak, a távolsági buszközlekedés hiányosságait megkínlódók gondjaitól. Kimutatta a létminimum alatt élők és az élelmesek-élősködők közti eltérést. Föltárta a szakmai ismeretek híján kedvezőtlen besorolású, „maszek alapon” is kizsákmányolható munkások enyhén szólva előnytelen helyzetét. Az asszonyok dolga még nehezebb volt a férfiakénál. Külön elismerés illette meg a feltörekvőket, akik iskoláztatták gyerekeiket – sajnos nem ez volt jellemző. Ma is látja az ember, hogy a Kiskunságban miként élnek a tanyák maradékain rekedt öregek, néhol a kitorés lehetőségeiről lemondó fiatalabbak. Látja a szerző a tanyaiak előregedését, a pár száz forintos, nevetséges nyugdíjon tengődő, magányosan élő, a ház körüli munkából is egyre inkább kivénülő felebarátaink távollatalanságát.

A tanyavilág sorsának befolyásolására elvben alkalmas, magas beosztású hivatalnokok közömbösségét, olykor tisztességtelenségét nem hallgatja el a szociográfus. De nem személyeskedik, rövidítve sem említi vizsgálati alanyainak nevét. Hangváltásaival jól érezteti, ha az egymásnak ellentmondó rendeletek között lavírozó hivatalnokokkal találkozik. Zám nem tartozik a tollat fegyverként forgató, protestáló, a hatalmasságokkal szántsándékkal ütköző szociográfusok közé, de neki is voltak kínos sajtóperei és más kellemetlenségei a hatalommal, akárcsak a *Forrásban* publikáló, cenzúrával zaklatott Csoórinak, Hatvaninak, de legfőbb erényét, a tárgyilagosan is lázító tényfeltárást, a bajok gyökeréig hatoló társadalombírálatot ő is következetesen gyakorolta. Kimutatta, hogy a megyei tanyavilág több százezernyi szegényével egy párszáz fős, gyanúsán meggazdagodott réteg áll szemben, amely ügyeskedéssel, telekspekulációval, tiltott zugpálínkafőzéssel, kereskedéssel kirí a tanyaiak közül. A tanyarendszer társadalmi szerkezete konzerválja az alá- és fölérendeltséget, mesterségesen fönntartja az olcsó munkaerőt, és ami a pedagógus múltú Zám Tibor szemében oly szomorú, távol tartja az iskolaköteleseket a tanulástól, a szakmaszerzéstől, a falun, városon könnyebben elérhető társas élettől.

A tanyavilág útjában van a nagyüzemi termelésnek. Pedig a föld művelője téesztagként is ragaszkodik saját telkéhez, csöpp földjéhez, s reméli, hogy egyszer majd a *sajátból* is megélhet, ha lesznek gépei, s fölcseperedő gyerekeit is munkába állíthatja. A szocialista gazdaságpolitika a „padláslesöprések” éveit követően, a hatvanas években engedélyezte a háztáji gazdálkodást. Ez a termelési és életmódbeli kategória, ha szűkösen is, lehetővé tette, hogy – ha zanzásítva is – újraképződjön a magánszférába tartozó, kisárutermelői gazdálkodás. És ez sok mindennek táptalaja lett, amire a szocialista rendszer irányítói nem számítottak. Belátták, hogy a tulajdonosi státusnak már a legalacsonyabb szintjén is visszahúzza a földművelőket a szocialista termelési szerkezettől a régebbi gazdálkodási módba. A téesztagok nem érzik magukénak a „közöset”, ellenségüknek érzik az új földesurat, a főnököt, az államot.

Zám Tibor alighanem legsikeresebb szociográfiai könyvében, a *Tanyabejáróban* olvasható az írónak az a szociográfiai fogantatású műve, amelyről elmondható: nagy port vert föl a maga idején. Érthető a nagy érdeklődés, a „közbotrány”, amelyet okozott megjelenésekor. *Szeszmesterek* címmel olvasható. Kiderül belőle, hogy a görbe út választására hajlamos tanyaiak fölöttébb csábító tevékenységre kaptak rá: a borhamisításra és a zugpálinkafőzésre. Zám Tibor – föltehetően óvatosságból – nem használta írásában a „bormaffia” vagy a „szeszfőző klán” kifejezést, de utólag találónak érzem az erős szót. A szerző ugyanis, kissé diplomatikusan homályos szóval, „szesz-szindikátust” emleget. Akkoriban sokan nem tudták megítélni, hogy a közgazdasági szakkifejezés, a monopóliumok egyik fajtájára utaló szó mennyire szorosan kapcsolódik a kapitalista gazdálkodáshoz. A napjainkban igen gyakran használt „korrupció” kifejezés is meglepő gyakorisággal tűnik föl Zám Tibor szociográfiai tanulmányaiban. E dicsőnek nem nevezhető jelenségről főként a zugpálinkafőzéssel és üzleteléssel kapcsolatban esik szó. A tanyákon virágzott a gyümölcspárlat *kisüzemi* termelése, ám ezzel szerényen fogalmaztam: Zám Tibor beszámol száz, kétszáz literes főzőüstökről és furfangosan összeszerelt, impozáns lepárlóberendezésekről is. Ahogy megszokott tárgyilagosságáról személyes hangra váltva elmeséli, messziről fölismerete azoknak a gépkocsiknak és egyéb tragacsoknak a rendeltetését, amelyek megerezkedett farral nyelték a homokdűlők porát. Ezekkel szállították hektoliter-szám a törvénytelenül eladott, később óriási feláron borként forgalmazott mustot, párlatot. A parasztembert akárhogy sanyargatják, van benne annyi lelemény, hogy sokáig büntetlenül folytatja ősi eredetű tevékenységét, amelyet Homérosz eposza, az *Odüsszeia* szerint már az egyszemű óriások, a küklopszok is űztek: a bortermelést. A parasztember az alkoholos italok hamisításához is értett, és jó, ha csak „erősítette”, azaz cukrozta a csekély maligámfokúra sikerült mustot, „nyújtotta”, vagyis vizezte bornak csúfolt portékáját, és nemcsak szőlőcefréből főzte a törkölypálinkát. Ezt elnézték a hatóságok, mert az állami és szövetségi nagyüzemek hasonlóan *csinálták* a bort Budafokon és egyebütt – „nagybani” kivitelezésben, hangzatos márkanévvel fölbélyegzett palackozással. Az ötvenes évek vinkóihoz, „zsupléihoz” nem kell visszatekinteni: előfordult ez jóval később is.

Az italtra mindig van kereslet, ezért még a fogyasztó is hallgat róla, tudván, hogy becsapják, és kétszeresen kockára veti egészségét, amikor bánatában,

ritkábban örömeiben benyakal. A finánc is tudja, hogy alig van gazdálkodó, aki ne vizezné, cukrozná a bort, ne dugdosná előle a kazalba pálinkásüvegeit, fűzfagallyal körbefont demizsonjait, marmonkannáit, amelyekben tiltott nedűk várják, hogy néhány közvetítő útján fogyasztóra találjanak. Az egyiknek járműve van, a másiknak bögrecsárdája, a harmadiknak vendéglős sógora, komája, a negyediknek pedig – Zám Tibor ebbe is beavat minket – messzire elért összeköttetése. A helyi mezőőrtől, a tanyákra kijárogató pénzügyőrtől, azaz finánctól, a zugkereskedőn és a nagyobb áruforgalmi központon át, egészen a tanácsi előadóig hosszú az út, a felső határ pedig a csillagos ég: talán még a minisztériumig is elér a nagymenő üzér keze.

Arra ritkábban tért ki a szociográfus, hogy a mustba vagy a pálinkába még milyen vendéganyagok kerültek. Az óvatosság indokolt: a törekeny termetű szerző nem rejtette véka alá, hogy nemegyszer megfenyegették: ne kémkedjen a tanyai borászok, szesz mesterek háza táján, mert megjárhatja. A másik oldalon még kínosabb volt a helyzet: a pozíciójukat féltő, „illetékes” hivatalnokok is szerettek volna, ha sok mindent elhallgat. A szociográfus meg is kerülte a legkényesebb kérdések közül például a borhamisítás, zugpálinkafőzés népegészségügyi következményeit. Tanúsíthatom: a fővárosi sajtóban sem volt szabad firtatni az alkoholizmus, az öngyilkosságok, a népességfogyás, a tiltott magzatelhajtás vagy az üzemi köztulajdont károsító lopkodás, általában a közerkölcs dolgait. Zám időnként „lefutott egy-egy tiszteletkört” a szocialista termelési szisztéma hangzatos eszmeiségéről, de annak hátrányait nem hallgatta el. Az utókor megérti, hogy ez nem pusztán konformizmus volt részéről, hanem az igazság kimondásának még vállalható ára. Másképpen nem tehette volna közzé legkedvesebb témakörének, a Bács-Kiskun megyei tanyavilágnak égető és változást sürgető szociális helyzetelemzését és a tágabb társadalmi-politikai hátteret.

Utólag visszatekintve a könyv bőven vett keletkezési idejére, a hetvenes évtizedre, Zám Tibor írásaiból kibontakozik előttem a korra szélében-hosszában jellemző erkölcsi züllöttsége. A hatalom úgy tudta, és sajnos sokan el is hitték neki, hogy hazánk a „legvidámabb barakk” a Szovjetunió felügyelete alá tartozó, szocialista besorolású országok között. Ez a nem is oly hízelgő megkülönböztetés (a vidám barakk is csak barakk, nem pedig lakóhely) talán igaz volt a vezetés felső rétegeiben s a középső szint egy részében is: az akkori üzletkötők például, akik külföldön magyar szempontból tudatosan előnytelenül szerződtek a külföldi partnerrel, jutalmul autócsodákkal tértek haza a nyugati országokból, és belakták a legjobb fekvésű „káderdülőket” Budapesten és más nagyobb városokban.

Zám Tiborhoz hasonló érzékenységgel és tárgyismerettel fölvertezt írókra, publicistákra és szociográfusokra van szükség ahhoz, hogy megtudjuk: vajon ma mi a helyzet a még mindig meglévő tanyavilágban, az engedélyezettnél több és rosszabb italok termelőivel és a szerencsétlen, alkoholbetegségben szenvedő fogyasztókkal – a zugfőzdek és zugivók egymást föltételező tényezőivel? Az 1989 utáni váltás zűrzavarát és következményeit és a mai vidéki élet zavarosában haláloszókat is szeretnénk világosabban látni.

Zelei Miklós

Berzsenyi-szendvics

*„Honnét van, hogy az ég, a fátum vagy görög Áte
Majd minden jámbor költőt és büszke genie-
ket
Annyira üldöz most, hogy azok majd mind siralommal
Töltik el a Helikont, s civakodnak fátumaikkal?
Én nem tudhatom azt; s hogy az Átét gyártja-e költő,
Vagy pedig a költőt gyártná bárdjával az Áté,
Azt se tudom; de igaz, hogy azok jól esmerik egymást:
Mégis azonban' nehéz őket jól összeegyezni!
Ámde akár mint van, zugolódunk ellene nem kell,
Sőt mint a karaib bajnok harsogja halottas
Énekit a kinzók keze közt mosologva, boszontva,
Gyáva csapási alatt víg dalra fakasztoa köszöntsük!
Zengj, mosolyogj neki, majd víg lantod táncra ragadja,
Mint Orpheus hajdan vadakat, fát, Thrácia bércét.”*

Berzsenyi Dániel: A költő és a sors

Kell egy lap! Egy folyóirat. És az majd mindent megold, ha lesz, akkor majd minden jóra fordul. Ha mégse, akkor kell még egy! És az már tényleg...

Ez a vágy kísérte végig a 60-as, a 70-es éveket és a rendszerváltás idején tetőzött, amikor naponta születtek az új lapok. Mindenki cselekedett, senki nem gondolkodott – ez persze nagyon igazságtalan így, de a lényegre mutat. Arra, hogy sokunk – többségünk? – nem is tudta pontosan, hogy min kellene gondolkodnia. Nem volt világlátottságunk, gyakorlatunk a rendszerváltásban. Még a kormányváltásban sem: amibe beleszülettünk, az kitartott. Az én évjáratom esetében például több mint negyvenéves korunkig. Nem volt ismeretünk másféle politikai gyakorlatról, a politikai váltógazdálkodásról, a parlamentarizmusról. A fátumainkkal való nagy civakodásaink még odébb vannak. De lám, már Berzsenyi is tudott róluk...

A lap talán a gondolkodás iránti vágyat, a gondolkodás alapját jelentette? A közös tér utáni sóvárgást, ahol ki lehet fejteni, ami foglalkoztat, ami kínoz? És kiszabadít a magányosságból? Nem tudom ma már. Elsőéves voltam az 1968–69-es tanévben a Szegedi Tanárképző Főiskolán, amikor megjelent a városban Varga Mihály, a *Forrás* alapító főszerkesztője a bejelentéssel, hogy Kecskeméten, a szomszédban, új folyóirat indul. Úgy néztünk rá, mint egy Istenre. Fiatal szerzőket keresett, akik új verset, új novellát adnak. Mert az nagyon fontos. Odatartozni! Úgyhogy biztos, ami biztos, nem jelentkeztem, de nagy horderejű eseménynek tartottam a találkozót, és nagyon örültem. Ehhez az örömhöz képest azonban az odatartozás jóval később született meg. Elsőéves koromban már három éve publikáltam, ott lapultak a versek a füzeteimben, és már újságot is írtam. Azt hittem, ennek jelentősége van. Amit leírok, számít.

68 nyara után vagyunk. Mögöttünk a csehszlovákiai bevonulás. De mögöttünk vannak, szűrtén ugyan, 68 nyarának más emlékei is. A szocialista sajtóban látott képek arról, hogy szoktak a világban lázadni is. Élt a szívünkben sosem volt szabadságunk – és forró volt a lángja.

Hogyan gondolkodtam abban az időben? Ezt elég pontosan megmutatja az a vitacikk, amely *Antibűvölet* címmel jelent meg a *Szegedi Egyetem* 1970. március 9-i számában (VIII. évfolyam, 3. szám, 4. p.). Másodéves főiskolás vagyok. Egy hét van hátra nagyobbik fiam születéséig: felnőtt vagyok. Ugyan már! Még teljesen gyerek. Anyagilag is, lelkileg is önállóan. Viszont van írógépem. Akkor írunk. És írtam, mert megihletett az egyetemi lapnak a fiatalság közömbösségéről szerzett vitája. A cikkem címét kitették az 1. oldalas ajánlókeretbe is.

Mennyi tudatlanság szorult ebbe a két-három flekkbe! Mennyi eszmei zavar, fogalmi tisztázatlanság. És mennyi jóhiszemű bátorság... Amikor minden politikai előképzettség nélkül rátaláltam a két totális diktatúra azonosságaira. Az egyetemi lap szerkesztője bölcsen kioperálta azokat a mondatokat, amelyekben ezt fejtegettem. Hogy a fasiszta Németországban sem volt választási lehetősége egy fiatalnak, mert csak egy ifjúsági szervezetbe léphetett be. És nálunk sincs választási lehetősége, mert csak egy ifjúsági szervezetbe léphet be.

A lapszerkesztő türelemmel és szeretettel bánt velem. Tudta, hol élünk. Én még csak tanultam. Elmagyarázta, hogy ha ez benne lesz a cikkben, akkor mindenki csak erről fog beszélni, és senkit nem fog érdekelni, amit a közönytől írok.

De az is túl sok lett, ami maradt:

„Magyarországon még semmilyen államformára nem volt jellemző a demokrácia, különösen nem annak gyakorlati megvalósítása, a demokratizmus, a demokratikus légkör. Ahhoz, hogy elhalhasson a demokrácia, először meg kell valósítani a demokráciát.

Érvek és csizmák

Igen jellemző volt a *Bölcsész* (JATE BTK KISZ VB lapja) utóbbi számaiban zajló vita, melyet Rittersporn Gábor KISZ-ről írott cikke indított el. Nem érdemben akarok hozzászólni ahhoz a vitához, csupán stílusát és metódusát értékelve szeretnék bekapcsolódni ebbe a vitába. Rittersporn érvelő, logikus és gondolkodó írására, melyben a KISZ-problémákat jó néhány »kényes« oldalról vizsgálta, Hegyi András, volt kari KISZ-titkár teljességében antiintellektuális, érvelés nélküli, ledorongoló, sőt elfojtó, s valamiféle felsőbbség nevében kinyilatkoztatott írása volt a válasz, amely a szocializmus egy egészen más korszakát engedte asszociálni.

»Ha politikai szervezet, akkor engem nem érdekel« – hangzik el Fenákel Judit vitaindító cikkében valamelyik hallgató szájából. Hogy ilyen elhangozhassék, azt szinte csak az előbbihez hasonló stílusú »csizmaérvek« tették lehetővé. Íme a közöny egyik állomása. Ehhez az állomáshoz tartozik még sok bakterház, mint amilyenek az unalmas, szinte csak adminisztrációra szorító KISZ-gyűlések, a KISZ-munka helyetti KISZ-munkátlanság stb.

Nem csak akarni kell

hanem az is kell, hogyha illetékes fórumokhoz elmennek azok, akik akarnak, ne sülyedjenek el a bélyegzőpárnák és bélyegzők, a ki-, be-, fel-, le- stb. adványok ingoványában, s ne csak meghallgatásra találjanak, hanem segítségre is. Igen jó példa a főiskolán alapított egyik klub, ahol minden bútordarabért külön ostromot kell indítani. Aki ebbe belefárad, az lesz a közönyös – ez egy másik állomás valahol a mulandóság és a bürokrácia között.

Mozi, kirándulás, hangversenybérlet

Igen fontosnak tartom azt, hogy a KISZ egyáltalán nem KISZ-jellegű feladatokat old meg. Mivel a KISZ politikai szervezet, munkájának is politikainak kellene lennie, ehelyett feladatköre leszűkült arra, hogy több-kevesebb rendszertelenséggel megszervez egy-egy mozilátogatást, kirándulást, időszakonként kioszt egy-két hangversenybérletet, operabérletet stb. Elképzelhető, hogy a fasiszta ifjúsági szervezetek tagjai is jártak ilyen módon moziba. Így ez nem is lehet elegendő a szocialista közösség kialakításához. Ez hozzátartozik a közösségi neveléshez, de nem csak a szocialista közösség kialakításának a jellemzője. Valami több kellene, s bízom abban, hogy a vita során majd kialakul, hogy mi is az a többlet.

Az évfordulónaptár alapján tartott langyos ünnepeket sem tarthatom komoly eszmei megmozdulásoknak – így a KISZ szerepe szinte a bélyegárulásra korlátozódott. Aki ennél többet vár, az úgyszintén kiábrándul, s a jól ismert recept szerint közömbös lesz.

A meghirdetett eszme

valahol elkerülte a valóságot, illetve a szó és a tett nem találkozott egy pontban. Ezért jó néhány lelkes KISZ-aktivista szava marad pusztába kiáltott, még több végzi munkáját immel-ámmal, a tagság nagy részére pedig jellemző a skizofrenitás: igen, KISZ-tag vagyok, hogy miért, nem tudom, hogy ez nekem mit jelent, azt sem tudom, hogy miért léptem be, azt se, de azt se, hogy miért vettek fel, de mindenki az, miért pont én ne legyek?

Az unalomról

Dr. Karl Leonhard Biológiai pszichológia című könyvében azt írja erről, hogy a legnemesebb emberi tulajdonságok közé tartozik, mert jelzi, hogy a környezet élményanyaga hozzánk képest szegényes, élményéhségünket nem tudja kielégíteni. Nem tudja ezt a KISZ sem. Unatkozunk az egyetemeken és főiskolákon egy nagy darab langyosságot majszolva a félév végi aláírásokért, elégségesekért és jelesekért (ki melyikért), s valaki bejön az utcáról és felkiált: jé, milyen közönyösök! A sikertelenségek és lebunkózások elvették majdnem mindenkinek a kezdeményezőképességét, az önállóságát, de a kedvét mindenképpen, ha az előbbieket, mint kihasználatlan lehetőségek, meg is maradtak. Az érdektelenség a közöny képét öltötte magára. A legtöbben önmagukban küzdenek ez ellen, elszigetelt esetekben gyakran sikerül is leküzdeni, de nem sikerül magasabb szintű közösségi megvalósulása.

A legveszélyesebb talán az önállótlanág. Fenákel Judit így fogalmazott: nosztalgia a legenda után. Én így fogalmaznám meg ezt: nosztalgia a lehetőségeink után. Az önállóságot mindenképpen fokozni kellene. Rá se szoktunk, de rá kell szokni, ha másképp nem megy, mindenkit odarángatni. Épp olyan fontos, mint a demokratizmus, az egészséges vita légkörének kialakítása és a vita szabadsága, hogy a mozdulatlanág antibüvöletéből átjussunk a mozgás bűvösségébe.”

Én bajt hoztam a lapszerkesztőre, a vitát pedig elsodorta az áradó Tisza. A fiataloknak az 1970-es tavaszi árral folytatott „kitartó, hősi küzdelmét” – ezek újságcímek voltak akkor – lenyúlta a politikai erőközpont, a rendkívüli helyzet kiváltotta szolidaritást és fizikai teljesítményt sivár politikája visszaigazolásának tüntetve föl. A bolsevikok az élére álltak a láncait letépni készülő, örült Tiszának: Árvízveszélyben nincs közömbösség, írták a központi válasz címében, és így katapultáltak: *„Azokban a napokban, amikor a Közömbösek kérdéssel indított vitánk összefoglalóját fogalmazzuk, a kérdés maga szemünk láttára vált időszerűtlenné. Szegeden ugyanis az árvízveszély idején az egyetemisták száza dolgoztak a gátakon, a homokbányában – mindenütt, ahol szükség volt rájuk, még hozzá olyan időszakban, amely az egyetemi hallgatót amúgy is próbára teszi: év végi vizsgák idején. Ilyen körülmények között tehát azon vitatkozni, hogy közömbösek-e az egyetemi fiatalok az élet követelményeivel szemben, nemcsak időszerűtlen, de komikus is lenne, s nem bizonyítana mást, mint a vita spekulatív, életidegen voltát.”*

És elkezdődött a nyár. Sokat utaztam, főleg Budapest–Szeged között. Mert úgy tartottam magamról, hogy pesti vagyok. Noha nem voltam az. Szegedi se voltam, így kézenfekvő volt számomra az 5-ös út, az álldogálás a Dong-éri hídnál (Kecskemét belvízrendszeréhez tartozik, de a vietnami háború is följön, ha beütöm a szót, mert a dong a vietnamiak pénze). Büszke voltam stopos mivoltomra, korszerűnek és szabadnak tartottam ezt az életformát, amíg egy teherautó-sofőr meg nem nyugtatott, hogy bármikor lesz helyem nála: *„Mindig fölveszem az ilyen stoposokat. Nagyon szegény gyerek az, aki így utazik.”* Igaza volt.

Léteztek ilyen szuper szakok az egyetemen, mint az orosz–angol. Két világot egyesített ez a párosítás. Az orosz szakos lányokat több száz méterről meg lehetett ismerni az öltözködésük stílusáról. Az angol szakosokat ugyancsak, olyan élesen különböztek az orosz szakosoktól. Az orosz–angol szakos lányok – ők így mondták: angol–orosz – mindkét stílust hozták, s valami szent örület csillogott a szemükben. Közbeékelt barátnőm orosz–angol, illetve angol–orosz szakos kecskeméti leány volt, meghívott egyszer hozzájuk haza. A család összehúzódtott, mert szigorúan elkülönítve kellett aludnunk. Reggel az édesapja adott ötven forintot vonatra: *„Ne menj stoppal, mert az veszélyes.”* De megspóroltam az ötven forintot, mert az volt az összes pénzem, és stoppal mentem vissza Szegedre. Másnap a kecskeméti leány is befutott, és elmondta: *„Amikor reggel öltöztem, apu bejött, meglátta a combomon a harapásokat. Dühösen kirohant. Én jót nevettem.”*

Kecskemét nehezen átjárható város volt. Ha Pestről mentem Szegedre, biztos, hogy a Pest felé eső végén tettek ki, ha fordítva, akkor a szegedi szélen. És akkor rajta, át a városon gyalog. Jó időben elnézelődtem erre-arra. Az állomás környé-

kén a vereség fegyverei csillogtak: szovjet ágyúk. A kettős beszéd a győzelem fegyvereiként emlegette őket. És ott nézelődött valahol útközben a győztes is: Lenin. És jó, dizájnos borozók nyitott ajtaja lesett a nomádokra. Könnyű, homoki borokat mértek. Még az is lehet, hogy nem hamisítottak voltak.

Ma már mindez nincs. Ami van, azt is kifejezi egy Berzsenyi-vers, csak olvasuk nagy áttételekben gondolkodva *A német és magyar ízlés* sorait, s fölfedezzük, hogyan írt Berzsenyi az Európai Unióról és rólunk:

*„Vízbul sert pancsol, borbul puncsot s aszubort főz,
Ökrébül disznót, a lóbul rest tehenet tesz,
Férfi köténybe' gyarat, kötöget, fonogat, tyukot ültet,
A felesége kaszál, sapkába', kalapba' tobákol:
A német mindent mesterkél, pancsol, el is ront;
A magyar ellenben természet gyermeke mindig,
S éppen azért szebb, jobb minden marhája, vagyonja.
A német hasznot les mindig. Szépre nem ügyel,
Nézd bár condráját talpátul fogva tetőig,
Mégis azonba', ha szép akar olkor lenni, mivé lesz!
Hány csecse bokrétát tűz, s mint üti félre kalapját!
Tarka piros pántlik repdeznek előtte-utánna,
A magyar a szépet nézi, s jól tudja, mi a szép,
Nézd bár condráját talpátul fogva tetőig:
Látol-e rajta, ha még gyerek is, nem férfihoz illőt?
S kérded-e még, Liebel, tőlem, mért büszke, szabad, vad?”*

Győri László

Források közelében

Hogy eljussak a *Forráshoz*, az *Új Forrással* kell kezdenem, amely – mint tudvalevő – ugyanabban az évben, 1969 tavaszán ugyanúgy *Forrás* címmel indult.

1970-ben azt olvastam a *Népszabadságban*, hogy Tatabánya irodalmárokat szeretne letelepíteni. Komolyan vettem. Elment a levél. Egy nap telefonhoz hívtak, fáradjak be a városi tanács elnökéhez. Elképedtem, de sejtettem, honnan fúj a szél. Az elnök meg egy ismeretlen asszony fogadott.

Így kerültem abba a bányászvárosba, amely jóval közelebb volt Budapesthez, és amelynek volt egy frissen alapított irodalmi folyóirata: a *Forrás*.

A megyei könyvtár könyvtárosa lettem, és beépültem a *Forrás*, Payer István főszerkesztő és Sárándi József mindenes közelségébe. Hogy vele egy időben Kecskeméten is indult egy azonos című irodalmi folyóirat, a tatabányainak meg kellett változtatnia a nevét, *Új Forrás* lett belőle. Két folyóirat, amely azóta is él, az egyik az Alföldön, a másik Dunántúlon. Az egyik is ötven, a másik is ötven esztendeje. Súlyos idők. Megjeleni bennük máris némi súlyt ad költőnek, írónak, kritikusnak, irodalomtudósnek, szociológusnak, festőnek, szobrásznak, bárminemű alkotónak.

Mint helyi embert, előzékenyen, szívesen fogadott az *Új Forrás*, de figyeltem a másikat is, láttam, hogy a *Forrás* talán az én helyem is, küldözgettem hát a verseket, és amint szokott, vagy közöltek, vagy elálltak tőle. Nem vetek számadást, van ugyan némi leltáram a közlésekről, de teljesen mindegy: a *Forrás* racionálisan fogadott, elfogulatlanul: jó vers, rossz vers, és mindig elfogadtam az ítéletét, én is tudtam, kénytelen-kelletlen, hogy igaza van. Lassan haladtam, fokról fokra, és talán mindig előre, ha ugyan van értelme egyáltalán a haladásnak.

A *Forrás* meg az *Új Forrás* – már nevéből fogva is – testvérének tekintette egymást, amelyhez főleg az *Új Forrás* ragaszkodott, már csak azért is, mert Payer István, a főszerkesztő ottani származék volt, tüskehajú, kis nyakas hajósi sváb. A kisebbik testvér, az *Új Forrás* igyekezett a nagyobbik nyomában haladni. Milyen két különböző város folyóirata volt! Kecskemét a polgár város, Tatabánya a szedett-vedett, összetakolt, igyekvő, új megyeszékhely elfogulatlanságaival, múltnélküliségeivel. Ahol éppen emiatt élni is lehetett. Payer István, a francia szakot végzett tanár, tisztviselő nem felejtette el szülőföldjét, nem felejtette el, az a messzi lap is *Forrás*, mi is *Forrás*, még ha *Új* is, igyekezett súrlódni hozzá. Valamikor a hetvenes évek végén néhány emberrel ellátogatott a *Forrás* szerkesztőségébe, aminek az lett a vége, hogy valami csárdában ebédeltünk, természetesen birkapörköltet, amit én életemben először ettem. Csodák csodájára ízlett. Zám Tibornál végződött a találkozó. Egy elhagyatott pusztai iskolában élt a fele-

ségével. Sajnos nincs róla feljegyzésem. Vajon miről beszélgettünk? Mindenesetre különös, szép, otthonos emlék.

Payer István fontosnak tartotta ezt a találkozót egy másik irodalmi folyóirattal, de a látogatásnak nem lett semmi kézzelfogható következménye; azt hiszem, a két szerkesztőség nem tudott egymással mit kezdeni, egy Duna–Tisza közti egy bányász-, egy ipari város küldetésével.

És múltak az évek. Elhagytam Tatabányát, Pestre, Kőbányára költöztem, bányáról bányára. Írtam, amit írtam, verset, s jó idő múltán egyebet is. Hálás vagyok, hogy elfogadták. Hogy a *Forrás* a maga ötven esztendejével mit jelent, az az irodalomtörténészek dolga. Ha ugyan csak az övék, mert folyamatosan szociográfiai lap is volt, a főszerkesztő, Hatvani Dániel mindig szorgalmazta a társadalom felmérését. Ehhez tartozott például Balázs József Koportosának egyvégtében való megjelentetése is, amely a folyóirat terjedelmét kifeszítette, szokatlan volt, hogy egy regényt egy szám teljes terjedelmében közöljön. Igaza volt a *Forrás*nak, érdemes volt elvállalnia, a cigány tárgyú regény híre gyorsan elterjedt, Balázs Józsefet elindította írói pályáján, a mű hamarosan könyv alakjában is megjelent, felfigyelt rá a közvélemény.

Mint fiatal költő mit láttam a *Forrás*ban? Új terepet, új lehetőséget a megjelenésre. Akkoriban elég kicsi volt a paletta, két nagy folyóirat uralta a világot: a *Kortárs* meg az *Új Írás*, amelyek afféle elsődleges, központi fórumok voltak. Milyen nagy dolog volt, hogy 1964-ben, huszonnégy éves koromban egy versemet közölte az *Új Írás*! Úgy érezte az ember: ha már az *Új Írás* befogadja, költővé van avatva. A fővároson kívül is mozogtak lapok. Milyen furcsa, hogy pestiekre meg vidékiekre osztottuk őket; milyen másképp volt ez a világ más országaiban, a vidékiség a boldogabb országokban senkinek nem jutott eszébe, ahogy Németországra, Franciaországra, az Egyesült Államokra gondolok, ahol természetszerűen oszlanak el az erők. A vidék hungarikum, szinte egyedülálló szó a nyelvek világában. A történelem az hozta magával, hogy az *Alföld*, a *Tiszatáj*, a *Jelenkor*, a *Palócföld*, az *Életünk* egyik ismérve az volt, hogy a szóhasználat vidékieknek hívta őket. Kaposváron is hol haldokolt, hol újra meg újra éledt egy: a Somogy. Igazából csak evickélt. És ezeknek a folyóiratoknak egy része már címével is a vidékiséget sugalmazta: *Alföld*, *Tiszatáj*, *Palócföld*. Igaz, mára már megszoktuk ezeket a címet, fölösleges is volna levedleni őket.

Aki írt, annak mind-mind a terjeszkedésre volt jó, én is küldtem a verseimet bárhová, csak fölmutassam magam, emiatt csaptam le én is a *Forrás*ra. Ráadásul Pintér Lajossal még egyetemista korában összefutottam, persze, hogy ezen a szálon elindultam Kecskemétre. Még egy ráadás: Kiss Benedek, a barát egyik otthona lett Kecskemét, s én is természetszerűleg kapcsolódtam hozzá, küldözgettem a verseimet, de Kecskemétre sohasem utaztam el, én minden szerkesztőséggel csak leveleztem, azt is kurtán: „Küldök néhány verset...”, s vagy közölték, vagy nem.

1989 után az irodalmi folyóiratok helyzete is megváltozott, széles rendeket vágott köztük a gazdaság, javarészt már nem a politika, hanem az anyagi javak: ha nem jutott pénz, elsüllyedtek, ha ügyes volt a szerkesztőség, megmaradtak. És a korosak, a *Kortárs*, az *Alföld*, a *Tiszatáj*, a *Jelenkor*, a *Forrás* biztos lábakon állt, és áll ma is. Ha biztosan. Hogy mennyire, arról bizonyára mesélhetnének a

főszerkesztők. A *Forrás* ötven éve. Páratlan, ha jól meggondoljuk, miközben benünket is elért a világháló, s nagyon sok lapra már nem lehet azt mondani, hogy *lap*, mert nem papíron élnek, interneten, számítógépen, képernyőn (monitoron!); a fiatalok a vakvilágba indulnak el, ember legyen a talpán, ha rá akar találni egy internetes fórumra, csak akkor szerez róla tudomást, ha fölhívják rá a figyelmét. A kézzelfoghatóság – kivált az idősebbeknek – még ma is nagyon fontos. Érdekes: ami papíron jelenik meg, azt egy szervezet, a MASZRE (nem mindegy, minek a rövidítése?) számon tartja, bizonyos kulcs szerint fizet is érte valamennyit, ami viszont csak az internetre kerül föl, azért már nem fizet, pedig kis pénz is jó pénz.

Lehet, hogy a papírral nincs igazunk, eldönti az idő. Könyves könyvtár van, internetes nincs. Keress az interneten, mit képzelsz, mire jó? És ha összedől a rendszer? Belátom, valószínűleg öregek kérdések: az internet avantgárd, előttünk jár. Éppen a *Forrás* ötvenedik születésnapján érdemes rajta elgondolkodni. Ötven esztendő: mennyi papír, hány meg hány oldal a könyvtárak polcain. Ha ugyan ott vannak még. Milyen szomorú, hogy egy nagy pesti kerület, Kőbánya könyvtárából eltűntek a *Forrás* évfolyamai is; irodalmi folyóiratokat nem járat, a régi évfolyamokat száműzték, így kell újra meg újra botra támaszkodva helytállnia a ötvenéves *Forrás* Úrnak.

Forrás Urat Isten éltesse születése napján!

A. Gergely András

Szimbolikus harc, jelképes győzelem, közlésbátorság

(Felhang helyett) Lehang

Hosszú cikkel készültem volna az ünnepi számba. Volna, ha nem lett volna minden más akadály. Dokumentumközlés, szociográfiai fejezet lett volna, méltóan 50-es, bár tényleges időben csak 37 éves anyag, mely akár bácsinak is álcázhatja magát. Bácsi vagyok magam is, de megfontoltabbá lettem ez idő alatt, így a teljes terjedelmében kicsit kiesebb (folyóirat-terjedelemben is 24 oldalnyi) közleményt hosszás latolgatás után sem gyepáltam bele a retro számba.

Lehangolt mindez, hiszen a Forrás egy veretes korszakáról szóló forrásanyag volt, amiről szólok. Egyetlen, csak időlegesen létezett kiadványban jelent meg, mely 1993-ban napvilágot látott, s teljes hosszában közölte a teljes textust, de másutt azóta sem elérhető. Egyszer majd talán az lesz. Addig azonban – kicsit felhangoltabban – kivonatolom...

Ütközet, helyi hatalom, kutató társadalom

Messzi múlt már, így áttekintő közlésére azzal a kételkedéssel merek vállalkozni, melyet bárki Olvasó táplálhat a szöveg ellenében. Hiszi, s így hiszi, kinek kedve emígy tartja. Tény, hogy én viszont úgy hiszem, ahogyan az enyém – azaz inkább a miénk. Merthogy nem csupaszon az én emlékezetem mindez, hanem egy kutatói köré, egy publicistai hagyományé, egy elkötelezett misszióé. S ennyiben többes is – ám amennyire ismerhetem a korabeli résztvevőket, nem ellenükre való lenne az efféle megjelenítés.

A szociografikus hitelesség, a hazai társadalom- és település kutatás, rövidebben: a valóságfeltárás ma már roppant respektálható korszaka éledt (újra, a harmincas évek hagyatékával, örökségével, módszertanával) a hetvenes évek közepétől. Nemcsak az idővel *Magyarország felfedezése* címen indult szociográfiai könyvsorozattal, de a meghatározó vidéki folyóiratok hasábjain, az *Alföld*, a *Tiszatáj*, a *Kultúra és Közösség*, de talán mégis elsőként a *Forrás* számaiban kezdődött meg az a fajta én-, ön- és társadalomismereti hagyatékfeldolgozás és tudástőke-felhalmozás, mely nem a direktív (hatalmi, aktuál- és pártpolitikai, gazdaság- és szociálpolitikai) mezőben, hanem a művészi hitelű társadalomfeltárás

gyakorlatában lelte meg önnön örömét. Örömét is, közhasznát is. Eközben ugyanis létezett ugyan agrárszociológia, elindult a tanyafeltárás társadalom- vagy gazdálkodás-földrajzi készítése, s elkezdődött a „társadalmi riport” jellegű megismerő misszió képviselője is (rádiósok, novellisták, szociofilmesek, tévések és dokumentaristák, riporterek széles körében). E pragmatikus, s ami fontosabb, nemegyszer társadalomkritikai álláspont vitele messze nem a támogatással megtúrt, vagy a tiltással visszafogottan élő pártállamosítás rendszerében kezdett kibomlani, hanem egy rejtekező szférában. Ott, ahol a kettős beszéd narratív cseleivel, a ködös harmadik személyű alkotói alanyisággal, vagy a névbetűkkel sem igazán jelzett társadalmi partnerekkel találkozás, a megértő kíváncsiság, az alázatos elfogadás lett mérvadóvá, respektálhatóvá.

Ábránd lenne, vagy roppant keresőmunka alig eredménye, ha a fontos, legfontosabb, leginkább hangadó irodalmi alkotókat, esszéistákat, „sajtómunkásokat”, kultúrakutatókat a megjelenés idejét vagy témaköreiket földidézve mind-mind ide akarnám jegyzetelni. Zám Tibor, Kamarás István, Varga Lajos Márton, Beke György, Bánlaky Pál, Hatvani Dániel, Varga Csaba, Márkus István, Kunszabó Ferenc, Ember Mária, Bálint Sándor, Tüskés Tibor, Móser Zoltán, és ne vegyem magamra a felelősséget, ki mindenki kell most kimaradjon a névsorolvasásból... – akik példaképpen a *Forrás* számaiban, évfolyamaiban (sőt tíz évfolyamaiban) publikálták életművük és hivatásuk meghatározó részét – itt most csupán ikonikus képsorban, „bélyegképben” sem férnének el, annyian voltak... S a számszerű népesség, sokaság a kevésbé fontos. A hit, az elköteleződés, a vállalásos habitus, a reprezentáló megszólalás, a „képviselő” hangja és mersze volt, ami úgy jellemezte Őket, hogy abból sok más műalkotás, életmű, pályakép, de nem utolsósorban a *Forrás* is megteremtette önmagát. Megalkotta, kialakította, bevállalta, képviselte azt, ami parasztság, vidékség, alföldiség, tanyasiság, városiség, termelés és küzdelem, telepítés és aratás/szüret, a megélhetés adott vagy választott, kényszerű vagy hivatásszerű létformája volt. S volt ehhez Erdei Ferenc, volt (akkor igencsak titokban) Bibó Istvánja, volt (még titkoltabb státusban) Szabó Zoltánja, de még megannyi becses elődje is, kiknek nem a felvidéki polgárság, nem az erdélyi szélesség, nem is az erővidéki vadásztársadalom volt fókuszába emelve, hanem az alföldi parasztság, az életformaváltás nyűgje és pusztító hatása, az elmaradás öröksége, a túlélés küszködése sokkal inkább.

Illó lenne (persze) egy retrospektív számba választékos, szárnyas szavakkal szólni, hozsannákat idézni arról, ami egykor volt, s ma már sehol..., ami akkor mily’ nagyszerű volt, de immár a múlté, vagy ami az idő múlását fennen igazolni képes. Erre vállalkoznom sem „felkentség”, sem bennfentesség okán nemigen lehet. S ha lehet képzetem arról, mire láttam rá, mibe pillanthattam be a hetvenes években, s mivé lett(em) azóta, akkor arról is reflexióm kell legyen, mennyire változott meg beavatottságom, nézőpontom, tájékozottságom is. Ebből azonban az következik: illó rálátnom, vagy inkább beelátnom abba, ami konstans maradt, ami felhalmozódó értéként, teaurált kincstárként még mindig a *Forrás* hitelességét, álnokul kitartó működését, folytonos aktualitását érinti. Erről azonban csakis kívülálló képzetem lehet, magamnak sem lenne hiteles, ha összképről bizonykodnék, vagy intim ismeretekről áradoznék. Szívesebben megmaradok

az eseti példánál, a hiteles lenyomatnál, a történő történelem konkrétumainál. „Népismereti” késztetettséggel, szociológusi hangolódással, dokufilmes ortodoxiával, politológus és kisebbségkutató habitussal, vagy legvégül talán kulturális antropológiai respektussal néztem és látom most a *Forrást*. E nézőpontból kimozdulni ugyan rendszeresen megkísérlek, itt most a kultúrakutatók számára elsődleges feladattudat dolgozik bennem: nem azt sugallani, amit én vélek fontosnak, hanem inkább azt „kihangosítani”, közvetíteni, értelmezni, amit a szóban forgó társadalmi világ úgyabbul lát, mint én láthatnám. Az antropológus pillantása sem lehet független a hatástól, az elért, a megcélzott személyiségtől, amikor kommunikálni törekszik vele. Sőt tudja is: már külleme, hanghordozása, cipőfűzője, szakálla is megnyit vagy bezár bárki más, kérdéseinek tónusa és pipafüstjének hitelessége is elér, meghat, vagy épp kizár sokakat, akiket már-már megközelíthetőnek ítélt.

Az alábbi „emlékanyag” csupán egy értelmező elbeszélés értelmező elbeszélése, interpretációk interpretációja. De ekként legalább vállalható – talán. Ennél többet kivetíteni, égre sugározni, házfalra festeni lehet ugyan, de az már másik művészeti ág. A kutató „pozíciója”, önreprezentációja, szerepviselkedésének hitelessége, illő alázatának komolysága itt súlyosabb felelősség helye, mint a dramaturgiai vétség, mely a megismerő emlékezetben, a lírai átélésben, a konfliktusfeltárásban előfordulhat. Nem, bizony nem „többre tartom”, nem túlértékelem, hanem épp ellenkezőleg: a társadalomkutató hitelességét felfogásának alázatosságában, megismerési szorgalmának apadhatatlan komolyságában látom. Amit a fennebb hivatkozott szerzők sokasága a *Forrás*ban képviselni próbált, szavatolni tudott, és mindmáig sokszor teszi ezt következetesen, az adja szerintem örökségét, kulturális hagyatékát annak a napsütötte sokszínűségnek, melynek a homokvihár ugyanúgy része, mint a sertésvész vagy a kiskun konokság.

Mindezek révén (és csupán egyetlen alkalmi helyzetet, szinte alig időpillanatot kiemelve) egy keresetlenül kimódolt délutánba-estébe invitálom az emlékezőkört. Kulcsszavakban: közéleti vita, „író-olvasó találkozó”, szerkesztők és szerzők csatája a helyi hatalom korifeusaival, vesztett ütközet a megnyert összezapás nyomán, de a valóságfeltárás színterén sok évtizedre való örökség, presztíznövekmény, melynek épp a *Forrás* volt ürügye, hordozója, kivitelezője, később tán haszonélvezője vagy önrészese is. A helyszín Kiskunhalas, az időpont 1981. február 16., a formalizált ürügy „értékelő, tapasztalatokat megbeszélő” találkozó a *Forrás* szerzői, szerkesztői (kevésbé, de kis számban olvasói) és a helyi hatalom képviselői között. Utóbb a helyi szóhasználatban „tetemrehívás” jelzót kapott összejövétel talán a *Forrás* históriájában is az egyik drámai, megpróbáltatásokat hozó, de megerősödést eredményező randevú volt. Ennél hadd ne kívánjam többre tartani – talán alább is kiderül, miért.

A hatalom terei, jelképei, cselei

Szituációs dokumentumközléshez kevés itt a tér, dramatizált hangjátékhoz meg az akusztikai milió nem biztosított. Hangfelvétel készült, leírás is lett belőle, ám csak a mélyebben beavatott és helyismerettel élő teheti meg, hogy tónusaiban,

rétegzett utalásaiban minden szereplőt, helyzetet, függésrendet, történést, alku-pozíciót, vesztési cselet vagy győzelmi látszatot azonosítson. A teljes anyag kordokumentum maradt, a helytörténet egy karakteres huszadik századi pillanata, egy alföldi mezőváros polgárosodási históriájának talán utolsó utáni krízishelyzetét megjelenítő esemény. Akkora, amilyenre a helyiek az ötvenhatos zúzódások, vagy előtte az agráripárosodást forszírozó kisajátítások, a parasztpárti és kisgazda múlt háború utáni eseménysorában is kiemeltként tekinthetnek. A távolnézeti képben azonban a „szinte semmi nem történt” eseménytelensége kaphat hangot. Leírásmódom tehát nem (lehet) több, mint kettőzött fénytörés, repedten poros ablaküvegen át bepillantás egy félsötét és még szagosabb belvilágba, melyről csupán utólag derül ki, mennyivel vészesebb és kínosabb volt akkor és később minden résztvevő sorsában, élményfolyamában.

A küzdőtér mesterkéltén kialakított: hosszú-hosszú asztal körüli széksor, háttérben néhány „lelátóhely”, a hangadók az egykapura zajló meccs védői posztján, bizalmas segítők még a hatókörön és „tizenhatosán” belül, az ellenfél (utóbb átfestődik ellenséggé) a számszerűségben is kisebb, presztízsében talán komolyabb, de nem a helyi csapat. Közelebről: a *Forrás* szerkesztői, szerzői küzdenek a városvezetéssel, helyi tanács hatalommal, megfegyvelmezett szereptudattal, osztályharcos göggel és a párt Központi Bizottságától jött főelvtársi legénységgel. A tét: hitelrontás, inszinuálás, pártvétség, közléstiltalom vagy „kitudjamiféle” következmény. A csoportterőviszonyok nagyjából a jól felfegyverzett professzionális elithadsereg pártbiztonsági és igazgatási alakulatát mutatják egyik oldalon, másikon pedig a lúdtollal felfegyverkezett írótabor és szerkesztők, néhány helyi népművelő és könyvtáros bizonytalan védhada, meg egy fél tucat tétova értelmiségi, kiknek még a vita lefolytatása is csak alig jutott el füléig, s aki pedig nem a hivatalosak előtt érkezett, azt az ajtónállók „zártkörű rendezvény” vagy „megtelt” búvszóval erősen eltanácsolták. Csakis névre szóló meghívóval lehetett betérni, a helyi „nyilvánosság” illúziója teljességgel vállalt képtelenség maradt.

Közel négy évtized távolából földézni a feledhetetlen hangulatot... – kedvesen hamis illúzióknak is kevéske. A küzdőtér csupán egyike a helyi nyilvánossági szintereknek (ekkoron mintegy öt ilyen állt rendelkezésre a városban, de midőn ez a vízmű-vállalati klub volt, tetszőleges befogadókészségre alkalmasságát és helyi közéletre kalibrálhatóságát senki sem igazán vitathatta el). A nagyjából forgatókönyv csak a hatalmi oldalon volt, mintegy jó féléves „edzésterv” alapján kialakított stratégia szerint. A városi párttitkár a helyi népművelő bevezető szavai után megnyitja, majd a kispadra ültetett szerzőket, köztük Hatvani Dánielt és Zám Tibort mint a szerkesztőség képviselőit az ellenoldalon a helyi vállalatvezetők, gyárigazgató, szakszervezeti vonal, helyi munkásórszolgá, valamint a pártközpont osztályvezető munkatársa szorítja sarokba (pontosabban margóra). A bevezető már alapszinten is (mai szóval) „lakossági fórum” tónust kap, néhány helybeli föláll, s a minden székre kiosztott (egyetlen darab) „hozzászólási jegy” főasztalhoz juttatásával szót kap. A helyi református öregtemető rekonstrukciójának kérdésével egy műszaki ember elsőre beletrafál a hatalmi elit veséjébe: az értékmentő felújítást egy helyi földmérnök kezdeményezte és végzi, akinek 56-os múltja nemkívánatossá tette minden közéleti jelenlétét, így önként vállalt

helytörténeszi funkcióját is – ám éppen személye talán az egyik legérzékenyebb gyújtópont a helyi és megyei hatalom szemében, hisz nemcsak a múlt képviselője, de az ellenforradalmároké is, és nemcsak a helyi főmumus, de a békétlen, alkalmazkodni képtelen, hajlani és törni sem képes parasztpolgári makrancosság megtestesítője is. E ponton szabadul el a meccs a rövid géppuskasorozatok és alig látható, szimbolikus fejevédővel ellátott írástudók játszmájában. A város múzeumigazgatója a békéltető tónus és a problémamegnevezés jegyében ismerteti: voltaképpen itt a *Forrásban* megjelent három cikk és a *Mozgó Világban* közölt (a *Forrásban* letiltott) további írás váltja ki a vitát a helyi kultúra hagyománya, ennek adott feltételei és problémái, valamint a szociográfus kör feltáró „szociológiai” munkája között. Egy helyi könyvelő hozzászólása tromfol: Hatvani Dániel *„irodalmi alkotásoknak minősíti ugyanezen írásokat, amit irodalmi kritériumok alapján kell megmérni. Ezzel szemben Varga Csaba Bajgyűjteménye a város hamisan leegyszerűsített visszatükrözései, melyek prekoncepcionált diagnózis alapján keletkeznek. Lehet-e a szociográfiában hamis prekoncepció...?! Szeretném látni a vizsgálati tematikát...! Azt a valamit, ami alapján leírták ezeket. A polgári szociográfia általános hibái (Új Magyar Lexikon!) a rész általánosítása, túlhangsúlyozása, lényeges összefüggések... /Közbeszólás: és munkásokról miért nem írtak?! Ne csak hivatkozzanak rájuk, hanem valódi munkásokról írjanak!! ... A Forrás Antológiában (sic!) a szerkesztők is leírták, hogy tudják, nem minden közreadott alkotás örök érvényű, az elégtelen invenció híján összegereblyézett tényeket belepí a feledés pora...!”.*

A tónus idővel nem szépült, a csatázó felek csak lassan egyenlítették. Végigmesélni nem fogom tudni, mert minden mondathoz nyolc másik kiegészítés kéne arról, ki az, aki kiejtette, mit kell róla tudni, s ki az, aki olvasta a *Forrásban* két részben megjelent szociográfiai tanulmányokat, vagy csak hallott róluk, vagy pártutasításba kapta, hogy mondjon véleményt (miközben a helyi újságos standról, ami még nem fogyott el, pillanatok alatt bevonták, így csak „kéz alatt” lehetett megismerni is, amiről egyáltalán szó volt). Hatvani és Zám mint csapatkapitány és góllövő középcsatár csak cseleztek és küzdöttek a zúzós sötétség ellen, Varga Csaba kimentette magát mint elfoglaltat (és ettől kezdve be nem tette a lábát a városba), Kamarás István pedig centerhalfként replikázott a szakszervezeti, pártbizottsági, iskolavezetési és tanácsapparátusi csatársor ellenében. Góllabdák erre is, arra is szálldigáltak, majd a rendteremtés és helyzetbiztos ügymenet főnöke, a városi párttitkár fejtette ki zúzósan elítélő véleményét. A Megyei Tanács Művelődési Osztályának előadója közbeavatkozott: kéri az „urazást” mellőzni, „elvtársi és nagyon higgadt beszélgetésre jöttünk össze, ...ezt nekem emberileg meg kell mondani..., ne vágjunk egymás szavába!”. A munkásórparancsnok viszont jelezte: itt nem ezek a fiatal és nem fiatal elvtársak fogják számunkra kijelölni a gyalogutat..., a Szolidaritás-szakszervezettől a taktikát ez az egész csoport jól elsajátította, „a hangneme jól felismerhető!”, ezzel hát az írók megkérdőjelezzik a jó szándékot, amit az informátoraiktól kapnak, és bár a jó szándékuk helyenként érzékelhető, de rögtön egy rossz mondattal agyon is vágják a hatást...!

Itt idézetek következnek, a 24 oldalból három és fél csakis a parancsnok szavából áll... Túlhaldott helyi emberek ideológiai, egész társadalmunkra kivetí-

tett helyi problémák „csepp a tengerben” általánosítása, egy ellenforradalmár /Nagy-Szeder István/ piederstálra emelése a fegyverrel megvédett szocializmus ellenében... És a további hozzászólók körében muzeológus, iskolaigazgató, műszaki tanárember is megszólal, mentve a szociográfusok szerepét, hisz csupán kis tükröcskéket alkottak itt a városiak véleményéből, jószándékúan, de végül félrevezetően is talán. Egy nagyipari gyár alkalmazottja egyenesen belekérdez: „Tükrözik-e Varga Csaba megállapításai a marxista szociológia pártosságát, vagy a szociográfiáét? A konklúziók, akárhány vélemény után, miért nem pártosak? Miért nem írta le ezt világosabban? Nem így kell ma írni az embereknek, mert akkor odajutnak, hogy negyed oldalnyit írnak tele kérdésekkel egy oldal elolvasása után...!”

Berekesztem... Az inkriminált írárok a *Forrás* 1979-es évfolyamából, valamely könyvtárból előkereshetők, kicsit más alakban, kötetformán is napvilágot láttak, melyről a kiadói ismertetőben ez olvasható:

„Varga Csaba és Kamarás István különféle megközelítéssel vizsgálták a kisvárosbeli értékrendeket. Varga Csaba az életmódon, az életpályán, a döntéseken és a magatartásokon keresztül, Kamarás István a város művelődési intézményei, a közművelődés és a közízlés helyzete, a műveltség és a jövőkép bemutatásával érzékeltette a kisváros érték-hiányait, norma-zavarait és a nem túl gyakori, de annál értékesebb pozitív példákat. A kötet harmadik írása egy szociológiai kísérlet ismertetése. A kutatók munkájuk végeztével összehívták mindazokat, akikkel találkozottak, hogy ismertessék és megvitattassák velük a város jövőjével kapcsolatos elképzeléseiket. A város legújabb kori történetében teljesen rendhagyónak bizonyuló »parlament« hónapokra első számú beszédtemája lett a városnak, heves indulatokat váltott ki mellette és ellene, ami a város vezetését illeti: ellene. A kötet negyedik írásának szerzője, Gergely András a szociográfiáról írt szociográfiát, vagyis a városban tevékenykedő szociográfusok munkájának és írásainak hatásáról, elsősorban az értelmiségiek és a vezetők körében.”¹

A publikált szociográfiai tanulmányok, valamint e „parlament”, a helyi „nemes tanács” szimbolikus közösségét megjelenítő gyülekezet összeállította probléma-katalógus Varga Csaba tollából *Bajgyűjtemény* címen nemcsak „kiver- te a biztosítékot”, de a *Forrás*ban a további kutatók további írásaiból tervezett közlésnek is elejét vették. Ezek kerültek át a *Valóság* és a *Mozgó Világ* számaiba. Ám a kutatás evidensen nem „A Kisssváros” ellen szólt, mint ahogy Móricz „rokonainak” főszereplői Zsarátnok városban is megannyi kisvárosi fölháborodást okoztak, pusztán a magukra ismerés okán..., a kisvárosi önérték és a kényszerű védekezési rutin széleseben kitermelte a két szembenálló oldal küzdőtáborait. A „szociográfiáról írt szociográfia” részleteiben is csak vázlatosan szólhat a helyi közvélemény polarizálódásáról, de egészében a hazai nyilvánoságtörténet egy kivételes fejezetéről is tanúskodnak mindezek mint mutató- nyok... E vízműklubbeli vitában Zám Tibor mintegy húsz évnyi szociográfusi múltjára építve megfogalmazta: csupán reflexiókat jelez, de a helyzet leginkább a két-három évszázaddal korábbi hitvitákra és eretnekégetésekre emlékezteti, s mint ahogy a marxizmus nem dogma, melyet tetemrehívásra lehetne használni,

1 A. Gergely András – Kamarás István – Varga Csaba 1986 *Egy kisssváros. Szociográfia*. Művelődéskutató Intézet, Budapest (Műhelysorozat 7.). <http://mek.oszk.hu/18000/18069/>

Hankiss Elemér már (szemben az itt hivatkozott Pártélet-cikkel) a *Valóságban* írta meg a „főkutya és alkutya” rendszerét, de a megyei tanácselnök is megerősítette, hogy „a szocialista demokrácia, amely állítólag szélesedik és mélyül, az mégsem szélesedik és mégsem mélyül”, ha pedig ezt már egyetlen folyóirat sem merné leközozni, akkor a vita, konfrontáció nem árt annyit a Magyar Népköztársaságnak, mint a szociográfia torzképe. Csató Károly még szerzői minőségében hozzátette: aki már első mondatában lefasisztázza a másikat, hogy megvédje a szocializmus rendszerét, és „szemét, ellenséges irománynak” minősíti az interjúkra épült szöveg közlését, majd felajánlja, hogy jóvá lehet tenni a vétkeket, nehogy kitekerjék a nyakát..., az nem biztos, hogy elvtárs, de biztosan nem úr. A szociográfia mibenlétéről Kamarás itt elmondott minden lényegeset, az interjúk magnón vannak, csak éppen azért nem lehet nevesíteni őket, mert a közhangulat e megtorlást idézi leginkább. Hatvani Dániel még hozzáfűzi: Féja Viharsarokja épp most a peranyag mellékletével jelent meg újra, amely éppúgy tükrözi a lehetséges ellenállást egy valóságképpel szemben, ahogyan Zám Tibor, Csoóri Sándor, Csák Gyula művei... *„De munkáikat egyelőre nincs mihez viszonyítani, csak a valósághoz lehetne, akkor pedig az írások nyomán legalább annyit kellene vizsgálni, mint azok tették, akik írtak.”* Zárszóként még a város első titkára szólalt fel, megszólítva a pártközponti elvtársat, jelezze álláspontját, aki megerősítette, hogy szociográfiára, valóságíráásra szükség van, ez ellen hittudományi érveléssel támadni nem érdemes..., a temetőügyet meg rendbe kell tenni, a kegyelet és tisztelet mindenkinek jár. Majd a város első embere még idézett pár sort egyes bajgyűjteményi félreértelmezésekből, s közölte: minden zörgés dacára a város ügyei ezután is a városi pártbizottság és a városi tanács választott testületeiben fognak eldőlni. Ehhez demokratizmus kell, nyitottabb kapu is. Ezért hát megköszönve a hozzászólásokat, lezárja az itt és most elhangzott szavakat... Majd konyak, koccintás, mosolyszünetes álbéke. Még évekig...

Magam, városkutatóként és Halason továbbra is kutatóként még mintegy két évtizedig követtem a fejleményeket. Kicsit sajnálni lehetett, hogy nem voltunk érdemi csatasorban, nem volt játéktechnikánk, csak önvédelmi reflexünk és néhány ködlő szakirodalmi hivatkozásunk (Kamarás például Oscar Lewis *Sanchez családról* készült kutatására utalt, miközben a kutatás „reprezentativitását” kérték számon, ami valós perspektíva és értelmező szemléletmódok ösztüvében álló aspektus ugyan, de nem védhette a megalkuvásra és adaptálódásra kényszerített híveinket a városban, sőt hosszabb időre saját kalodájukba zárta őket..., amihez Sanchezék városantropológiai kutatása Mexico Cityből és az ötvenes évekből éppúgy nem volt „ellenérv”, mint a Lenin-idézetek sora a Pártélet hasábjairól...!), de egészében úgy vélem, a fölvetett anyag közlése² és a „fölvett kesztyű” sikeres használata nemcsak megnyitotta a helyi nyilvánosságot, nemcsak megerősítette a szókimondás jogát, a helyi önszerveződés szabadságtörekvéseinek lehetőségeit, de alapot kínált a helyi értelmiség számára a vitákra, a személyes besorolásokra,

---

2 A. Gergely András 1981 *Hatalom és szellem ütközete Kiskunhalason*. Megjelent: Zárt Kör, 1993/2. szám, 159–183. oldal

az alternatív véleményekre, a „másként gondolkodás” hivatkozhatóságára is. Sőt: a város vezetésével még sokszor interjúzva idővel az is kiderült: messze nem a „szembenézés” igénye vagy a leszámolás szándéka állt a meghirdetett, kimódolt vita mögött, hanem a város pártvezetőjét támadó helyi vaskalaposak lenyugtatása, a megyei pártbizottságon a megerősödési küzdelemben megvívott harcával kiérdemelt többletbizalom (fővárosi „láthatatlan kéz” segítő hatását is tükrözve), amely viszont a megyei első titkárra előlépésének veszélyével frászolt sokakat. Viszont a „bajgyűjteményi” értékrend, amely tesztként került a város önképébe, egyúttal a közösség önerősségi pozícióinak is kedvezett, még a párttitkár szimbolikus hatalma is megerősödött attól, hogy „bírná a kritikát”, s a reprezentatív nyilvánosság vállalása egyre inkább esélyt kapott, a rendszerváltás kezdő éveiben meglehetősen hangosat is. Ez a mikrohistoria tehát várostörténeti esemény volt-lett-maradt, ma már sokkalta inkább a *Forrás* segítő szerepköréhez kapcsolható, mint korábban.

S bár ennek még nincs félszáz éve, ma már biztosan tudom: a *Forrás* nem lehetett volna orgánuma sem a vitának, sem az újabb idők társadalomleírási kezdeményeinek, sem a helyi konfliktusok megnevezésének, az értelmiségi szereptudatok generálódásának – ha nincsenek korábbi évei, szerkesztési gyakorlata, világképe, értékrendje, presztízse és jövőképe úgy kiépítve, hogy az időtállóan bizonyul még a mából nézve is...

Pintér Lajos

Nyitott műhely

1.

Ötvenéves a *Forrás*, ötven éve vagyok olvasója. Csongrádi gimnazistaként került a kezembe, még 1968-ban.

Akkor még kiragyogott a kínálatból az újságosnál, itt vagyok, új folyóirat, nem úgy, mint manapság, amikor a szennyirodalom függönyei takarnak el mindent.

Tizenöt-tizenhat éves diákként vettem meg a *Forrás* első számait, és rögtön megigéztek. Akkor még nem tudtam megmondani, hogy miért. Most talán meg tudom magyarázni.

1948 után a sematizmus telepedett irodalmunkra. Később ez oldódott, de még évtizedekig a posztsematizmus időszakát éltük.

Bármilyen kiadványt vettünk kézbe, éreztük ezt a sematikus jelleget.

A *Forrás* új hangjával, bátorságával ezzel a rossz hagyománnyal szakított. Ezért szerette meg egy tinédzser kisdíák egykor.

Azokban az években már megírtam később publikált verseim közül a *Nagymama-arcú tanyákat*, a *Fehéringes folyókat*, és természetesen mint a *Forrás* lelkes olvasója be is küldtem verseimet a folyóiratnak.

Bátorító választ kaptam, de közlésre nem került sor.

Valamikor azután, 1969 táján elhatároztam, hogy meglátogatom a szerkesztőséget. Vonattal jöttem át Kecskemétre.

A *Forrás* sokat költözött, de talán már kevesen tudják, hogy első szerkesztősége az Ókollégium épületében volt, fent a padlásszobában.

Meghatottan olvastam az épület falára kitett emléktáblát: Mint a református jogakadémia hallgatója, 1842–44 között ez iskola falai között töltötte két legszebb diákesztendejét Jókai Mór.

Valahonnan tudtam azt is, itt és ez időben találkozott Jókai Mór és Petőfi Sándor.

Indultam felfelé a szerkesztőségi padlásszobába, és úgy tapasztaltam, hogy még a régi falépcsők vannak az épületben. Ezer és ezer lépéssel megkoptatva.

Jókai Mór és Petőfi Sándor is ezen a lépcsőn lépdelt egykor, gondoltam magamban.

Óriási ambícióval lépkedtem tehát a kis padlásszobába, ahol már várt a főszerkesztő, és később megjött rovatvezető kollégája is.

Úgy éreztem, hogy megérkeztem az irodalomba, de minderre csak évek múltán került sor. Még csongrádi kis gimnazista voltam, a nagymama arcú tanyák és a fehér inges folyó, a Tisza szerelmese.

2.

Csongrádról a pesti egyetemre vezetett az út.

Az egyetemmel kapcsolatban egy anekdotámat szeretném elmondani.

És ez az öt év már el is vezet az irodalomba, és szerkesztőként későbbi munkahelyemre, a *Forrás* szerkesztőségébe.

Koczkás Sándor szemináriumán voltunk. A szemináriumon Koczkás őszinte nagy hévvel beszélt Nagy László és Juhász Ferenc úgynevezett hosszúverseiről.

Azt mondotta, hogy ezzel új műfajt is honosítottak meg irodalmunkban.

Jelentkeztem, és azt mondtam, hogy vállalkozásuk talán nem előzmények nélküli, Petőfi Sándor az Apostolokban már meghonosította ezt a versformát.

A tanár felkapta a fejét, mutatóujját fölemelte, és így szólt hozzám: Lajos, az Apostolok az a kocsma, ahol maga iszik, Petőfi versének címe pedig *Az apostol!*

Megjegyeztem egy életre, de a történethez hozzátartozik, hogy az Apostolokban nem sokat ittam én, inkább csak eljártam bejárata előtt, útban az egyetemre.

3.

1976-ban, az egyetem elvégzése után kerültem Kecskemétre, a *Forrás* szerkesztőségébe.

Évek kellettek, míg megismerkedtem a várossal, földrajzi pontjaival, jeles eseményeivel és jeles személyiségeivel.

Orosz Laci bácsiról, az ismert Katona-kutatóról, Katona József monográfusáról szeretnék néhány történetet föleleveníteni a Kecskeméten töltött immár 42 évem emlékére.

Orosz Laci bácsi a Katona-gimnázium megbecsült tanára volt, szigorú ember, kicsit talán mogorva is, nehezen barátkozó. De időnként feloldódott, és olyankor megcsillantotta humorát, iróniáját és öníroniáját.

Erre idézek fel néhány példát.

Nagy nyári meleg volt, fülledt meleg, amikor egyszer a szerkesztőségben meglátogatott bennünket. Kereszthuzatban ültünk, ajtó nyitva, sarkig kitarva, ablak nyitva.

Laci bácsi kopogtatott volna, de így a nyitott ajtón keresztül nem tudott, hát belépett, és köszönés nélkül csak ennyit mondott: Látom, a *Forrás* nyitott műhely.

4.

Régen járt nálunk Orosz László, amikor hosszabb szünet után meglátogatott bennünket. Akkor a szerkesztőség épp a régi megyeházán volt. Közel a városközponthoz, ahol épp kisebb átalakítások zajlottak. Hozzátehetem, mint mindig zajlanak is.

– Rég jártál nálunk, Laci bácsi – mondtam neki.

– Messze vagytok – válaszolt.

– De hiszen, házatok előtt felszállsz a buszra, és két megálló, s már itt is vagy.

– Igen – mondotta –, de utána még gyalogni is kell. Át kell jönnöm a főtéren.

– Az se több mint 2-300 méter – vetem közbe.

– Igen, de át kell jönnöm a főtéren, és zavar a fejlődés – mondotta, és cinkosan elmosolyodott.

5.

Amit most elmondok, 1999-ben vagy 2000-ben történt.

A századforduló, sőt ezredforduló lázában égett a világ, az évfordulóhoz megannyi vállalkozás kapcsolódott, és a *Forrás* sem szeretett volna kimaradni.

Néhány író és irodalomtörténész barátunkhoz fordultunk azzal a körkérdéssel, írják meg, milyen lesz a jövő század irodalma.

Fölkértük Orosz Lászlót is. Fölkérésünkre nem válaszolt, de egyszer csak előkerült a szerkesztőségben, és mint a csapdába ejtett vadra, lecsaptunk rá mi, szerkesztők.

– Laci bácsi, számítunk írásodra a jövő század irodalmáról.

Hímelt-hámolt, éreztük, hogy kiter a felkérésünk elől.

Akkor témát váltottunk, és mondtuk, az is jó lenne összeállításunkhoz, ha írnál Jókai művéről, A jövő század regényéről.

Erre is csak a fejét ingatta.

– Tudjátok, mit? Nem tudom én, hogy milyen lesz a jövő század irodalma. De őszintén mondva, nem is érdekel.

Ránk nézett, s erre már további zaklatásunkat nem várva, a hű konzervatív elmosolyodott.

6.

Ez pedig akkor történt, amikor éppen az új megyeházán volt a szerkesztőségünk.

Laci bácsi épp olyankor érkezett, amikor valamit ünnepeltünk. Nem titok, hogy egy-egy névnapi alkalommal, valamelyikünk könyvének megjelenése alkalmából nyitunk egy üveg bort.

Bor-kóla-ásványvíz, tobzódunk a javakban, amikor Laci bácsi érkezett. Hellyel kínáltuk, és én, mint a társaságban legfiatalabb, vállaltam a kínálás szerepét.

– Laci bácsi, mivel szolgálhatok?

– Egy kis bort kólával meginnék.

Kitöltöttem a bort és a kólát, de csak nem hagyott nyugodni a gondolat, hisz a bor kólával a diákok és nem a tekintélyes tanárok itala volt ez időben.

Első adandó alkalommal közbe is szóltam:

– Laci bácsi, nem hagy nyugodni a gondolat, hogy te bort kértél kólával!

– Tudod – mondotta –, hosszú tanári pályámon sok tapasztalatcserén vettem részt, de csak egyetlen tapasztalatot szereztem, hogy jó a bor kólával.

Előadta magyarázatát, és elmosolyodott.

7.

Még pár kedves történet, és észre sem vesszük, hogy eltelt ötven év.

Még pár kedves történet, és leperreg az életünk.

S megint új és új nemzedékek jönnek, koptatják az Ókollégium lépcsőit.

Kabdebó Lóránt

Létezésünk: az „ideális” és a „torz” szembesítése

(A tóth menyhért-énekek csodája)

Aznap, amint megérkezett Pintér Lajos barátom legújabb verskötete, izgatottan kaptam ki a borítékból, és gyorsan kezdtem pergetni olvasását. Féltettem szerzőjét. De amint a végére értem, megnyugodva zártam össze. Ezek a versek nem esszék, tanulmányok egy nagyra tartott festőről. Életünk nagy kalandja ez a kötet: az „ideális” és a „torz” szembesítésének alkalmá.

A véletlen úgy hozta, hogy most, egy időben két nagy magyar huszadik századi festőnk egymáshoz hasonló varázsoló tevékenységét figyelhettem meg. A Szülőföld Kiadó igazgatója, Farkas Csaba az általa megjelentetett albummal ajándékozott meg, amely Giczzy János, „Sopron festője” legfontosabb képeit és a művészetét magyarázó tanulmányokat gyűjtötte egybe, és ugyanekkor Pintér Lajos barátom „Kecskemét festője”, Tóth Menyhért sajátos világlátását alakította verssé legújabb kötetében, *tóth menyhért-énekek* címmel. Mindkét festő hasonló világlátást kelt életre művészetével: a nyomorúság és a valóság kétségbeejtő materialitását szembesíti az elgyönyörködés lehetőségével létezésünk csodájában.

Hadd kezdjem a Pintér Lajos barátom küldött kötetében megjelenített költői kettős látásának bemutatását magyarázandó azzal az írással, amelyet Szopori Nagy Lajos, valahai Kolhoz-köri ifjúkori barátom értelmezését követve fogalmaztam meg éppen a napokban, bemutatva a Giczzy-festészet hasonló kettős világlátás csodáját:

„A nem sokkal több mint háromszáz lelket számláló Alsószopor és Marc Chagall, a torzulásig megrokkant, az ideálképtől oly távolra kerülő szenvedő emberiség és a glóriával széppé varázsolt gótikus és barokk üdvözültek, a kommunista kényszerek közt élő festőnövendék, és a maga metafizikai világát festményekben elkötelezetten élénk táró festőművész – kell ennél nagyobb fesztáv a huszadik század ellentmondásainak művészetbe emelésében? Döbbenet lapozom a Szülőföld Könyvkiadó impozáns találásában az eddig »Sopron festőjeként« tudatosított »vidéki« festőóriást, Giczzy Jánost. Barátom sokszor emlegette: ők ketten származtak abból a kis faluból, és mindketten magukkal hozták, ami egy jó tanítótól útravalóul kapható. Szopori Nagy Lajos, a finn kultúra neves közvetítőjének apja volt mindkettőjük szellemének alapozója. Értőn meg is találja az egyik kiállításról írva festőbarátja legjellegzetesebb, oximoronként egymással szemben álló önértelmzését, amelyet most az album mottójaként olvashatunk. Miként helyezi el festészetében Giczzy János faluját a végtelenben? »...szinte magától összeállt egy motívumkincs, melyből a falunk, a föld, apám, anyám, nagyszüleim, az ő kezük nyomát őrző eszközök, mind-mind a képi beszéd részeivé szublimálhatók, olyan képi beszéd részeivé, amely talán képes kifejezni az egyéni

élményeken túl egy tágabb régió gyötrelmeit és vágyakozásait.« És szemben vele felviláglantja világértését: »Ha léások a földbe vagy az emlékezetbe, s keresek-kutatok régi holmik, eszközök, események után, sosemvoltnak vélt, de valójában csak elfelejtett dolgok kerülnek elő, ismerősökkel keveredve. Szürrealista világ ez: tárgyak, emberek, élők és rég meghaltak. Mindez egymás mellett, egymás alatt térben és időben.« Giczzy János festészetének sugárzó lényegét barátom valaha ebből olvasta ki: »Eltűnődtem: vajon az a cél vezette-e, hogy egyértelműen világossá tegye, egész életműve Alsziporból nő ki, és minden ecsetvonásával azt festi – vagy éppen azt kívánja megmutatni, milyen messzire távolodott el művészetében szülőfalujától, az alszipori mentalitástól? Így jelez hát együtt, egyszerre közelséget és távolodást. Csak akinek van talaj a lába alatt, az rugaszkodhat el róla – és tőle.«

Amint pedig e sorokat idemásolom, hirtelen a modern művészetet számomra befogadhatóvá varázsoló Bartók meghatározó művészeti oximoronja jelenik meg, amint a huszadik század kezdeteitől felmutatta a világnak az „ideális” és „torz” szembenállását, melynek segítségével magam is tájékozodom létezésem világában. Ez segített értelmezni kutatásaim során Szabó Lőrinc egy 1940-ben elhangzott rádió-előadását: „Amit a teológia, a metafizika, a kozmogónia, a lélektan, sőt az ismeretelmélet és a természettudomány megmunkál, azt az érzelem és a képzelet jogán, rendszer és módszer nélkül, egy kicsit a maga nyersanyagának tekinti a költő is. Isten végtelen téma, minden út hozzá vezethet. Akiben van fantázia, az akkor sem tud hitetlen lenni, ha annak hiszi magát. Ateista verset még nem írtak; s ahogy a modern fizika sugárzássá differenciálja az egész anyagi világot, úgy finomul szellemmé a földi matéria sok tüntetően materialista költeményben. A szerelemben és minden misztikumban mindig istennek vagy isten modifikációinak a mágnese borzongatja a költők idegeit. Még esetleges kételyük, lázadásuk és panteista önistenítésük is csak új és rejtettebb kísérlet a csendes vagy rettentő titok, az igazság megközelítésére és megvilágítására; s ebben is nemegyszer filozófusoknak és egyházatyáknak a rokonai.”

Ez a Bartók, Szabó Lőrinc, Giczzy János, Tóth Menyhért (és persze a sort folytatva a huszadik század magyar és nagyvilági művészetének legnagyobbjai) által felmutatott oximoron annak a feszültségnek a megtestesülése, amely a materiális valóság súlyos, az ember és világa rajzolatát eltorzító képét a sugárzó szépség glóriájával szembesítve illesztheti az ember sorsát létezésébe. A sorsköltészet és a létköltészet szembesítésének ars poeticáját beteljesítve.

Pintér Lajos barátom mostani kötetében ehhez a világ művészetét korunkban meghatározó ars poeticához kapcsolódik, szemében *tóth menyhért* a Németh László-i *Irgalom* „sérült emberisége”, aki a villoni kockázatú otthontalan-csavargó életformát magára vállaló, alkotásban visszataszító és szenvedő formáltságát hordozó lényével – az élet szépségét sugárzó világlátás boldogságát hordozza. A sötétség torz megjelenése ellenében a fehér szépség sugárzásának megformálója. Ezáltal pedig Pintér Lajos költő számára alkalmul szolgálhat az ekként megtestesített „ideális”–„torz” oximoronnak a költészetbe való átvezetésére. A létezés eseményességének megszenvedettségében (megélt és képzelt anekdotáiban) megtalálni a szépséget sugárzó örömet. Ezáltal sikerül Pintér Lajosnak mostani kötete meséinek, a *tóth menyhért-énekeknek* a nagy költészet szintjére emelése.

* * *

Kövessük, miként is formálódik mindez egyéni teljesítményé Pintér Lajos kötetében!

Az egyik látszólag szerényen hangolt vers első versszakában a „festő” ráébred az egyik legnépszerűbb magyar népdal szövegében élete sikertelenségére:

*hej halászok
mit fogott a hálótok
nem fogott az egyebet
pirosszárnyú keszeget
énekeled*

Az ezt követő párhuzamosnak látszó versszakban: A „festő” énekeli a jelenet megfordítását? Vagy maga a „költő” értékeli át a sikertelen életet értékalkotó csodává? Lényegében maga az „ének” alakítja a sorsköltészetet a létköltészetben való tájékozódás nagy sikerű metafizikai pillanatává:

*kivetette hálóját
a hajnali eget
és nem fogott mást
csak csillagokat krisztus
a legfőbb halász
énekelem*

Ezáltal a magyar vers egy remekét kiénekelve.

Persze vannak ennek bonyolultabb megvalósításai is. Hiszen ugyanez az ellentmondó egymást kiegészítés adja Pintér Lajos legújabb kötetének lépcsődátát. Egyszerre mutat be egy-egy (vélt vagy valóban megtörtént) anekdotikus jelenetet *tóth menyhért* életéből, mindennapi életünk keserves valóságának megidézésével, és ugyanakkor ebben a valóságban benne sugárzik a festő által a látásában magával hordozott ideálkép, amely most már a Pintér-versben kel életre, egyszerre bemutatva a valóság torzzá formálódását és ugyanannak a torz világnak a kigömbölyödő, a létezésben elgyönyörködő ideálképét.

*barátom pajtikám
nekem minden
formám kerek
terhes asszonyok
cipóhasán
a parasztsalád csodás
körén át látom
kereeknek a világot
síró nevető
arcotokat is
bár csontsovány
kereeknek látom*

majd ekként összegezi a „költő”:

*barátom pajtikám
nekem minden
formám kerek
terhes asszonyok
cipóhasán át látok
azon át látom
kereknek a világot*

És most hadd idézzem Pintér Lajos talán legszebb *tóth menyhért-énekét*, amelyikben saját magát is beleépíti az anekdotába:

*apró gyerek voltam
amikor a csongrádi
piacon járt tóth menyhért
a kiváló festő
hogy a körte nénémasszony
kérdezte nagymamámat
nagymamám körtét árult
de virágokat is és
zöldségeket mindazt
mi a bolgárkertészetben megterem
magam pedig csöpp gyerek
ott tébláboltam
nagymama mellett
a hajnali zsongó piacon
maga szép asszony
mondta a festő
szép fáradt paraszti
arca van
lefesténém*

A tébláboló gyermek ennek a kimondott szépségnek az emlékével találkozik utóbb a megfestett képpel, a valóságos kép szomorúságát szembesíti magában a szépség kimondott emlékével:

*később
évekkel később
láttam a festményt
láttam lecsupaszítva
nagymamámat
az eszményt
és csak szaladtam
rohantam a zszibongó
hajnali piacon*

*és kiabáltam kipirultam
az én nagymamám
szebb kiáltottam
az én nagymamám
szebb
ezerte szebb szegény*

Pintér Lajos ebben a versben éli magáévá az élet gonosz és rútságát a létezés örömteli, boldogsággal telített, szépségnek nevezhető szemléletével. Ebben a versben megfordítja a *tóth menyhért-énekek* szerkezetét. Amit a festő kimondott, azt most már ő maga keresi, fut érte, szándékozik a maga válaszaként beleépíteni a létezés értelméről és értékéről általa keresett értelmezésébe. Közbe beékel egy önálló verset, mely nem *tóth menyus-anekdotához* kapcsolódik, hanem már önálló Pintér-vers, Mese-formában, a sors- és létköltészet oximoronját felvetve:

*elmentem a világ végéig
lelógattam a lábam
– mint a mesében –
s láttam
ott birkóznak ketten
a teremtő ember
s a teremtett isten*

És végül túllépve ezen a „mesén” is, *tóth menyhért-énekként* biztosan kimondja az emberlét személyes értelmének, a ránk mért szépségnek biztosságát és biztonságát:

*s magam elé
motyogom még
életem
a világegészből
letört rész volt
szép volt motyogom
nagyon szép volt*

És ezzel – a kötet utolsó versének utolsó soraiból visszatekintve kötete egészére – költészetében elhelyezi az ember létezését a világegészből, és hangsúlyozza ennek az emberlétnek a mindent felülíró szépséges mivoltát.

Végül is Pintér Lajos, követve eddigi költői útjának kérdező hangnemét, legújabb kötetében rátalál az emberi létezés szépségének oximoronjára. Egy nagy festő kettős látását átvéve rátalál költészete kérdező mivoltának feleletére. Tudatosítja a valóság nehéz és keserves materialitását, és ellenében a létezésben elhelyezett emberi élet lényegi szépségét fogadja *ars poeticus* költői pozíciójává.

* * *

És most megkérdem saját magamat, miért kedveltem meg Pintér Lajos legújabb kötetét, kritikusként bemért teljesítménye értékelésén túl, miért érzem az általa verssé alakított „ideális”–„torz” szembesítésű oximoront személyes olvasói

nyereségemnek is, miért éppen ezzel az írással jelentkezem a *Forrás* folyóirat kerek számú évfordulóját ünneplő kettős szám egyik felkért résztvevőjeként?

Mert a kritikus elemzésem során bemutatott oximoront aktuális életrecept-énekekké alakító verskötetet kritikám írása során átfordítottam saját magam létezésének magyarázatává. Végül is minden jó alkotás így válik egyben olvasójának önvizsgálatává. Miként is?

Családom magyar-örményként, a világ első keresztény államának magyar földre, Erdély fejedelme hívására pár százada elszármazott honpolgáraként él, apám Trianon után Magyarországra áttelepült életét egy zsidó származású, de házasságával már évekkal megszületésem előtt a katolicizmust vállaló asszony-nyal összekötve, élete menetét a felelősségteljes féltések sorozatává avatta. Én magam a háborús, a holokausztot áttretető, majd a polgári származást bűnként értékelő kommunista rendszerben (ahol apámnak a magát szakmájára utaló megszólítást: „mérnök úr” – „magát uraztatja” váddá formálták) tanultam meg félni minden pillanatban, közben az embermentést és a kultúrafelmutatást vállalva számtalan megalkuvó kompromisszumot végig magamra mérve – mégis a teremtett világ hitét minden élethelyzetben megvalló, a létezésben való keserves ténykedéseim eredményeinek szépségében megnyugvást leltem. Túléltem diktatúrákat, sikerült barátaimat menteni, folyóiratot (a *Napjainkat*) szervezni, és benne értékes költőket (a Heteket) nemzedéki összefogáshoz segíteni, a *Kő hull apadó kútba*, a *Fancsikó és Pinta*, valamint az *Apám darabokban* című maradandó értékű könyveknek első kritikusja, valamint Oravecz Imre és Tandori Dezső első hazai közlő szerkesztője lehettem, szemébe mondtam Esterházy Péternek, hogy őt tartom a huszadik század második fele legnagyobb magyar írójának, de egyetlen mondatával sem tudok egyetérteni, amit ő örömmel fogadva, legközelebbi találkozásunkkor el is ismételtetett velem, és amikor kollégáim kényszerű és mulandó témák malomkövei között őrlődtek, magam, bár hivatalos támogatás (aspirantúra) nélkül, de Szabó Lőrinc monográfiája és szövegüniverzuma közreadójaként a tudományos életben gyönyört tudtam szerezni magamnak minden leírt mondatommal. Torz alakítások kísérték életemet? Biztosan. De ugyanakkor a segítségnyújtás szépségét magamba gyűjthettem? Remélem. Az én létezésemben is ott érzem az „ideális” és „torz” oximoronját? Feltétlen. Akkor kimondhatom, hogy Pintér Lajos barátom *tóth menyhért-énekek* című kötete akár az én létezésem oximoronját is felmutatja? Igen, minden bizonnyal!

Hadd zárjam írásomat egy magam átélte, Pintér Lajostól eltanult formálású „énekekkel”: A napokban, kórházban, egy alkalmi, fájdalmasnak mondott műtéti igazítás szenvedését feledtették az általam korábban nem is ismert főorvos életművemet részletező méltató szavai. Amint a jelenetet utóbb elmeséltem, orvos barátaim rácsodáltak. Mire? Amit írásomban az „ideális” és a „torz” oximoronjaként igyekeztem életreceptként tudatosítani.

(Pintér Lajos: *tóth menyhért-énekek*, Orpheusz Kiadó, 2018)

Dobozi Eszter

Emlékeim a Forrásról

Ha *Forrás*, mindenekelőtt olvasmány. A lapra a hetvenes években még egyetemistaként figyeltem föl a szegedi Somogyi Könyvtár folyóirat-olvasójában rendszeresen megfordulva. Elsőként is a szociográfia vonzott benne. A valóság közvetlen ábrázolása, amelyre ez a műfaj vállalkozik, akkoriban szinte az egyetlen támpont volt számomra, amelyre hagyatkozva a kíváncsiság csápjaival áthatolhattam azon a zárt világon, amelyben diákként éltünk. Kiléphettem abból a térből, ha csak gondolatban is, amelyet az egyetem, a kollégium és a könyvtár háromszöge alkotott.

Ha *Forrás*, másodsor korai irodalmi publikációim egyik lehetséges fóruma. (Majd a későbbieké is – mindmáig.) 1979-et írtunk. Ilia Mihály tanár úr javaslatára küldtem kéziratokat Pintér Lajosnak címezve. Fontos lapszámba került be versem, abba, amelyik az akkori lakiteleki irodalmi találkozóról számolt be részletesen.

A *Forrás* Kecskemétre költözésemtől fogva az olvasmányokon is túlmutató közvetlen kapcsolat az élő irodalommal. A többi irodalmi szervezet közül is kiemeli számomra, hogy könnyen elérhető. A nyolcvanas években még a szerkesztőséggel átellenben működött az az iskola, ahol tanítottam. Egy lyukasóra is elégnek bizonyult ahhoz, hogy átszaladjak a „Forrásba”. Egy ilyen átszaladással kerültem beszélő viszonyba például Hubay Miklóssal, az Írószövetség akkori elnökével. A korabeli viszonyok és lehetőségek jelzéseként hadd idézzem itt most föl azt is, hogy az ő közbenjárásával kaphattam engedélyt akkori iskolaigazgatóunktól, hogy – bár tanítási napokra esett – részt vehessek a tokaji író-táborban. A szerkesztők által szervezett irodalmi estek, majd pedig a veránkai táborok, szerkesztőségi utazások további személyes ismeretségeket jelentettek az író-olvasó találkozók légkörében való megmerítkezéseken túl is. Így másokkal együtt a *Forrás* által kerülhettem kapcsolatba Baka István, Csiki László, Fekete Vince, Ferenczes István, Finta Éva, Gál Sándor, Gömöri György, Kabdebó Tamás, Kányádi Sándor, Király László, Kiss Benedek, Kovács András Ferenc, Kovács István, Körmendi Lajos, Lászlóffy Aladár, Lovétei Lázár László, Markó Béla, Nagy Gáspár, Tolnai Ottó, Tornai József, Tóth Erzsébet, Tóth László, Utassy József, Vári Fábrián László költőkkel (akik közül többen prózai műfajokat is művelnek/műveltek, néhányan drámát is írnak/írtak), Esterházy Péter, Ryszard Kapuściński, Gálfalvi György, Gion Nándor, Szilágyi István írókkal. Ezeknek a találkozásoknak fotódokumentumait is őrzöm – Bahget Iskander fotóművész jóvoltából. Felsorolásomban a hazaiakon kívül a határokon kívüli irodalom képviselői is szerepelnek – a világ négy égtájáról. A *Forrás* ugyanis nem csupán az anyaországi irodalmat közve-

títette és közvetíti az olvasóknak, hanem az elszakított területek és a diaszpóra magyar irodalmát is.

Ha *Forrás*, akkor ellenpont is. Oldott légkörével ellenpontja annak a szigorúban szabályozott munkahelynek, amilyen egy iskola lehet. Míg a tanításban a csengetések adják a folyamat rendezettségét, munkavállalói (s bizonyára tanulói) oldalról is ezáltal érzékelhető szigora. Csengetéskor könyörtelenül elkezdődik az óra. Az újabb csengetéskor pedig befejeződik. A cselekvési és szellemi szabadságot itt a tanterv és a 45 perces időtartamok korlátozzák. A szerkesztőségi munkának is megvolt azonban a maga fegyelmezettsége a lapzárták és egyéb határidők révén, s még ezeknél is erősebb regulát jelentett a hetvenes-nyolcvanas években – főként a főszerkesztő számára – a cenzúrának az a sajátos jelenléte, amely a főszerkesztői fegyelmi felelősségben, valamint a „három T” (tiltás-tűrés-támogatás) rendszerében valósult meg. Arról, hogy a *Forrás* szerkesztősége is – egyik-másik irodalmi fórumhoz hasonlóan – igencsak feszegette akkoriban a „három T” politikájából adódó kereteket, szerkesztőségi beszélgetésekből értesültem: volt példa rá, hogy a már kinyomtatott lapszámból kellett kivágni a nem kívánatos szerző nem kívánatos írását. A szerkesztőségi órákban azonban ennek a felülről diktált feszességnek épp az ellenkezőjét tapasztaltam – a beszélgetések résztvevőinek bátorságában, szellemi nyitottságában, közéleti és szakmai tájékozottságában. A szerkesztőségi alkalmak, majd a közös utazások a derű órái, napjai is voltak egyben. Hogy így legyen, erről elsősorban Szekér Endre helyettes főszerkesztő (aki a Katona József Gimnázium köztisztviselőként álló tanára is volt egyúttal) gondoskodott humorával, tréfás anekdotáival, melyekhez gyakran a többiek (például Goór Imre, Buda Ferenc vagy Komáromi Attila) is szívesen csatlakoztak egy-egy mulatságos történettel, nem csupán a nevető, kuncozó közönség szerepét töltve be. Ez a világ azonban csak akkor tárult föl előttem, amikor magam is bekapcsolódhattam a szerkesztőségi munkába. Először – még távozásom előtt – Hatvani Dániel kért föl, tanári állásom megtartása mellett, az olvasószerkesztő helyettesítésére néhány hónapra, majd később, már Füzi László főszerkesztő jóvoltából a technikai szerkesztői munkát is kipróbálhattam. Abban az időben, amikor még nem számítógépen szerkesztették a *Forrást*, hanem ollóval és Technokol ragasztóval. A mai olvasók jó része talán nem is tudja, mit jelentett mindez. A kefelevonatot kellett ezekkel a segédeszközökkel beilleszteni az úgynevezett tükörbe. Így vált láthatóvá, hogy a szövegfolyam s a képmellékletek mekkora helyet foglalnak el, melyik oldalon szerepelnek...

A *Forrás* életem folyamán többször is emberi közelségbe hozta az olvasóközönseget. Előbb a korábban Erdei Ferenc Művelődési Háznak nevezett intézményben, majd később a Katona József Megyei Könyvtárban visszatérő fellépéseink, Füzi László főszerkesztővel, Buda Ferenc és Pintér Lajos költőkkel – néha más olyan szerzőkkel is, akik a lapban publikálnak. Olykor a városon kívül is megfordultam a társaságukban. Az első olyan író-olvasó találkozó, amelyen nem az olvasói oldalon vettem részt, Szolnokon volt. Hatvani Dániel főszerkesztő vezetésével (akit költőként és szociográfusként is ismerhettünk) utaztunk el a szomszéd megye székhelyére. De emlékezetes – már a Füzi László főszerkesztő által jegyzett korszakból – az apostagi kiszállás is Buda Ferenc társaságában, valamint

a bajai, kiskunhalasi, bácsalmási a teljes szerkesztőséggel. Többször volt bemutatkozásunk Budapesten is. Legutóbb például a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Erősen él emlékezetemben a két erdélyi körút a szerkesztőség tagjaival – kolozsvári és marosvásárhelyi, majd pedig csíkszeredai szerepléssel. Az egyikre még a kilencvenes évek első felében került sor, a másikra 2003-ban. Ugyanígy jártunk Kárpátalján, Bécsben, a délvidéki Zomborban és Szabadkán – a határokon kívüli magyarság köreiben. Kovács István költő, író a kilencvenes években (később a 2000-es évekre is átnyúlóan) Krakkóban volt főkonzul. E minőségében is sokat tett a magyar kultúra lengyelországi jelenléteért. Az ő meghívására utaztunk el Krakkóba, ahonnan eljutottunk egy nemzetközi költőfesztiválra is. Buda Ferenc és magam is – mint a küldöttség két költő tagja – felolvastunk ezen a rendezvényen.

A folyóirat múltjára gondolva elkerülhetetlen a veszteségeink elősorolása is. Azok megidézése, akik már nem lehetnek közöttünk. A tevékenység, amely nevükhöz kötődött, mások által ugyan folytatódik, de egyéniségük, személyiségük varázsa pótolhatatlan. Az általam is személyesen ismertek közül Goór Imrére, Hatvani Dánielre, Szekér Endrére, Varga Mihályra is már csupán emlékezni lehet – tisztelgő szeretettel.

Sándor Iván

Akkor és most

Ötven éve ugyan nem, de három évtizede szerzője vagyok a *Forrás*nak.

Füzi Lacival a nyolcvanas évek közepén ismerkedtünk meg. Rövidesen felgyorsultak a história eseményei. Nyolcvannyolc végén felhívtam Lacit telefonon. Követném a rohanó eseményeket, mondtam. Havonta írnék naplót a készülő változásokról a történelem-politika-irodalom összefüggéseiben.

Laci akkor még nem volt főszerkesztő, de rávágta: küldjed, közöljük.

Így született meg a „rendszerváltásnak” nevezett évek dokumentuma: a nyolcvankilences-kilencvenes-kilencvenegyes év eseménykövetése. Három kötetben megjelent.

A hónapok első két hetében írtam a Naplót. A második két hétben regényt és esszékönyvet. A három év alatt a dokumentumsorozat mellett jelent meg (még a régi) Magvetőnél az *Arabeszk*, s már a Jelenkornál a *Vég-semmiség (A föl nem fedezett Bánk bán)*.

A naplófejezeteknek erős visszhangja volt. Az akkor még mérvadó Kossuth rádióban Varga Lajos Márton műsorában havonta szemlélzte Ilia Mihály.

2000-ben *Menekülő évek* címmel megjelent a második kiadás. 2014-ben *A kő visszahull* címmel a harmadik.

Lapozgatom az egykori köteteket. Ráakadok egy mondatomra: harminc év múlva úgy olvashatja majd az utókor, mint a rohanó évek korszakdokumentumát.

Érdekes, hogy olvasóként saját utókorom vagyok. A mai értelmezési horizontból rálátok az akkorira. Természetesen szűkebb volt. De találtam egy szókapcsolatot, ami jellemezte az akkori időket, és jellemzi a máit is: „kitartott labilitás”. Mögötte az van, hogy miért kellett úgy történnie a hajdani eseményeknek, és miért *így* a maiaknak. Ezt neveztem a későbbi tapasztalataim alapján: szokásos időnek – szakadéktérnek a magyar történelemben.

Miért kellett annak megtörténnie, hogy 1990 után a kormányok, az ország sorozatosan buktak bele az évszázados álom megvalósíthatóságába, a nyugati világhoz való tartozásba?;

miért, hogy a lakosság belenyugodott ebbe?;

miért hatástalanok a szellemi törekvések-ajánlatok?;

miért, hogy a külső függéstől megszabadulva is (náci Németország, Szovjetunió), főképpen 2010 óta tragikus gyorsasággal távolodunk a demokratikus európai világtól, jogrendszerétől, eszményeitől?

Írtam a három éven át vezetett, s a lapban havonta közölt Naplóimban minderről úgy, ahogy akkor láttam, ahogy akkoriban sejtettem.

Ma már van történelmi távlatom, hogy összefoglaljam az okokat néhány mondatban is;

száz éve, s még hosszabb történelmi távon nem volt tapasztalat-gyakorlat a demokratikus kormányzási technikákban;

száz éve, és még hosszabb történelmi távon nem tudott kialakulni az a demokratikus ethoszú polgári bázis, amelyikre az új törekvések támaszkodhattak volna; – ez vezetett már az első kormány kudarcához is;

száz éve nem tudták a baloldalon megtanulni és alkalmazni a demokrácia körülményei közötti eredményes tevékenységet, mert a história nyomásában, aztán a külső hatalom láncán függve működhettek csak;

mindezek hozzájárultak, hogy a demokrácia szellemi alapvetései-iránymutatói nem tudtak hatással lenni a napi politikai gyakorlatra;

a lakosság jelentős részének ily módon nem volt semmiféle méritenivalója a nyugatias-demokratikus magatartásokból, szorítkozott a mindenkori politikai erő előtti főhajtásra, a közönyre;

az új évezred második évtizedének újabb korszakváltásában, a szélsőjobb-
oldali előretörés közepette kialakult helyzetet kihasználva, a régi rossz emléktű
rendszerek mintájára – a kelet-közép-európai nemzetek nyomorúságának (Bibó)
roncshagyományait követve újabb egyeduralmi rendszer útvesztőibe került az
ország.

Laci szerkesztői teljesítményei nélkül sem harminc éve, sem most nem jelen-
hettek, nem jelenhetnének meg ezek a korszakdokumentumoknak szánt gondo-
lataim. A *Forrás* az ő felkérésére minden új esztendőnek a januári számban közölt
vezetőírással vág neki. Mindaddig, amíg a história és éveim terheit cipelni
tudom.

Ferdinandy György

Kecskemét...

Ha jól emlékszem, 1988-ban, ötvenévesen jártam először Kecskeméten. Hogy ki hívott meg? Szekér Endre, Hatvani Dani? Később is évről évre leautóztam a *Forrás* köréhez, első magyarországi barátaimhoz. Náluk úgy éreztem, hogy hosszú vadnyugati kalandozásom után visszafogadott az óhaza.

Jártam Füzi Laci vendégszerető otthonában, Buda Feri falhoz támasztott vén kerékpárját máig sem felejttem el. Később is megfordultam Alföldy Jenő és Dobozi Eszter otthonában, Kecskemét mindmáig szívemnek kedves hely maradt.

Harminc év alatt – megszámláltam – több mint negyven írásomat közölte a *Forrás*, az elsőt az 1989-es januári számban. Jó társaságban, félúton Parancs János és Pintér Lajos versei között. Janó, párizsi barátom a magányról írt, számomra intő jel volt, hogy ez a remek ember huszonöt évvel hazatelepülése után is magányos maradt. Lajos, a *Forrás* szerkesztője pedig arról, hogy „több fény”, több reménység kellene.

Én a trópusról közöltem egy félig-meddig avantgárd szöveget. Vajon új barátaim számára milyen lehetett ez a messzi távolból érkező üzenet?

Tény, hogy a *Forrás* szerzője maradtam. Ma, harminc év után is Pintér Lajosnak küldöm Puerto Rico pusztulását panaszoló szomorú szövegeimet.

Ez hát az én számomra Kecskemét. Hátország. És egy fórum, ahol idestova ötven éve színvonalas irodalmat olvasok.

Maurits Ferenc

Párizsi versek

In memoriam Benes József

•
*léon
foucault
ingája
a
panthéonban*

kettészelt

*megnyíltam
párizs
előtt*

•
*a
latin
negyedből
a
luxemburgi
kertek
felé
sétálva*

*szent
mihály
útján
megállva*

*mondom
mirjanának:*

*itt
találkozott
ady
endre*

*az
ősszel
párizsban
1906-ban*

•

*a
notre-dame
óriás
szent
objektum*

körülhajóztam

*minden
oldalról
jól
megnéztem*

élvezve

*a
párizsi
tündéri
fényben*

•

*egon
schiele
színes
akvarell
aktja*

*becsomagolva
slafrokba
és
sztaniol
papírba*

*leeresztve
mindörökre
a
műterempadló
alá*

•
a
sainte-chapelle
hatalmas
színes
vitrázsai
között

találtam
egy
kis
leonid
sejkára
hasonlító
portrét

citromnagyságú
tumor
ragyogott
agyában

•
auguste
rodin
a
képfaragás
nagy mestere

egy
fekete-fehér
fényképen

oly
robosztusan
komolyan
szigorúan
ül
összefont
karokkal

franciasapkában

keményen
előre
figyelve

*a
modellre*

•

*kamasz
koromban
a
hatvanas
évek
elején*

*egy
kisformátumú
nolit-os
füzetből
csodáltam
picasso
fiatalkori
festményeit*

*a
kék-rózsaszín
sorozatot*

*több
mint
fél
évszázad
után
most
újra
láthattam
eredetiben*

*e
műveket
a
musée
d'orsay-ben*

*mondhatom
a
sorozat
fantasztikus*

a
lovaglók
bohócok
balett-táncosok
szerelmespárok
primadonnák
arlekinék
portrék
aktok

vibrálva
lüktetnek
szinte
égve
élnek

picasso
kékesszürke
hamvas
képtereiben

MÉRÍTETT FÜZET PÁLINSZKYVEL

IN MEMORIAM BANYAI JÁNOS

1.11. 2017

ZÖLD

Elmerül szemem, arcom, lelkem,
minden élőny megmerül
abban a feneketlen zöldben,
ami egy fa kívül-belül.

Zalán Tibor

Az empátia alkonyán

(Az ötvenéves Forrás folyóirat ötven évének)

*A homokra emlékezik A
futóhomokra Pedig ő fut
ott Szarvasok törték a ködöt
Akkor valahol Talán Buda
Talán Pintér Lajos Kányádi
Füzi Vagy ők így együtt Össze
rántva Nem emlékezik pontos
an Velük a futó homokon
Szállongó porban Azóta is*

*Az emlékezés nem rostál Az
emlékezés időben felejt
Benne hagy a zuhanásban A
zuhanás nem felejt Emlékez
ik Előre egész a halál
ig Érted a szól az A harang Az
empátia alkonyán Magát
egy másikban képzelet Egész
egyszerűen átmegy a nyelven*

*Hagyj még idő Felrántja vállát
Hajnalban esett Nem ébredt fel
rá De érezte benne huhog
a homok Buda Feri pohar
ában a homok Pintér Lajos
poharában a homok Füzi
Laci poharában a homok
Akkor bor De hol maradt Baka
Ott volt-e Kányádi Nem tudja*

*Pedig emlékezne Emlék és
emlékezet végképp szétcsúszik*

*benne Nem szabad a néger szót
használni A Huckleberry Finn
ből kihúzva minden néger Ki
a pc-beszéd szerint a p
c Az emlékezet kulturkamp
fja beszántja és sóval hinti
a múlt földig lerontott Trója-*

*falait Harcoltak nem emlék
szik rá A múltat mi teremjük
meg Tóth Árpád kicsit alulra
A kánonokra ellenkánon
következik Együtt vannak-e
még ők Ezek Kitették bevett
ék őket Az akolmelegnek
vége A lövészárkok megtel
tek velük Megteltek Ellenük*

*re Világ-pc és nemzeti
hagyomány egymásra mered Egy
más felé kinyújtott kezük ki
nyúl az űrbe Ki meri elkér
ni a vécékulcsot Volt persze
elég derék magyar ügy Tanít
otta valaha az egyetem
en Az együttérzés manipul
áll Mindenki szíve megszakad*

*Kikkel lehet együtt érezni
Kivel nem Kivel csak a bele
érzés szintjén Hasznosan vagy kár
osan Hasznos vagy kívánatos
Ezek az utolsó lépcsőfok
ok Szükséges de nem elégség
es Ahogy az írás mondja A
hogyan az írás elhallgatja A
jelenléti íven aláír*

*A névsorok idején van-e
névsor mely nem bánt meg senkit Ha
Buda Kányádi Pintér Füzi
meg ő Forrást fakasztva a hom
okból Forrást szakasztva Üzbég
barátja lefotózza a dik
tátorok mellszobra előtt Fel*

*ülről vezérelt átalakul
ások Palota és teremsor*

*Minden felhalmozott kincs az er
őtlenek imája Szaggat az
emlékezés Orgiás celeb
rálás a történetben Megállt
a Tienanmen téren A val
óságot eltakarják metro
poliszok díszletei Börtön
gyár és koncentrációs tábor
Lebontott múlt Roncs emlékezet*

Márton László

A Forrás Katonája

Természetesen Katona Józsefről van szó. Pontosabban arról, hogy kaptam a *Forrás* szerkesztőségétől – ha jól emlékszem, Füzi Lászlótól – egy felkérést: ugyan már, fejteném ki egy önálló írásműben Katona Józseffel kapcsolatos, akkoriban – három évtizeddel ezelőtt – lesújtónak hihető véleményemet.

Lenyűgözött ez a nagyvonalúság.

Előzőleg Keresztury Tibor készített irodalomról és környékéről egy interjút velem, amely aztán megjelent az *Alföldben*, és ott egyebek közt annak a véleménynek adtam hangot, hogy a *Bánk bán*t ki kellene venni a középiskolai tantervből; fölösleges, hogy tanárok és tanulók ezzel a csakis nyelvelmékként értékelhető szöveggel gyötörjék egymást.

Hogy ezt az állítást fejteném ki bővebben, és, ha mód volna rá, esetleg érvekkel is támasztanám alá.

Megírtam. Megjelent.

Katona Józsefről írtam, de nem a *Bánk bán*ról, hanem a verseiről. Legnagyobb nemzeti drámánkról akkoriban azt gondoltam, hogy rosszul van megírva, dramaturgiai szempontból gyarló módon felépítve, színpadi nyelve erőltetett és homályos, továbbá van a végén egy teljesen fölösleges ötödik felvonás, amelyben a jószándékú, de pipogya uralkodó sápitozik. Főként pedig felháborítónak és undorítónak tartottam, hogy a címszereplő a nyílt színen lemészárol egy védtelen asszonyt, és ez a bűncselekmény felkerül a nemzeti dicsőségtáblára.

Ugyanakkor tisztában voltam vele, hogy Katona igenis nagy, sőt kiemelkedő tehetség. Miért olyan mégis a *Bánk bán*, amilyen? Nyilván azért, mert úgy érezte, hogy ilyesféle drámát kíván tőle a nemzet, és ő legjobb tudása szerint teljesítette a kívánalmat. Amiért később Arany János is hagyta magából kisajtolni a *Toldi szerelmét* és a *Buda halálát*, pedig alkotóként *A nagyidai cigányok* és a *Bolond Istók* írásakor érezhette jól magát. Azt is tudtam, hogy ez az egész kérdéskör összefügg az érettség tünetévével, az egyes alkotók érettségével és a nemzeti kultúráéval. De erről nem írtam sem akkor, sem később.

Helyette Katona József líráját térképeztem fel. Egy költészet – gondoltam és írtam –, amelyben éjszaka van. Amelyben azok a teatrális modorosságok, amelyek a valódi színpadon, drámai cselekménybe foglalva működésképtelenek és kibírhatatlanok, a lírai eszköztár részeként zseniálisak.

Nem én vagyok a felfedező, előttem már többen észrevették Katona verseinek értékét. Az én figyelmemet Weöres Sándor *Három veréb...*-gyűjteménye és Orosz László több tanulmánya hívta fel rájuk. Ha mégis felfedeztem valamit, az a *magam* öröme volt. Például az „én” és a „magam” közötti markáns különbség

Katona szóhasználatában. Vagy például az a felismerés, hogy a verseket ismerve és szeretve, akár a *Bánk bánt* is több megértéssel olvashatjuk és nézhetjük.

Megírtam, elküldtem, a szerkesztőség elfogadta. Aztán kaptam egy meghívást Kecskemétre, a jubileumi Katona-konferenciára. Ez pedig történt 1991 késő őszen.

Ez volt azon csekély számú esetek egyike, amikor nem Pestről utaztam Kecskemétre. Hanem Debrecenből, ahol az *Alföld* szerkesztősége rendezett konferenciát, mégpedig „Felszabadult-e a magyar irodalom?” címmel. A felszólalások az Arany Bika egyik nagytermében hangzottak el. Egy író társunk – ma is él még, nyolcvan fölött jár – a „posztmodern cirfandli” ellen emelte fel mennydörgő szavát, mondván, hogy a szürkebarát és a furmint jóval élvezetesebb, mégis mindenki a cirfandliról ír és beszél, az is, aki nem issza. Egy másik – talán egy kicsivel okosabb – pályatárs arra hívta fel a figyelmet, hogy a szovjet csapatok kivonulása és a cenzúra megszűnése önmagában nem garantálja a szellemi szabadságot sem az irodalmi közélet egészében, sem az egyes írók tevékenységében.

Az egyik szünetben Csurka Istvánnal beszélgettem. Ő szólított meg. Igen barátságos volt. Fogadkozott, hogy rövidesen abbahagyja a politizálást, és újabb drámákat ír majd. Majd hirtelen ráförmedt egy neki háttal álló jeles irodalomértőre, kérdőre vonta, miért aktivista egy neki, Csurkának nem rokonszenves pártban. Aztán pedig két ismeretlen férfival távozott, mondván: „Most már igyunk is valamit!”

Egy másik szünetben Ács Margit méltatott figyelmére. Akkor (már és még) a Magvető Kiadó szerkesztője volt, vagy talán főszerkesztője. Azt ígérte, egyszer majd elmondja, miért nem akarta kiadni a Magvető akkor legújabb regényemet. Soha nem mondta el, de azt azért tudtam, hogy ő volt a regény egyik lektora. A konferencia idején már biztosra vehettem, hogy a regényt a Jelenkor fogja kiadni, mi több, addigra megvolt az első levonat is.

Este Sándor Ivánnal folytattam hosszú és tartalmas eszmecsere-t Németh Lászlóról és Bibó Istvánról. Korábban ismerkedtem meg vele, de akkoriban kezdődött a barátságunk. Ő is átment Kecskemétre, de talán korábban, mint én, mert nem együtt utaztunk.

Emlékszem a ködös, hideg alkonyatra, amikor a ceglédi átszállás után Kecskemétre érkeztem. A színházban Katona József-gálaest volt. Egy idősen is jóképű színművész fiatal Katonának volt maszkírozva. Nyikorgó rámás csizmában, pitykés dolmányban, hüvelyk- és mutatóujja között hattyútoll nagyságú lúdtollal ült egy asztalnál, és érces hangon szavalta: „Mi az oka annak, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?” Közben írta is, amit mondott: a lúdtoll élethűen sercegett az üres papíron, a láthatatlan tinta-tartó pedig valósággal ontotta a nemlétező tintát.

Tényleg, miért nem tud? Mármint lábra kapni. Mármint a kortárs magyar dráma. Szépreményű színpadi szerzőként ezen töprengtem. Akkoriban kezdtem írni a Báthory Zsigmondról szóló drámatrilógia első részét. Akkor még nem sejtettem, mi vár rám – drámaírói terveimre – az 1990-es évek hátralevő hosszú idejében.

A pitykés dolmányos színész elfújta az asztal szélén álló gyertyát, mire látványosan felerősödött a fény. Előlépett Bessenyei Ferenc, az élő színészlegenda.

Híres-nevezetes zengő hangján világga kiáltotta, miközben híres-nevezetes ökleivel verte híres-nevezetes mellkasát: „...ahhoz nem csekélyebb, mint Bánk-i sértődés kívántatik!” Ahhoz... Mihez is? Ahhoz, hogy lábra kapni tudjon a játékszíni költőmesterség? Hogy felszabaduljon a magyar irodalom? A szavalatból annyi mindenképp kiderült, hogy a felszabadulásra talán egy kicsit még várni kell, de a sértődés, az megvan. Abban aztán nincs hiány.

Aztán jött Rajhona Ádám, aki akkoriban igazolt át az egyik Katonából a másik Katonába, a pestiből a kecskemétibe. Ő is úgy volt öltözve, mint a lúdtollat perccetető kolléga, de ő énekelt. Énekhangjait egy hölgyhöz intézte, aki nyilván Melinda volt, azt viszont zenei műveletlenségem teljes birtokában percekig nem tudtam eldönteni, hogy Rajhona akkor most Ottó-e, aki udvarol a nőnek, vagy inkább mégiscsak Bánk bán, aki kérdőre vonja, csak nincs annyira megsértődve, mint Bessenyei.

Utána fogadás volt. Ott állt a közelben a színház akkori igazgatója, akinek aláírásával még az év elején szerződést kaptam a *Kurázs mama* újrafordítására. Megkérdeztem tőle, mikor lesz a háborúellenes tandróma premierje. Olyan színt öltött az arca, mint az asztalon sorjázó roastbeef-szeleteké, és foghegyről odavetette: „Nem játszunk Brechtet!” A rendező, aki a nyereszkes mama és fűbe harapó gyermekei példázatát színpadra álmódta volna, nem volt látható sem a közelben, sem távolabb.

Aztán másnap, egy tanácssterem jellegű jókora helyiségben szó esett Katona József munkásságáról is. Egy középkorú tanárnőre emlékszem, aki egy vastag papírost tartott a kezében, amelyre kézzel rá volt írva: „Bánk bán”. Azt mondta: Katona József műve zárva van a tanulók előtt. Ki kellene nyitni. Így. Akkor aztán látszott, hogy a „Bánk bán” valójában egy másfél méter hosszú, arasznyi széles papírcsík volt, amely harmonikaszerűen össze volt hajtogatva, de a tanárnő ezennel széthúzta, helyesebben kinyitotta a jelenlevők okulására. Nagy volt a széthúzás abban a pillanatban, de még nagyobb az egyetértés.

Szeretettel köszöntöm a *Forrás* szerkesztőségét a mostani jubileum alkalmából!

Szűgyi Zoltán

Töredék a kürtölés évéhez

És szenteljétek meg az ötvenedik esztendőöt,
és hirdessetek szabadságot a földön, annak minden lakójának;
kürtölésnek esztendeje legyen ez néktek...

III Móz. 25, 10

1. A *forráshoz* kicsi koromtól vonzódom.
2. Az anyatej mellett a nagy síkság, az alföld porát nyelő emberpalántáknál korántsem ritkaságba menő, felénk csak *mandulásnak* nevezett gyermekek közé tartoztam.
3. Ez hátrányt jelentett, gyakori gondot. A nehézségek sorát hozta elő.
4. Ám én élvezője is lehettem egy ebből a *fogyatékos* fakadó előnyös megkülönböztetésnek is. Nevezetesen, amikor a tengeri nyaralások vagy a hegyekben tölthető táborozások kerültek szóba.
5. Így már óvodás korom előtt mehettem rendszeresen az Adriára a nálamnál három évvel idősebb nővéremmel az iskolai tengerparti nyaralásokra és a hegyi táborozásokra, jobbra Szlovéniába.
6. Kisiskolásként már két váltást is maradhattam a tengeren vagy a hegyekben, s olykor meg itt is, ott is megfordulhattam egyazon nyáron. Egy váltás két hetet jelentett, az utazással együtt.
7. A *mandulásoknak* legalább három hét volt az orvosok által javallt levegőváltozás. Állítólag 15-20 nap után képes csak kitisztulni a tüdő annyira, hogy a *tiszta, jó levegő* már érdemben is ki tudja fejteni jótékony hatását a szervezetre. Persze minden rövidebb idejű levegőváltozás is jót tesz. Különösen kisgyermekkorban.
8. Az adriai tengerpart szinte minden részén megfordultam. A Kotori-öböltől a Kvarner-, illetve a Trieszti-öbölig. A jugoszláviai oldal teljes hosszában.
9. Az Adria Hérodotosz és Euripidész korában ugyan még csak a tenger északi részét jelölte, de a jelentése fokozatosan kiterjedt a tenger egészére.
10. Sokáig nem tudtam, hogy maga az *adria* szó az illír nyelvű *adur* szóból ered, ami vizet vagy tengert jelent.
11. A hegyvidékből a Sutjeska völgye, a Neretva, az Ohridi-tó és környéke, Bosznia és Hercegovina, de legfőként Szlovénia jutott.
12. Az osztrák–olasz–jugoszláv hármashatár közelében lévő Kranjska Gorában nyaraltunk rendre, mely egyébként sípályáiról ismert inkább. Itt volt községünknek egy tekintélyes méretű üdülőotthona. És nyaranta ott fordulhattam meg a legtöbbször az adai iskolatársaimmal együtt, és ott időzhettem mindig a legtovább, kedvezményesen.

13. A Sava Dolinka szeli át a városkát, mely a környéken ered a Zelenci nevű zöld vizű tóból, és valamivel lejjebb egyesülve majd, a Bohinji-tó északnyugati csücskében található, impozáns Komma-szikla oldalából fakadó, és közel hetven méter magasból aláúduló Slap Savicával alkotja meg a Száva folyót, mely kilencszáznegyven kilométer megtétele után torkollik a Dunába, Belgrádnál.
14. Errefelé a 30 méternél magasabbról aláhulló vizek számítanak komolyabb vízesésnek.
15. Jó levegő. Hegyek. Fenyvesek. Kiadós játékok, hatalmas túrák, rendszeres hajnali séták a hegyóriás, a Triglav, a szlovének nemzeti jelképének lábainál.
16. És rengeteg a forrás. Itt ered a Soča (Isonzó), a Krupa, a Boka, Ljubljana, de különlegesek a kénes vizű források a Podvolovljek és Trebusa völgyeiben, és az időszakos források is például Lintvern Vrhniki mellett, vagy a Minutnik Gorjanci alatt.
17. A tenger, az ugye, tenger, de a forrás, a forrás a hegyekben...
18. Azt hiszem, nem véletlenül mondta egyszer éppen az egyik szlovéniai nyaram után a kedves osztályfőnököm: fiam, te olyan helyen járkálsz, amiről a síkságon élők, az alföldi emberek többsége egész életében is legfeljebb csak álmodozhat...
19. Lehet abban valami, miszerint a síkságon nevelkedő embernek – az istentelenségen kívül – talán a legnagyobb baja, hogy nincsenek hegyei. Nincs tengere.
20. Nincs mihez mérnie magát.
21. Ha nem utazhat, gyermekkorától kezdve nem tölt el hosszabb-rövidebb időszakokat a tengereken vagy a hegyekben is, nem alakul ki benne a természetes viszonyulás, tartás, tiszteletet parancsoló félelem az óriási ormoktól, ahogyan a végtelenség érzete sem fogan meg oly módon magában, amint azt az emberben a tenger vagy az óceán látványa ébreszteni képes.
22. S a tartás, a magatartás, az identitásmegőrzés és az öntudat egészséges kinevelődésére, a számtalan hátrány és elmarasztaló vélemény ellenére, igenis jót tehet a többnyelvű közösség is – egyeztünk meg Riával, amikor a különböző kultúrák lecsapódásainak napi szintű, azok legtermészetesebb módon történő megélésének többleteiről beszélgettünk.
23. Egy többnemzetiségű közösségben az egyén meghatározása a faji kérdésekben is másként vetődik fel. Ha valaki cigánynak vallja magát, azonnal megkérdik: milyen cigány? Magyar? Szerb? Ruszin? Román cigány?
24. És nincsenek eleve alsóbb- vagy felsőbbrendű népek. Ahogyan nyelvek sem.
25. A kiválasztottság sem jelent többet vagy mást, mint *kiválasztottság*. Még a *Bibliában* sincs felsőbbrendűség jelentése.
26. Az sem jó, ha valaki a szép magyar nyelvet más nyelvek fölébe próbálja helyezni, ezzel mintegy magát is különbnek tekintve más anyanyelvű nemzetársainál.
27. S a *minden és mindenároni magyarosítás* számomra, ha rövid ideig is tartó, de igen komoly zavarokat okozott. Európa és a világtörténelem alakítóinak magyarosított nevei csakúgy, mint kiváló és fontos íróké. Egyik szerb

- anyanyelvű, de magyarul is kiválóan beszélő jó barátom, iskolatársam egy közös tanulás alkalmával rá is kérdezett, ti úgy tanuljátok, hogy a nagy hódítók és az európai uralkodók is mind magyarok voltak? És 12-13 évesen, amikor az első könyveit kezdtem olvasni, Verne Gyulát még magyar írónak hittem.
28. Jóllehet maga a nyelv és az írásbeliség jól különválasztható, ám nem csak mi tartjuk számon nyelvünk eredetét, vizsgáljuk alakulását és kutatjuk az első írásos emlékeinket. E tekintetben sem maradnak el a környező népek tőlünk, sőt.
  29. A magyar ugyan nem tartozik a világnyelvek közé, de korántsem a legkisebb, és jó tudatosítani, hogy mintegy hétezer nyelv létezik a világon.
  30. A torontói esten említett jugoszláviai példám, mely a határok módosulásaival a kisebbségek folyamatos változására is rámutatott, Kaslikékkal és a tolókcsis Simándi Ágival külön is körbejártuk. A kisebbségeket jobbra csak nemzetben gondolkodva és csak a népcsoportokra, nemzetiségekre vonatkoztatjuk. Pontosabb lehetne, ha egy társadalom különböző népcsoportjai között egyaránt meglévő (a népcsoporttól teljesen független) tényleges kisebbségek csoportjait értenék alatta: mozgássérültek, testi, lelki fogyatékosok, túlsúlyosok, alacsony növésűek stb.
  31. Gyurka bátyám egyetértett a meglátással, miszerint a kis népek írói, azzal a törekvéssel, hogy a világnyelvek irodalmát maradéktalanul megismerjék, már pályájuk elején behozhatatlan hátrányt szenvednek el, miközben a nagyvilág írói megelégszenek önmagukkal, s nem is igazán kíváncsiak a kis népekre, és legfeljebb csak egzotikumként tekintenek irodalmukra.
  32. Az ötvenéves *Forrásból* nekem csak a bő fele, legfeljebb szűk kétharmada jutott.
  33. Azért mindenképpen több mint negyed évszázad. Ez sem kevés.
  34. Nem is tudom, mikor találkoztam először Füzi Lacival. S a szerkesztőség tagjaival.
  35. Arra jól emlékszem, hogy Ilia Mihállyal a hetvenes években találkoztunk, Szegeden. És a Virág cukrászda utcájának végében, az antikvárium melletti pinchelyiség borozójában ültünk le szentesíteni megismerkedésünket. Benes is Szegeden lakott akkoriban, ahogyan majd már ő is Kecskeméten, amikor én a *Forrásban* először megfordulhattam. A nyolcvanas években lehetett.
  36. Lacival ekkor már ismertük egymást. Emlékszem, mert mindjárt a kézfogás után Pintér Lajossal igyekeztem inkább élőben is elrendezni azt az egyébként addigra már tisztázott, kellemetlen félreértést, melyet kettőnk között Viktor bátyám, a pesti túlbuzgó nyugalmazott ügyvéd barátom okozott, még a hetvenes évek derekán, azonosságot gondolva az újvidéki humorista P. L. és a kecskeméti költő között.
  37. Lehet, Füzi Lacival is, ahogyan Kiss Annával és a felvidéki Mikola Anikóval, valamelyik néhány évvel korábbi Kanizsai Írótáborban találkoztunk először.
  38. Mindenesetre jóval áttelepülésünk előtt történt. A kilencvenes évek elején már ismerősként köszönhettem meg Dobozi Eszternek is az udmurt antológiába való beavogatásom, amikor Zalánnal látogattunk Kecskemétre. Buda Ferit is a *Forrásban* ismertem meg.
  39. Akkor még többé-kevésbé *egyben* volt a magyar irodalom is.

40. Bár már körvonalazódtak a *szekértáborok*, egyénenként még tudtam úgy közlekedni a korábbról megismert fiatalabb és idősebb íróársaim között, ahogyan azt legalább egy jó évtizeden át tehettem, amikor Magyarországra, Szegedre, Pestre a Könyvhetekre jöttem, vagy amikor ők látogattak el Szabadkára, Újvidékre, vagy a Kanizsai Író táborba.
41. Magyarországon 1978-ban voltam először hivatalos vendég, amikor a jugoszláviai íródelegáció tagjaként jöhöttem az *Ünnepi Könyvhétre*. Tulajdonképpen ekkor ismerkedhettem meg az aktuális határoktól független kortárs magyar író társadalom reprezentánsaival is. Felvidéktől, Erdélyen át, Kárpátaljáig.
42. A hivatalos fogadás a Gellért Szállóban volt, másnap, a Könyvhét vidéki megnyitója pedig Miskolcon. Különbusszal utaztatták az íróvendégeket, és a vidéki megnyitó után közös ebéden vehettünk részt. Huszonöt évesen, és elsőkönyvesen – az előző évben megjelent *Hangosan és csendesen* –, meghatározó élmény volt.
43. *nem kívánok osztózni / többé / a folyón / és a forrást / nem adom* (Szabad vagyok)
44. *tiszta forrásból / vizet merít mirhát / hoz balzsamot / és inget / fon leplet szép / selyemfonálból* (Az utolsó biliárdgolyó)
45. *várni kell / tudod – / megmondattott – / míg forrás fakad* (Míg forrás fakad)
46. *a korszak eltörik / a forrásnál / és a kerék / belezuhan a kútba* (Amikor elsötétedik)
47. – *Sokan vannak a forrásnál? / – Megvan még a forrás?* (Anno, Százkilencvenkettedik nap)
48. Amikor ezeket a sorokat írtam, nyilvánvaló, nem az ünneplő *Forrásra* gondoltam, de ha jobban fontolóra veszem, akár erre a *Forrásra* is gondolhattam volna.
49. Végül az elvarratlan szálak. Manduláimtól 26 éves koromban a spliti katonai kórházban szabadítottak meg 1979 januárjában, amikor tényleges katonai szolgálatomat töltöttem a Jugoszláv Néphadsereg kötelékében a szárazföldi gyalogságnál, a karsztvidéki Kninben.
50. És tudom, az isteni szféra nem keveredik az emberi világgal, ahogyan a víz sem az olajjal, s a fény bukott angyalával szemben az emberi erő és akarat kevés, ám hatalma ugyanúgy megtörhető, mint ahogyan Isten szándéka megvalósítható.

Monostori Imre

Kecskemét- és Forrás-nézőben

Jókedvű emlékezés a Forrás születésnapján

Ha már lehetőséget kaptam a tisztelt szerkesztő kollégáktól, hogy szerepeljek az ünnepi összeállításban, igyekszem összeszedett lenni; például úgy, hogy az elején kezdem (később pedig idejében befejezem).

Ez az „elején” a kisgyerekkoromat jelenti, egészen pontosan 1950-et, mely év nyarán családos száműzetésben a Kecskeméttől nem távoli Lajosmizsén (anyai rokonságunk körébe fogadva) vártuk a szebb napokat. Ekkor csak mint fel-felröppenő városnév került elő Kecskemét (sokan bejártak oda dolgozni), személyesen nem voltam érdekelt. Nem úgy, mint a hatvanas évektől kezdve, amikor a Tolna megyei Szentgálpusztáról (ugyancsak némi politikai nyomás következtében kerültünk oda még 1952-ben) fölkerelkedve (140 kilométert letekerve) a lajosmizsei végcél előtti állomás és pihenőhely a kecskeméti rokon fiatalasszony-nál volt kijelölve (a Jókai utcában). Az évek során – érdeklődő gimnazistaként – rangos élményeim közé tartozott az ide- (továbbá az innen nem messze lévő Lakitelekre, rokon lányok és barátnők körébe) biciklizés, a kecskeméti városi milió, a szabadabb, lazább életvitel, az érdekes külföldi filmek a „Városi” nevezetű moziban, a kiülős fagyalozások, az esti szelíd kiruccanások. Ha létezik saját mitológiai kör (márpedig létezik), akkor Kecskemét (és vidéke) benne volt ebben a körben, s értelemszerűen benne van ma is. (Gézi féltestvérem ott nyugszik a nagy temetőben, nem tudom, megvan-e még a sírja.)

A *Forrással* jóval később, Hatvani Dániel főszerkesztősége idején kerültem kapcsolatba, a hetvenes évek végén. Nem volt ez sima pálya a számomra: mindjárt az egyik legnehezebb témakörrel, Németh László munkásságának, főleg esszéírásának az akkori szokásoktól némileg eltérő értelmezésével kívántam előrukkolni, ami azonban meglehetősen felemásra sikerült. Hatvani – megerősítve és kiegészítve Szekér Endre tanár úr intelmeivel – egyre-másra jogos kíváncsalmakkal, javaslatokkal, kérésekkel jött elő. Igazuk is volt: kétségkívül itt-ott csikorogtak a mondataim, továbbá úgy tettem, mintha nem ismernék bizonyos ideológiai és politikai tilalomfákat. Nekem írt leveleikből látom, hogy türelemmel és jóindulattal foglalkoztak velem, s éreztették, hogy van keresnivalóm a *Forrás* háza táján. Mígnem 1981 szeptemberében diadalmasan lobogtathattam a friss lapszámot: megjelent az itteni első tanulmányom. („*Életem legfeketébb éve volt.*” Németh László és az Új Szellemi Front.)

Időközben úgy hozta a sorsom, hogy (Pozsgay Imre minisztersége idején) két-éves „bentlakásos” minisztériumi ösztöndíjjal a budai Vár egyik patinás épületébe kerültem, ahol egy sereg később kiváló kutatóval, szerkesztővel, íróval együtt

hallgattuk a régi időknek már-már új dalait, pedig még csak 1980–82-t írtunk. Voltak itt kecskemétiak is: az Erdei Ferenc Művelődési Központból Lángné Nagy Mária, továbbá a később jeles politikatudós Simon János, valamint Pintér Lajos költő, szerkesztő, aki két éven át volt szobatársam egy számunkra bérelt budai lakásban. Közben kutattam Kecskeméten is, még a régi megyei könyvtárban és a levéltárban: Németh László kecskeméti kapcsolatait, ott megjelent cikkeit és a fogadtatástörténetet tanulmányoztam.

Az *Új Forrás–Forrás* kapcsolat a születés(ek) körüli bonyodalmakig nyúlik vissza (még nélkülöm): a két folyóirat egyszerre született 1969 tavaszán, s mindkettő a „Forrás” nevet, címet választotta és használta – két évfolyamon keresztül. Volt tehát kecskeméti *F.* és tatabányai *F.* (Végül ez utóbbi – elvégre a testvérek rögtön évente hatszor, „mi” azonban csak háromszor jelentünk meg – tette ki a cím elé a kissé bugyuta „új” jelzőt. Ennek ellenére még ma is keverik e két folyóirat nevét.) Emlékszem még a hősi időkből a kecskeméti látogatására nálunk (a megyei könyvtárban volt a gyülekező, melynek közepette Buda Ferencnek lábbelit kellett vásárolnia, mivel elszakadt a szandálja; Payer István főszerkesztőnk nagy pártfogója volt a fraternizálásnak), s aztán mi is megfordultunk Kecskeméten. A nyolcvanas évek közepén meghívtam a szerkesztőséget tatabányai vendégszerelésre: el is jöttek. Az évtized végén, 1988-ban együtt képviseltük H. Danival a Magyar Írószövetséget Varsóban egy értelmiségi találkozón; volt miről tájékozódni az ottani „rendszerváltozással” kapcsolatban. A kilencvenes évek elején Hatvanit megpróbáltam rávenni a nekünk dolgozásra (még Békéscsabára, akkori új munka- és lakhelyére is utánamentem), kevés sikerrel. Pedig kritikát is írtam az egyik kötetéről a *Magyar Nemzet*ben. (Pintér Lajosról is írtam máshol, nem is egyet, továbbá – 1996-ban – kiadtam egy verseskötetét az „Új Forrás Könyvek” sorozatban.)

Volt még legalább egy megbízható közös kapocs a két folyóirat között: a közös szerkesztő-szerzők. Például Sárándi József és Győri László, majd Tóth László és Wehner Tibor szerkesztőtársaim egy időben rendszeresen szerepeltek a *Forrás*ban. Éppúgy, mint Hatvani Dániel, Szekér Endre és Pintér Lajos, később pedig Füzi László az *Új Forrás*ban. Eleddig utoljára a 45. közös születési évfordulón (2014 tavaszán, már Jász Attila főszerkesztősége idején: tehát a barátság az én időszakom után is folytatódott) voltak vendégeink a *Forrás* szerkesztői. (A Vértes Agorája művelődési központban beszélgettünk a szimpatizánsok és érdeklődők körében.)

Mindezeket a látszólagos részletkérdéseket – kicsit csapongva tán – azért hoztam ide, mert szépen demonstrálják, hogy a hosszú távú és megbízhatóan tartalmas szerkesztőségi kapcsolatok efféle folyamatos emberi kapcsolatokra épülnek. Az én személyes kapcsolattörténetem is ekként alakult. A már említett 1981-es „betörésem”-et a *Forrás* lapjaira még 17 írás követte. Három kötetemről egy-egy recenziót közölt a folyóirat. (Az egyiket Füzi Laci írta.) Nem mondom, hogy egyenletes folyamatossággal szerepeltem, de máig tartó rendszerességgel. Újkori főszerkesztő kollégám, Füzi László mint szerző hasonló buzgalommal vendégeskedett nálunk: összesen 26 alkalommal (1994-ben mind a tíz számunkban jelen volt a *Balvégzetű évtized* című esszé-sorozatával), s három kötetét mutattuk be az

Új Forrásban. (A nagy Németh László-monográfiáját 2001-ben egy másik lapban méltattam.)

Személyes élményeim közé tartozik továbbá néhány irodalmi, előadói szereplésem (és hallgatásom) Kecskeméten a *Forrás* jóvoltából: többször ünnepi könyvhéten saját könyvvvel, valamint „Új Forrás Könyvek”-kel. Meg aztán csak úgy, érdeklődésből. Mint például 1992 tavaszán az Erdei Ferenc Művelődési Központban egy konferencián: „a szellem lehetőségeiről a 20. század végén”. 1997 őszén ugyancsak konferenciáztunk, ezúttal a megyei könyvtárban: Németh Ágnes a Fodor András–Németh László levelezéséről mesélt, Vekerdi László pedig az örök nagy témájáról: Galileiről. Ezenkívül emlékszem még egy másik rangos rendezvényre (2003 őszén volt), melynek során – „Mai magyarok – mai magyarokról” volt a főcím – jómagam Domokos Mátyás munkásságát méltattam, ugyancsak a megyei könyvtárban. Mindhárom konferencia szellemi gazdája Füzi László volt.

Az ám, megyei könyvtár! Mivel két évtizeden át a tatabányai testvérintézmény igazgatójaként is működtem, jó pár szakmai találkozón vettem részt Kecskeméten mint könyvtáros. Szerettem odajárni, többek között azért, mert Tatabányától nincs messze, s jól lehet közlekedni. Már az új épület szerkezeti átadásán ott lábatlankodtam (Fodor Gábor – akkor éppen mint kulturális miniszter – avatta fel vagy adta át a még építés alatt álló üres épületet, fölöttébb komikus volt), de ott voltam a valódi avatáson, átadáson is, a kalocsai érsek áldását véve. Ezekon kívül még számos alkalommal fogadta Ramháb Mária igazgató asszony az ország minden részéből odaseregülő megyei igazgatókat (s a vendéglátás is kifogástalan volt minden alkalommal): továbbképzések, előadások, tájékoztatók, szakmai összetartások, ilyesmik voltak ezek az összejövetelek.

Mindezekon kívül voltak s vannak még fényes lapjai az én Kecskeméti mitológiámnak. Mégpedig a Németh László Társaság jó néhány rendezvénye (nem csak Kecskeméten) és a még több személyes kapcsolat. Ennek a társaságnak az elnökei sorrendben a következők voltak: Király István, Grezsa Ferenc, Sándor Iván, Monostori Imre, Olasz Sándor és – jelenleg is – Füzi László. Az 1987-es alapítástól kezdve folyamatos, értelmes és érdekes munka folyt és folyik ebben a gyülekezetben: Németh László kultusza nem kis mértékben e társaság, illetve a benne működő kiváló kollégák érdeme mind a mai napig. (Az utóbbi időkben a társaság hivatalos székhelye Hódmezővásárhely.) Még a kilencvenes években volt szerencsém rádiós műsorokat szervezni és szerkeszteni Tatabányán, a megyei könyvtárban Németh Lászlóról. Füzi László is vendégünk volt a másodikon (1990), s a centenáriumi könyvbemutatónkon (2001-ben) is előadott ugyanitt. Nemrég viszont a kerámiastúdió központi épületében Kecskeméten volt (egy városi rendezvény keretében) szép konferencia (Füzi Laciék jóvoltából persze) Németh Lászlóról. Itt én is előadóként szerepeltem. Az utóbbi években a hódmezővásárhelyiek (a Bethlen-gimnázium, illetve az Emlékpont) szerveznek e tárgyban tartalmas rendezvényeket, melyeken Laci és jómagam is vissza-visszatérő előadók vagyunk. (Ha Magyarországon tartózkodik, Németh Magda is jelen van.)

Németh László leányain kívül évtizedeken át ikonikus alakja volt a Németh László Társaságnak Vekerdi László (a *Forrás* és az *Új Forrás* állandó szerzője), alighanem az egyik nagy példaképünk. Füzi Lacival, Olasz Sanyival és velem különös szeretettel bánt és foglalkozott, s – akaratán kívül nyilván – formált bennünket. Az volt a megvallott jó érzése, hogy ez a három „vidéki” folyóirat-főszerkesztő („nézzétek meg – utalt rá egyszer egy interjúban – milyen hasonló szellemiség járja át ezeket a lapokat”) *emeli őt*, bármikor számíthat ránk, hogy mennyi mindent *adunk* mi neki. Nos hát, tényleg ez volt, ilyen volt Laci bácsi. Sosem fogom elfelejteni a nagy vonulást 1999 júniusában, a 75. születésnapján. Ugyanis ez a három folyóirat korábban összefogott, és a kitűnő szegedi bibliográfus, könyvtárigazgató kolléga úrral, Gyuris Györggyel elkészíttette a Vekerdi László életmű-bibliográfiát. A vonulás pedig: a három szóban forgó főszerkesztő váratlanul benyomult a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába (V. L. munkahelyére), és keresetlen szavak kíséretében átadta a kis könyvet szeretett mesterének. (Aki ebben a pillanatban éppen nem tudta megtalálni a máskor oly eleven beszédének aktuális fonálát.)

Isten éltesse hát sokáig a *Forrást*!

(És az ikerszüлтöttet: az *Új Forrást* is.)

Bogdán László

A Forrás

Ezúttal a kecskeméti folyóiratról van szó, nem Duchamp a művészetet megújító nevezetes piszoárjáról, amelynek mélyén nyomtalanul és hontalanul tűnnek el a történetek

Amikor 2002-ben elindultunk Pistával
és Kaffal Vásárhelyről Kecskemétre.
A hazátlanságból haza,
még minden megvolt! Király úr is,
akit Kolozsváron vettünk fel,
kis üveg Polár vodkáján búsongott
a kék jegesmedve.
Egy Nichita Stanescu verset mondtam,
bizonyítva, hogy szinte lehetetlen magyarra fordítani.

*Na-i sa vii si n-ai sa morti
N-ai sa sapte intre sorti
n-ai sa iarna, primavara
n-ai sa doamna, domnisoaara*

Szisz se tudta igazán megoldani.

*El se jössz és el se holsz,
El se hét, se húz a sors,
El se tél, se tavaszokba,
El se asszony, kisasszonyka.*

Mindent lehet, így Kaf,
aki akkor még bízott magában,
és hátrafordulva, farkasszemet nézve
a Laci vodkásüvegén imbolygó
azúr jegesmedvével, el is kezdte.
Tudtam, hogy káprázatosan rögtönöz,
ha éppen nem baszik rá az ihlete,
de most túlment minden határon.

*Meg se térsz, és meg se holsz,
nem hetelsz, ha húz a sors.
nem te vársz s nyúlsz, tavasszongsz
nem te nőszöl, sem kisasszonysz.*

Itt tartottunk, amikor feltűnt a határ.
Dél volt a remények s amint kiderült
a csalódások borsi dele.
Mert amíg Pista tankolt
s mi bementünk az üzletbe,
Laci, aki ott szobrozott
az út szélén – elveszett.
Először azt hittük elbújt.
Játszik, ráadásul a vodka is
az ülésen volt. A jegesmedve már izzadt a forróságban,
lehunyta bús szemét, akár az ég,
s mi ide-oda rohangálva kezdtünk el keresni Lacit,
még a kamionsofőrök szállására is bementünk,
a kocsmákba is, mindenhova. Ide-oda őgyelegtünk
az úton, becsörtettünk a kukoricásba is,
de a költő nem volt sehol.
Csak nem rabolták el, röhögtünk,
de ki rabolhatta volna el,
a FSZB, a Mosszád, a CIA,
a kínaiak, az arabok.
Beeshetett a pakurába is,
nyitva volt éppen a hatalmas tartály,
ide akár egy jegesmedve is
beeshetett volna! De távolabb
volt a kocsitól, legyintett Pista,
odáig nem mehetett volna el
feltűnés nélkül, láttuk volna.
Már a határőröknek is gyanúsok lettünk,
igazoltattak, kérdezték mit keresünk,
inkább kít, a barátunkat, de nem találjuk.
Induljunk, ült be a kocsiba Pista,
kettő elmúlt hattól kezdődik a találkozó,
Füzi szegény már ideges.
S az olvasóitok várnak,
nagy kár, hogy nem tudhatják meg
a szibárdok történetét.

És Király Laci elveszett
Kerengőztek hóemberek
a lepusztult kukoricásban
Tegnap-holnapban, mában.

És Király Lacit elvitték
Titkosügynökök, jegesmedvék
Elhurcolták a lombhullásba

Valahol ottan van elázva.
Hat után futottunk be Kecskemétre,
Kezdődött a találkozó,
majd a dedikálások. Mindenki
Király úr után érdeklődött, nagyon várták
Ali elkeseredetten kezdett telefonálgatni,
de a költő nem volt sehol
S mi ismét nem mondhattuk el,
hogy mit is jelent nekünk,
a hatágú síp erdélyi fúvósainak a Forrás.
Nem mondhattunk el soha semmit.
Mindent halogattunk örökké,
azt hittük, lesz még idő.
A Drakulát dedikáltam. Egy idősebb,
őszes úr, későbben félrehívott,
kirakta vagy tíz régebbi könyvemet,
hogy írnek bele valamit
és megvallotta, csalódott bennem,
én a transsylvaniai ejróper is bedőltem
a Drakula mítosznak. Nevettem
Utoljára Frunze repülőterén neveztek ejrópainak mondtam,
Kenyérrel, sóval, a város kulcsával vártak
és kumisszal, amit meg is ittunk,
mert szomjasok voltunk és ez valamiért mélyen meghatotta őket.
De a látszat, mint mindig most is csal,
magyarázta Buda Feri, ez a regény
nem Drakuláról szól, hanem egy szekus
tisztról, aki Drakulának képzei magát.
Egy esettanulmány a diktatúráról.
És ő is megvette a könyvemet,
noha az ingemet is neki adtam volna
s nem mondhattam el mennyire elbűvöltek
a szibériai kis népek sorsát idéző fordításai. Sámándobok szóljatok.
Nem mondhattam el senkinek
soha semmit. Hittem lesz még idő.
Az üvegről leszálló bús jegesmedve
ott körözött körülöttünk,
bizonyára ő is Király Lacit kereste
és lelkesen tapsoltak
a mindenre figyelő kecskeméti olvasók.

Mellékdal. A pók stratégiája

Kecskeméten egy szállodában,
júniusban azt hittem tél van.

Kavarogtak sunyi hópelyhek,
és én azt hittem: pitypangpelyhek.
Amíg Király Lacira vártam.
Ott lebegett a pakurában.

Az iraki háború zajlott,
omlottak Szaddám palotái.
Hó vagy pitypangpehely kavargott.
Mostantól megtörténhet bármi!
Király Laci is megérkezhet.
Ez nem a vég még, nem is a kezdet.

Egy erdőt láttam, sűrű erdőt.
Mókusok, medvék, kérdőjelek,
fejem felett fekete felhők
rejtették az idézetet,
mellyel Király Lacit fogadom,
borosüveggel az asztalon.

Egyszerre csak fák között voltam,
Király úr ismét elveszett.
Gyökerek között botladoztam,
csapdába csalt a képzelet,
örök erdélyi éjszaka,
penetráns, vad, nyers vérszaga.

Tört arcom borok tükrébe vész,
nem tudom, öreg Királyom hol van?!
Mert végül csak ennyi az egész:
mentem az úton, megbotoltam,
s az életemben eltévedtem,
a kecskeméti sorközökben,
van-e s ha van, segít az Isten?

2018. szeptember 29.

Fekete J. József

Külkapcsolataim bejárata

Nem vezetek naplót, emlékezetem pedig egyre inkább szétesőben, így képtelen vagyok rekonstruálni, miként kerültem a *Forrás* vonzáskörébe, illetve szerzői közé. Egy biztos, előbb írtam a folyóiratról, mint a folyóiratba. A lap vajdasági száma kapcsán 1994 novemberében az alábbiakat jegyeztem le.

A véletlen hozta, mégis úgy tűnik, egyszerre megnőtt a külföldi érdeklődés a vajdasági magyar irodalom iránt. Nemrég a szlovéniai *Muratáj* szentelte kettős számának felét a vajdasági szerzőknek, röviddel rá pedig a kecskeméti *Forrás* egy teljes folyóiratszámot (1994/10.) jelentetett meg a vajdasági (magyar) irodalmi állapotok áttekintése szándékával.

Az egyidejű érdeklődést mindkét esetben a megváltozott vajdasági viszonyok váltották ki. A *Muratáj*ban Szúnyogh Sándor arra emlékezik, hogy egykoron a vajdasági írók és a sajtó is igyekeztek felkarolni a szlovéniai magyar írókat, most pedig a vajdaságiak valami „furcsa szétszórásban” levésre kényszerültek. A *Forrás* is hasonlóan indokolja a tematikus szám megjelentetését: az itteni szerzők korábról is munkatársai a folyóiratnak, ugyanakkor „*ma különösképpen foglalkoztat bennünket a vajdasági magyarság utóbbi években erősen megváltozott helyzete*” – írja Füzi László szerkesztő.

Bár mindkét szerkesztőség a megváltozott viszonyokra, a szétszórásra hivatkozik, hiszem, remélem, nem csupán a sajnálkozás diktálta kötelező feladatként a tematikus számokat, hanem a természetes érdeklődés is közrejátszott, ugyanis egyik folyóirat se a saját szerkesztőségi elképzelése szerint kívánta közönségének bemutatni a vajdasági állapotokat, hanem legjobb érzésük szerint kértek fel itteni szerkesztőket az időszerű anyag begyűjtésére. A *Muratáj* Ladányi Istvánt, a *Forrás* Gerold Lászlót. Az előbbi teljesen esetleges, ám mégis kifejezett szerkesztői szándéktól vezérelt válogatást adott, az „elmentek” és az „ittmaradtak”¹ munkáiból vegyesen. Az utóbbi – tisztjéből és munkájából eredően – teljes körű képet kívánt nyújtani: az irodalmi törzsanyag mellé fölvonultatta a vajdasági magyar könyvkiadás, az oktatás és a sajtó helyzetképét, valamint rövid áttekintést csatolt a vajdasági szerb, román, ruszin és szlovák irodalom helyzetéről a kilencvenes években; egyetlen alkotó erejéig még az itthoni képzőművészet is jelen van a számban.

---

1 A jugoszláviai polgárháborúk elől a fiatal, tehetséges írók közül is többen külföldre, zömmel Magyarországra menekültek, és ahol nem adták föl alkotó mivoltukat. Ők az „elmentek”, akiket hosszú időn át páriaként kezelt a vajdasági magyar irodalmi közélet vezérvonulata, az „ittmaradtak” többsége.

Ezzel szemben a szerkesztői koncepcióba nem fért bele egyetlen „elment”, sőt egyetlen pályakezdő se – igaz, olyan szerzők is kimaradtak, akik jócskán bele-
gázoltak már a szépirodalom vajdasági ösvényébe, és mostani munkáik éppen
a mai, „erősen megváltozott helyzetben” gyökereznek. Ennek ellenére Gerold
Lászlónak egységes anyagot sikerült összeállítania, pedig a szerzők nem is fel-
kérésre írták munkáikat, hanem korábbi, esetenként már megjelent szövegeket
kínálták fel, vagy azokat gyűjtötte egybe a szerkesztő.

Még mielőtt néhány mondatban vázelnám ezt az egységességet, íme a szerzők
névsora: Koncz István, Herceg János, Bányai János, Maurits Ferenc, Végel László,
Pap József, Németh István, Danyi Magdolna, Fehér Kálmán, Juhász Erzsébet,
Gobby Fehér Gyula, Böndör Pál, Brasnyó István, Bori Imre, Jung Károly, Harkai
Vass Éva, Kalapis Zoltán, Gerold László, Bordás Győző, Kabók Erika, Friedrich
Anna, Sava Damjanov, Nicolae Ciobanu, Julian Tamas, Michal Harpán, Bela
Duranci, az illusztrációk pedig Penovác Endre alkotásai.

A felsorolásból még nem világos, hogy ketten újságíróként, másik ketten pedig
szerkesztői, illetve művészettörténeti minőségben szerepelnek a szerzők között,
az azonban bizonyos, hogy szépírók és irodalomtudósok egyaránt hozzájárultak
a vajdasági körkép kialakításához. Ami pedig az egységesség hatását kelti, az az,
hogy szinte szövegről szövegre azoknak a kérdéseknek a különböző műfajú bon-
colgatása tér vissza, hogy mit jelent írónak, magyarnak, ráadásul vajdaságinak
lenni. Juhász Erzsébet végtelenül szkeptikus, amikor a magyarság és a vajdasá-
giság kettős kötődéséről gondolkodik: *„kettős kötődésben élni nem más, mint kettős
marginalitásban”*. Mintha erre az élményre hangolódott volna rá Németh István
írása a gazdátlan kutya ugatásáról: *„Mert te magad is egy vak, süket éjszakába ugató
gazdátlan kutya vagy. Végre ráébredtél, hogy ugatásod teljesen fölösleges, értelmetlen,
hiábavaló, nevetséges és szánalmas.”* Bányai János tudós esszéjében Herceg János
életműve kapcsán pedig tételesen elemzi, hogy a „vajdasági magyar író” meg-
határozás nem egyéb elhanyagolható tautológiánál, a szintagma által hordozott
kijelölésnek, minősítésnek, vagy egyszerűen meghatározásnak csupán akkor
lesz értelme, ha összes idevágó kételyünket és meggyőződésünket a szavak
közötti vesszőkbe írjuk bele, így: „vajdasági, magyar, író”, vagy akár egybeírva
„vajdaságimagyaríró”.

A folyóiratba gyűjtött szövegek másik általános jellemzője, hogy nem csupán
az alanyi költők fordulnak bennük maguk felé, hanem az elbeszélő-szépírók, az
esszéisták, tanulmány- és jegyzetírók is önvizsgálatot tartanak. Mintha a „furcsa
szétszóratás” és az „erősen megváltozott helyzet” miatt minden egyéb mérce,
tapasztalat, évtizedeken át tiszteletben tartott kánon egyszerre omlott volna
össze, vesztette volna érvényét, és az írónak nem maradt volna semmi más esé-
lye, mint önmagába kapaszkodni. Mintha a *Forrás* vajdasági számában mindenki
arról kívánna tudósítani, hogy vajdaságimagyaríró létére nem hajlandó elfogad-
ni – Gobby Fehér Gyula szóhasználatával élve – a „bezártság átkát”, a „ketrec
örömét”.

Eddig tartott egykori lapismertetőm. Ami nem ad választ a kérdésre, miként is
kerültem a *Forrás* szerkesztőinek látókörébe.

*

Úgy vélem, személyes ajánlására történhetett.

Jász Attila szerkesztő megkeresésére ugyanis 1997-től rendszeres szerzőjévé váltam a tatabányai *Új Forrás*nak. Az emberi kapcsolatok alakulása furcsaságának példája, hogy Jász Attilával vagy fél évtizeddel később talákoztam személyesen, mint ahogy kéziratot kért tőlem, mégpedig éppen a *Forrás* révén, valamelyik Veránkai Írótáborban. Szerintem az ő ajánlására, de sokkal valószínűbb, hogy Füzi László közvetlen meghívására kerültem az első ilyen tábor gárdájába, és a tábor főnállása végéig rendszeres, elmaradhatatlan vendége voltam a rendezvénynek. Belecsöppentem és megragadtam. Ez az írótalálkozó nyitott számomra kaput a nekem külhonnak számító kapcsolatokhoz. Megtaláltam egy 2002-ben készült csoportképet a táborlakókról. Ott sorakozunk: Dobozi Eszter költőnő, Alföldy Jenő irodalomtörténész, Pécsi Györgyi irodalomtörténész, az Új Könyvpiac akkori szerkesztője, Gion Nándor, a délvidéki irodalom független elbeszélője, Tóth Erzsébet költőnő, emellett remek próza- és esszéíró, Gálfalvi György, a marosvásárhelyi *Látó* akkori főszerkesztője, Szabó Palócz Attila, minden irodalmár a Délvidékről (megjegyzem, az itteni irodalmár újra mindenek, miként arra Trianon után kényszerült), rozzant szerénységem, majd az alsó sorban a lekörözhetetlen író-portrés Bahget Iskander fotóművész, Pintér Lajos költő, szerkesztő, Füzi László irodalomtörténész, főszerkesztő, Buda Ferenc Kossuth-díjas költő, a szerkesztőség tagja. Ennyi szereplője van a fölvetelnek, ám mivel Iskander is szerepel rajta, nem állhatott a fényképezőgép mögött. Kellott ott még valakinek lennie, mindenesetre komoly ember lehetett, ha Iskander rá merte bízni fényképezőgépét.

Nagyjából ez volt a *Forrás* írótáborának törzsgárdája, Palóczot kivéve, aki egyszer vagy kétszer vett részt a táborban, miként Vári Fábián László Kárpátaljáról is egyszer, Pintér Lajos is elmaradt egy rovarcsípés után, majd gazdagodott a kemény mag. Csatlakozott Elek Tibor irodalomtörténész, a kisebbségi magyar irodalom kutatója, Beszédes István költő, a zEtna Kiadó vezetője, Jász Attila költő, az *Új Forrás* szerkesztője, ő is talán csak egy alkalommal, Fekete Vince és Lövetei Lázár László költők, Molnár Vilmos prózaíró, a csíkszeredai *Székelyföld* szerkesztői, Bombitz Attila irodalomtudós, az osztrák irodalom kiváló szakértője, sőt, egy alkalommal velünk tartott Benes József festőművész is. Az írótábor összekovácsolt bennünket, folyóiratokat és könyveket cseréltünk, minden évben vártuk az Ünnepi Könyvhét utáni hetet, amikor újra találkozhattunk, régi barátokként ölelhattük meg egymást, délelőtt vadmalacok után leskelődtünk, kivéve Giont, aki azzal hárította el a sétára invitálást, hogy látott ő már vaddisznót a palicsi állatkertben, illetve engem, akit egyszerűen nem érdekelt a vaddisznók családi élete. Úgy gondoltam, hogy az írótáborban az író vagy ír, vagy iszik, a többi már szabadon választható program. Az éjszakába, nemritkán hajnalba nyúló közösségi órákról, az alternatív nappali időtöltésről rengeteg említésre méltó történetet lehetne az olvasó elé tárni, például, hogy volt, aki az éjszaka második felében, a farkasok órája tájában is regényt írt, kézzel, füzetbe, a kiváló úszót kutyák kergették vissza a kétségbeesett táborlakók közé, az edzett evezősöket megtrefálta a Duna sodrása, a horgászok zsákmányát megtizedelték a szigetlakó macskák. Anekdotázhatnék napestig, de nem a műfajom, előadói készségre van szükség

hozzá, olyan, mint a megboldogult Benes Jóskaé, meg székellyföldi barátainké, akik agyában minden hülyeség leülepedett, minden témára volt egy-egy fiókjuk, és az előadásukhoz megfelelő nyelvi jelmezt. Nem szállhatok velük szorítóba. Ellenben az írótabor számomra folyamatos inspirációt jelentett, a folytatásban az ottani élményekből született szözszeneteimből idéznék föl hármát. Lehet, hogy már megjelentek ezek szövegek a *Forrásban*, de az is megtörténhet, hogy nem.

Gion Kiotóban

Azok számára, akik a kisebbségi magyar léthelyzet magától értetődő megnyilvánulási formájának a provincializmust és a keserű panaszárdatot tekintik az irodalomban, korántsem egyedüli, de meggyőző ellenpélda lehet Gion Nándor életműve, ami a Vajdaságban élő magyarság huszadik századi történelmének szinte minden részletét magába olvasztotta, ugyanakkor vitathatatlan esztétikai színvonala elutasítja a provincializmus mindennemű vádját, hangütése semmit se vállal a kisebbségi irodalmakkal szemben feltételezett/elvárt siránkozó, önsajnálató, másokat okoló megszólalásból.

Midőn a *Symposion*, majd *Új Symposion* köré csoportosult íróársai tájékozdásukban és szövegalkotásukban a ma némi jelentésszűkítéssel, ennél fogva félreérthetően jugoszlavizmusként emlegetett nemzetköziség, a nemzet fölé emelt internacionalizmus felé fordultak, Gion Nándor megmaradt a maga ifjúkori, nemzeti karakterű élményvilágánál. Első regénye, a *Kétéltűek a barlangban* (1968) az *Új Symposion* folyóirat műhelyében készült, bevallottan engedményeket téve a szerkesztőknek a modern kifejezőeszközök iránti elvárásai előtt. Ugyanakkor a műben megfogalmazott nemzedéki életszegmentumokon átsütnek egyéb, nem csupán az adott generációhoz kötődő, a későbbi művekben egyre nagyobb teret nyerő problémák, diszkréten képbe kerülnek az 1948–49-es jugoszláviai kirakatpercek, a kényszermunkára hurcoltak ártatlan szenvedései, megjelenik a szovjet gyakorlat elutasítása, ami a következő, *Testvérem, Joáb* című regényben a csehszlovákiai 1968-ban aktualizálódik. A kisregény Gion Nándort eleve teljes írói eszköztárának vértetéében mutatta fel. Egyben ez a regény tanúsítja, hogy szerzőjében az öncélú modernkedéssel szemben tudatosodott a kisebbségi magyar sors megjelenítésének feladatvállalása, amit a következő regényétől kezdve programszerűen művelt.

Gion Nándor „dúsított realizmusában” a pontosság mellett egyik legfontosabb szövegalkotó eljárás a túlzás. Az élményt magasra megemelő módszer végig nyomon követhető prózájában, a hallott történetek kisajátításában, a hős szerepének fölnagyításában, az események újramesélésében, amikor egyre nagyobb dimenziót nyernek a részletek. Az ilyen, „dicsekvésnek” számító hangsúlyeltolódásokat Gion mindig leleplezi, az olvasó előtt világossá teszi, hogy hőse éppen lódít, és ezekkel a leleplezésekkel a sajátos gioni hős mindenkor jellemgyengeségét hangsúlyozza. Gion gyakran a társadalmi-történelmi események melegében írta művét, amiben a történelem még képlékeny formájában jelenik meg, tulajdonképpen még nem lehet tudni, hogyan és mivé alakul majd az eseménysor. Így bármennyi valóságéffektus is zsúfolódik bennük egymás mellé, az olvasónak mindig

tudnia kell, hogy íróilag teremtett világról olvas, amelynek reáliái, bármennyire élesek és nem egy esetben alaposan túlszínezettek, a valóságban kopottak és kicsik, mint hósei, akik csak képzeletükben lehetnek valódi „hősök”. Minderről bőségesen értekeztek monográfusai, Árpás Károly, Elek Tibor és Gerold László. Az alábbi, tíz évvel ezelőtti történetet viszont csupán én mesélhetem el.

A konyakról valahogy mindig Gion Nándor jut eszembe. Az új évezred első évének nyár elején a kecskeméti *Forrás* írotáborában ketten képviseltük a vajdasági írotársadalmat, Gion Nándor, ő már Budapestről, én még itthonról. Korelnöke volt Gion a társaságnak, többször is hangsúlyozta, hatvanéves, és azt is, hogy jól érzi magát ebben a hatvanesztendősbőrben, bár nem ártana, ha a folyóiratok többet fizetnének írásaiért, meg ha a rendezők jobban megrendeznék forgatókönyveit, de különben oda se neki, csak délután lehessen egy jó nagyot szundítani, az éjszaka az irodalomé. Itt, hallottam, hogy táborbéli barátai hízelgően, nevének franciás kiejtésével becézik: Zsion.

Franciául ugyan nem tudok, hiába írta az oldalam, lehet-e e névnek valami különös jelentése, egészen addig, amíg néhány hónapra rá olvasmányaim révén el nem jutottam Japánba, annak is talán a legszebb városába, Kiotóba, annak is talán legszebb negyedébe, a Gionba. A Gion Kiotó szórakozónegyede, de nem ám valami hamburgi stílusú, szentpálutcai piros lámpás városrész, hanem a keleti mértékletességet és életélvezetet egyesítő világ, gésaházakkal, teázókkal, parányi éttermekkel, pazar látványkonyhákkal, a harmincas évek szvingjébe keveredő honi dallamokkal, udvariassággal, előzékenységgel, tarka lampionokkal, a világ minden tájáról idesereglettek színpompás forgatagával, benne néhány vidám zsebmetszővel és sötét tekintetű jakuzával, gengszterrel. Itt értettem meg, mi a Gion, amit szinte természetyszerűleg Gion Nándornak a dúsitott realizmus-sal megírt prózavilágával azonosítottam. Sőt, magunkat is felismertem ebben a világban, azokat, akik valami módon jelen vagyunk a vajdasági művelődési életben és művészi világban. Hiszen mi sem teszünk egyebet, mint a magunk sajátos módján és eszközeivel igyekszünk összeházasítani a múltat a jelennel, oly módon, hogy az előzőből lehetőleg minél több megmaradjon, az utóbbiból pedig minél kevesebbet veszítsünk el. Hellyel-közzel jól érezzük magunkat ebben a világban, szórakozást is nyújt nekünk, néha ugyan benyúlnak a zsebünkbe, vagy mi kotorászunk elődeink felöltőjében, s néha egy-egy gengszter is feltűnik közöttünk.

Szóval (és főleg kitartó tevékenységgel) Gionnal jókat lehet konyakozni. Meg sörözni. S ülni mellette, hallgatni. Hallgatni a történeteket, amelyek olyan széles mederben áradnak, mint a Duna az egykori Kabdebő-sziget, Veránka partjainál.

Miként lettem budapesti író és nem veszítettem el egy barátot

Sehogyan. Ez lenne a legkézenfekvőbb, legtömörebb és módfelett egyértelmű válasz a címben felvetett kérdésre, ha igazából kérdésként fogalmazódott volna meg a cím, amennyiben kérdőjel jelezné a felvetés és felvezetés kérdésszerűségét. Azonban nem így van, hiányzik a problémafelvetés mögül a kérdőjel, és ez így van jól, mert különben a nyilvánvaló válasz rövidre zárná az olvasóval felvenni

szándékozott párbeszédet, és nem írhatnám le az alább következőket. Magam is kíváncsi vagyok, hány betű leírásához nyújt elegendő szabadságot egyetlen ki nem tett írásjel.

Úgy mondom el, ahogy történt.

Mégis inkább csak azt mondom el, ami ennek a történetnek a szempontjából lényeges. Azt azonban úgy, ahogyan történt. Többnyire.

Ötödik alkalommal hajóztunk be az évente fogadó írótábor helyszínére induló, alig több mint harminczemélyes, traktormotorral üzemeltetett sétahajóba, most kapitányostól is csupán négyen vagy öten voltunk a fedélzeten. A hajdanán szántáshoz és más mezőmunkához szokott motor könnyedén lendítette a habok közé a megviselt, egyébként még takaros vízi alkalmatosságot, a táborvezető lerohanó taktikájával pedig nem adott módot a magamfajta síksági, vízhez nem – még a pohárban sem – szokott halandónak az üdülőt üzemeltető, olykor a hajóskapitány tisztjét is betöltő barátunk korábbi, két színes történet között odavetett közlésére emlékezni, miszerint ez a hajó utasokkal zsúfoltan már kigyulladt a nyílt Dunán, egyik télen meg fogta magát, és minden előzetes jelzés nélkül elsüllyedt. A Dunai Hajós persze mindenkit megnyugtatott, hogy járművünk a legjobb állapotban van, és eleddig még nem szedett áldozatot.

Ilyesmi nem járhatott a fejemben, mert mire átértünk a sziget kikötőjéhez, megtudtam, mit üzennek az ismerősök, mi lesz az idei tábor stratégiája, és hogy egy év múlva hogyan látogat majd el a vezetők által szerkesztett folyóirat gárdája városomba. Vagyis a városba, ahol élek. Meg azt is, hogy az elkövetkező napokban melyik borpincéket tiszteli meg látogatásával az írótábor előkelő, és nem kevésbé nemzetközi legénysége. Már csak úgy, a miheztartás végett.

A partraszállás hármasmal örömmel járt: a táborvezető cipelte a kofferom a szálláshelyünkig, mivel szakadt az eső, az alul-fölül víz állapotát a fölülről zuhogó víz könnyebben elviselhető réme váltotta fel, és borok elfogyasztásának reménye szaporázta lépteinket. Viszonylag későn érkeztem, aznap mindenképpen utolsónak, így a társaság már összemelegedett egymással és azzal a két katonai vörösborral, amit táborvezetőnk elsősegélyként betermelt az eső okozta depressziós állapot leküzdése céljából, így a vártnál is szívélyesebben üdvözöltek. Régi haverok, akiket ez a tábor hozott össze, de számomra két arc új volt, az egyik, a festő (pedig) kisebbségi vérem, a másik, a költő-szerkesztő úgyszintén vérem, de ő egy másik országban él kisebbségként. Vagy kisebbségben. Baráti ölelések, poharak koccanása, emelkedett hangulat, szinte mindenki egyszerre beszél. Csupán öreg barátom, a harcsabajuszú erdélyi folyóirat-szerkesztő morfondírozik magában, néha mély lélegzetet vesz, aki nem ismeri, azt hinné sóhajt, pedig inkább valami szomorú nótára készül, de a dal minduntalan bennszakad, ahhoz is túl elkeseredett, hogy szomorú lehessen. Teljesen magába zárkózott, csak néha tett fel keményen provokatív kérdéseket földijének, a velem való közlekedése csupán arra szorítkozott, hogy figyelmes házigazdaként töltött az egyre gyakrabban kiürülő poharamba.

Az eső csillapodott, kivonultam a teraszra, hogy körbetekintsek az egy héti birtokolható és bitorolható birodalmunkon. Nem vagyok vékony dongájú alkat, ha más is lett volna mögöttem a teraszon, a látvány jelentős részét eltakartam volna előle, de engem is eltakart bajuszos barátom fölém magasodó alakja, aki

tőle szokatlan nesztelenséggel lépett elő a sötétből. Poharát mindenesetre készen kezében tartotta, mélyen a szemembe nézett és megkérdezte, mi van velem. Hangsúlya azonban nem az érdeklődést tükrözte, hanem inkább számonkérő volt. Nem tudtam mire vélni a dolgot, meglepetésemben képtelen voltam eldönteni, mire kíváncsi – a magyarság otthoni helyzetére – éppen azokban a napokban ruházott meg egy tóparti rendezvényen egy magyar fiataalt egy szerb társaság –, arra, hogy hogyan él a családom, vagy az irigylésre nem méltó egészségügyi állapotomról kíván tájékozódni, netán irodalmi tevékenységem jelenlegi szakasza érdekli. Segített: még mindig ott élsz, ahol eddig, kérdezte. Persze, válaszoltam. Még hosszan, fürkészően nézett a szemembe, vállamra tette kezét, hümmögött egy keveset, majd azt mondta, jól van, és visszavonult a sötétbe.

Az éjszaka során ez a jelenet kísérteties egybevágozással megismétlődött, annyi különbséggel, hogy szerkesztő barátom immár határozottabb volt, és azonnal azt kérdezte, valóban ott élek-e még, ugyanabban a városban, ahol eddig is. Igenlő válaszomra láthatóan megkönnyebbült, és újra visszavonult. Másnap délelőtt már azt kérdezte, hogy tegnap kérdezte-e, amit kérdezett. Amikor harmadszorra is megerősítettem, hogy sehová nem költöztem, otthonom továbbra is a zöldnek és síknak nevezett város, elmondta, mi nyomta a szívét. Az egyik irodalmi folyóiratban, amely egyébként munkatársként jegyez, a nevem és szakmai besorolásom mögött lakóhelyem eddigi megnevezése helyett az jelent meg, hogy (Bp.). Vagyis, hogy budapesti író lettem. Tudtam, hogy a barátom minden keze ügyébe kerülő folyóiratot borítótól borítóig elolvas, nem hagyja ki még a koloft se, amit felénk inkább impresszumnak hívnak, nem kételkedhettem tehát állításában, így közöltem vele, nem láttam, vagy ha igen, nem tűnt fel. Végre lelepleződött a titok, barátom másfél napig, de lehet, hogy azóta, hogy megtudta, a folyóirat szerint budapesti író lettem, azon morfondírozott, hogy miként hagyhattam egyszerre faképnél csapot-papot, hogyan fordítottam hátat azoknak, akik között éltem, akik miatt dolgoztam, és akik érdekében cselekedtem, föladtam mindent a bársonyosabb fővárosi élet kedvéért. Megmondom őszintén, magam is elcsodálkoznék azon, ha ugyanezt hallanám felőle.

Kételkedése csak harmad- vagy negyednap oldódott véglegesen, amikor az egyik napilap sportrovatát böngészve nagyokat kuncogott, majd a társaság előtt széles mosollyal adta elő újonnan szerzett ismeretét, miszerint mi ketten – alkatunknak megfelelően – indulhatunk súlyemelésben, mert kiderült, hogy a magyar potencianövelő szerek nem bizonyulnak doppingszernek, sem testtömegnövelő készítménynek – írta az újság –, amin még évődünk egy ideig, hogy a súlyemeléshez valóban szükség van-e a magyar viagrára, vagy ez a szer éppen súlyemelésre ösztönzi-e a férfinépet.

Amikor a hajó visszafelé indult velem, mert úgy illik, hogy az utolsóként érkező az elsők között távozzon, átkísért a tábor teljes társasága, hogy a túloldali révcársárdában némi unicumok és sörök elfogyasztásával enyhítsük az egy évre szóló elválás keserveit. A parton már várt a nejem, a kocsink fekete fényezésén, a bal hátsó kerék fölött terebélyes fehér folt éktelenkedett: otthoni bagolyfos volt. Hazahoztuk. Már mint a bagolyszart az Opel Corsán. Meg egy megőrzött barát-ságot. Valahol belül.

A notesztól a laptopig

Úgy bukkant föl, mint aki a mongol pusztákból szakadt világunkba, szálas inakkal, mokány fizimiskával, apró hátzissákkal, állandóan a vállán hordott oldaltáskával, benne ceruzacsonkkal és viseltes jegyzetfüzettel, az elmaradhatatlan bicskával, de szerintem volt abban a bőrtáskában tűzgyújtó eszköz, meg ki tudja mi egyéb, ami a túléléshez szükséges a természetben. Szálkás izmai nem a koráról árulkodtak, hiszen frissességben, mozgékonyságban és életörömben mindegyikőnknél fiatalabb volt, ma is az, hanem a puszták népének átörökített génállományára utaltak. Mi, a többiek gépkocsival érkeztünk Veránkára, illetve az ahhoz legközelebbi helyre, a *Forrás* folyóirat és Füzi László által szervezett írótáborba, hiszen az a Duna közepén fekvő szigeten volt, és csak hajóval lehetett megközelíteni, ki Kárpátaljáról, ki Erdélyből, ki Délvidékről, a többiek Magyarországról jöttek. Buda Ferenc Tiszakécskéről, autóbusszal, szinte szellemként bukkant föl a dunai szigeten, hogy utána minden jelenlévőt kisugárzó aurája alá vonjon. Tarsolyában mintha ott lapult volna a balta, ami Gion Nándor egyik művéből forgatott filmben is föltűnt, hogy bármikor előkaphassa és önmagát kifaraghassa egy közeli rönkből, miként azt szívesen cselekedte más figurák esetében a faanyaggal szemben. Praktikus öltözeke sámánra utalt, a természet titkainak tudójára, aki együtt kel a madarakkal és együtt nyugszik a vadmalacokkal. Ismerte a gémekeket, a sirályokat, a kócsagokat, hangjukról az énekesmadarakat. Jártas volt a füvek közt, ismerte a vizek járását. Mi, többiek, nem. Ezért törzsfőnökül fogadtuk, és esténként inas karjai alá vontuk éretlen fejünket. Dalolt, mint a táltos, mi nem tudtuk, hogy közben fejében vers születik.

Versekből idézett, pontos sorokat, anekdotázott, vagy hallgatott, de mindannyian igyekeztünk közelében lenni, mert a hallgatását is jólesett hallgatni, némaságán is átsütött a sztyeppe népek általa ismert bölcsessége, és amikor nagy ritkán családi vonalra terelődött a beszélgetés, olyan bensőségesen szólt nejről és gyermekeiről, hogy irigyelve és szégyenkezve füleltem, és igyekeztem elsajátítani azt az érzelmi nyitottságot, ami morális vértete mögül átsugárzott. Nem tudom, a többiek miként voltak ezzel, de éreztem és értettem, ezt az érzelmi őszinteséget nem lehet megtanulni, örökölni, gyakorolni kell, ebben a tekintetben faragatlan tuskó maradtam, amit Feri balta nélkül, habitusával és átölelő szeretetével igyekezett átformálni. Szerintem szándék nélkül, és így vált nagy tanítómesterré.

Mesélhetett volna 1956-ról, börtönről, politikáról, irodalmi szekértáborokról, és ha kérdezzük, meg is tette volna, hiszen le is írta a vele történt eseményeket. De a Veránkán tartott írótáboroknak nem ez volt a célja, hanem a személyes találkozás. Természetesen ezek az összefüggések nem voltak mentesek az aktuálpolitika megtárgyalásától, hiszen az író társadalmi lény, noha nem hivatásos politikus. Azt is tapasztalja, milyen az irodalompolitika, aminek résztvevője, de a veránkai csoport erről anélkül beszélt, hogy stratégiai elképzeléseket vázolt volna föl. Volt, létezett, és ha jól emlékszem, Buda Ferenc volt az egyedüli, aki miniatűr noteszébe napi följegyzéseket tett, versötleteket jegyzett, a többiek léha módon, pohár mellől szemlélték a Dunát, reszkettek vihar idején a szél tépázta teraszon,

vadmalacok nyomába eredtek, és szedték a fáról az epret, amit az erdélyiek szerdernek neveztek. Mások horgásztak, de fogásukat a sziget macskái falták föl, míg házigazdánk a Duna közepén tiszai halból főzött halászlét, a halak közt márnával, amit egyedül én ismertem föl, pedig se nem horgászom, se nem kedvelem a halászlét. Ehhez az eseményhez, mármint a halászlé főzéséhez számos anekdota fűződik, amelyeket most azért nem írok le, mert bizonyára másoknak is eszébe jutottak, és talán meg is örökítik őket.

A laptopok talán már első évben megjelentek a táborban, voltak, akiknek iskolai évváró során feladatuk volt, és dolgoztak a táborban, Bahget Iskander fotóművész barátunknak fölvételei rendezéséhez volt szüksége a laptopra, de a többiek inkább olvastak, beszélgettek, ugratták egymást, iszogattak, miként mondtam, horgásztak, sétáltak, ügyetlenkedve csónakáztak.

Egyik évben viszont Buda Ferenc büszke laptop-tulajdonosként jelent meg, ha jól emlékszem, a tiszakécskei önkormányzat ajándékozta neki a számítógépet. Nagy élmény volt látni, aki korábban még a mobiltelefonnal se volt igazán kibékülve, most telefonostul, számítógépestől bukkant föl a táborban, persze a ceruzacsonk és az apró jegyzetfüzet továbbra is a válltáskában lapult. Ettől kezdve még korábban kelt, mint az előző esztendőkből, hiszen a madarakat és a vadmalacokat meg kellett nézni hajnalban, ám előtte a számítógépen rendet kellett tenni a friss versötletek, naplóbejegyzések közt. A fafaragás helyébe a szövegszerkesztés lépett, balta már nem volt a válltáskájában, de bicska továbbra is. Azóta gazdagodott a Székely Bicskarend kitüntetéssel járó elismeréssel, székelyföldi barátaink jóvoltából, miként a veránkai írotábor több vendége is immár székelybicskás. Azóta sajnos nem volt alkalmunk összemérni bicskáinkat egy érett mangalicaszalonna mellett, ennek reményében kívánok bicskás és laptopos hétköznapokat és mindennapi ünnepnapokat Buda Ferenc barátomnak, aki többször elfogadta meghívásomat a vajdasági Zomborba, ahol egymás és a közönség keblére borulhattunk!

*

Voltaképpen a *Forrás* nyitott számomra külkapcsolatokat. Publikációs lehetőséget is, ám remélem, a fentiekből kiderült, hogy mindenekelőtt barátságokat. Állítólag azok a barátságok, amelyek túlélnek hét évet, örökre megmaradnak. A veránkai kapcsolatok kiállták ezt a próbát.

Géczi János

Források – a Forrásnak –

Plinius

*Minden forrás más. Más a Hold, tóban
Vagy tengerben ha úszik s vízzel át-
Itatva más-más, ahogy erre vagy
Arra a partra hever. Van, amely
Minden halat aranyszínűvé tesz,
S ha kiemelik, a színét vissza-
Veszi. Van, ami úgy zubog, mint lé
A fazékban, s van, amely jeges és
A környezetét lilára festi.
Kréta szigete mellett egy másik
Forrón felfakad s hirtelen tűz tör
Föl belőle, Babilon környékén
Az iszapja mindenhez hozzáragad,
Ha fellobban, a tüzét víz el nem
Oltja. Nincs semmi, ami azonos.
Nincs tapasztalat, amely igazat
Állít. Holott létezik egy kőris-
Fajta, amely minden forrás mellett
Nő s őrködik minden formájában.*

Kelemen

*Látja, áll ott egy bárány, jobb lábbal
Mutatva egy pontra. Az lesz a hely.
Ásót fog s hol a láb volt, a szikla
Alól vizekben bő forrás fakad.*

*Sok bálványt törnek össze egyetlen
Év alatt, bontják a templomokat,
Megannyi szent fát, bokrot kívágnak.
A császár, hogy vértanúvá tegye,
Helytartót küld, a szentet a tenger
Közepére úzi, kötve nyakába*

*Vashorgot a mélybe vetteti,
Nehogy kihúzzák, mint húsból csontot,
A halálból. Sír a tömeg a parton,
Kéri, akit kérhet, mutassa meg
A test maradványát. A nagy tenger
Saját öblébe visszahúzódik
És szárazra kerül a kagylófényű
Hajlék, benne fekszik a gyöngy, s hozzá
Közel a horgony. Vízben bő forrás
Fakad, amelynek vizét az ég el-
Nyeli menten.*

Alexander

*Kiket elválaszt a halál, a sírba tétel
Azokat összeforrasztja. A vá-
Rossal szomszédos dombon, hol sűrű
Cserjében jár a kecske, tüskék és
Ágbogok között barlang rejtőzik
S a földre hullt eső egybegyűlve
Bővizű forrásként bukkan elő.
Azt, kinek lakatlan testétől a
Pogányok haragja a temetést
Megtagadja, itt, melléküregbe
Süllyesztik, ahová a sötét jár,
Váljon főjévé a forrásénál
Húsebb, kristályosabb víznek. Sosem
Fogják a kételkedők meglátni.*

Basilus

*Ki forrásból ivott s mégis a csa-
Tornák mocskától lett teli, ki volt
Ünnepek részese, ki igazság
Tanítójaként ült a pusztítás
Vezére asztalánál, ki a té-
Velygőket a világosságra ve-
Zette és visszatér az egykori
Sötétségbe, mit, mit, mit fog tenni?*

Háy János

Hamubansült

*Mért pont azok a szavak,
mért nem valami más,
ami hamuban sült,
s benne van egy fél
élet, egy egész halál.
De nem tudtad, hogy
az utolsó szó jogán
szólsz, mert nincs
a szavakra ráírva, hogy
talán a következő lesz még,
azután nincs tovább.*

Mi

*Mi házasodtunk meg
először.
Nekünk születtek gyerekeink
először.
A házasságunk nekünk ment taccsra
először.
Mi kerültünk kórházba
először.
Mi halunk meg
először.*

Ki

*Ki vagyok én nélküled?
Csak lógok az időn céltalan.
Ki vagyok én nélküled?
Üres fej, üres szív,
semmire jó alak,
akinek nincs helye*

*se hold, se nap alatt.
Ki vagyok én nélküled,
akiben még van hó
és melegít hűlt helyet,
holott kihűlt benne
minden, ami lenni lett,
aminek anya mondta,
de szép gyerek,
szőke haj, mint én,
és kék szemek.
Ki vagyok én nélküled?
Hogy kéne lennem,
hogyan legyek nélküled.*

Nyúl

*Reggel állott testre
veszi fel a ruhát.
Nem találkozik senkivel,
aki a ruha alá nyúlna.
Ma sem találkozom, gondolta,
senkivel aki a ruha
alá nyúlna.*

Együtt

*Valahová mennek,
hogyan együtt legyenek.
Aztán eljönnek,
ha már voltak.*

Undor

*Attól az embertől
undorodott, aki ő volt.
Nézte a fogait.
Vérzett az ínye.
Ki fognak hullani,
bár a többsége múfog.*

Azok is.

*Enyhe fájdalom az
alhas tájékán,
talán valami végzetes
betegség, ami még
nem feltűnő,
majd fél év múlva,
s akkor elkezd küzdeni,
azért, akitől undorodott.*

Csók

*Tele van a szád,
mondta, ételmaradékokkal,
aztán tovább csokolózott,
de nem ment ki a fejből,
hogyan keresi a nyelv a hagyma,
vagy zeller darabkákat.
Akkor elkezdett
folyni az orra.
Nem tudta, lehet-e
vagy inkább nem
szóba hozni, hogy
egy zsebkendővel
el lehetne törölni
valójában ezt az
egész estét.*

Gyerekkviers

*Ki az a néni és
ki az a bácsi?
Az apukám volt
vagy az anyukám is.*

Gyáni Gábor

Történészként a *Forrásban*

Kapcsolatom a lappal úgy kezdődött, hogy Füzi László, akit személyesen korábban nem ismertem, felkért: írjak cikket a *Forrás*ba ötvenhatról, amelynek épp az ötvenedik évfordulója volt akkor. Váratlanul ért az invitálás, de igent mondtam rá, mert abban az évben magam is, aki a szorosabb értelemben véve nem vagyok ötvenhatkutató, egyik megemlékező konferenciáról a másikra mentem, és ebbe a glassgow-i, a torontói vagy a bloomingtoni tanácskozások is mind belefértek – a hazaiak mellett. Szóval nyakig benne voltam a témában, ráadásul – családi okokból – ötvenhat a szívügyem is. Így és ezért jelent meg első tanulmányom a lapban a forradalom társadalomtörténeti paradoxonjairól. Aláhúznám a tanulmány szót, mert ezután is, amikor szinte évi rendszerességgel közölt tőlem a lap valamit, két könyvrecenzió kivételével mindig szaktanulmányt adtam a *Forrás*nak. Ezek az írások ugyanakkor kivétel nélkül megrendelésre készültek, és Füzi László szerkesztői koncepciójának köszönhették, hogy egyáltalán megszülettek. Pontosabban szólva: mivel a *Forrásban* közreadott írásaim egy része a nyári dupla, tematikus számban látott napvilágot, az aktuális (külső) szerkesztő, többnyire Rigó Róbert ötlete is volt egyúttal, hogy miről szóljanak.

Visszatekintve *Forrás*-beli tanulmányaimra, azért kerülhették el, hogy egy szakfolyóiratban jelenjenek meg, mert a *Forrás* gondoskodott a megszületésükről. Tekintve, hogy szinte mindig Füzi László kérésére írtam őket, témáikban roppant változatosak voltak. Az ötvenhat társadalomtörténeti összefüggéseiről szóló írásom, amely egyébként első volt a témában (azóta sem született róla újabb szaktanulmány), mára kanonizálódott: Rainer M. János a nemrég megjelent összefoglaló munkájában is részben ennek a figyelembevételével taglalja ötvenhat társadalomtörténetét.¹ Ez az írás azért különösen kedves számomra, mert szűkebb szakterületem, a társadalomtörténet szempontrendszerét alkalmaztam benne annak a sorsfordító történelmi eseménynek az elemzésére, amely az identitásom szempontjából kivételes jelentőséggel bír.

Amikor Füzi Laci arra kért, hogy írjak valamit Szűcs Jenőről halálának a 20. évfordulója alkalmával, sem ő, sem én nem gondoltuk, hogy alkalmi megemlékezésnél több is lehet belőle. Engem nem fűzött szoros emberi kapcsolat volt intézeti kollégámhoz, aki a késő Kádár-kor kultikus alakjának számított a magyar szellemi életben; élete utolsó éveiben kerültem hozzá némiképp közelebb, azt követően, hogy megjelent egy írásom arról a történészdiskurzusról, amelynek Szűcs volt az egyik fő szószólója.² Emlékszem, hogy a Magyar Írószövetség

1 Rainer M. János: *Az 1956-os magyar forradalom*. Osiris, Bp., 2016. 59–75.

2 Gyáni Gábor: *Történészviták hazánk Európán belüli hovatartozásáról*. Valóság, 1988/4. 76–85.

egyszer, valószínűleg 1988-ban, beszélgetést rendezett a Közép-Európa történeti fogalomról, ahová együtt hívtak meg bennünket beszélgetőpartnernek, és ahol Nemeskürty István vállalta magára az ördög ügyvédjének a szerepét: ellenérvekkel igyekezett sarokba szorítani az *Európa három történeti régiója* című közismert történeti esszé szerzőjét.

Nem mondhattam tehát nemet Füzi kérésének, és belevágtam a Szűcsről szóló historiográfiai elemzés elkészítésébe, amely menet közben egészen más irányt vett, mint amire ő is, én is számítottam. A tanulmányon dolgozva kiderült számomra, hogy Szűcs valós és maradandó történettudósi jelentőségét nem elsősorban a régiófogalom megalkotása, hanem az anacionális történeti látásmód kidolgozása jelenti. Az 1960-as évek kezdetétől szüntelenül foglalkoztatta Szűcsöt a nemzeti történeti paradigma tényleges gondolati értéke és eszmei-ideológiai funkciója. Fő művét, amely a halála után látott csupán napvilágot, szintén e kérdés beható történeti elemzésének szentelte.³ Utólag tisztán látjuk, hogy a napjainkban uralkodó konstruktivista vagy modernista történeti nemzetelméletnek Szűcs Jenő volt az egyik legkomolyabb előfutára, akinek a munkásságát, angol nyelvű publikációk hiányában, ma sem tartják azonban számon a világon. Pedig a nemzet középkori történeti képződményét érintő mai történészdiskurzusok fényében⁴ Szűcs valamikori elgondolásai és argumentumai ma éppoly időtállóak, mint amilyen provokatívak voltak a maguk korában. Szűcs maradéktalanul aktuális gondolkodó (lehetne) napjainkban is, de nincs a maga helyén a honi emlékezeti kultúrában. Később, amikor éveket szenteltem – egy kutatócsoportot vezetve – a kulturális nacionalizmus 19. századi historikumának, szellemi útmutatóim között ő volt a legfontosabb.⁵

Sokat foglalkoztatott újabban a kollektív emlékezet problémája, amely különösen nagy figyelmet kelt ma világszerte. Többek közt azzal igyekeztem ennek során számot vetni, hogy milyen tényleges és kívánatos (vagy nem kívánatos) kapcsolat fűzi a szakszerű történetírást a társadalmi, az egyéni és a kollektív emlékezeti gyakorlathoz. Erre reflektál a *Forrás* számára írt dolgozatom is, melyben felvettem, hogy a 20. századi múlt még nem teljesen történelem. A történelem fogalmához ugyanis hozzátartozik a befejezettség, a múlt lezárt-sága, a jelenben tovább élő múlt ellenben még nem feltétlenül érett a történeti megítélésre (és rekonstrukcióra). Mivel a 20. század egymást követő kataklizmái ma is élénken hatnak az egyéni emlékezetekben, valamint a Jan Assmann által

3 Szűcs Jenő: „Gentilizmus”. A barbár etnikai tudat kérdése. In: Uő: *A magyar nemzeti tudat kialakulása*. Szerk. Zimonyi István. Balassi – JATE – Osiris, Bp., 1997. 7–295.; fontos munkája még e kérdést illetően: Szűcs Jenő: „Nemzetiség” és „nemzeti öntudat” a középkorban. Szempontok egy egységes fogalmi nyelv kialakításához. In: Spira György – Szűcs Jenő, szerk.: *Nemzetiség a feudalizmus korában. Tanulmányok*. Akadémiai, Bp., 1972. 9–71.

4 Pl. Len Scales – Oliver Zimmer, eds.: *Power and the Nation in European History*. Cambridge University Press, Cambridge, 2005. Különösen Susan Reynolds, Patrick Wormald, Sarah Foot, Robin Frame és Len Scales középkortörténészek, valamint az újkorász (és a modernista nemzetelmélet egyik ismert szószólója) John Breuilly kötetbeli írásai érdemelnek nagy figyelmet jelen téma szempontjából.

5 Gyáni Gábor: *Nemzeti vagy transznacionális történelem*. Kalligram, Bp., 2018. főként 15–136., 188–212.

kommunikatívnak elkeresztelt kollektív memóriában,⁶ ez arra indított, hogy ne könyveljem el a 20. századot történelemként, hanem csupán a szerteágazó emlékezet *forró* tárgyaként, vonatkoztatási pontjaként tekintsem. Arra jutottam tehát, hogy nem következett még el vele kapcsolatban a higgadt történetírói beszéd ideje. Ami nem jelenti persze, hogy a történésznek be kellene szüntetnie a századot (is) érintő vizsgálódásait azért, hogy átengedje a róla való beszédet a laikusoknak és a múlt kortársaiként rá emlékezőknek. Tudomásul kell azonban venni, hogy ha a 20. század továbbra is ennyire *forró*, amely még nem érett a kulturális emlékezetre, akkor a historikus, a gyakorta az állami történelempolitika által is szított, a public history terében megfogalmazott, ott terjesztett emlékképekkel konfrontálódik. Ez akár természetesnek is tekinthető, aminek az emlékezeti tér időbeli meghosszabbodása az egyik fő oka. A 20. század mélyen megrendítő emberi tapasztalata teszi sokak számára elfogadhatatlanná a szenttlen, egyúttal tárgyilagos, nem moralizáló történeti beszéd hangütését. Eddig a határig terjedhet tehát az akadémiai történetírásnak az olvasókra, a befogadókra gyakorolt hatása. Mivel azonban a történetírásra kötelezően jellemző tudományos ethosz nem engedi, hogy a történész átlépje ezt a határt, a történetírás tágabban vett tudatformáló hatása különösen beszűkül a mi korunkban. Ha a historikusok közül egyesek mégis túllépnek ezen a bizonyos határon, és a kollektív emlékezet, valamint a public history igényeinek megfelelően kezdik elbeszélni (és kutatni) a múltat, amire jócskán akad azért példa a mai Magyarországon, akkor a 20. század „emlékezeti eseménysora” tudományosnak tetsző álruhát ölt magára.⁷ Ha van egyáltalán értelme a történetírás védelmében szót emelni, akkor itt, ezen a ponton van és lehet jelentősége annak, hogy a tudományos ethosszal felvértezett historikus megszólaljon a szakmai mundér becsületét védendő.

Az első világháború, a maga közvetlen következményeivel együtt olyan múlt, amely nem egészen vált még történelemmé. Ez okból erősen ki van szolgáltatva a kommunikatív emlékezet hatásának (Trianon-kultusz), és egyúttal a fikcionalizáló beszédmódnak is, ami viszont már a kulturális emlékezet világát gazdagítja. Ennek jegyében vetettem számot Sándor Iván *Az éjszaka mélyén 1914* című, 2012-ben megjelent regényével a róla írt bírálatomban. Sándor fikcióját az emlékezésregény típusába soroltam, még ha nem is az író-narrátor személyes emlékezete szólal meg benne, de a továbbra is élénk kollektív emlékezet különös súlyt kölcsönöz a témának.

Újabban többen azért emelnek szót a történelem védelmében, mert azt úgy-mond veszélybe sodorja a posztmodern megismerési szkepszis.⁸ Nem osztom ezt a történetírói hevületet, sőt ismételt erőfeszítéseket teszek azért, hogy meggyőzzem kollégáimat, miszerint a történetírás természetét feltárva és egyúttal rámu-

6 Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Ford. Hidas Zoltán. Atlantisz, Bp., 1999. különösen 49–66.

7 Gyáni Gábor: *Nemzet, kollektív emlékezet és public history*. In: *Uő: Nép, nemzet, zsidó*. Kalligram, Bp., 2013. 173–210.; Gyáni Gábor: *A történelem jelentése és politikai haszna*. In: *Uő: A történelem mint emlékmű*. Kalligram, Bp., 2016. 119–132.

8 Kézenfekvő példa: Richard J. Evans: *In Defense of History*. W.W. Norton & Company, New York, 2000.

tatva a megismerésbeli korlátaira is, még nem jelentjük be a racionális tudomány halálát.⁹ Bővebben szó esett minderről abban az interjúban, amely a lap 2011-es évfolyamában jelent meg, és amit Ménesi Gábor készített velem. Ugyanez az elképzelés munkált azon írásom mélyén is, amely egy évvel korábban a *Jövőképek* címet viselő tematikus nyári szám részére készült *Jövő, aminek van is, nincs is múltja* címmel. A *historia magistra vitae* cicerói bölcsesség érvényessége jó ideje a múlté. Ahogy Reinhart Koselleck kimutatta, a múltban gyökerező tapasztalatokra alapozni kívánt jelen, amely a jövőt készíti elő, már legalább a 18. század végi francia forradalom óta érvényét veszítette. Továbbra is tartja magát azonban az a hitszerű meggyőződés, hogy a fejlődés íve összeköti egymással a múltat és a jövőt. Jóllehet a „tapasztalati tér” és a „várakozási horizont” eltávolodása egymástól, ami – Koselleck szerint – modern fejlemény, kihúzza a talajt a múltra építeni kívánt jövő ezen elképzelése alól. Viszont: csak a jövő iránt nyitott ember lehet cselekvőképesebb, és ez okból a múlt valamelyest mégiscsak őrzi a jövőt, a tervezést és a várakozásokat befolyásoló szerepét.¹⁰

A naplók történeti forrásként való hasznosítása a tapasztalattörténet kiváltsága, ami vissza-visszatérő témát ad számomra is. Amikor Füzi Laci újfent írást kért tőlem a lapba, könnyen adódott a választás: egy valamikori napló elemzésével igyekezzek bevilágítani a második világháború tapasztalati világába. Kemény Simon, a kikeresztelkedett zsidó költő és újságíró eddig csak részben publikált, és a Petőfi Irodalmi Múzeum archívumában őrzött, a háborús időkben vezetett naplóját forgatva arra kerestem a választ, hogy milyen lehetett a hátországi élet egy, a közéletből kirekesztett ember szemszögéből.¹¹ Sok tekintetben meglepő eredményre jutottam, amikor arra derült fény, hogy aki akart, az a háborús cenzúrát megkerülve is szabadon tájékozódhatott (az ellenséges Nyugat) médiumait (az írott sajtóját és a rádióit) olvasva és hallgatva. A napló, és ez a tragikus sorsú Kemény Simon naplójára különösen igaz, a múlt mentális horizontjának talán a leghitelesebb megszólaltatója, mert közvetlenül dokumentálja a múlttal kapcsolatban azt, amit Hans Ulrich Gumbrecht „jelenléthatás”-nak nevez. Ezzel a kifejezéssel ő azokat a művészi és tudományos törekvéseket illeti, amelyek a jelennek a múlt irányába való kitérését célozzák azért, hogy a múlt érintésétől (annak a közvetlen megfigyelésétől, megfigyelhetőségétől) megfosztva se mondjunk le végérvényesen az egyidejűség élményéről. A „jelenléthatás” megteremtése érdekében a nem múltó idő terében felhalmozzuk az elmúlt világok különféle dolgait.¹² A napló ehhez a művelethez múlthatatlanul nagy segítséget nyújt azzal, hogy hallhatóvá teszi a holtak hangját a jelen embere számára.

Egy újabb tematikus nyári számba, ami a *Migráció* címet viselte, szintén adtam írást, melyben azt a ritkán megpendített kérdést jártam körül, hogy milyen

9 Gyáni Gábor: *Posztmodern kánon*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2003.

10 Reinhart Koselleck: *Az ismeretlen jövő és a prognózis művészete*. Helikon, 2009/4. 517–530.

11 A témáról bővebben: Gyarmati György – Pihurik Judit, szerk.: *Háborús hétköznapiak hadszíntéren, hátországiakban 1939–1945*. MTT – Kronosz – ÁBTL, Bp. – Pécs, 2015.

12 Hans Ulrich Gumbrecht: *A jelenlét előállítására. Amit a jelentés nem közvetít*. Ráció – Historia Litteraria Alapítvány, Bp., 2010. 99.

feszültség, sőt ellentmondás rejlik a modernizáció által követelt tömeges fizikai helyváltoztatás, a ki- és bevándorlás, valamint a nemzeti identitás szigorúan helyhez kötő erkölcsi és jogi (állampolgársági) eszménye és gyakorlata között. A kérdés napjainkban különösen aktuális, bár legalább másfél évszázada szüntelenül zajló folyamatokról és konfliktusokról van szó ez esetben is.¹³

A sors úgy hozta, hogy a kecskeméti történeti és jelenbeli értelmét firtató tematikus folyóiratszámokhoz is csatlakozhattam írásokkal, ha nem is a várost közvetlenül érintőkkel. A 2016-os *Kecskemét – változások, fejlődési tendenciák* címet viselő dupla nyári számban megjelent tanulmányom a város nyitott és zárt történeti fogalmáról szólt. A rendi idők és a polgári korok városát látszólag szembeállítja egymással, hogy az előbbi – jogi alapokon nyugvó – zárt entitás, az utóbbi viszont parttalan és határtalan térbeli és társadalmi forma. Fennmarad azonban a fogalompáros érvénye a modern korokban is, bár átkerül a város terén belülré. Miközben a város jogi és minden egyéb tekintetben kinyílik a vidék felé, hogy magához vonzza annak lakóit és egyéb erőforrásait, aközben belső zárványokat hoz létre annak érdekében, hogy viszonylag békében lehessen élni a rettentő káosz és feszültség közepette is. Ez az, amit a szegregáció és a funkcionális térhasználat fogalmaival szoktak kifejezni a tudomány fogalmi rendjében. A jelenség nem korlátozódik a dinamikus fejlődő, a polgári és gyáripárosodott nagyvárosra, nálunk Budapestre, de a Kecskeméthez fogható hagyományos parasztvárosban is szüntelenül jelen van. Ezt a tézisémet próbáltam bizonyítani a budapesti belső Lipótváros, valamint a hódmezővásárhelyi szűkebb városmag, és a közigazgatási tekintetben hozzá tartozó tanyavilág kapcsolatának történeti taglalásával. Megjegyzem, mindkét hely szorosán vett színtere eddigi életemnek: Hódmezővásárhelyen nőttem fel, és ott éltem felnőttkoromig; a Lipótvárosban volt és van több munkahelyem, mint a Fővárosi Levéltár, amelynek a hosszú időn át a Bazilika altemplomába telepített raktárában dolgoztam pályakezdőként, illetve az Akadémia, melynek tagjaként és a Közép-Európa Egyetem, melynek oktatójaként nap mint nap megfordulok ma is ebben a városnegyedben. Ha úgy tetszik, mindegyiknek kitüntetett a jelentősége lokális identitásom szempontjából, ráadásul sokat tudok (már személyes tapasztalatokból is) róluk.

A *650 éves város* címmel gondozott legutolsó nyári dupla szám Kecskemét történetét tárgyaló írásaihoz elméleti-historiográfiai bevezetővel szolgáltam, ahol arról a folyamatról számoltam be, hogy miként emancipálódik a professzionális és a nemzeti öntudat építésében jeleskedő történetírás által másodrangú szerepre ítélt helytörténet a struktúratörténeti szemlélet és tárgyválasztás révén. Ma ott tartunk, hogy a mikrotörténet számára a helyben kutatás, és nem a hely kutatása képezi az egyedül járható utat a lényeges történeti kérdések megválaszolása során. A helyi így nem arra rendeltetik, hogy hasznos építőkövekkel járuljon hozzá a makroszintű országos történet épületéhez; a csak helyben megfigyelhető és értelmezhető történeti tudás önmagában is megáll a lábán, következésképpen

---

13 Vö. Tara Zahra: *The Great Departure. Mass Migration from Eastern Europe and the Making of the Free World*. W. W. Norton & Company, New York, 2016.

az országos történet fogalmára sincs többé égetően nagy szükség.¹⁴ Mindez messzemenően egybevág azzal, amit a tapasztalattörténet felértékelődése vagy a léptékváltások szükségességével plurálissá táguló történeti szemlélet időszerűségéről a folyóirat lapjain több alkalommal is kifejtettem.

Az előbbi áttekintésből kitűnhetett, hogy történészként milyen sokkal tartozom a *Forrás*nak, személy szerint a lapot főszerkesztőként jegyző Füzi Lászlónak. A röviden ecsetelt írások talán meg sem születtek volna az ő kifejezett óhaja és kérése nélkül. S korántsem a rezli kategóriájába tartoznak ezek, hanem olyasmik, amelyek történetírói működésem érdemi részét alkotják. Ha megírtam volna őket egyáltalán, akkor minden bizonnyal valamelyik történeti szakfolyóiratban láttak volna napvilágot, melynek csekély és zárt az olvasóközönsége. A *Forrás* ennél jóval tágabb, ráadásul nem is csupán budapesti potenciális olvasóközönséghez szól, amely a szépirodalom, a szociográfia és a művészet köréből közöl rövidebb-hosszabb írásokat. Ezt a lap impresszumában is olvasható felsorolást nyugodtan kiegészíthetnénk a történelem szóval, hiszen történészként magam is gyakran szóhoz juthattam a lapban. Ez olyan kérdéseket is felvet, amelyek rávilágítanak a (vidéki) úgynevezett irodalmi, nemegyszer vegyes tematikájú havi folyóiratok kivételesen nagy jelentőségére a szellemi és kulturális közéletben.

Akadémiai tudományos körökben gyakorta makacs meg nem értés fogadja a humán tudományok, az irodalom- és a történettudósok ismételt kifogását a Magyar Tudományos Művek Tárával (MTMT), a publikációk akadémiai nyilvántartásának a rendszerével kapcsolatban. Ott ugyanis az élő- és természettudósok diktálnak, akik szerint egyes-egyedül a szakfolyóiratok közlései (cikkei) számítanak (a könyvek nem), azon belül pedig a referált (többnyire a nemzetközi, az angol nyelvű) szakfolyóiratokban közreadott tudományos cikkek jöhetnek szóba, mint az illető kutató tudományos teljesítményének mércéi. Holott a különféle történeti tudományok művelői soha sem kötelezik el magukat kizárólagosan az exkluzív szakfolyóiratokban való publikálás mellett, hanem a nagyközönségnek írt orgánumban is meg szeretnének szólalni. Ez a vágyuk a történeti tudományok, a humaniorák általános tudatformáló, mindenekelőtt a politikai és az állampolgári öntudat befolyásolásában játszott szerepükből következik. Ezért is van komoly súlya annak, hogy egy történész, irodalmár, művészettörténész vagy néprajzos a tudományos standardok szempontjából értékelhetetlen (besorolhatatlan) fórumokon is megjelenhessen, aminek viszont érdemben semmilyen hatása sincs az ott közreadott szöveg tudományos színvonalára. Többéves küzdelem kellett ahhoz, hogy például egy *Forrás*-beli cikket el lehessen fogadtatni tudományos közleményként az MTMT-ben, amely így szintén hozzájárulhat a tudományos fokozat (az MTA doktora) vagy egy kutatási pályázat habitusvizsgálatának a sikeréhez.

Már ez okból is sokunknak okoz szomorúságot, hogy az utóbbi egy évtizedben a hazai folyóirat-kultúra, benne elsősorban a *Forrás* jellegű „vegyes” tematikájú

---

14 Paul-André Rosental: A „makro” felépítése a „mikroszinten” keresztül: Fredrick Barth és a microstoria. Ford. Czoch Gábor. In: Czoch Gábor – Sonkoly Gábor, szerk.: *Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*. Csokonai, Debrecen, é. n. 71–87.

irodalmi lapok kínálata vészesen lecsökkent. A fejlemény hátterében, hivatalos indoklás szerint, az internetmédiá gyors és ellenállhatatlan előretörése bújjik meg, ami azonban nyilvánvaló állandó. Az interneten hozzáférhető folyóirat és a nyomtatott formában kézbe vehető folyóirat egyáltalán nem zárja ki egymást, viszont sok példa akad párhuzamos létezésükre. Amit egyszer kinyomtatnak, az mondhatni örök életű, ami csak interneten létezik, az minden bizonnyal mulandó.

Más oka is van annak, hogy jóval kevesebb folyóirat szolgálja ki manapság a nyomtatott beszédre szomjas olvasóközönséget. A közelmúltban megszűnt folyóiratok szinte mindegyike olyan kiadvány volt, amelynek nem állt a háta mögött valamilyen intézmény, akár egy város vagy megye. Az államilag felügyelt finanszírozási rendszer láthatólag nem kedvez az önálló, ráadásul a szellemében autonóm orgánumnak, amelyek sorsa így eleve meg van pecsételve. Ha némelyikük túlélte ez idáig a folyóiratok támogatási rendszerének radikális átalakulását, akkor is nevéstégesen kis állami (NKA) támogatásból tartja fenn magát – ideig-óráig. Beszédes példaként hadd említsem az 1989-ben indított negyedévi tudományos folyóiratot, a BUKSZ-ot (Budapesti Könyvszemle), amely – mint intézményes háttérrel nélküli autonóm periodika – az állami kivézetetés ellenére is még mindig tartja magát. Pedig egy teljes évre – legutóbb is – csak félmillió forint támogatást ítélt meg neki a pénzosztó szervezet, az NKA, amiből elvileg nemhogy periodikát, de még egy könyvet sem lehet megjelentetni.

A *Forrás* kivételesen nagy szerencséje, és egyúttal a mi nyereségünk is, hogy a lap eleddig elkerülte ezt a sorsot, és remélhetőleg a jövője is biztosított. További, az eddigiekhez hasonló fél évszázadot kívánok a folyóiratnak, mint annak gyakori szerzője, egyszersmind buzgó olvasója.

Rigó Róbert

A Forrás – ahogy én látom

A Szegedi Tudományegyetem befejezését követően, Szegeden kezdtünk el dolgozni a kecskeméti származású feleségemmel. Mivel a sorkatonai szolgálatomat teljesítenem kellett, friss házasként úgy döntöttünk, hogy a családjainkhoz közelebbi városba, Kecskemétre költözünk, így 2000 szeptemberében, az akkor létrejött Kecskeméti Főiskolán, a Tanítóképző Főiskolai Kar Társadalomtudományi Tanszékén lettem polgári szolgálatos, mint tanszéki mindenes (adminisztrátor, kutatásszervező, kutató, beugró óraadó). A polgári szolgálatot követően, 2002 elején fölvettem a főiskolára tudományos segédmunkatársi munkakörbe, a következő évben kezdtem el a doktori képzést, Gyarmati György témavezetésével.

A Szegedi Tudományegyetem történelem és szociológia szakán néhány meghatározó tanár, Tomka Béla, Bárdi Nándor, Balog Iván és a Móra Ferenc Kollégiumban kialakult baráti és szakmai kör formálta érdeklődésemet, ami egyre inkább a társadalomtörténet felé orientált. A kollégiumban akkoriban Erdélyi Ágnes volt az igazgató, aki rajongott az irodalomért, így rendszeresek voltak az irodalmi estek, ezek szervezésébe a kollégiumi bizottság elnökeként magam is bekapcsolódtam, később történészeket is meghívtunk, Pilinszky irodalmi szemináriumot szerveztünk, és hozzákezdünk a szakkollégium megalakításához.

A főiskolán, az akkori tanszékvezetőmmel, Szabó Ildikóval az éveken át, rendszeresen folytatott szakmai beszélgetéseink hatottak rám legerősebben, és eközben körvonalazódott a kutatási témám és a történelmi szemléletmódom. Egyre inkább az a kérdés foglalkoztatott – és foglalkoztat a mai napig –, hogy a történelem miként hat az egyénre. Az emberek életét hogyan befolyásolták a 20. századi történelmi események (a háborúk, a forradalmak, a megszállások, a zsidótörvények, a tulajdontól való megfosztások, a kollektivizálás, egyes társadalmi csoportok megbélyegzése és ellenségként való beállítása stb.), a fennálló hatalom, egy-egy hatalommal felruházott személy, elsősorban lokális szinten, ahol a leginkább kitapinthatók ezek a folyamatok, hatalmi viszonyok. Ezek a történelmi események hogyan nyomorították meg, lehetetlennítették el az emberek életét a 20. századi Magyarországon, és mindezeket hogyan próbálták meg túlélni, boldogulni az akkor élők. Milyen technikákat, napi gyakorlatot alakítottak ki a túlélésre és a hatalom milyen sérelmeket, elfojtásokat, frusztrációkat okozott számukra. Tehát nem a tradicionális értelemben vett helytörténet foglalkoztatott, hanem az említett társadalmi folyamatok megjelenése a lokális térben, adott

esetben Kecskeméten. Ennek okán kezdtem el foglalkozni először makroszinten a város társadalmi, népesedési folyamataival a 20. századi népszámlálási adatok alapján.

A *Forrás* folyóirattal 2005-ben kerültem kapcsolatba, akkor jelent meg náluk ez az első tanulmányom. Arra gondoltam, hogy itt van ez a folyóirat, és ha már a város társadalomtörténetéről írtam, megpróbálom itt publikálni. Azt tudtam, hogy a *Forrás* elsősorban irodalmi folyóirat, de az alcímében ott szerepel a szociográfia is, és korábban sem idegenkedett a lap a társadalomtörténeti írásoktól. Ezen megfontolások után a tanulmányomat elektronikusan elküldtem a lap szerkesztőségébe, ahonnan hamarosan válaszoltak, hogy örömmel közlik. Így kerültem kapcsolatba a lappal, később a szerkesztőségben – akkor még a régi megyeházán – személyesen is megismerkedtem Füzi Lacival, Pintér Lajossal és Bosznay Ágival. 2008-tól rendszeresen publikálták a tanulmányaimat, és 2010-től már elsősorban felkérésre készítettem az írásaimat.

A *Forrás* folyóiratban – az eddigi 13 éves kapcsolatom során – 25 írásom jelent meg, az első időszakban elsősorban a készülő doktori értekezésemből tanulmányok, majd interjúk és recenziók is. A kétezres években azért szerettem tanulmányokat publikálni a *Forrás*ban, mert az internetes megjelenése miatt viszonylag sokan megtalálták, és hivatkozták azokat, például a helyi zsidóság vagyronvesztéséről vagy a kecskeméti népbíróságról írt kutatási eredményeimet. Emlékezetes két egymást követő nyári szám volt a 2009-es és a 2010-es, a 20. és a 21. századról, ez utóbbiba magam is írtam egy esszét a hazai bizalmi válságról, amit Fukuyama könyve inspirált, ezt az írásomat ma is nagyon aktuálisnak tartom.¹ Sikeres és a mai napig is módszertanilag az egyik legjobb ilyen jellegű kötet – a hallgatók számára szakirodalomként is meg szoktam adni – a 2011-es oral historyról szóló nyári szám, ebbe Sági Norberta kolléganőmmel írtunk közösen egy tanulmányt a módszer oktatásban való alkalmazhatóságának lehetőségeiről.

Az elmúlt évtizedben számos interjút készítettem a folyóirat számára, jórészt felkérésére. Ezek rendszerint életútinterjúba ágyazott szakmai, vagy egy-egy területre fókuszáló tematikus interjúk voltak. Azért szeretek felkészült, érett emberekkel interjút készíteni, az adott személy életéről, munkásságáról az alapos utánaolvasást követően, mert a többórás koncentrált beszélgetés, majd az azt követő utómunkálatok során eléggé jól megismerjük egymást, közel kerülünk egymáshoz. Egy-egy jó interjú elkészítése életre szóló élményt jelent, közünk lesz egymáshoz. Az első nagyobb szabású történelmi interjúmat 2008 novemberében készítettem az 1910-ben született Kovács Bálinttal, aki 1942 és 1957 között volt Kecskeméten református lelkész. A 2006-ban megjelent önéletrajza ismeretében Bálint bácsitól azokra a korabeli eseményekre és szereplőkre kérdezhettem rá, amik nem szerepeltek a könyvében, így egy 16 oldalas interjú született, ez a 2009. júniusi számban jelent meg, megrázó volt, hogy néhány hónappal később, novemberben értesültem Kovács Bálint haláláról. Hasonlóan életre szóló, nagy élmény volt megismerkedni Tóth István fotóművésszel a ceglédi otthonában, amikor is az 1923-ban született művész 90. születésnapja alkalmából jelent meg

---

1 Fukuyama, Francis: *Bizalom*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997.

2013 májusában a vele készített 16 oldalas interjú. Három évvel később, 2016. október 15-én Tóth István is elhunyt. A Pista bácsitól kapott bekeretezett fekete-fehér fotó most is itt van velem szemben a falon, amikor ezeket a sorokat írom. A fiával, Apáti-Tóth Sándorral a közelmúltban készítettem interjút Pista bácsiról és az ő művészetük közötti kapcsolatról, 2018-ban jelent meg, és azóta Sándorral is kapcsolatban állok, a 70. születésnapjára készített album végén olvasható a vele készített interjú, ez a *Forrás*ban is megjelenik, az ő egyik fotója is itt van a lakásunkban. Ezek az interjúk úgy vélem, hogy az interjúalanyok élete, életműve egy részének összegzésekként is hasznosak, az internetes keresőoldalak is hozzák ezeket, és számos hivatkozás van rájuk.

A *Forrás* négy tematikus dupla számának voltam vendégszerkesztője, ezek jelentették a legnagyobb kihívást, feladatot. A munka menete rendszerint az, hogy egy évvel korábban kialakul a tematikus szám témája, ezt követően készítetek egy koncepciót a szám tartalmára, szemléletmódjára, szerzőire vonatkozóan, amit egyeztetünk a szerkesztőségben. Az ősz folyamán fölkérem a szerzőket a téma megírására, illetve az interjúk készítőit az adott interjúalannyal az interjú elkészítésére, leírására. Az írások leadásának határideje március idusára szokott esni, természetesen a szerzők többsége több-kevesebb időt csúszik (kivéve Gyáni Gábort, aki mindig leadja határidő előtt az írását), az írások begyűjtése, átolvasása, véleményezése, esetleges korrigálások kérése – mindez, a szűkülő nyomdába küldési határidő miatt, egyre feszesebb munkát igényel. A szerkesztés egyik legizgalmasabb része a beérkezett írások alapján a szám szerkezetének, az írások sorrendjének, az interjúk és képek helyének a meghatározása, amit nagy rutinnal elsősorban Füzi László főszerkesztő szokott elvégezni, de közösen is átbeszéljük az elképzelését. Jó érzés ezek után kézbe venni a nyomdából frissen érkező lapot.

Az első ilyen tematikus szám a 2012-es volt, ami Kecskemét kulturális intézményrendszerének fejlődéséről, az új intézmények megszületéséről szólt a hetvenes, nyolcvanas években. A szám ötlete már jóval korábban megfogalmazódott Füzi László és Pintér Lajos fejében, és éveken át mondogatták, hogy ezt meg kell csinálni, de erre az időszakra esett a doktori értekezésem megírása és leadása is. 2011-ben leadtam, ősszel megvédtem az értekezésemet, és ezzel párhuzamosan már dolgoztunk a számon. Az 1969 és 1989 közötti húsz esztendő alatt 20 új kulturális, művészeti és tudományos intézmény jött létre Kecskeméten, ennek a történetét dolgoztuk fel az egykori alapító intézményvezetőkkel, politikusokkal, a kezdeményezések támogatóival. Ez a szám 22 interjút tartalmaz, azt gondolom, hogy a korszak megértésének nagyon fontos dokumentuma született meg az elkészítésével. Ezen időszak számos meghatározó szereplőjével beszélgettünk, ma is nagyon imponáns azoknak a névsora, akik megszólaltak a lapban, sajnos azóta Mező Mihály volt városi tanácselnök és Székér Endre irodalomtörténész is elhunyt. Ezzel a munkával párhuzamosan jött létre a Kecskeméti Főiskola Pedagógusképző Karán működő Hely- és Családtörténeti Kutatóműhely. A koncepció kidolgozásába és az interjúk elkészítésébe bevontam Sági Norberta és Kriskó János kollégáimat, és a jól működő közös munka eredményeként megszületett a kutatóműhelyünk is, melynek keretében számos más kutatás és

publikáció született már. A *Forrás* publikációs tevékenységébe így a kollégáim is – már Fülöp Tamás is – bekapcsolódtak, és a másik három dupla szám elkészítésének is aktív résztvevői voltak.

A 2015-ös szám a migráció témájával foglalkozott. A szám ötlete szintén a szerkesztőségben fogalmazódott meg, utólag nézve az eseményeket, az volt ebben a zseniális, hogy ez még jóval az európai migrációs válság kezdete előtt történt, és a lap megjelenésének időszakában tetőzött a krízis. Itt egy egyetemes érvényű problémával foglalkoztunk, szociológiai, történelmi, néprajzi szempontból, és ezekhez illesztettünk migránsokkal készített interjúkat. Azt hiszem, hogy az utóbbi évek egyik legjobb *Forrás*-száma lett ez, ráadásul személyesen is a magaménak érzem, mert több jó ismerősöm, barátom is publikált benne: mestereim és barátaim, Szabó Ildikó és Gyarmati György, barátaim, Ferkov Jakab és Mayer János. A KSH Népeségkutató Intézetéből Melegh Attila nagyon jól és hitelesen mutatta be a migráció nemzetközi, történelmi, globális összefüggéseit, Szeitl Blanka, a TÁRKI Társadalomkutatási Intézet munkatársa a hazai folyamatokat. Ha valaki hiteles, korrekt képet szeretne kapni a témában, akkor ma is érdemes kézbe venni és átolvasni, áttanulmányozni ezt a számot. Zelei Dávid válogatásában a 2015-ös év tíz legjobb folyóiratszámába közé is bekerült ez a szám.² Szabó Ildikó barátom egyik utolsó munkája is ebben a számban jelent meg, amikor Hirschmann György holokauszt-túlélővel – aki később kivándorolt Izraelbe – készített interjút, és Ildikó betegen még részt tudott venni a szám bemutatóján, sajnos a következő tavasszal, 2016-ban elhunyt.

A 2016-os dupla számban Kecskemét város fejlődésével, nagyvárossá válásával foglalkoztunk. Ennek a számnak az adta az alapját, hogy 2016-ban jött létre a kecskeméti egyetem, kezdődött meg a Gazdaságtudományi Kar építése, és jelentette be a Mercedes a gyárbővítést, tehát a már évekkel korábban megindult dinamikus fejlődés újabb lökést kapott. A városban egyre inkább érzékeltük a nagyvárosokra jellemző tüneteket – annak előnyeivel és hátrányaival együtt –, és ebben a folyamatban, ekkoriban magasabb fokozatba kapcsolunk. Ebben a számban megvizsgáltuk a város természeti környezetének változásait, a gazdasági és népesedési tendenciákat, az egyetemmé válás folyamatát, és egy külön interjú blokkban a helyi egyházak vezetőinek véleményét igyekeztünk feltérképezni a vallás és az egyházak mai szerepéről.

A 2018-as nyári számban Kecskeméttel, mint a 650 éves mezővárossal és a város helytörténet-, lokális történetírásával foglalkoztunk. Igyekeztünk egy-egy tanulmánnyal megemlékezni a város meghatározó korszakainak eseményeiről, szereplőiről, és interjúkkal vizsgáltuk a helytörténetírás mai helyzetét, országosan és Kecskemét vonatkozásában is. Ebben a számban meghatározó szerepet kaptak az egykori és jelenlegi levéltárosok országos és helyi szintről is: Ö. Kovács József és Orgoványi István, valamint Iványosi-Szabó Tibor, Gyenesei József, Péterné Fehér Mária és Tóth Ágnes.

2018-ban, a Földművelésügyi Minisztérium támogatásával, tíz egymást követő számban – a téma meghatározó szakembereivel készített interjúk segítségével –

---

2 Zelei Dávid: *Folyóirat-toplista* 2015. http://www.szifonline.hu/?cikk_ID=371

mutattuk be az általunk fontosnak tartott Bács-Kiskun megyei hungarikumokat és a megyei értéktár egyes elemeit, a tiszalpai Holt-Tiszától és a halasi csipkétől, a kalocsai fűszerpaprikán és az Erős Pistán át, a bajai halászléig, ezzel is felvállalva a lap Bács-Kiskun megyei és a helyi értékekhez való kötődését.

A *Forrás* szellemiségét végigkísérte a lokálpatrióta felfogás, ezalatt azt értem, hogy a lap Bács-Kiskun megye és Kecskemét iránt elkötelezett, rendszerint viszszanyúl ezen adottságokhoz, táplálkozik belőle. Úgy vélem, hogy Kecskemét – két világháború közötti, a Tóth László-féle Részvénynyomda népi írókat támogató és kiadó – öröksége, azaz a népi írók hagyományainak követése is jellemzi a *Forrást*, amit ma a vidék, a vidéki értékek és emberek iránti elkötelezettség, a szociális érzékenység fogalmakkal tudok körülírni. Számomra ezt jelzi a lap címdalán megjelenő, a szépirodalmat követő szociográfia műfaji meghatározás. Ez a tradíció a hetvenes-nyolcvanas években elsősorban Zám Tibor és Hatvani Dániel munkásságában folytatódott. A szerkesztőségben többször beszélgettünk arról, hogy létezik-e még a klasszikus értelemben vett szociográfia, és léteznek-e a szociográfia eszközével megragadható és leírható társadalmi csoportok, vagy inkább az atomizálódó világunkban az életútinterjú tölti be ezt a funkciót. Ebben az esetben a társadalom különböző rétegeiből kellene interjúalanyokat keresnünk – mint ahogy a migrációs számban ezt megtettük, – nem csak a kulturális elit tagjai körében. A *Forrás* harmadik műfaji meghatározása a művészet, ami az irodalmon túl, főleg az utóbbi években a képzőművészet felé is intenzívebben odafordult, nyilván a fenntartóváltásból fakadó következmények miatt, azaz a korábban megyei fenntartású kulturális, művészeti intézmények összevonásával felállt Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft. okán. Az új szervezeti formában közelebb került egymáshoz a kerámia- és zománcművészet, a múzeumi funkciók, a kiállítások, a könyvbemutatók, az előadások és a mögöttük álló *Forrás* folyóirat, ami mind képanyagában, mind a helyi művészeti életről szóló írásai révén szervesen kiegészíti, megtámogatja ezt. Ez a különböző művészeti ágak és művészek felé való nyitottság lendületet, frissességet hozott a lap életébe, csakúgy, mint az új szerkesztőségi munkatársak, akik a kortárs líra területére hoztak új nézőpontot. A *Forrás* minőségcentrikus, a szerkesztőségben jó érzékkel választják ki a megjelenésre alkalmas és kevésbé alkalmas írásokat, azokat a szerzőket, akikkel lehet, és akikkel kevésbé lehet együttműködni. Ezek mindig nehéz döntések, mert szubjektív elemeket tartalmaznak, de a szerkesztői, főszerkesztői munka lényege éppen ez. A lap minősége az ő felelősségük. Hogy jól végzik a munkájukat, azt nemcsak az én személyes véleményemmel tudom alátámasztani, hanem azzal is, hogy ha az országban budapesti, debreceni, pécsi vagy szegedi kollégákkal találkozom, a *Forrást* a maga kategóriájában az ország egyik legjobb folyóiratának tartják, amelyek kétségtelenül nem a tömegkultúra hordozói napjainkban.

Két folyóiratnak vagyok legalább egy évtizede az előfizetője, a *Forrás*nak és a *Rubicon*nak. Számomra a *Rubicon* elsősorban a szakmát, a *Forrás* a kultúrát és a kortárs irodalmat testesíti meg. A *Forrás* olvasásával nagyjából képpen vagyok, hogy mi történik ma a szellemi élet és az irodalom területén, kik azok a kortárs költők, írók, akikre érdemes odafigyelni, milyen gondolatok foglalkoztatják őket.

A *Forrás* számomra egy olyan szellemi műhelyt jelent, amelynek én is a részese lehetek. Részt vehetek néhány szám kitalálásában és megvalósításában, kapcsolatba kerülhetek olyan emberekkel, akik partnerek ebben az alkotó folyamatban, és az ország meghatározó szakemberei a maguk területén.

A *Forrás* egy szűkebb és egy tágabb szellemi közösséget is jelent, amihez jó tartozni. Ez szűkebb értelemben a szerkesztőség munkatársait jelenti, elsősorban a folyóirat főszerkesztőjét, Füzi Lászlót, akit barátomnak tartok. Pintér Lajost és a verseit is nagyon kedvelem, és az anekdotáikat, amiket órákon – talán napokon – át is tudnának mesélni a „nagy” írókról, Faludy Györgytől, Mészöly Miklóson át Esterházy Péterig, hogy amikor itt jártak Kecskeméten, mik történtek velük, vagy amikor meglátogatták őket az otthonukban. A lap szerkesztőségébe is szívesen bejárok, és ha időnk engedi, hasznos eszmecsere tudunk folytatni a bennünket körülvevő világ furcsa változásairól, egy-egy jó írásról, kiállításról. Véleményem szerint a szerkesztőség egyfajta szellemi műhelyként működik a városban is, ezt erősítik a lap rendezvényei: a jelentősebb lapszámok bemutatói a megyei könyvtárban, a könyvbemutatók, a konferenciák, a *Forrás* jelentősebb szerzőinek évfordulóihoz kötődő alkalmak. Ezek a város kiemelt kulturális eseményei, melyeket vagy a Kápolna utcában vagy a Kecskeméti Katona József Könyvtár nagytermében szoktunk megtartani, rendszerint teltházzal melyen rendszerint részt vesz a város „színe-java.” Legutóbb 2018. szeptember 18-án mutattuk be a *650 éves város* című dupla számot.

Végül azzal szeretném zárni a *Forrással* kapcsolatos gondolataim sorát, hogy miért jó az Kecskemétnek, hogy van egy ilyen folyóirata. A lap egyfajta szellemi-kulturális közösséget teremt és fog össze, elsősorban Kecskeméten, ez jelenti a lap olvasóit, és azokat a kulturális rendezvényeket, melyeket a Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek munkatársai szerveznek. A helyi folyóirat azért is fontos, mert megjelenési lehetőséget biztosít a városban és a térségben élő írók, költők, társadalomtudósok számára, ezzel erősítve a helyi közösséget és a helyi identitást. A helyi művészetben és tudományban markáns városmarketing-lehetőség van, főleg a kultúra iránt nyitott értelmiségiek körében, ennek egyik zászlóshajója már most is a *Forrás*, de ennél jóval nagyobb potenciál rejlik benne. Azért is nagyon fontos egy ilyen elismert folyóirat a város számára, mert országosan, sőt nemzetközileg is elismert szakembereket tud ide, a városhoz kötni. A *Forrás* a szerzők számára is szellemi kötődést jelent a laphoz, ahol rendszeresen publikálni szoktak. Ilyen szakemberek csak a történészek közül az akadémikus Gyáni Gábor és Romsics Ignác, az akadémiai doktor Gyarmati György, Iványosi-Szabó Tibor, Ó. Kovács József, Tóth Ágnes. A fiatalabb generációból ígéretes, tudományos fokozattal rendelkező történészek, mint Bartha Ákos, Majtényi György, Müller Rolf, Orgoványi István vagy Szilágyi Zsolt. Ők a *Forráshoz*, a mögötte álló személyekhez és Kecskeméthez többé-kevésbé kötődnek, többet tudnak róla, jobban a köztudatba kerül – ezt számos, más nagyvárosban rendezett konferencián személyesen is megtapasztaltam –, számomra jó érzés ezt átélni.

Villányi László

Levél Kecskemétre

Győrmaános, 2018. szeptember 24.

Kedves Laci és Anja!

Nem tudom kaptok-e még kézzel írt levelet, az alkalom, az ötven év, engem most erre ösztönöz. Azt sem tudom, mikor jelentem meg először a *Forrásban*, ha körülbelül negyven évet sejtetek, bizonyára nem tévedek. Talán azért is ötlött fel bennem, hogy kézzel írjak, mert végül is klasszikus szerkesztőség a tiétek, egyike az utolsóknak. Ahova nap mint nap bejártok, valódi szerkesztőségi életet éltek. Amire nincs férfiúi figyelem, azt megoldja Ági. Amióta galériátok is van, bensőséges környezetben, végképp megirigyelheti bármelyik szerkesztő ragaszkodásokat ahhoz a hagyományhoz, amelyet megörököltetek elődeitektől.

Még emlékszem Lajos, hogy a hetvenes évek közepén, a Kormos Egyetemen, a Móra Kiadóban találkoztunk először, veled Laci pedig minden bizonnyal 1979-ben a Fiala Írók Lakiteleki Találkozásán. Az évtizedek alatt szaporodtak a közös pontok: Kormos István, Nagy László, Fodor András, Parancs János, Deák Laci, Baka Pista, Gion Nándor, Tóth Menyhért, Benes József, Tarján Tamás... a sort bőven lehetne folytatni. Jó visszagondolni a Benes Józsefnél tett látogatásunkra, meg arra, Lajos, ahogyan Győrben megcsodáltad a Kolozsváry-gyűjteményt, még szép könyved borítójára is rákerült az ott lefotózott Tóth Menyhért-festmény. Emlékezetes Laci, mikor szülőföldeden jártunk együtt, remek önéletrajzi könyvet bemutatva, erről éppen a mindnyájunk által szeretett Tandori Dezső írt lelkes kritikát a *Műhely* felkérésére.

Benes József *Forrás*-grafikájának az ajtó fölött van a helye a *Műhely* szerkesztőségében. Igen, a *Forrás* és a *Műhely*, mondhatjuk bátran, lassacskán testvér folyóiratokká váltunk, sok-sok rokon gondolatunk van az irodalomról, a képzőművészetről, a világ dolgairól. Folyamatos munkakapcsolatban voltunk, ti számos esszét, illetve verset írtatok a *Műhely* tematikus számaiba, én pedig mindig fontosnak gondoltam verseim jelenlétét a *Forrásban*, szívmelengetőek voltak az ott megjelent kritikák könyveimről. Ráadásul ti közöltétek a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémián elhangzott székfoglalómat, ez is jelzi, mennyire otthon vagyok nálatok.

Felidéződnek a derűs vacsorák, a sörözések, borozások. Adja Isten, hogy kocinthatunk majd az ötven évre, közben megbeszélve életünk történéseit, unokáink sorsát, az új könyveket, a focimeccseket. Addig is sok-sok erőt kívánok Nektek a folytatáshoz!

Szeretettel pusnikom Ágit, szeretettel üdvözlök
benneteket

Laci

Lövétei Lázár László

Hébér

– Részlet a Feketemunkából –

Az 50 éves Forrásnak

*megszokod majd
Lacika
egy kicsit dideregsz most
de megszokod majd
biztatod húsz évvel fiatalabb önmagad
hajnalok hajnala
ott álltok T. P.-vel és Gy. Á.-val
Cs. villája előtt
ő is didereg
de ő főnök
renoválás
erre a hétre is renoválás
kevés kockázat nagy lóvé
nincs az a félművelt segéderő aki elbaszhatja egy ilyen melót
csak jobb lehet annál amilyen volt
megsüllyedt a magyar háza
ássuk hát körbe
dúcoljuk alá
térdig tocsogva a talapvízben
csákány és lapát
ez jut neked
de te akartad hogy így legyen
zsebpénz forint
amit a kolozsvári Szent Mihály-templom előtt sörre-vodkára váltasz majd
méltatlankodni minek
jobban örülnél valami újnak
az új mindig jó
gondolod
mentségedre szolgál hogy húsz évvel fiatalabb vagy
geometrie descriptivă
az ábrázoló mértan volt a kedvenc tantárgyad az egyetemen
milyen élvezettel rajzoltál tussal a zsírpapírra
miért nem valami újat*

szívesen megtervezed
ingyen és bérmentve
tussal zsírpapírra
ha kell milliméterpapírra is
statikailag is tökéletes lesz
az új mindig jobb mint a régi
eszedbe jut a gúnyos népi mondás
„Régi gatyafenékből új túrózacskót...”
ennél azért mégiscsak jobb az új
„Du passé faisons table rase”
az egyetemen is a franciát kínoztad
de hangosan ki nem mondanád
hogy végképp eltörölni
te akartad hogy így legyen
néhány nap elég volt megismerni Cs.-t
ő is a nép fia
kevés kockázat nagy lóvé
ha nem tetszik
le is út fel is út
Cs. persze másképp mondaná
megszokod majd
Lacika
csákány és lapát
megsüllyedt a magyar háza
jobb lenne valami új
az új mindig jó
gondolod húsz évvel fiatalabban
hajnalok hajnalán
igaz
este neked kellene elmosni vakolókanalat-miegymást
segédmunkás-privilegium
így csak csákány és lapát és hébér
csak jobb lehet annál amilyen volt
víz- és vérhólyagtól már nem kell tartanod
első héten még bőszen káromkodtál
hogy nem vagy te hébér
hogy tabula rasa
és vesszen ki a világ
és ...table rase
ha megsüllyedt a magyar háza biztosan megérett már a pusztulásra
pedig te akartad hogy így legyen
apád a Rózsadombon
a fél rokonság szintén valahol itt
a fél falu szintén valahol itt
hol van azóta a fél falu

*hol van azóta az a húsz év
hol lesz az az ötven év
ha megéred egyáltalán
visszasírsz majd csákányt-lapátot
bőszen renoválnál
körülnél
aládúcolnál
térdig tocsogva a talajvízben
hébérkednél
de csak dideregsz majd
egyedül
egy új világban
hajnalok hajnalán*

Csíkszentdomokos, 2018. december 12.

Fekete Vince

Édeskedves...

Bogdán Lacinak és a Forrásnak a forrásokról

*Jön, nem jön, jönnie kell, nem jön, de jön, biztos jön,
csak késik, és jön,
jönnie kell, jönni fog, olyan nem volt, hogy ne jöjjön,
még soha nem volt
olyan, akkor miért gondolom, hogy most nem jön, mi
történhetett volna
vele, lebetegedett, dehogy, jönni fog, nem betegednek
le csak úgy, s ha igen
is, akkor pótolják valakivel, és jön, és hozza, hozza, ott
lesz a kezében, már
messziről látni fogom, ott lobogtatja, már ötven méterről
látom, ahogy befordul
az utca végén, ahogy ereszkedik befelé a Borvíz-pataka
felől, ott lesz a kezében,
és akkor felkelek innen, felkelek, de csak lassan, komótosan,
nem sietem el, minek
most elsietni, felkelek, lekászálódok innen, a kőkerítés széles,
lapos tetejéről, ahol órák
óta várakozom, lekászálódok, leugrom, és mintha nem is volna
olyan nagyon fontos, még
nem is a postaláda felé indulok el, hanem hátra, valahová az
udvarba, hátra a kertbe,
de közben oda-odapillantok a postaládára, mert tudom, hogy
benne van már, hiszen
most, az előbb csúsztatta bele a postásnő, a keresztanyám, most
tette bele, csak még nem
akarom rögtön kivenni, rögtön megnézni, kinyitni a lapot,
fellapozni a Jóbarátot,
az én jó barátomat, mert minek is kellene fellapozni, hiszen ott
van a legelején, ott lesz,
nagy betűkkel felírova a név, a cím, a vers, a legelső versem,
Erdélyről szól, mert miről
szólna, Erdélyországról, mert miről szólna, hogy könnyes az*

orcája, egy két világháború
közötti kalendáriumban találtam, barna-fehér fotón az elején
a kormányzóval,
s le kellett írnom, versben kellett leírnom az érzést, vagy mit,
ez a második művem,
de most még a kert irányába kerülök előbb, hátra a nagy diófa
irányába, a horpadás mellé,
ahol a két háború között a bunker volt, nagyapám ásta, nagy L
betű alakú, oda bújtak, amikor
jöttek a repülőök, jöttek a németek, jöttek az oroszok, rengett,
zúgott a diófa koronája, oda
rejtőztek a hat gyermekkel, köztük a legkisebbel, az apámmal,
kedvenc helyem ez, oda szoktam
elvonulni délelőttönként, amikor senki itthon, csak nagyanyám,
anyám, apám a gyárban, a csavargyárban,
a szigetelógyárban, a városban, délután vagy estére jönnek haza
csak, addig azt csinállok, amit akarok,
mondhat nagyanyám, amit akar, neki nem kell szót fogadni, s ma
nincsen semmi dolgom,
nem kell leszednem a fekete ribizlit, hogy aztán bor legyen belőle,
amit apám mind egy cseppig megiszik,
s megbolondul tőle, ahogy anyám szokta mondani, nem kell meggyet
szednem, mert nincs
az idén, az alma, a dió csak ősszel lesz, akkor érik, és most boldog
vagyok, elment már keresztanyám,
becsúsztotta a Jóbarátot, ott van a
postaládában, és benne, biztos, a versem, a legelső, mert a másik, a
korábbi, az egy
elbeszélő költemény volt, mint az Arany Jánosé, vagy a Petőfié, olyan,
amilyent a tavasszal hallottam
a kultúrotthonban, a Maros Művészegyüttes előadásán, a székely
harisnyába öltözött Széllyes Sándortól,
kacagott rajta az első sorban ülő süket nagyapám, aki még a háborúból
hozta, egy légnyomástól kapta ezt a
süketiséget, illetve nagyothallást, süket vagy, mondta neki nagyanyám,
amikor szólt valamit, s nagyapa nem
hallotta, az anyád picsája, mondta ekkor neki mérgesen, de ezt már
megértette nagyapám, elég elé vagy,
mondta nagyanyámnak ilyenkor, nem egyszer, de most a legelső sorban
ült és térdét csapkodva kacagott,
de hahótázott a közönség is a kultúrotthonban, tele volt falusiakkal, az esti
munka mellől oda éppen beesőkkel,
ekkor dőlt el bennem, hogy megírok egy ilyen vagy hasonló történetet,
előadják majd a színpadon, nagy siker
lesz szilveszterkor, nagy büszkeség, örül apám, anyám, nagyanyám,

nagyapám, boldogak leszünk mind,
de most még a bunker felé, a diófa felé tartok, közben leszakítok egy-két
egrest is, megnézem, hogy a vörös belű
körte érik-e már, a szomszédban az eper hogy néz ki, oda szoktunk átjárni,
amikor nincsenek otthon Anti bácsi
és Anna néni, lopni az epret, hiányos a kerítés, könnyen át lehet bújni,
megnézem, van-e sóska is, abból is
szakítok, azt sem tudom, hogy dél van-e, délután-e, egy biztos, hogy még
nem értek haza a szüleim, dolgom semmi,
éppen csak most kezdődik el valami, amiről akkor még nem tudom, hogy
elkezdődik, most, vagy ezután nem sokkal,
most már tudom, annyi év távolából, hogy igen, ekkor indul, ekkor kezdek el
kitalálni legelőször magamnak egy
falut, egy várost, majd találok ki egy hazát, abból, ami nincs, már nincs, vagy
nem úgy van, ami volt, nem is volt,
de lehetett volna, és nem lesz, hiányt, álmot, vágyat gyúrok össze valami voltból,
lehetőből, de soha nem lettből és soha
nem leszből, és ez lesz az én Erdélyem, ez lesz az én édeskedveserdélyországom,
a mértkönyvesateorcáddal
együtt, és ez lesz az én védettvidékem, vakvoisszhangom, a sohanemvolt,
sohanemlesz Hazám...

Pál Sándor Attila

Pásztorballada

*A haldokló román pásztor a nyájához intézte
utolsó szavait, miután részeg kollégái
a kalyibája mellett összeverték,
mint az állatok.*

*Persze ő is be volt akasztva,
félholtan így hát
juhaira hagyományozta mindenét,
amennyire erejéből tellett,
nagyívű beszédet tartott az állatoknak,
s a kost megkérte, vigye hírét,
hogymind ez hogy' esett.*

*Mikor végleg lehunyta szemét,
a nyáj nagy része szétszéledt,
egy ideig ott tébláboltak,
azután sorra összefogdosták őket más gazdák,
volt, amelyiket autó, vonat csapta el.*

*A pásztor teste elrohadt temetetlenül,
a kalyiba összedőlt.*

*Egy kirándulócsoporthoz aztán körbefotózta a helyet,
mint valami régi, egzotikus, szocialista romot.*

*A csoport egyik tagjának drágább gépe volt,
később kiállítása lett,
sőt díjat kapott Miorița című képe.*

Köztes-európai fiatalember balladája

*„Hatvanas éveimre vajon nekem is ez marad?
Út széléről nézegetni, ahogy az élet megáll, majd elhalad?
Egy doboz sörből kortyolgatni gyűrött arccal, akárhogy essen?
Hazabotorkálni és végigdőlni egy sezlonnyi csenden?”*

Ballada a barkáról

Dúli-dúli

*Embermagas füvek között sétáltam
a mezőn. Addig kellett tennem, míg
megtehettem. Ekkor történt, hogy
mellkasomra barka szállt. Míg
hazaértem, a zöld kis hernyó
srapnelszilánkként fúrni kezdte
magát a bőröm alá, majd a húsba,
egyre lejjebb, egészen a szívemig.
A szívemnél megállt. Éppen csak
belebökte a fejét, majd, hogy a vér
ízét megérezte, belebújt. A szívemnek
épp csak a ritmusa változott, tá-tá
helyett esztamra váltott. A barka
ott betokosodott, táplálta az áramló,
oxigéndús vér, öblögette, locsolgatta,
addig, mígnem sarjadni kezdett, újra élt.
Így lettem növény. Dús lombú nyírfa
a semmi közepén.*

Hagyományos ballada

*Hagyomány és Emlékezet
elég ritkán ráznak kezet.
Két sértődött öregúr,
nem kell nekik semmi új.*

*Hagyomány és Emlékezet
egy dologban megegyezett:
„Ne ápolj minket, te gyerek,
Hiszen egyikünk sem beteg,
Élünk mi a magunk módján,
Ahogy lehet.”*

Pécsi Györgyi

Erőterek

Abban a szerencsében részesültem a sors, hogy eszmélődésem, felnőtte válásom a hetvenes évek végére, nyolcvanas évek elejére esett. Máshol többször megírtam már, miért volt releváns számomra ez a politikai szempontból nyomasztóan korlátozó, fullasztó, szellemileg ugyanakkor elképesztően vonzó és pezsgő évtized.

Az utolsó gimnáziumi éveimtől, 1974–75-től kezdtem módszeresen és tudatosan olvasni az irodalmi és művészeti folyóiratokat, lapokat. Kényelmes helyzetben voltam, voltunk, a fontos, számon tartott folyóiratok mellett, ha az emberbe valamennyi érdeklődés szorult, könnyen tájékozódhatott könyvekről, irodalomról, fontos művészeti eseményekről (a folyóiratok meg az *ÉS* mellett ott voltak a napilapok, a *Magyar Nemzet*, *Népszava* igényes szombati mellékletei, meg, ki ne maradjon, a *Könyvvilág*). A kor tulajdonképpen némiképp hasonló volt a mostanihoz, akkor is rengeteg információ dőlt az emberre – már ha szabad információnak nevezni az irodalmi, művészeti élet körüli dolgokat –, de könnyebb volt választani, mert az átpolitizált irodalmi nyilvánosság meg a kettős beszédű közélet egyszerűbbé tette a választást. A kultúrpolitika „három T”-jével szemben (támogatás–tűrés–tiltás) ugyanis az olvasóban is fölépült egy „három T”-s befogadói magatartás: T/1 – föltétlenül figyelni, T/2 – gyanakodni, T/3 – kézbe se venni, de ha mégis, egy szavát sem elhinni. *Tiszatáj*, *Alföld*, *Forrás*, *Nagyvilág*, *Filmvilág*, a Juhász Ferenc-szerelem (*Szarvassá változott fiúk* et. al.) miatt az *Új Írás*, és, szombathelyi főiskolás lévén, a Pete György szerkesztette *Életünk* – ezek voltak számomra a T/1 kategóriás eligazító pontok. Az említett lapok közül legkésőbb a *Forrással* barátkoztam meg – ugyan tudtam, hogy merész szociográfiai munkákat közöl, ezeket minden bizonnyal olvastam is, de egyrészt valamelyest ismertem a vidéki Magyarország életét, másrészt nyugat-dunántúli lévén az én otthonérzetemhez a Dunántúl tartozott. Minden, ami a Dunától keletre esett, néhány város kivételével (Debrecen, Szeged, Miskolc-Lillafüred), tizen-, alig huszonevesen csak térkép-fogalomként létezett számomra, Kecskemét is, meg az egész Bács-Kiskun megye is, Kis- és Nagykőrössel együtt (a magyar irodalom Ruhr-vidéke, ahogy Kányádi Sándor szokta volt mondani).

Amikor azonban 1980-ban megjelent (volna) Csoóri Sándornak az *Egy nomád értelmiségi* című korszakos esszéje, hirtelen nagyon ráfigyeltem a *Forrásra* is, és elkezdtem 'tanulni' Kecskemétet. De a nyolcvanas években mégsem a *Forrással* és Kecskeméttel történt katartikus találkozásom, hanem Lezsák Sándorral meg Lakitelekkel. Persze tudom, az ötvenéves *Forrásról* kellene írnom, de számomra Lakitelek, a *Forrás*, Kecskemét nemcsak egy régiót jelentett és jelent ma is, hanem

saját jogú, egyetlen tájban formálódó, alkotó és értelmező szellemi közösséget. Kecskemét–Lakitelek: olyan, mint a kétszikű tojás, összetartozó fogalmak, amelyek aztán az évek során a megye, a régió centrumaiként kódolódtak bennem.

'85 októberben, egy vasárnap este Tóth Erzszi szolt, hogy kedden mennek Szervác Jóska-val Lakitelekre, valami irodalmi estet szervezett Lezsák, tartsak velük. Lezsák Sándorral, mint afféle ifjonc, korábban már találkoztam, legendája volt, az ember előbb-utóbb elzarándokolt hozzá. Erzszi vezetett, hülyéskedtünk, találgattuk, miért pont kedden lesz irodalmi est, aztán valahol félúton hirtelen ráeszmélő fölismerés: október 22. van, ama huszonharmadika előestéje. Ennek az estnek a történetét, történelmi jelentőségét többen leírták már, nem ismétlem, csak annyit, hogy itt hangzott el először nyilvánosan Magyarországon Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című kultuszverse, Illyés előadásában, hangfelvételtől. Megbabonázva, izgalmas borzongással hallgattam az Illyés-verset, figyeltem a színpadon fölolvadó költőket, Csoóri Sándor, Ratkó József, Szécsi Margit, Buda Ferenc, Nagy Gáspár, Zalán Tibor, Serfőző Simon, Tóth Erzszi, Szervác Jóska, akik amúgy *Forrás*-szerzők is voltak, iszonyú feszültség vibrált a levegőben, pontosan éreztem, hogy az est nem maradhat 'következmények nélkül', nemcsak 'biztonságpolitikai szempontból', hanem mert itt most valami meghatározó és visszafordíthatatlan folyamat kezdődött el.

A nyolcvanas évek második felében Lakitelek meg Lezsák képezte számomra a régióban a szellemi horizontot, a szabadság lehetőségét és az etikai-emberi szakmai rádiuszt. Buda Ferenc 50. születésnapját Lezsák Sanyi házában ünnepeltük (én kissé megilletődött zavarban, alig ismertem néhány író-t), de személyesen akkor és ott megismerhettem többeket, Ratkót, Szécsi Margitot biztosan, mert Ratkó autójában, velük mentem haza. Azokban az években főleg Nagy Gáspár meg Lezsák Sándor tapintatos figyelmének köszönhetően találkozhattam idősebb írakkal, irodalmárokkal. *Ott lenni, oda tartozni* – feltétel nélküli bizalmat jelentett.

*

'89-'90 után „megváltozott az irodalom helye, szerepe, feladata”, onnantól egy másik történet kezdődött. Eztán, tehát viszonylag későn, a kilencvenes évek vége felé, Füzi László főszerkesztősége idején jelent meg az első írásom a folyóiratban. Bár Laci utóbb, és azóta is többször kért, elég ritkán küldtem írást, egyrészt mert amúgy sem írok sokat, másrészt mert nem 'használati' volt és ma sem 'használati' a kapcsolat az új szerkesztőséggel – ezt muszáj értelmezni. Vannak lapok, ahova az ember küld, és rendszeresen, soron kívül megjelennek az írásai, bár a szerkesztőkkel jószereivel nem találkozik, alig ismerik egymást, pársoros leléváltásnál nem több az emberi kapcsolata. A *Forrással* fordított a helyzetem.

Buda Ferencet, Pintér Lajost, Dobozi Esztert korábbról ismertem, Füzi Lászlót későbből. Nem emlékszem, mikor, hogyan találkoztam először Lacival, de amíg erre sor került, elég sok mindent tudtunk egymásról. Például azt, hogy – *similis simile gaudet* – alapkérdésekben, alapmagatartásban rokon a világunk. Azt tartottuk és tartjuk, hogy a magyar irodalom nem alapvetően ilyen vagy olyan, hanem alapvetően sokféle, és ez a sokféleség összeadódva ér valamit, ha ér (miközben természetesen vannak, lehetnek esztétikai, világgépi preferenciá-

ink). Hogy egyetlen magyar irodalomban gondolkodunk, a határon túli magyar irodalmi művek természetes és organikus részét képezik a magyar irodalomnak. Hogy érzékenyek vagyunk a társadalmi-közéleti kérdésekre, de magunk idegenkedünk a közéleti szereptől, mert hiányzik belőlünk az a fajta – rossz szó, de nem tudok jobbat – produktív erőszakosság, ami nélkül nem lehet eredményes a közéleti jelenlét. És mert az emberi kapcsolatokat legalább annyira fontosnak tartjuk, mint a szakmai eredményességet.

Lacival a MAOE (Művészeti Alap) irodalmi tagozata vezetésében dolgoztunk együtt több évig. Megnyugodva gondolok vissza a döntéseinkre, akár segélyekről, ösztöndíjakról, akár díjakról volt szó, kizárólag a szakmaiság, minőség és az irányzatok közti arányosság szerinti döntést képviseltük. Sikerült elérni, hogy határon túli írók, irodalmárok is elismerésben részesüljenek, egyik évben Domonkos Géza, a legendás Kriterion Kiadó alapító igazgatója, egy másikban Dávid Gyula, szintén legendás szerkesztő kapta a Pro Literatura-díjat. Akkortájt szerkesztettem az *Új Könyvpiac* (UKP) című könyves lapot, Laci is állandó szerzőnk volt, rendszeres távkapcsolatot tartottunk, új könyvekről, írókról egyeztettünk, megbeszéltük a *Forrás* és az UKP aktuális lapszámainak az írásait. Laci elmondta a *Forrással* kapcsolatos terveit is, és persze elmesélte, mi minden történik éppen a városban meg a megyében, így aztán szép lassan én is elkezdtem otthon érezni magamat a számomra még mindig inkább virtuálisan létező – bár alkalmasint meghívott vendége lehettem Kecskeméten egy-egy irodalmi estnek – régióban.

Nem emlékszem, melyik évben indította el Füzi Veránkán a *Forrás*-tábort, kétezer körül lehetett. Életem legszebb időszakai közé tartozik, tíz-tizenkét költő, író, szerkesztő a Kárpát-medencéből, együtt, egy hétig a varázslatos Dunaszigeten. Én afféle *sofőrszolgálatot* is teljesítettem, Gion Nándort, Tóth Erzsit, később az erdélyi fiúkat, Lövétei Lázár Lászlót, Fekete Vincét, Molnár Vilmost szállítottam. Az első táborunkba Gionnal ketten mentünk Pestről, előtte telefonon egyeztettünk. Egyikünknek sem volt semmiféle helyismerete, annyit tudtunk, hogy egészen aprócska sziget Veránka, aprócska kis házakkal, és Laci mondott valami öt métert. Spekuláltunk, hogy a sziget széle vagy hossza lehet-e öt méter, úgy döntöttünk, a szélessége, mert ha meghív tíz embert, a hossza nem lehet. Kölcsönösen egymás szavát vettük, hogy örülten vigyázunk egymásra, nehogy beleessünk a Dunába, ő ugyanis egyáltalán nem tudott úszni, én meg éppen csak-csak.

Nándorral jó volt a kapcsolatom, áttelepülése után havonta-kéthavonta meglátogattam, elmeséltem az irodalmi élet híreit, és ő is beszámolt, kivel találkozott, hol jelentek meg írásai. Nagyon magányosan élt Kőbányán, alig mozdult ki otthonról, néhány íróval tartotta a kapcsolatot, Lázár Ervinnel, Temesi Ferivel, meg a szembeszomszéd Radics Viktóriaékkal. Itthon nem kapott fizető állást, a honoráriumaiból élt, a *Forrás* fenntartás nélkül közölte minden írását, az új regényét pedig Füzi rendelte meg, és folytatásokban, teljes egészében közölte. Veránka Gion számára is maga volt Ada Kaleh, a boldogság szigete – béke, nyugalom és nagyon-nagyon jó emberi-írói társaság. Azt mondta: ez azért jó tábor, mert itt még soha nem veszekedtünk.

Voltak, akiket itt ismertem meg, velük és a többiekkel is itt erősödött meg az emberi és szakmai kapcsolat: Vári Fábián László Kárpátaljáról, Erdélyből Gálfalvi György, Ferenczes István, meg az említett fiatal írók, a Vajdaságból Fekete J. József, Beszédes István, Deák Ferenc, Szabó Palócz Attila, aztán a délmagyarországi régióból Elek Tibor, Bombitz Attila, és persze a kecskeméti források: Buda Ferenc, Bahget Iskander, Benes József, Pintér Lajos, Dobozi Eszter, Alföldy Jenő – a feltétel nélküli bizalom társasága.

Hatalmas sétáinkra emlékszem a szigeten, rettegtem a vaddisznóktól, csak akkor éreztem biztonságban magamat, ha Buda Feri is velünk jött, meg voltam ugyanis győződve arról, hogy tud beszélni az állatokkal. A táj-régióban tett kirándulásainkra: alföldi borospincék (nem hittem addig, hogy teremhet jó bor a homokon), Kalocsa, Baja, a kihalt fajszí rév... Csónakázás a holtágban, a Dunához ott kerültem közel, amúgy csak a pesti hidakról meg a rakpartról ismertem, és este a szívszorító pillanat, amikor a minket segítő hajó elhagyta a szigetet, és tökéletesen magunkra maradtunk sok ezer madárral, vaddisznóval meg szarvasokkal.

Este a teraszról néztük a Dunát, hallgattuk egymást, és sokat hallgattuk Giont, mesélt a titói évekről, legendás nemzedékéről, és lapjukról, a *Sympóról*, a háborúról, a regényei háttéréről. Legutolsó közös táborunkban többször is elmondta, hogyan tervezi a pesti novelláskötetét... meg sem fordult a fejünkben, hogy hatvanévesen meghalhat. Az erdélyiek, vajdaságiak – nap mint nap szóba került – a kisebbségi helyzetről beszéltek, a források Kecskemétről meg a megyéről, mindannyian a kánonokról, de még inkább konkrét művekről: ki mit olvasott, jó, nem jó, mi a jó benne, mi nem. Majd' mindannyian szerkesztők voltunk, tulajdonképpen paradicsomi körülmények között dolgoztunk.

*

Veránka fantomfájdalom, hiányzik. Sükösd, Érsekcsanád, onnan már szinte magától ment az autó, mint a fogatos ló, ismerős volt az úthajlat, a házak, a veszélyes útkeresztezések, a helyi kocsmák, a mászkáló gyalogosok. Az alföldi városokban rendszerint eltévedek, nem látok vonatkoztatási pontot (hegyeket), de Kecskeméten a Megyei Könyvtárhoz, meg most már a Kerámia Stúdióhoz is GPS nélkül eltalálok. Míg Szegedre járt egyetemre a lányom, sokszor áthajtottam a megyén az autósztrádán, meg kisebb utakon is, ha Gyulára, Békéscsabára mentem. Nem országúton autóztam, hanem valóságos, emlékekkel gazdag földrajzi-szellemi térben utaztam. Kecskemét: Forrás, Füzi Laci, a szír csodaember Iskander, Pintér Lajos, Kriskó János, Dávid Mari, Kerényi György... Ramháb Mária, meg a hatalmas közönséggel tartott irodalmi estek a könyvtárban... a felszabadult beszélgetések... Valahol ott feszülnek Tóth Menyhért fehérre fehérrel festett vásznai, és ha már Tóth Menyhért, Ryszard Kapuściński *Lapidáriumai*, folytatásokban megjelent esszéi a *Forrás*-archívumban és a személyes memóriámban... Nyárszentlőrinc, Lakitelek – a Sándorok, Lezsák, Agócs, és az Alapítvány monumentalitásában is otthonos világa... Dobozi Eszter szociográfiáiból ismert pusztuló, megkeseredett tanyasi gazdáik, Buda Ferenc tanya-hazáik valahol Tiszakécske körül... Otthon lettem ebben a világban.

*

És tulajdonképpen ide akartam kilyukadni, miért is érzem felmentve magamat, hogy a fél évszázados *Forrásról*, mint egyik legjelentősebb országos irodalmi lapunk értékeiről, eredményeiről, hatásáról, az irodalmi kánonban, irodalomtörténetben elfoglalt helyéről, szellemi progresszivitásáról írjak e jeles alkalom ürügyén, s inkább személyes emlékeimmel hozakodjak elő.

Az ember a fehér papírlappal (képernyőképpel) szemben mindig tökéletesen egyedül van. De művek, a legmagányosabb művek is csak szellemi erőterben születhetnek meg, s csak szellemi erőterben, szellemi folyamatokban fejthetik ki hatásukat. A szellemi erőteret művek és emberek (költők, írók, szerkesztők és érzékeny, nyitott olvasók) együttese képezi. Hálás vagyok a sorsnak, hogy életem fontos szakaszaiban a Bács-Kiskun megyei régió kivételesen erős szellemi erőtereihez hozzákapcsolódhattam.

Molnár Vilmos

A kínai kislány

Szeretettel és nagyrebecsüléssel az 50 éves Forrásnak

A kínai kislánynak, amikor levetkőzik, mindjárt vibrálni kezd azon a helyen valami, ahova a férfiak nézni szoktak. Amikor a kínai kislány letolja a nadrágját és lehúzza bugyikáját, az a valami olyan vibrálásra kapcsol, hogy nem lehet belátni mögéje, pedig sokan szeretnének.

Van olyan, hogy a kínai kislány elhívja az embert az erdőbe. Az ember elmegy vele, természetesen történjen, amit a kínai kislány akar. Miután sikerrel túl vannak a kirándulás csúcspontján, az ember pedig gyorsan félrefut és megnézi magát, még látja egy darabig a vibrálást azon is, amiért őt a kínai kislány az erdőbe hívta. Ez nem olyan erős, mint a kínai kislány micsodáján lévő vibrálás, de rövid ideig halványan kitart.

Ha az ember nem lát a saját dolgán semmiféle vibrálást, s visszafordulva, keményen megnézi a kislányon is a pontot, ami vibrálni szokott, de most nem vibrál – akkor az nem kínai kislány volt.

Ilyenkor az ember jobban teszi, ha gyorsan hazarohan.

Péter Márta

(hallom)

*hallom az
időt a mélyben
'hogy megül a
maradékemély, az
időmaradék
mélye
időmélye
sűreje-
sötétje
mélye mélyén
vár magára
idejére
önvégre
vár*

ülni csak

*csuang ce tudta
(és másféle
nagyok)
ülni csak
mindent
feledve
.....
nem
mozog
a rossz*

feledés

*a
vér
megfut*

*megiramlik
üvegen iramlik*

*szilánkba
fut*

last minute

*csúszik a hús
mállik a vázról
csak bőr marad ott
szontyolodó
emlék, és
száraz takaró a
csont szemérme,
mert mindennek
van szégyene
félelme, a
csontnak is
ha meztelen
de a sors még
játszik vele,
haláltáncra
kéri és
rázza mint
parkinson
dadus az
utolsó
menetben*

fűszálként

*a testemben változom én
vagy a testem változik
énemen
de ki az én, kérdez a
nagy rishi
ki vagyok és nem
tudok választ
csak mindig a
nem, hogy*

*mi nem vagyok
az állítás nemjét
hordozom
míg fűszálként
madár reptiben
létezem és
nézel a fűvön át
és szemed,
tekintésed
álma, 'mit
álmodom*

maradékidom

*hová megint és
hová vissza
hogy a
seholban is felé
szótlánul
s közben a
tudatféle
a tudat fénye csillan
szürke eszmélet a
beöntő csövén
préselem a vizet
langyos (szappanos?)
oldaná már a
salakos
végtényt
miért olyan nehéz
menni (innen) még
ennek is
bennragad, ahogy a
test egésze itt
s még mindig
a szép. a bőrfehér
árnyalaton
megcsúszott
tudat az anus rózsá-
redőin bicsaklik el
nem képes
megállni, pedig
most ez a világ*

*a más nagyon távoli,
kizárva. csak
a tudatfényes
csódarab meg a
fehérlő maradékidom, a
meditációs
tárgyegész kötözi
figyelmem.
(otthon-
testem
kicsi halma) a
gondolással
elbukom*

(fogai)

*fogai
nagyvadak
ajkai mögött
(élvedő húsok
mögött)
sorba feszülve,
mint
lehorgonyzott
hajók a tör-
ténethen
ülve*

*és mi a
történet
a minden
mögött*

*harapni
marni
készület*

Kötter Tamás

Pályakezdés

„...jó egészségben nekikezdek, / Remélve, hogy nem hagyom abba holtig...”

(Walt Whitman)

Negyvenkét éves voltam, amikor írásra adtam a fejem, és elhatároztam, hogy tehetségemhez mérten megírom a mai magyar középosztály szenvedéstörténetét. Mindez a jó nevű Kalligram Kiadónál megjelent négy kötet után ma már könnyű dolognak látszik, de az induláskor, ismeretség és ismertség nélkül szinte lehetetlen vállalkozásnak tűnt. Egy író azonban, történjék bármi, nem tehet mást, mint hogy ír. Én is egymás után írtam a történeteket Budapestről, a városról, amelyet egyszerre szeretek és gyűlölök. Olyan hatalmas volt bennem az élményanyag, az írás iránti szenvedély és az ismertség iránti vágy, hogy hamarosan hetente küldtem novellákat különböző irodalmi folyóiratoknak. Mindhiába. Ha válaszra méltattak, az is mindig elutasító volt. Nem tudom, hogy a merész témaválasztások, a néhol kétségkívül brutális realizmus, vagy csak egyszerűen az ismeretlen név tartotta vissza a szerkesztőket a közléstől, mindenesetre sokáig nem találtam folyóiratot, amelyben végre nyomtatásban láthattam volna viszont a kéziratomat. Mindez egyszerre keserített el és dühített fel, és már feladni készültem írói terveimet, amikor levelet kaptam a *Forrástól*. „Kedves barátunk”-nak szólítottak, és örömmel értesítettek róla, hogy publikálásra érdemesnek találták életem első novelláját, a *Kiszavaztak babyt*. Bosznay Ági elolvasta, és megtetszett neki, így került Pintér Lajoshoz, aki rábólintott, és Füzi László sem látta akadályát a közlésének – így járt hát első művem kézzől kézre. Amikor valósággá vált az ígéret, s kezembe vettem a lapszámot, benne a novellámmal, hirtelen minden kétség elszállt belőlem, és visszatért a hitem önmagamban. Azóta is írom a történetemet, „Remélve, hogy nem hagyom abba holtig”.

Virág Zoltán

A kezdeti lépésektől a szoros kötődésekig

Szegeden, a Somogyi Könyvtár alagsori társalgója és folyóirat-lapozgatója melletti teremrészben tartott tanácskozáson, 1986 januárjában láttam és hallottam először Füzi Lászlót. József Attila és Németh László kapcsolatáról olvasott fel a Péter László hatvanadik születésnapja apropóján rendezett, Apró Ferenc szervezte konferencián Ilia Mihály, Grezsa Ferenc, Lengyel András, Szigeti Lajos Sándor és mások társaságában. Mint a régi magyar irodalom kutatására FC-csoport néven fölesküdtött kis baráti közösségünk patrónusától, tudós-példaképüktől és kedvenc tanárunktól, Szigeti Csabától megtudtam, Ilia Mihály egyik jeles tanítványát illet tiszelni a személyében. S hogy teljesen világos legyen a kép, Szigeti Csaba még hozzáfűzte: „Ilia Mihály maga az Egyetem.”

Füzi László (és más kiválóságok) mesterének neve nem csengett számomra ismeretlenül, hiszen a hűséges hallgatói, pártfogoltjai, istápolttjai közül többekről tudomást szereztem már akkoriban. Bármelyikükkel találkoztam, előbb-utóbb a kifogyhatatlan tudására, önzetlenségére, szerénységére, kontinenseken átívelő könyv- és levélforgalmára terelte a szót. Legendás információ-rendszerező és áramoltató módszerére, amelyet lehetetlen eltanulni vagy utánozni. A nyitottságára, a mások értékei iránti fogékonyságára, a gyékényszövéstől a kortárs kísérleti zenéig és tovább terjedő naprakészségére, a művészeket, költőket, prózaírókat, tudományos szakembereket egymással összehozó hálózatszervezésére és kapcsolatformálására, amelynek olyanok szintén a kedvezményezettjeivé válhatnak, akik sohasem találkoztak vele személyesen.

Ilia Mihályék lakásától alig két háztömbnyire, ugyanabban a tarjáni városrészben nevelkedtem, általános iskolásként pedig egy lakótelepi fiókkönyvtári foglalkozáson csodálkoztam rá a kisugárzására, a lenyűgöző műveltségére, mindarra, amit az irodalomról és a művészetéről megosztott velünk, lelkes kisdiajokkal. Az azóta elmúlt bő négy évtizedben voltaképpen ugyanazzal az ámulattal fogadtam szavait szeminaristájává, szakdolgozójává, doktoranduszává, bölcsészkar kollégájává és tanszéki szobatársává előlépve, viselkedéskultúrájának, szakmai iránymutatásának és emberi tartásának eleganciáját nap mint nap megtapasztalva.

Mentoromként ő juttatta el egyik írásomat (egyetemi szakdolgozatomnak a tanácsai alapján kiemelt részletét) a *Forrás* folyóirat szerkesztőségébe, közvetlenül Füzi László kezeihez. Különösen kitüntetett figyelemben részesültem, a szöveg megjelentetésre alkalmasnak találtatott, s attól a pillanattól kezdve további munkálkodásra serkentő észrevételeket, folyamatos bátorítást kaptam-kapok Füzi Lászlótól. Mesterével, mesterünkkel karöltve, a szegedi Modern Magyar

Irodalmi Tanszék meghívott előadójaként hosszú éveken át tágította-árnyalta a szakszemináriumokat, a speciális kollégiumokat, a posztgraduális képzéseket és a doktori stúdiumokat választó diákok gondolkodásmódját; pályán maradásuk ösztönzésével és segítségével, sőt a gördülékenyebb tudományos előmenetelüket biztosító folyóiratközlések lehetőségeinek felkínálásával.

Az 1992-es évfolyam februári számában közölt első önálló publikáció hozadéka Füzi László és Pintér Lajos felém áradó bizalma volt, ami később újabb és újabb megkereséseket, felkéréseket eredményezett a szerkesztőség jóvoltából. A lap 1990-es évtizedbeli tipográfiai elrendezése, markáns vizuális identitásjegyei közel álltak hozzám, nem is beszélve az irodalom- és művészetszemléleti élettelségéről. A generációs tükör elmozdításait, a nem egyetlen kitüntetett nemzedékre támaszkodás minőségi autonómiáját kezdeményező kulturális programozottságot kifejezetten kedveltem, mert az elméleti tudat szférájába emelt távlatok kialakításának esélyeit kínálta, ezáltal a kortársi reflexiók, a személyes hozzájárulások társulási fórumául, közös gyakorlóterepéül szolgált néhányunk számára. Mindig rokonszenveztem a periodika leegyszerűsített szenzibilitást kerülő, a redukált szociális érzékenységtől tartózkodó igényességével. Azzal az irányultsággal, töretlen hagyományértelmezéssel, amely a saját elődök örökségét gyümölcsöztetve az adott megyeszékhelyi vonzáskörzet és a tágasabb regionális környezet kvalifikációs határait jócskán, nemzetközi léptékben is kiterjesztette.

A Benes József tervezte elsőrangú borító a 2000-es évektől az átalakulás poétikáját, a fix tér és kifutópálya szavatolta folytonosságot állítja előtérbe, e minta követését ajánlja a folyóiratban aktuálisan tevékenykedők, a folyóiratért valaha munkálkodók meg a mindenkori olvasók figyelmébe. A nála és feleségénél, Gerle Margitnál tett látogatások, az olykor Bacsa Gáborral kiegészülve négyesben folytatott beszélgetések, a műalkotásaik készülési fázisaiba pillantás engedménye, illetve a metaforikus fedőlap készítésének műhelytitkaiba avatás kiváltsága egyre bensőségesebb közelséggel kapcsolt a *Forráshoz*. Az utóbbi két évtizedben Ilia Mihálllyal kettesben felkerekedve (néhánykor ugyancsak Bacsa Gáborral trióvá bővülve) részese lehettem, részesei lehettünk Füzi László megannyi baráti gesztusának, például a nagyközönség elől elzárt intézményi részlegek, múzeumi raktári gyűjtemények, kiállításokon nem látható kollektívok megtekintésére alkalmasokat teremtő kalauzolásának-lélekkövetésének. Revelatív erővel hatott Bahget Iskander vendégszeretete, kertjének és műtermének bejárása, sőt mindama részletek, amelyeket családjának történetéről, sorsának alakulásáról, fotográfusi karrierjéről feltárt előttünk.

A kecskeméti folyóirat és a köré szerveződő Kortárs Művészeti Műhelyek intellektuális orientációja állandó viszonyítási pontom és alapom maradt tehát, alföldi oázisként és szellemi bázisként inspirál egyszerre, kineveltjeink, tanítványaink itteni irodalomtörténész, kritikusai szárnypróbálgatásait, szépirói megmutakozásait figyelemmel kísérve pedig abban reménykedem, hogy a jövőben még sokuk számára feledhetetlenné teszi a kiugrás és a kiforrás dinamikáját.

Staar Gyula

Összetartozás

A Forrás és a Természet Világa

Két folyóirat egymásra találásáról, közös útjairól szeretnék írni. Az egyik most lett ötvenéves, a másik százötven. Az egyik címlapján hirdeti hovatartozását: szépirodalom, szociográfia, művészet. A másik címdalán ott látható az alapításkor viselt név is: *Természettudományi Közlöny*. E két folyóirat a Kecskeméten kiadott Forrás és a Budapesten készülő *Természet Világa*. Kérdezhetik: mi köthet össze egy szépirodalmi és egy természettudományos kultúrát terjesztő folyóiratot? Természetesen a közös gondolkozásmód. Vagyis emberek, akik ugyanazt vallják: nem érdemes két kultúráról beszélni, hiszen összetartozunk.

A mi összefogásunkhoz azonban valakinek meg kellett tenni az első lépést. Ez az ember Füzi László volt, akkor a *Forrás* munkatársa. A *Természet Világa* Gyulai Pál utcai szerkesztőségébe 1986-ban levél érkezett Kecskemétről, a Szabadság tér 1/A-ból, s ebben Füzi László arra kért, készítsek a *Forrás*ba interjút Simonyi Károly professzorral. A felkérés a szívemhez szólt. Abból a városból érkezett, ahol gimnáziumi éveimet töltöttem. A Katona József Gimnáziumban érettségiztem, ott olyan tanároktól kaphattam tudást és emberséget, mint Hordós Károly osztályfőnökünk, Iványosi-Szabó Tibor történelemtanárunk, és a matematika szigorú apostola, Szemerey Andor. Ma is hálával gondolok rájuk, ráadásul Iványosi-Szabó Tibor tanár úrtól mindmáig tanulhatok, a *Forrás*ban megjelenő remek tanulmányait olvasva. A felkérés visszautasíthatatlan is volt, hiszen olyan tudóstanárról kért életútképet, akit nagyon tiszteltem. Többször elmondtam, leírtam, életem nagy adományának tartom, hogy Simonyi Károlyt megismerhettem, hogy idővel barátságába fogadott. A két kultúrát ötvöző nagyszerű könyve, *A fizika kultúrtörténete* hozott minket össze, 1979-ben, amikor a *Természet Világa*, akkor még fiatal matematika–fizika szakos szerkesztőjeként könyve megszületésének körülményeiről készítettem vele az első hosszabb interjút.¹ Füzi László felkérése újabb lehetőséget teremtett arra, hogy találkozhatunk, kérdezhessem, hallgathassam... Felhívtam telefonon, elmondtam, a *Forrás* szeretne megjelentetni egy vele készített életútinterjút. Ráállt, bár akkor már emelkedtek a maga köré épített falak. Az interjú megszületésének körülményeiről részletesen szóltam már ebben a folyóiratban, egy rá emlékező írásban.²

Hónapokig dolgoztam az interjú megformázásán, majd útjára bocsátottam a kéziratot Kecskemétre. Rövidesen megérkezett a válasz.

1 Staar Gyula: *Ezernyi évet fölvarázsló tudás*. Egy este Simonyi Károlynál. *Természet Világa*, 1980. 11. sz.

2 Staar Gyula: *Mindhálalig sugározta tudását*. Emlékképek Simonyi Károlyról. *Forrás*, 2010. 10. sz.

Tisztelt Uram!

Másodpéldányon elvégeztem a rövidítést, ahogyan sejtettem, nehéz munka volt. Fájt a szívem a mondatokért, és az interjú fölépítése is olyan, hogy szinte lehetetlen a rövidítése. Igyekeztem a szerkezetet és az arányokat megőrizni, nagyon bízom abban, hogy ilyen arányban még elfogadják a rövidítést. Ha igen, kérem, vezessék át az első példányra, s várom vissza a kéziratot. Úgy gondolom, a szedett szöveg monotonosságát megtörné, ha pár fényképet is tudnánk közölni Simonyi Professzor Úrról. Az eddigi interjúkban nem közöltünk képeket, de a humán tudományok képviselőit a nagyközönség is jobban ismeri. Ez az interjú az egész életutat végigkíséri, ezért tán igényli is pár fotónak (esetleg dokumentumnak) a közlését. Örülnék, ha ezek beszerzésében tudna segíteni.

Barátsággal üdvözlö: Füzi László

Kecskemét, 1987. ápr. 30.

A Simonyi Károllyal készített életútinterjú a *Forrás* 1987. évi 10. számának első írásaként jelent meg, képekkel. Simonyi Károly akkor még nem tartozott az ünnepeelt tudósaink sorába, pedig sokan tudták, hogy 1951-ben Sopronban ő hozott létre először Magyarországon mesterségesen gyorsított részecskékkel atommag-átalakítást, híres szakkönyvein mérnök- és fizikusgenerációk nőttek fel, műegyetemi előadásai mindig „teltházások” voltak. Csak hát, nehezen bocsátották meg neki, hogy 1956-ban hagyta magát megválasztani a Központi Fizikai Kutatóintézet Forradalmi Bizottsága elnökének.

A nyolcvanas évek végén velünk is nagyot fordult a világ. Füzi László a *Forrás* főszerkesztője lett, engem pedig a *Természet Világa* irányítására kértek fel. Ma már tudjuk, mekkora keresztet vettünk akkor a vállunkra, de boldogan cipeltük (ő még ma is ezt teszi), mert elképzeléseink szerinti szellemi műhelyek kialakítására nyílt lehetőségünk. És persze, ekkor azonnal egymásra is gondoltunk, mert megvalósítandó terveink közé beletartoztak egymás világai.

Mielőtt azonban közös útjainkról szólnék, feltehetjük a kérdést, miért éppen a *Természet Világába* küldte levelét Füzi László, Simonyi-interjút kérve a *Forrásba*. Erre ő maga adott választ, amikor a Magyar Tudományos Akadémián 2004-ben a *Természet Világáról* beszélt:

„Meghatódva állok itt, egy százharmincöt éves folyóirat köszöntésekor. A magyar művelődéstörténetben ritka, hogy évszázadosnál korosabb folyóiratok létezzenek, hiszen az évszázadosnál nagyobb kor azt jelenti, hogy történelmi korszakokat, világháborúkat, forradalmakat, ellenforradalmakat, rendszerváltásokat kellett túlélnie egy lapnak, pedig megszokhattuk már, hogy a politikai történések mindig mindent maguk alá hajtanak. Örömmel tapasztalom, hogy ez mégis így az élet minden területén...”

Tulajdonképpen Vekerdi Lászlónak kellene itt állnia helyettem, s neki kellene beszélnie a *Természet Világáról*. Két okból is Vekerdi Lászlónak kellene itt állnia. Az egyik ok az, hogy tíz évvel ezelőtt ő írt alapvető tanulmányt, köszöntőt az akkor százhuszonöt éves Természettudományi Közlönyről a *Forrásban*... A másik ok, ami miatt Vekerdi Lászlónak kellene itt állnia, az, hogy valójában ő ismertette meg a *Természet Világával*, annak szerkesztőségével. Még a nyolcvanas évek közepén mondta: »Ha jó és alapos interjút akarsz közölni, akkor keresd meg Staar Gyulát a *Természet Világánál*.« Megkerestem, s ennek folyományaként jelent meg a *Forrásban* a Simonyi Károllyal készített interjúi közül az első, talán a legterjedelmesebb, s talán a leg súlyosabb, Iszonyú

rendet vágtam... címmel. Tulajdonképpen ennek az interjúnak a közlésével kezdődött meg a Természet Világa és a Forrás közötti kapcsolat. Ennek a kapcsolatnak az egyik legfontosabb mutatója a kilencvenes évek közepén megjelentetett, A századvég szellemi körképe című kötet. A könyv a Németh László Társaság égisze alatt, Sándor Ivánnak, a Társaság akkori elnökének a kezdeményezésére, ösztönzésére jött létre, három folyóirat, az Iskolakultúra, a Természet Világa és a Forrás közreműködésével. A Természet Világa segítségével jutottunk hozzá Beck Mihály, Bencze Gyula, Koch Sándor, Schiller Róbert és Toró Tibor alapvető fontosságú tanulmányaihoz...

A Természet Világa szerkesztőbizottságának tagjai között számos olyan természettudóst találunk, aki a humán tudományokban, az irodalomban és a művészetekben is jártas, erről talán éppen nekem kell szólnom. Schiller Róbert új könyvének a címét idézem: Egy kultúra között. Ez a cím s a mögötte álló gondolkodás önmagában is tagadja a kultúra kettészakadásának tényét, és csupán felkészültségünk hiányára hívja fel a figyelmet. Úgy gondolom, manapság éppen a Természet Világánál őrződött meg a szellem emberének magatartása úgy, ahogyan azt Németh László megfogalmazta.

Az eddigiekben elmondottak alapján akár egy kapcsolati hálót is lerajzolhatnánk. A fizika kultúrtörténetének szerzője, Simonyi Károly kapcsolatot tartott Németh Lászlóval, Németh László legjobb olvasója és értője, Vekerdi László hívta fel a Németh László-kutatók figyelmét a Természet Világára, s azokra a tudósokra, akik a lap körül tevékenykednek.³

Rögzítsük még, hogy A századvég szellemi körképe kötetet a Jelenkor Kiadó jelentette meg Pécsen, 1995-ben. A könyv szerkesztőbizottsága: Füzi László, Géczy János, Poszler György, Sándor Iván (elnök), Staar Gyula és Vekerdi László. A könyv bevezető írásában Sándor Iván így fogalmazta meg a közös célkitűzést: „Kitűnő tudósokat, művészeket kérünk fel arra, hogy mondják el felismeréseiket a történettudomány, a filozófia, a természettudományok, az etika, a vallásbölcselet, az esztétika, az irodalom, a színház témaköreiben. Miről tehát? Arról, hogy mit látnak ma a legfontosabb kérdéseknek, hogyan jellemeznék a századvég »hiány-szituációját«?; mi van ma még rejtve, amire kifejezéseket nem találunk, de amit illő volna már fogalmakká avatni?; mi van elmúlóban, mi születőben?; merre vezet az út, amelyen rátalálhatunk önmagunkra, és kifejezhetjük azt, ami már kétségtelenül egy másféle kultúrkorszak jeleihez tartozik hozzá?; mit jelent a korábbi igazságok elfogadása helyén a keresés útonléte, és melyek azok a másféle tények, amelyekhez közel hajolva lehetne az élet, a tudomány, a művészet »új szótárain« töprengeni?”

Most, amikor újra kézbe vettem a könyvet, feltűnt, hogy az Akadémián mondott köszöntőjében Füzi László a kötethez hozzájárulást adó Természet Világa-szerzők között nem említette Vekerdi László nevét, pedig az ő nagy tanulmánya is ott szerepel a kiadványban. Azután rájöttem a megoldásra: Vekerdi Lászlót az irodalmárok és a természettudományok művelői is sajátjuknak tartják. Ezt a Forrás főszerkesztője egyik írásában szépen meg is fogalmazta: „...a tanácskozáson döbbsentem rá, hogy a különböző szellemi, politikai, szakmai irányból érkező előadókat egyetlen ember, Vekerdi László tisztelete kapcsolta össze.”⁴

3 Természet Világa, 2004. 7. sz.

4 Budapest-Zuglói Önkormányzata és a Németh László Társaság – a Forrás, az Iskolakultúra és a Természet Világa szerkesztősége szellemi támogatásával – által, A századvég szellemi körképe címmel

Úgy tűnik, lapkészítő emberként is megmaradt a pedagóguslelkem. A *Forrás*-ban megjelent újabb hosszabb interjúmat is egy legendás fizikatanárral készítettem.⁵ 1988-ban íródott levélben találtam meg ennek az előzményét. Amerikából küldték, Tarrytownból, feladója Stephen W. Bogyo, vagyis Bogyó István. Leveléből idézve kezdtem a *Forrás*-ban megjelent Vermes-interjút:

„Kedves Staar szerkesztő úr!

Én az 1933–34-es években jártam a budapesti fasori gimnáziumba. Vermes Miklós matematika-, fizika- és vegytan tanárom volt. 1948-ban útlevelemmel kivándoroltam az Amerikai Egyesült Államokba, mert 25 éves koromra a magyar kormány kétszer tett selejtlistára: először őseim vallása nem tetszett, utána a gazdaságvezető édesapám foglalkozása. Így hát igyekeztem korai éveimet elfelejteni.

Magyar származású feleségem unszolására 1984-ben látogattam haza először. Néhány volt osztálytársam meghívott vacsorázni, ezen az estén találkoztam újra az akkor 79 éves Vermes Miklóssal. Mindenki más megöregedett, ő ugyanolyan volt, mint valaha.

Megkérdeztem, mit csinál a vakáció alatt, elmondta, szeret utazni. Ez adta az ötletet, hogy megszervezzem a tanár úr egy hónapos amerikai látogatását. Több mint 30 odakint élő ex-fasorista járult hozzá a költségekhez, akik az ország különböző pontjain vállalták az idegenvezető szerepét is egy precízen összeállított program szerint.

Vermes tanár úr 1986. július elsején érkezett egy gutaütően forró délutánon. A gondosan kitervelt útiteroból minden pihenőnapot elsikkasztott. Fölmászott New York, Chicago, Washington, Toronto, Montreal magas épületeire, lefúrta magát a földalatti vasút hálózatába, a Niagara-vízesés alá; helikopterrel átrepülte Manhattan vidékét...”

Bogyó István később még azt is megírta, hogy: „1984-ben, viszontlátva Vermes Miklóst, szó esett a fasori tanári karról. Megemlítettem neki, hogy az egyik német származású tanár azokban az iszonyú években egyre jobboldalibb érzelmekről tett tanúbizonyosságot. – Hát ezt teljesen hibásan érezte – válaszolta Vermes –, az illető 1944-ben saját biztonságát kockáztatva naponta ment a gettóba diákjain és barátain segíteni. Erről több életben maradt ember tanúskodott. – Akkor örülök, hogy tévedtem – feleltem, s erről több szó nem esett. A következő évben, amikor Vermes amerikai látogatását szerveztem, több mint hetven kint élő tanítványával kerültem kapcsolatba. Tőlük tudtam meg, hogy azokban az időkben Vermes is naponta járt a gettóba másokon segíteni. De ezt nem tartotta érdemesnek megemlíteni.”

A *Forrás* Vermes-interjúval megjelent számát természetesen frissiben postáztam Bogyó Istvánnak. Megírta, hogy azt a számot a Fasori Evangélikus Gimnázium Amerikában élő öregdiákjai kézzől kézre adták. Közülük többen neves emberek lettek: zongoraművész, fizikaprofesszor, gyógyszervegyész, mérnök, mezőgazdász, matematikus, ügyvéd, üzletember... Megható és tanulságos, hogy egy szakmailag kiváló, emberségével is példát adó tanár évtizedek múltán is milyen összetartó erő lehetett.⁶

---

rendezett tanácskozás. (Budapest, 1994. március 4–5.)

5 Az örökéző. Beszélgetés Vermes Miklós Kossuth-díjas fizikatanárral. *Forrás*, 1989. 4. sz.

6 Örökítsük meg itt azoknak a volt fasori diákoknak a nevét, akik a Bogyó István szervezte Vermes-vendéglátás aktív részesei voltak Amerikában és Kanadában: Böhm János, Dach György, Deutsch

Simonyi Károly és Vermes Miklós a szakmai és emberi kiválóság példaképévé vált. Ma már iskolák, díjak, tanulmányi versenyek őrzik a nevüket, szobraik állnak, az utókor tiszteletet ad elismerésre méltó életművüknek. A *Forrásban* megjelent interjúikat azóta több helyen átvették, idézetek forrásaivá váltak. Jó visszagondolni arra, hogy velük léphettem be a *Forrás* szerzőinek táborába. Így váltam a folyóirat állandó, ha nem is gyakori szerzőjévé. Az eltelt három évtized alatt életútinterjúimmal a *Forrásban* is több arra érdemes természettudóst bemutathattam. Mondhatni, ez lett a műfajom. Szerénytelenség lenne sorba venni mindannyit, itt csak az utolsót említem, melyet a tehetséges fiatal szegedi matematikatörténésszel, Szabó Péter Gáborral készítettem. A *Forrás* 2018. szeptemberi számában jelent meg, *A matematikatörténet levelező tagja* címmel. Azt azért el kell ismernem, hogy a legtöbb hivatkozás ma is a *Forrásban* megjelent első Simonyi-interjúmra történik. A legendás műegyetemi professzort méltatók rendszeresen idéznek ebből a beszélgetésünkből. Amikor Simonyi Károlyra emlékező előadásra kérnek, magam is innen szemezgetek. Az Egyházásfalu összevont osztályú általános iskolájából induló, szellemóriássá váló ember jellemét jól példázza az a szövegrész, amit soha nem felejték elmondani:

„Testvéreim és édesanyám körében értettem meg igazán, hogy a szakmán kívül eső lényeges kérdésekben a józan, értelmes ember pontosan annyit ér, mint a legtanultabb fő. Szakmáról, természetesen, nem vitáztunk. Ők tudták, hogyan, mikor kell vetni a gabonát, én meg gyorsítót tudtam építeni. Erről nem volt vita. De minden testvérem, édesanyámról nem is szólva, egyenrangú félként vitatkozott velem olyan kérdésekben, mint a nagyon bonyolult rendszerek megítélése: az emberi társadalomé, az emberi erkölcsé, az emberi kapcsolatrendszereké. Később ugyanezt éreztem a fiaimmal szemben is, sőt lassan unokáim is vitapartnereim lesznek. E kérdések vizsgálatánál a józan ítélőképességű hétköznapi ember soha nem tévedhet akkorát, mint a szakmabeli. Hiába voltam »tanult ember«, soha nem találtam olyan érveket, melyekkel lehengerelhettem volna testvéreimet. Egyszerűen azért, mert ilyen érvek pedig nincsenek! Ez két dologra kell, hogy figyelmeztessen: szerénységre és a józan ész megbecsülésére. A nagyon bonyolult dolgok iránti alázatra és a többi embertársammal való teljes egyenjogúság elfogadására. Mert a szakma az szakma. Van, aki szalámit árul, van, aki elméleti villamosságtant. Ezek nem lényeges dolgok. A lényeges az, amiről nem beszélünk, mégis ez a kultúra végső, legfontosabb tartópillére: a tartás, az etika.”

A *Forrás* és a *Természet Világa* közötti hídverő tehát Vekerdi László volt, aki nemcsak összekötött minket, hanem írásaival is sokat tett azért, hogy olvasótáborainkat megismertesse a másik folyóirat világával. A *Természet Világa* jeles évfordulója múltával írása jelent meg a *Forrásban*, *Kötetbíráló és köszöntő a Természettudományi Közlöny 125. évében* címmel.⁷ Ebben hozzáértő bölcsességgel tekinti át a nevezetes évfolyam természetét, írásait, külön kiemelve a középiskolások írásait közreadó diáklap-mellékletet:

Dénes, Domán Miklós, Katona Gábor, Kun József, Lénárd Sándor, Mendelsson György, Moravcsik Mihály, Okány Lajos, Palócz Henrik, Schiffer János, Síki Béla, Strasser Alfréd, Streisinger Ervin, Szabó Gusztáv, Ungár Péter.

⁷ *Forrás*, 1995. 5. sz.

„A lap gazdag és reményt keltő újítása a Diákmelléklet... Az íráskor többsége, s igencsak legjava a város vagy az iskola egy-egy nagy tanáráról-tudósáról szól, vagy az iskola, a város, a környék valamilyen kincséről vagy jellegzetességéről. A diákok, s nyilván a tanácsadó tanáraik is, jól ismerik a terepet, amely az életkor adottságainak leginkább megfelel, s ahol az ifjú írók felnőtt kollégáikkal minden tekintetben egyenrangúként és egyforma eséllyel indulhatnak: épp ezért is illik annyira szervesen a lapba a Diákmelléklet, s nem szorul valamiféle ifjúsági gettóba. De túl ezen, jelzik tán az íráskor általában a mentalitás változását; a helyi és a kézzelfogható megbecsülésének a növekedését, helykeresésünk kezdeteit, magunkra találásunkat bármiféle bezárkózás nélkül, a kiszabadulás igényét a kirekesztő felzárkósítástól.”

A Természet Világa diáklapját, s az ehhez szerzőket toborzó Természet-Tudomány Diák pályázatát Simonyi Károly is szívéhez közelinek érezte. A *kultúra egysége* címmel 1995-ben különdíjat alapított a Kárpát-medence magyar anyanyelvű diákjainak. Ennek kiírása szerint a különdíj a humán és a természettudományos kultúra összefonódását hivatott bemutatni. A középiskolások diákok írásainak elbírálására Füzi Lászlót, Radnai Gyulát és Vekerdi Lászlót kértem fel. Megható volt látni, milyen szerető gondoskodással igyekeztek megmutatni a fiatalok írásaiban rejlő értékeket. Többnyire először Kecskemétről érkeztek vissza a méltató sorok, már december végén. Volt év, amikor Vekerdi László a Mária utcából, kórházi ágyából felkelve, télikabátban, kezében a kéziratokkal, és a róluk, és rájuk írt véleményével sietett át a Gyulai Pál utcába, szerkesztőségünkbe. – Jó isten, Laci bácsi, ezt igazán nem kellett volna! Megfázol, mi lesz veled? – aggodalmaskodtam. – Jó, jó – morgolódtam –, de ezek a fiatalok már biztosan nagyon várják az eredményt. Leültettük, a lányok forró teát készítettek, megittattuk vele, még egy plusz pulóvert is ráerőltettünk, utána kísértem vissza a kórházba. A márciusi díjátadó ünnepségen már ő osztotta a Kossuth Klubban a nyertes diákok jutalmait. Mindenkihez volt egy fölemelő, további munkára biztató szava. Értékelései összegzéseként pedig felhevülten kiáltotta a fiatalságnak: „Itt az is nyert, aki nem nyert!”

Ágyam fölött, karnyújtásnyira, a könyvespolcon őrzöm a *Forrás*-műhely egyik csodaszép kötetét, *Homok-haza*⁸ a címe. Arra kértem Vekerdi Lászlót, méltassa ezt a könyvet a *Természet Világában*. – Jó, de akkor írok egy másik cikket is, a most megjelent *Matematika*⁹ különszámokról, azt pedig a *Forrás*ba. – Nagyon jó lesz – lelkesedtem –, majd Füzi Lacival egyeztetjük, hogy ugyanabban a hónapban jelenjen meg a két írás, és hivatkozunk is egymásra. Vekerdi László egyik írása *Homok-haza* címmel jelent meg a *Természet Világában*, a testvére pedig *Matematika-haza* címmel a *Forrás*ban. Mindkettő 1999 novemberében látott napvi-

8 *Homok-haza. Irodalmi képeskönyv Bács-Kiskun megyéről*. A kötet anyagát válogatta és a kötetet szerkesztette: Füzi László, a felvételeket készítette: Walter Péter, a kísérő tanulmányt írta: Csatári Bálint. Forrás Kiadó, Kecskemét, 1998.

9 *Matematika*. A Természet Világa 1998. III. különszáma. A különszám összeállítója: Staar Gyula, szakmai óre: Császár Ákos.

lágot. Szerkesztői megjegyzés tudatta az olvasóval az ikercikk létezését, utalva a két szerkesztőség példát adó együttműködésére.¹⁰

Abban az évben közös *Forrás* és *Természet Világa*-estet tartottunk szülőhelyemen, Lajosmizsén. A helyszín a Városi Művelődési Ház és Könyvtár, a régi Dózsa mozi (bocsánat, filmszínház) 1997-ben emberszabására formált épülete volt. Diákként sok filmet megnéztünk itt, az akkoriban újdonságnak számító szélesvásznú moziban. Harmadik vagy negyedik osztályos gimnazisták lehetünk, amikor Hordós Karcsi bácsi, aki a magyartanárunk, és olasz szakos is volt, elmondta, hogy látott egy nagyon jó olasz–francia filmet, a Rocco és fivéreit. Sajnos mi nem kaphatunk rá jegyet, mert korhatáros, de idővel ne mulasszuk el megnézni, mondta. Nem vártunk addig, a kecskeméti osztálytársak eljöttek Lajosmizsére, közös filmnézésre a Dózsa moziba, itt kisebb volt a lebukás veszélye. A mozi után már nem volt mivel hazamenni Kecskemétre, a fiúcsapat Reszler Ákos¹¹ osztálytársunknál aludt: díványon, fotelben, földön, ahol lehetett. Nem gondoltam volna, hogy egyszer majd egy patinás folyóirat főszerkesztőjeként, illusztris társasággal, újra kecskeméti barátokkal ülök majd itt, a hely szellemétől megérintve, de most már nem a nézőtérén.

Úgy látom, kissé elkalandoztam. Visszatérve a közös estünkhöz, a Forrást Buda Ferenc (akkor még nem Kossuth-díjas, de) kiváló költő és Füzi László főszerkesztő képviselte, tőlünk Kapitány Kati, Németh Géza szerkesztő kollégaim és jómagam voltunk ott, valamint a minket összekötő Vekerdi László. Mi a folyóiratainkról beszéltünk, munkánkról, s akkor Laci bácsi hirtelen kitágította a horizontot. Ma is érzem lobogását, hallom elgondolkodtató mondatait:

„Veszélyes dolog a történetírást hazafiúi műfajként kezelni, váltig ragaszkodni az ilyenféle kérdés feltevéséhez: kinek a hazája? Miénk? Tiétek? Övék? Ebből más, mint tragédia, nem jöhet ki. Tragédia, merthogy ettől egymásnak eshet két ország.

Mindaddig, amíg ezek a fogalmak, történelem, tudomány, haza nem rendeződnek, nem sok remény van arra, hogy a népek valamiféleképpen összeférhessenek, hosszú távon is békességben éljenek. Mihelyt a szakmai felügyeletből kiszabadult történelem a politikusok kezébe kerül, veszedelmessé válhat.

A tudománytörténetet azért szeretem, mert a „nagy történetírással” ellentétben más hazát teremt. A tudománytörténet-írásban fölépíthető egy másféle haza: Homok-haza és Matematika-haza, melyek mindenkiéi. Ilyen az igazi haza, mint ez a kettő. Így, egymás mellett kell felmutatni őket. Lassan, nem gyorsan, mert hiszen ma még a hazafiúság korában élünk. Mert ma még az Európai Unióban is egymásnak szegülnek a különféle hazák.

Valamiféleképpen elterjed majd egy másféle, sokkal szelídebb, sokkal békésebb felfogása a hazának. Olyan hazáknak, amikben egymás mellett is, nem egymás ellenében lesz élhető az életünk.”

10 „Vekerdi László írásának közlésekor felhívjuk Olvasóink figyelmét a szerző *Homok-haza* címmel a *Természet Világa* című lap e havi számában megjelenő, a gondozásunkban napvilágot látott kötettel foglalkozó írására. Reményeink szerint a *Természet Világa* és a *Forrás* szerkesztőségének nem előzmények nélküli együttműködése segítheti a humán és természettudományos érdeklődésű olvasók másik területen való tájékozódását. (A szerk.)”

11 Reszler Ákos (1944–) Gábor Dénes-díjas villamosmérnök, a *Természet Világa* szerkesztőbizottságának tagja, a Scan-Soft Recognita vezérgazgatója.

Keresgéléseim közben kézzel írt levelet találok, 2003 utolsó előtti napján vetették papírra a sorokat:

Kedves Gyuszikám!

Hétfőn, 30-án bezaladtam a Simonyi-pályázat dossziéjával, de zárva volt az ajtó, így hát a portán hagytam. Megígérték, hogy átadják, de ha véletlenül mégsem történt volna meg, keressétek! Egy meglehetősen megviselt barna borítékban van, ráírva, hogy Természet Világa Szerkesztőségének. Hozzá külön borítékban az „osztályozás”.

De főként azért ugrottam be, mert reméltem, hogy találkozhatunk. Szerettem volna kicsit beszélgetni veled, egyebek közt arról, hogy Füzi Laci írt: Most jött meg Staar Gyula kötete, a matematikusokkal folytatott beszélgetéseket tartalmazza. Írnál róla nekünk? Gyula miatt is, meg a könyv miatt is. (Ahogyan tudós cikkekben szokás írni: „kiemelés tőlem”.) Ezzel párhuzamosan megírnám a telefonbeszélgetésünkör említett „páros recenziót” a Füzi Laci szerkesztette Bronztű, sisak... Történelmi képeskönyv Bács-Kiskun megyéről című kötetéről. Nagyon szép könyv, és tán (a Szabó Árpád képoldalhoz hasonlóan) néhány találó képet is válogathatnánk hozzá? De minderről és egyebekről majd szóban.

Ha minden passzol, jan. 2-án elutaznánk Bükkfürdőre 2 hétre. Judit lábára nagyon ráfér, és rám is egy kis pihenés, tán ott nyugodtan töprenghetek a „... és teremtett világuk”, meg a „Bronztű, sisak...” recenzióján.

A viszontlátásig szeretettel ölel: Laci

Vekerdi László tehát újabb Forrás–Természet Világa ikerírást tervezett, ezek elkészültek, és megjelentek a két folyóirat májusi számaiban.¹² A Bronztű, sisak... képeskönyvről írt olvasónaplójából ideidézek cseppnyit:

„Ember és táj egymásra utalásának szakszerű bemutatása végigkísér a könyvben. Szakszerű és szerény: a könyvből üdítően hiányzik bármiféle öntetszelgő tudálékosság. A szerzők szövegei egyszerűen és természetesen simulnak az idézetek és a képek szakértelemmel válogatott panorámájába. Lényegre törően tömör kommentáló vagy összekötő művoltukban inkább kiemelnek, mintsem értelmezni igyekeznek: szemügyre veszik és segítenek szemügyre venni az olvasónak azt, ami lényeges. »Madártárolat és békaperspektíva egyaránt hiányzik ebből a költészetből«...

Mindjárt ahogyan a tájon a szakszerű régészeti ásatások során felszínre került tárgyakhoz kapcsolódva mutatja be a könyv a régió korai történetét: egy újkori hombáredény, egy rézkori kétosztatú tál, egy bronzkori egyfülű edény, bronz és arany ékszerek, az i. e. II. század körüli kelta nő viselte övlánc, egy római dísztál, egy avar fejedelem övdíszzei jelzik és jellemzik azokat az életmódbeli, gazdasági, technikai, népességtörténeti változásokat, melyek a földművelésre és állattenyésztésre való áttéréstől az avar uralom Nagy Károly általi felszámolásáig követték egymást, meghatározva „a mérsékelt antropogén tájformálás évezredei”-t. Megismerjük többnyire a régészeti felfedezés körülményeit is; múlt és jelen egymásra vetül, és mintha a címadó verssor egészülne ki Buda Ferenc szép költe-

12 Vekerdi László: *Bronztű, sisak... Történelmi képeskönyv Bács-Kiskun megyéről*. Szerkesztette: Füzi László. Forrás Kiadó, Kecskemét, 2002. (Természet Világa, 2003. 5. sz.)

Vekerdi László: *A kör négyesgyögesítése*. Staar Gyula: *Matematikusok és teremtett világuk*. Vince Kiadó, Budapest, 2002. (Forrás, 2003. 5. sz.)

ményéből, a Himnusz hazából: Rakosgatok félig vakon / bronztű sisak üres flakon / lókoponya lúd mellcsontja/törött mondat kettőspontja / ami lenn volt itt van felül / mind az egész összevegyül / kő nyílhegyek kengyelvasak / töltényhüvely tejestasak...”

2004-ben újabb nagy összefogásra készülődtünk. Közeledett nyáron Vekerdi László nyolcvanadik születésnapja. Újabb lehetőség arra, hogy általa, őt köszöntve megmutassuk, mennyire összetartozik a humán és a természettudományos kultúra. A *Természet Világa* egy Vekerdi-különszám megjelentetését tervezte, melyhez Füzi László, Herczeg János, Monostori Imre és Olasz Sándor, a kecskeméti *Forrás*, a budapesti *Élet és Tudomány*, a tatabányai *Új Forrás* és a szegedi *Tiszatáj* főszerkesztőitől is kértem írásokat. Öröm volt építgetni ezt a meglepetésnek szánt kiadványt, egyvalamivel azonban nem számoltam: Vekerdi László irtózott attól, hogy őt ünnepeljék, hogy bármiféle díjat a nyakába akasszanak. A nagy tervezetést nem lehetett sokáig titokban tartani, valahonnan megtudta, hogy mire készülünk. Ma is emlékszem, nála jártam az Akadémia könyvtárában, utána a szeles Duna-parton kísért vissza a Kossuth térre, a metróállomáshoz, közben beszélgettünk. S akkor váratlanul azt mondta: „Megtiltom, hogy ünnepeljete!” Lelepleződve is határozottnak kellett maradnom, hiszen akkor már csaknem készen állt a Vekerdi-különszámunk. „Lacikám, én vagyok a főszerkesztő, s ha úgy látom, hogy jó lapszámot adhatunk ki, amire támogatást is szereztem, erről még a kedvéért sem mondok le.” Nem lett jókedvű a válaszomtól, érződött, nem igazán nyugszik bele. Mi azonban lelkesen szerveztük a köszöntését, a frissen megjelent különszámot először az ő kezébe szerettük volna adni. Ehhez egy szívéhez közelálló helyszínt választottam, gyermekkori barátom birodalmát, a Kecskemét közeli Nyíri-erdőben megbúvó kedves erdészházat. Amikor erről a találkozóról először említést tettem neki, komor lett, visszamenekült a könyvtárba. Mi lesz, hogyan köszöntsük fel, ha ott sem lesz? Utolsó próbálkozásként újra felkerestem az Akadémia könyvtárában. Elsoroltam neki, hogy Szegedről, Kecskemétről, Budapestről, a szerkesztőségekből mennyien jövünk el, hogy egy új különszámmal köszöntsük. Bizony, mi mindannyian akkor is találkozunk ennek érdekében a Nyíri-erdészháznál, ha ő nem jön el. Hosszú hallgatás után végre megszólalt: „Akkor mégsem tehetem, hogy ne legyek ott.” Én pedig boldogan telefonáltam az összeesküvő társaimnak a szerkesztőségekbe, hogy az ünnepelt is jelen lesz. Másnap mi a *Természet Világa* Somogyi Béla utcai szerkesztőségében találkoztunk, Laci bácsi is odajött, onnan indultunk a Nyíri-erdőbe. A szerkesztőségünk tagjain kívül az ünnepelttel együtt velünk jött a különszám szerzői közül Bencze Gyula, Koch Sándor, Radnai Gyula, Schiller Róbert, Terts István és a korábban kollégánk Dürr János, akinek a szíve itt maradt a *Természet Világában*. A lajosmizsei nyomdával megbeszéltem, hogy a frissen megjelent különszámból két csomagot készítsenek elő nekünk. Ennél a nyomdánál volt némi protekció, mivel akkoriban még többen dolgoztak ott olyanok, akiket Kati néni (Staar Gyuláné, született Prehoda Katalin), az édesanyám tanított matematikára. Emlékszem, amikor a *Matematika* különszámunk készült, s bizony abban a képletekkel sokat kellett birkózni a nyomdában, az osztályvezetőre azzal igyekeztem hatni, hogy nagyon ügyeljen, mert rajtam kívül az égből a matematikatanára is figyelni a munkájukat.

Becsületükre mondva, szép lett az a különszám, miként az *Együtt. V. L. köszöntése* különszámunk is, amiért a Nyíri-erdészház felé tartva beugrottunk a nyomdába. Az erdészháznál nagy bográcspan készült a gulyásleves, s ott volt már Szegedről feleségével Olasz Sándor, Kecskemétről pedig a *Forrás* csapata: Füzi László, Buda Ferenc és Bahget Iskander. (Monostori Imre akkor éppen betegséggel küzdött, de lélekben ő is velünk volt.) A nádtetős erdei pihenőhely hosszú faasztalánál azután mindannyian mondtunk az ünnepeltnek néhány jó szót, gondosan ügyelve arra, hogy a tiszteletére közös erővel megírt különszám legyen a középpontban, ne közvetlenül az ő személye. Azután ünnepélyesen felbontottuk a nyomdai csomagot, elcsendesülve nézegettük a folyóiratot, rendhagyó címlapját, melyen egy kerek kútból vizet felhúzó két ember volt látható. Háttal álltak az olvasónak: Németh László és Vekerdi László. A gulyásleves is finom volt, s talán a baráti társaság és a környezet is tette, régen láttam ilyen nyugodt, békés hangulatban Vekerdi Lászlót. Hazafelé indulva rövid látogatást tettünk Hetényegyházán Iskandernél, megcsodáltuk gyönyörű kertjét, folytattuk a baráti beszélgetést. Hazafelé vezetve az autóban megkövettem őt a szeretőn erőszakos köszöntésért:

– Amikor majd elolvasod ezt a különszámot, remélem, megbocsátod, hogy akaratom ellenére készítettk – mondtam. Megérintette a kezem: – Már most megbocsátottam. Régen éreztem ilyen jól magam, mint a mai nap, közöttetek, így együtt.

Röviddel ezután megjelent a Tiszatáj szép kiadványa is, mely a Vekerdi Lászlóról megjelent fontosabb írásokat gyűjtötte kötetbe.¹³

A *Természet Világa* 2006. októberi száma csodaszép erdélyi tájképpel jelent meg, a Gyimesek vidékéről. A felvétel készítője Bahget Iskander volt, a *Forrás* műhelyéhez tartozó fotóművész. A folyóirat belső színes oldalán válogatást is közölt alkotásaiból, munkásságát a lapban Füzi László méltatta:

„Bahget Iskander fotóművész a hatvanas évek végén érkezett Magyarországra, tanulni. Itt maradt, családjá, közben kialakult családjá tartotta itt, s a magyar világ, ahogy mondani szokta, a magyar tanya rejtélyes és nyílt világa. Munkássága számos ponton összenőtt a *Forrás* című folyóirat munkájával. Íróportréi, szociofotói nélkül a lap ma már elképzelhetetlen lenne. Mint minden nagy művésznak, úgy Bahget Iskandernek is vannak titkai. Az ő legnagyobb titka az, hogy Szíriából érkezettként miképpen is talált rá a magyar irodalom hullámhosszára, miképpen hallotta meg azt a hangot, amelyik a magyar irodalom nagy alakjainak a műveiket, munkáikat diktálta. A másik titok már mesterségbeli: Bahget Iskander írókról soha nem készített beállított képet. Ilyen vagy olyan modellekről igen, írókról, művészekről soha. Az ő képei akkor készültek, amikor az írók beszélgettek, műveikből olvastak fel, előadást tartottak, amikor azonosak voltak műveikkel. Az esetlegesben, a pillanatnyiban találta meg a legjellemzőbbet. Szociofotói is azt mutatják, hogy mélyen megértette a magyar irodalom alapállását, azt, hogy az irodalomnak mindig a szegények, a kiszolgáltatottak, ha tetszik, akkor úgy mondom, a létükben megaláztatott igazát kell képviselnie. Közben tevékenysége új ágaként megjelent nála a táj és a természet fotózása is. Amikor Algériában dolgozott, készített fotókat a sivatagról, a homok- és a kősvivatagról, aztán író barátaival tett útjain Erdélyről, írótáborokban a Dunáról és a csodálatos kis

¹³ Egy szabad ember. Írások Vekerdi Lászlóról. Szerkesztette: Olasz Sándor. Tiszatáj Könyvek, 2004.

szigetről, Veránkáról. Bármennyit is nézem ezeket a képeket, nem tudom elkülöníteni őket a szociofotóktól és íróportréktól. Ráncokat, redőket láthatunk, idilli pillanatok, bukolikus hangulatok és roppant feszültségek mutatják meg magukat a képeken. A táj emberi arca jelenik meg rajtuk.”¹⁴

A *Forrás* állandó szerzői közül Podmaniczky Szilárd József Attila-díjas író bemutatása a mi olvasóinknak is érdekesnek ígérkezett, hiszen ő matematika-fizika szakos tanárként végzett a Szegedi Tanárképző Főiskolán. Silberer Vera készített vele értékes beszélgetést. Két villanás az interjúból:

„...íróként is megmaradtam természettudósnak. Ebből sokszor furcsa helyzetek adódnak, nem értik, hogy én a nyelvet nem mindig úgynevezett irodalmi írásra, hanem inkább kutatásra szoktam használni. Tehát amit egy fizikus elvégezhet a tudományos apparátussal, én ugyanazt végzem a nyelvvél: mindig ismeretlen területeket keresek. Sokszor a szememre vetik, hogy mennyire különbözőek a könyveim. Hát azért, mert mindegyik más-más kutatási terület...”

Láttam a tévében egy Brazíliában élő csillagászt – még csillagász is akartam lenni annak idején –, volt egy teóriája, amit rá 8-9 évre bebizonyítottak. Az *fantasztikus dolog!* Ez az irodalomban azt jelentené, hogy nekem van egy teóriám, és azt úgy tudom megírni, hogy megjelenik valaki másnak az életében, és valósággá válik. Számomra ez jelenti, jelentené az írásnak az értelmét.”¹⁵

A *Forrás* és a *Természet Világa* előadóútja 2009. november 23-án Bajára vezetett. Itt a Szent László Általános Művelődési Központ diákokkal és tanárokkal teli könyvtártermében együtt tartottunk előadásokat, *A költők és a csillagok* címmel. Füzi László a költőcsillagokról beszélt, Zombori Ottó az égen láthatókról. Buda Ferenc Kossuth-díjas költő lenyűgöző versmondását áhítatos csendben hallgatták a diákok. Magam a folyóiratunk középiskolásokhoz szóló cikkpályázatáról, a fiatal csillagok kereséséről szóltam, a szakközépiskola tanára, a legjobb felkészítő tanárok sorába tartozó Nebojszki László pedig iskolájuk tanulóinak a *Természet Világa* diákpályázatán elért eredményeit vette sorba.

Legközelebb egy hideg téli napon, 2010. január 21-én álltunk együtt a Farkasréti temető Hóvirág utcai ravatalozójánál, Vekerdi László temetésénél. Sokan gyászolták őt a határainkon túli magyarság köreiből is. Tudvalevő, hogy mennyit tett a Bolyai-kutatás eredményeinek megismertetéséért széles horizontú tanulmányaival. Számos tisztelője volt a Bolyai-kutatók között, neki is köszönhető, hogy a többnyire a *Természet Világában* publikáló szerzők írásai a *Forráshoz* is eltaláltak. Az egyik jeles képviselőjük, Weszely Tibor írta ezeket a meghatározó sorokat, tőle búcsúzva:

„Vekerdi László örömmel kísért figyelemmel minden kutatást, amely a magyar nyelvterületeken történt. Sok publikációt recenzíóval méltatott, maga is tartott előadásokat. Mi sem természetesebb, hogy mikor nálunk járt, s előadást tartott, a Bolyai-emlékhelyeket is felkereste. Szívszorító okom van ezt megemlíteni. Messzebből kell kezdenem. Amikor Bolyai János 1860. január 27-én meghalt, és január 29-én a marosvásárhelyi reformá-

14 Füzi László: *A táj emberi arca*. Bahget Iskander fotóiról. *Természet Világa*, 2006. 10. sz.

15 Silberer Vera: „Ez nem bonyolult, Lieserl, ezt hívják gondolkodásnak”. Beszélgetés Podmaniczky Szilárdal. *Természet Világa*, 2011. 10. sz.

tus temetőben elhantolták, a tisztnek kötelezően kijáró katonai kíséreten kívül három ember vett részt utolsó útján. Azután 1911-ben – amikor nevük már világhírűvé vált – Bolyai Farkas eredeti sírját kiszélesítették, s Jánost oda áttemették. Azóta apa és fia egy helyen nyugszik. Tavaly az egykori mulasztásokat, részvétlenséget feledtetni óhajtó Marosvásárhely elhatározta, hogy újabb gesztusként Bolyai János halálának 150. évfordulója napján, 2010. január 27-én, a nagy matematikus régi sírhelyét egy díszes kopjafa letűzésével jelöli meg. Meglehet véletlen, de pont ezen a napon, ugyanazon órában, január 27-én, déli 11 órakor helyezték örök nyugalomra Vekerdi Lászlót a budapesti Farkasréti temetőben. Mi, marosvásárhelyiek, kopjafánkat körülállva, tiszteletünkkel és szeretetünkkel neki is fejet hajtottunk.”¹⁶

Bizony, a nyolcvanas évek óta sok értékes embert elveszítettünk, akik a két folyóirat kapcsolatának építői voltak. A múlt idő könyörtelensége elszomorít. Elmaradnak mellőlünk a példaképek, a változó világban szellemi biztonságot adók. Azonban a folytatás reménye is él. Néhány éve az ELTE Bölcsészettudományi Karának hallgatója keresett meg a *Természet Világa* Bródy Sándor utcai szerkesztőségében. (Most látom, hogy már a harmadik helyünket írom, e legutóbbi a laptulajdonos, a TIT székházában van. Igaz, egymáshoz közeli ezek a helyek, a nyolcadik kerületben. Ahogyan a folyóiratot alapító Természettudományi Társulat székháza is itt volt a közelünkben, az Eszterházy, a mai Puskin utcában.) A fiatalember hírt hozott Kecskemétről. Elbeszélgettünk, kiderült, hogy éppen egy konferenciát szervez arról a kérdésről, hogy a természettudományok miként látják ma a bölcsészettudományokat. Természetesen érdekelt a téma, rávettem, hogy írjon majd nekünk erről a konferenciáról. Cikke azon a nyáron meg is jelent a *Természet Világában*.¹⁷ Nem úszta meg ennyivel, segítségét kértem, hogy Manfred Stern német nyelven megjelent könyvéhez¹⁸, mely matematikátörténeti és fizikátörténeti érdekességek gyűjteménye, kapcsolódással szépirodalomhoz, művészetekhez, filozófiához, bölcsész műbírálat találjon folyóiratunknak. Így lett azután a könyvnek két méltatója, egyikük a matematikai tudományok doktora, a másik magyar szakos egyetemi hallgató. A nálam járt fiatalember azóta elvégezte az egyetemet, 2017 augusztusa óta a *Forrás* csapatát erősíti. Fölsejlenek Kós Károly szavai: „A gyermekek pedig megnőnek, és az Úristen örök életet nevelő keze arcukra írja és szívökbé rója a szülők megfrissült arcát és vérének melegét.”

Azért, persze, még itt vagyunk mi „öreg”, akik természettudományos diplomával a fiókban is olvassák (néha írják is) a *Forrás* folyóiratot. (Vajon mennyien lehetünk, mekkora a közös halmazrész?) Amikor a hónap elején megérkezik levelesládamba a *Forrás* legújabb száma, ez nekem olyan érzés, mint amikor a hatvanas években csomagot kaptam otthonról, Lajosmizséről a budapesti kollégiumunkba. Abból a csomagból bizony mindenki evett, ki voltunk éhezve, különösképpen a hazai ízekre. Ma is igyekszem megosztani a nekem érkező „cso-

16 Weszely Tibor: *A Bolyaiak vonzásában*. Vekerdi László és a Bolyai-kutatás. Forrás, 2010. 4. sz.

17 Füzi Péter: *Többszörösen is határmezsgyén*. Természet Világa, 2015. 6. sz.

18 Manfred Stern: *Gott sprach: „Es werde Newton ...”* Mathematisch-physikalische Lehr- und Leergedichte. Verlag Dr. Kovač, Hamburg 2015.

magokat”. Amikor a bölcsészlelkű Simonyi Károlyné Somossy Zsuzsát meglátogatom, mindig viszek neki *Forrás*-példányokat, a kiolvasottakat pedig hozom tőle haza. Ő pedig, kilencven év fölött is szellemi frissességben, sokadszor is kedvenc Proustját olvassa francia eredetiben, meg többek között a *Természet Világát* és a *Forrást*. Amit csak így nevez: „a barátja folyóirata”.

Akkor hát, mi is hozott össze minket, folyóiratainkat: Kecskemét, a Homokhaza, Vekerdi László, a közös gondolkodásmód? Feleletként egy emléket idézek. Költészetünk ösztönös zsenijével, a „didergő ezüstiúval”, Nagy Lászlóval beszélgetett költőtársa, Kormos István a Magyar Televízióban. 1975-öt írtunk akkor. Nagy Lászlónak csak néhány további évet engedett meg a sors. Elevenen él bennem az interjú utolsó képe. Kormos ezt kérdezte:

– Tegyük fel, ez a film megmarad. Mit üzensz azoknak, akik száz, ötszáz év múlva ülnek veled szemben?

A hófehér hajú költő tekintete messzibe révedt. Rövid hallgatás után válaszolt:

– Ha lesz egyáltalán emberi arcuk, akkor csókolom őket. Emberi szellemük, ha lesz, tudatom velük, üzenem: csak ennyit tehettem értük.

Vált az emlékezet: a Nobel-díjas Werner Heisenberg kítűnő könyvére, *A rész és az egészre*¹⁹ gondolok. A múlt század nagy fizikusa ennek a sétálva-beszélgetve gondolkozó könyvének megírását így indokolta: „*A tudomány emberek műve – túlságosan gyakran merül feledésbe ez a nyilvánvaló igazság.*”

A költő és a természettudós tehát, ha más-más szavakkal is, de ugyanazt fogalmazta meg: az ember, az emberi tényező fontosságára utaltak. A költészetben is, a természettudományban is.

Mi is így gondolkozunk. Tehát, bárhonnan nézem, az egymásra találásunk törvényszerű volt.

19 Werner Heisenberg: *A rész és az egész*. Beszélgetések az atomfizikáról. Gondolat Kiadó, Budapest, 1975.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA KFT KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap